เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๔

พระวินัยปิฎก เล่ม ๔

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องด้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

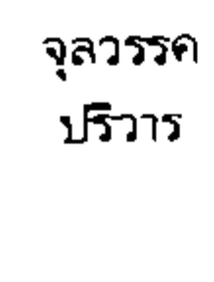
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

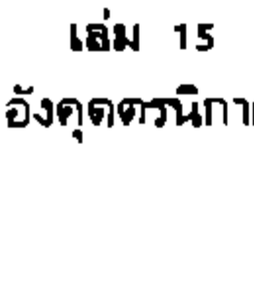
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระวินัยปิฎกเล่ม 4

ฉบับบาลี เล่ม 6

จุลวรรค ภาค 1

• กัมมขันธกะ • ปาริวาสิกขันธกะ • สมุจจยขันธกะ • สมถขันธกะ

ฉบับบาลี เล่ม 7

จุลวรรค ภาค 2

• ขุททกวัตถุขันธกะ • เสนาสนขันธกะ • สังฆเภทขันธกะ
• วัตตขันธกะ • ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ • ภิกขุนีขันธกะ
• ปัญจสติกขันธกะ • สัตตสติกขันธกะ

ฉบับบาลี เล่ม 8

ปริวาร (ภาคผนวกแห่งพระวินัยปิฎก)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย
อุทัย บุญเย็น
ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเย็น
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน,
วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์,
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS

และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม)ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543. ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น. เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี "ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก, เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม 4)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาเล่ม 4 นี้ เป็นเล่มจบของพระวินัย-ปิฎก เป็นเนื้อหาของพระวินัยปิฎกฉบับบาลีเล่ม 6-7-8. หมวดใหญ่คือ จุลวรรค(ในเล่ม 6-7) และปริวาร(ในเล่ม 8)

ในจุลวรรคนั้น มีรายละเอียดเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุผู้ประพฤติผิด เพิ่มเติมจากเล่มก่อนอีก. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอยู่ปริวาสสำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส มีระเบียบปฏิบัติอยู่ในปาริวาสิกขันธกะ. เรื่องราวของพระเทวทัตที่ก่อการสังฆเภท ให้ข้อมูลตั้งแต่เริ่มต้น อ่านแล้วชวนติดตามไปด้วย

ประวัติการสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 อยู่ในตอนท้ายของจุลวรรค ทำให้ได้คำตอบอย่างหนึ่งว่า เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลของการทำสังคายนา แต่โชคดีที่การสังคายนาในชมพูทวีปนั้นอยู่ในความคุ้มครองดูแลเป็นอย่างดีโดยพระเถระซึ่งล้วนเป็นฝ่ายธรรมวาที เราจึงได้เห็นความกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันของพระไตรปิฎก ชนิดที่เชื่อมั่นได้ว่าไม่มีข้อธรรมและข้อบัญญัติใดที่แปลกปลอมให้แคลงใจแม้แต่น้อย

และเมื่อได้อ่านพระวินัยปิฎกมาถึงเล่มนี้ ก็จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของพระวินัยปิฎกนั้น มิใช่มีแต่เรื่องราวของฝ่ายบรรพชิตเท่านั้น หากยังมีเรื่องราวมากมายที่คฤหัสถ์ควรได้รู้ไม่น้อยไปกว่ากัน. ที่สำคัญที่สุดคือ ได้เห็นพระปรีชาญาณ ได้เห็นกุศโลบายและเหตุผลอันล้ำลึกในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ซึ่งยิ่งตรองตามก็ยิ่งเลื่อมใสในยอดมนุษย์ผู้ได้พระนามว่า"พระสัมมาสัมพุทธเจ้า"พระองค์นั้น

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย; พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้

เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ. ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ, แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้

ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม. และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4. ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1. และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1. การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว. ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดง

มติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร, ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ, ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุดเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความ

ในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน. ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถ-ธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล". ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี. ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง. ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้น อาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา. และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง

ในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรดอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น*

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493, อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.8, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

จุลวรรค ภาค 1 2

กัมมขันธกะ 4

ตัชชนียกรรม, ขู่, ปราม, หรือตำหนิโทษ 4, กลุ่มพระปัณฑุกะและพระโลหิตกะ 4-5, ตัชชนียกรรมที่เป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม 5, ความผิดที่ควรลงตัชชนียกรรม 5-6, ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้ถูกลงตัชชนียกรรม 6, **นิยสกรรม** 7, ให้เริ่มถือนิสัยใหม่ 7-8, **ปัพพาชนียกรรม** 8, ขับออกจากวัด 8-10, **ปฏิสารณียกรรม** 10, ให้ไปขอขมาคฤหัสถ์, วิธีขอขมาคฤหัสถ์ 10-11, ภิกษุทำผิดต่อคฤหัสถ์ 11-14, ให้มีอนุทูตพูดขอขมาช่วยกันได้ 14, **อุกเขปนียกรรม** 15, ยกออกจากสิทธิของภิกษุชั่วคราว 15-16, อุกเขปนียกรรมเพราะทิฐิบาป, สึก และให้ระงับโทษ 16-18.

ปาริวาสิกขันธกะ 19

ศัพท์น่ารู้เกี่ยวกับปริวาส 19-22, ข้อปฏิบัติของผู้อยู่ปริวาส 22-24, พักการอยู่ปริวาสกลางคัน 25.

สมุจจยขันธกะ 26

วิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสสแบบต่างๆ, กรณีไม่ปกปิดอาบัติ 26, ปกปิดอาบัติไว้ 1 วัน, อาบัติตัวเดียว ละเมิดและปกปิดหลายครั้ง 27, มูลาย-ปฏิกัสสนา-การอยู่ปริวาสโดยเริ่มต้นใหม่ 27-29, อยู่ปริวาสจนกว่าจะพอใจ 29-30, สึกระหว่างอยู่ปริวาส 30, ให้มานัตแก่ภิกษุ 2 รูปพร้อมกัน 30-31, สัมมุขาวินัยและปฏิญญาตกรณะ 32.

สมถขันธกะ 33

ลงโทษลับหลัง 33-34, สติวินัย-ยกฟ้องเมื่อพระอรหันต์เป็นจำเลย 34-35, อมูฬหวินัย-ยกฟ้องกรณีจำเลยวิกลจริต 35-36, ปฏิญญาตกรณะ-ปรับอาบัติตามคำสารภาพ 36,· เยภุยยสิกา-ตัดสินข้อพิพาทด้วยเสียงข้างมาก 36-37, การจับสลากที่ใช้ไม่ได้-ไม่เป็นธรรม 37-38, ตัสสปาปิยสิ-กากรรม-ลงโทษผู้ให้การกลับไปกลับมา 38-39, ติณวัตถารกวินัย-ยุติอธิกรณ์ด้วยการประนีประนอมกัน 39-40, อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ 4 อย่าง

41. มูลเหตุและวิธีระงับวิวาทาธิกรณ์ 42-43. อุพพาหิกวิธี 43-44. เยภุยยสิกา 47. วิธีจับสลาก 3 อย่าง 45-46. มูลเหตุและวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ 46-47. มูลเหตุและวิธีระงับอาปัตตาธิกรณ์ 47-48. มูลเหตุและวิธีระงับกิจจาธิกรณ์. อธิกรณ์ดีชั่วและไม่ดีไม่ชั่ว 48. เกิดเรื่องแต่ไม่เป็นอธิกรณ์ 49-50.

จุลวรรค ภาค 2 51

ขุททกวัตถุขันธกะ 52

สวดเป็นทำนอง-สวดสรภัญญะ 53-54. ผลไม้ที่ภิกษุฉันได้ 54-55. แผ่เมตตางูไม่กัด 55-56. ที่มา(ตำนาน)ของขันธปริตต์ 57-58. ตัดองค์กำเนิดเป็นถุลลัจจัย 58. บาตรเป็นเหตุ 58-60. บาตรเหล็ก-บาตรดินเท่านั้นใช้ได้ 60. การดูแลรักษาบาตร 60-62. จีวร 62-63. ไม้สะดึง (กฐิน) 63-64. โรงสะดึง (กฐินศาลา) 64-65. ถุงบริขาร 66. กรองน้ำดื่ม. ความมุ่งหมายของการกรองน้ำดื่ม 65-67. หวงผ้ากรองจนเพื่อนตาย 67-68. ที่จงกรมและเรือนไฟ. วิธีป้องกันโรคขั้นพื้นฐานของหมอชีวก 68. ลักษณะที่จงกรม 68-69. ลักษณะเรือนไฟ 69-71. ภิกษุเปลือยกาย 71-72. ศาลาเรือนไฟ 72-73. บ่อน้ำ(อุทปานำ) 73-74. ข้ออนุญาตและข้อห้ามเล็กๆ น้อยๆ 74-75. ด่าบาตร-หงาย

บาตร 75-76, ความผิดที่ควรคว่ำบาตร 76-77, ปูผ้าให้เหยียบเพื่อเป็นมงคล 77-78, ของใช้และเรื่องปลีกย่อยต่างๆ 78-91, ภาษาสันสกฤตหรือฉันท์ 86-88.

เสนาสนขันธกะ 92

การถวายวิหารครั้งแรก 92-93, ทรงอนุญาตเสนาสนะ 5 อย่าง 93-94, ส่วนประกอบต่างๆ ของวิหาร 94-101, อนาถบิณฑิกเศรษฐี, ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับอนาถบิณฑิกเศรษฐี 101-103, เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ครั้งแรก 103-106, สร้างวัดเชตวัน 106-108, ภิกษุกับงานก่อสร้าง 108-109, ภิกษุเคารพกันด้วยอายุพรรษา 109-110, นิทานสอนธรรมเนียมการเคารพกัน 110-112, ภิกษุผู้ควรไหว้และไม่ควรไหว้ 112-113, ไม่ใช่ของวัด-ไม่ใช่ของสงฆ์ก็ห้ามกีดกัน, ของที่นั่งทับได้แต่ห้ามนอน 113, ถวายวัดเชตวัน 113-114, ถือพรรษาเกินเหตุ 114-115, ภิกษุเจ้าหน้าที่แจกจ่ายเสนาสนะ 115-116, ไม่ให้ผูกขาดเสนาสนะ 116-117, นั่งต่ำนั่งสูงในการเล่าเรียน 117-118, ปราสาท-ไม่จำกัดรูปแบบ, ของหรูหราให้ดัดแปลงใช้ได้ 118, ของสงฆ์ที่ภิกษุแจกไม่ได้ 119-121, หลักของการมอบหมายงานก่อสร้าง 121-122, ระเบียบปฏิบัติปลีก

ย่อยต่างๆ 123-124, ภัตตาหาร 124-125, ภัตตุ-เทสก์-ภิกษุเจ้าหน้าที่แจกภัตตาหาร 125-126, ภิกษุเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ 126.

สังฆเภทขันธกะ 127

เจ้าชายชาวศากยะออกบวช 127-129, อุบาลีตัดสินใจบวชตาม 129-131, พระเทวทัตเริ่มคิดการใหญ่ 131-132, ผู้รู้ความคิดของพระเทวทัตตั้งแต่แรก 132, ศาสดา 5 ประเภท 132-133, ลาภสักการะฆ่าคนโง่ 133-134, พระเทวทัตขอปกครองสงฆ์ 134-135, ปกาสนียกรรม, ประกาศไม่รับรองความประพฤติของพระเทวทัต 135-137, เริ่มงานปลงพระชนม์ 137-139, พระเทวทัตพยายามปลงพระชนม์พระพุทธองค์ 139-140, อนันดริยกรรมโลหิตุปบาท 140-141, ปล่อยช้างปลงพระชนม์ 141-143, พระเทวทัตเสื่อมหนัก 143-144, บัญญัติใหม่ 5 ข้อของพระเทวทัต 144-146, ถึงจุดสังฆเภท 146-147, พระเทวทัตกระอักเลือด 147-149, ปรับอาบัติภิกษุวัชชีบุตร 149-150, ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นทูตที่ดี 150-151, แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ 151-152, ภิกษุเท่านั้นทำสังฆเภทได้ 153-154, ทำสังฆเภทแต่พอแก้ไขได้ 154-155

วัตตขันธกะ 156

วัตร 156-157, อาคันตุกวัตร, ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุอาคันตุกะ 157-159, อาวาสิกวัตร, ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุเจ้าถิ่น 159, คมิกวัตร, ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้จะออกเดินทาง 159-160, ภัตตัคควัตร, ระเบียบปฏิบัติในการฉันอาหาร 160-161, บิณฑจาริกวัตร 161-163, อารัญญก-วัตร, ระเบียบปฏิบัติของภิกษุอยู่ป่า 163-164, เสนาสนวัตร, ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับที่อยู่ 164-165, ชันตาฆรวัตร, ระเบียบปฏิบัติในเรือนไฟ 165-166, วัจจกุฏิวัตร, ระเบียบปฏิบัติสำหรับวัจกุฏี (ส้วม) 166-168.

ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ 169

ภิกษุมีอาบัติเข้าฟังสวดปาติโมกข์ 169-170, พระธรรมวินัยเหมือนมหาสมุทร 170-173, งดปาติ-โมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ 173-174, ก่อนตัดสินใจเป็นผู้โจทอาบัติ 174-175, สำรวจตัวเองก่อนโจท 176-177.

ภิกขุนีขันธกะ 178

สตรีอุปสมบทด้วยครุธรรม 178-180, สตรีบวชศาสนาเสื่อมสูญเร็ว 180-181, เหล่าสากิยานีได้

อุปสมบท 181, วัตรและสิกขาบทของภิกษุณี 182, คำสอนอย่างย่อสำหรับปฏิบัติ 183, หลักปฏิบัติต่างๆ ทางพระวินัย (สำหรับภิกษุณี) 183-187, วิธีรับโอวาท 187-197.

ปัญจสติกขันธกะ 198

สังคายนาครั้งที่หนึ่ง, จุดเริ่มต้นของการทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง 198-199, มติสงฆ์เพื่อการสังคายนา 199-200, ทำสังคายนากลางพรรษา 200-202, วิธีสังคายนาพระธรรมวินัย 202-203, สิกขาบทเล็กน้อยหาข้อยุติไม่ได้ 203-204, ปรับอาบัติพระอานนท์ 204-205, การทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง 205-207, พระปุราณะ 207-209, สงฆ์อีกหมู่หนึ่งไม่ยอมรับการสังคายนา 209, ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะ 209-212.

สัตตสติกขันธกะ 213

สังคายนาครั้งที่สอง, มูลเหตุแห่งการสังคายนาครั้งที่สอง 213-214, สถานการณ์พุทธศาสนา (เมื่อพ.ศ. 100) 214-215, มลทิน 4 อย่าง ทำให้ภิกษุไม่สง่างาม 215-216, ภิกษุต้องไม่ยินดีรับทองและเงิน 216-218, รวบรวมฝักฝ่ายเพื่อการสังคายนา 218-219, พระเถระผู้มีบทบาทสำคัญร่วมกัน 219-224, อุพพาหิกวิธี-ตั้งคณะผู้พิจารณา

ตัดสิน 224-225, เนื้อหาของการสังคายนาครั้งที่สอง 225-226.

ปริวาร 227

มหาวิภังค์โสฬสมหาวาร 229

หมวดกิตตกปัญญัติวาร (ทรงบัญญัติที่ไหนเป็นต้น) 229, ตัวอย่างการถาม-ตอบ 230-233, พระเถระผู้ทรงจำสืบทอดพระวินัย 233-234, หมวดกตาปัตติวาร(ต้องอาบัติเท่าไร) 235-237, หมวดวิปัตติวาร(อาบัติใดเป็นวิบัติอะไร) 237-238, หมวดสังคหิตวาร(จัดความผิดเข้ากลุ่มอาบัติ) 238, หมวดสมุฏฐานวาร(อาบัติเกิดทางไหน) 238-239, หมวดอธิกรณวาร(อาบัติใดเป็นอธิกรณ์ประเภทไหน) 239, หมวดสมถวาร (ระงับอาบัติด้วยวิธีใด) 239-240, หมวดสมุจจัยวาร(รวบรวมกล่าวทบทวนอีกรอบหนึ่ง) 240-241.

ภิกขุนีวิภังค์โสฬสมหาวาร 241, สมุฏฐานสีสสังเขป 241, กติปุจฉาวาร 242, วีสติวาร ขันธกปุจฉา 244, เอกุตตริกะ 244, อุโปสถาทิปุจฉาวิสัชชนา 246, อัตถวสปกรณ์ 246, คาถาสังคณิกะ 246, อธิกรณเภท 251, คาถาสังคณิกะ (อีกหมวดหนึ่ง) 251, โจทนากัณฑ์ 252, จูฬสงคราม-มหาสงคราม 253, กฐินเภท 254,

อุปาลิปัญจกะ 254, สมุฏฐาน 257, ทุติยคาถา-สังคณิกะ 257, เสทโมจนคาถา 257.

ปัญจวรรค **279**

ใช้สังฆกรรม 4 อย่างในเรื่องอะไรบ้าง 268-270, การนับองค์สงฆ์ 270, ความมุ่งหมายในการบัญญัติสิกขาบท 270-272, วิธีดำเนินการระงับอธิกรณ์ 272-273, บทสรุปปริวาร 273-274.

ภาคผนวก **275**

แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง, คัมภีร์สมันตปาสาทิกา 276-280, บทสวดขันธปริตต์ 281.

ตรรชนี **282**

นามานุกรม **319**

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพเขียนจินตนาการถึงอิริยาบถของพระพุทธองค์และพระสาวก 18
ภาพถ่ายโบราณสถานวัดเชตวัน 107
ภาพถ่ายบ่อน้ำในวัดเชตวัน 168
ภาพถ่ายบรรยากาศการอาบน้ำที่ฝั่งคงคา 197
ภาพถ่ายราชคฤห์ด้านหนึ่ง มองจากภูเขาคิชฌกูฏ 201
แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นอวันตี-วังสะ-มคธ-วัชชี 218
ภาพถ่ายบริเวณหน้าถ้ำสัตตบัณณคูหาที่ราชคฤห์ 212

อักษรย่อที่ใช้ในชุดพระวินัยปิฎก

องฺ. ทสก. องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต
องฺ. ทุก. องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต
ขุ.สุ. ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต
พุ.ธ. หนังสือ"พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงและขยายความ)" โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.ม. มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
วินย. พระวินัยปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลี-จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย)
B.C.A.I. *Buddhist Centres in Ancient India.* โดย Binayendra Nath Chaudhury
B.D. *Book of the discipline* (P.T.S.) พระวินัยปิฎกแปลเป็นภาษาอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์
D.P.P.N. *Dictionary of Pali Proper Names.* โดย G.P. Malalasekera.
Miln. *Milinda-panho.* (Milinda's questions-มิลินทปัญหา) แปลจากฉบับบาลีเป็นภาษาอังกฤษ โดย I.B. Horner. London: Luzac, 1963-64.
P.T.S. *Pali Text Society.* (สมาคมบาลีปกรณ์, กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ)

การอ้างคัมภีร์อรรถกถาในพระวินัยปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า **"อรรถกถา"** โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงอรรถกถาของพระวินัยปิฎก คือ **"คัมภีร์สมันตปาสาทิกา"** ซึ่งแต่งโดย **พระพุทธโฆส**-พระอรรถกถาจารย์ชาวชมพูทวีป (พ.ศ. 945-1000)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

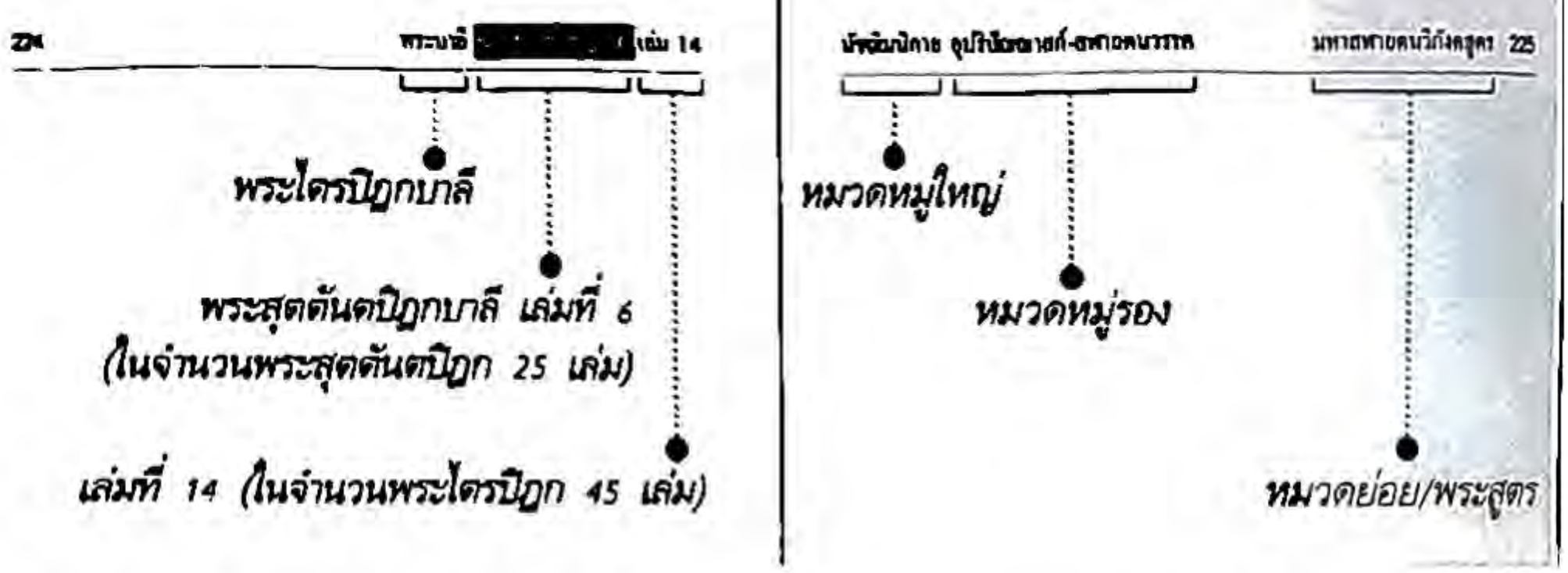
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากได้ระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก. พระสุตตันตปิฎก. หรือ พระอภิธรรมปิฎก (ฉบับบาลี)เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(28) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง. ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดรรชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

จุลวรรค ภาค 1

กัมมขันธกะ (สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษ)
ปาริวาสิกขันธกะ (การปฏิบัติเพื่อออกจากสังฆาทิเสส)
สมุจจยขันธกะ (เพิ่มเติมเรื่องออกจากสังฆาทิเสส)
สมถขันธกะ (วิธีระงับอธิกรณ์)

จุลวรรค (ภาค 1)

"จุลวรรค" แปลว่า "วรรคหรือหมวดขนาดเล็ก" เนื้อหาอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับบาลี 2 เล่ม คือ เล่ม 6 และเล่ม 7 ซึ่งเป็นพระวินัยปิฎก, จำแนกออกเป็น 12 ขันธกะ(12 ตอน) โดยเล่ม 6 มี 4 ขันธกะ เล่ม 7 มี 8 ขันธกะ

เล่ม 6 มี 4 ขันธกะ คือ

1. *กัมมขันธกะ* ว่าด้วยสังฆกรรม, เฉพาะเรื่องของการลงโทษ ซึ่งกล่าวถึงส่วนหนึ่งแล้วในเล่ม 5 ส่วนในเล่มนี้ขยายความของแต่ละบทลงโทษ พร้อมด้วยวิธีระงับหรือยุติโทษ

2. *ปาริวาสิกขันธกะ* ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ปริวาสเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส, กล่าวถึงการปฏิบัติของผู้อยู่ปริวาส 94 ข้อ และขั้นตอนการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

3. *สมุจจยขันธกะ* ว่าด้วยการรวบรวมเรื่องที่เกี่ยวกับการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ที่เหลือจากปาริวาสิกขันธกะ

4. *สมถขันธกะ* ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ 7 อย่าง มีสัมมุขาวินัยเป็นต้น ซึ่งกล่าวไว้ส่วนหนึ่งแล้วในตอนท้ายของพระไตรปิฎก(บาลี)เล่ม 2. ส่วนในเล่ม 6 นี้ เป็นการอธิบายโดยละเอียดทั้ง 7 ข้อ

เล่ม 7 มี 8 ขันธกะ คือ

1. *ขุททกวัตถุขันธกะ* ว่าด้วยเรื่องเล็กๆ น้อยๆ หรือเรื่องเบ็ดเตล็ดต่างๆ เช่น ข้อปฏิบัติในเวลาอาบน้ำ เป็นต้น

2. *เสนาสนขันธกะ* ว่าด้วยที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้สอยต่างๆ ของภิกษุ

3. *สังฆเภทขันธกะ* ว่าด้วยสงฆ์แตกกัน, เล่าเรื่องพระเทวทัตตั้งแต่คิดประทุษร้ายพระพุทธองค์ ไปจนถึงทำสังฆเภท, พร้อมทั้งข้อกำหนดต่างๆ เกี่ยวกับการที่สงฆ์แตกกัน

4. *วัตตขันธกะ* ว่าด้วยวัตรหรือข้อปฏิบัติ 13 เรื่อง มีข้อปฏิบัติของภิกษุอาคันตุกะ เป็นต้น

5. *ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ* ว่าด้วยการงดหรือการหยุดสวดปาติโมกข์ด้วยเหตุต่างๆ พร้อมทั้งเงื่อนไขต่างๆ

6. *ภิกขุนีขันธกะ* ว่าด้วยภิกษุณี ตั้งแต่ความเป็นมา, ข้อปฏิบัติ, ข้อห้าม, และข้ออนุญาตต่างๆ

7. *ปัญจสติกขันธกะ* ว่าด้วยการทำสังคายนาครั้งที่ 1 โดยพระอรหันต์ 500 รูป และเล่าถึงเหตุการณ์หลังพุทธปรินิพพานถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 1

8. *สัตตสติกขันธกะ* ว่าด้วยการทำสังคายนาครั้งที่ 2 โดยพระอรหันต์ 700 รูป

กัมมขันธกะ

สังฆกรรมที่เกี่ยวกับการลงโทษในพระวินัยปิฎก(ฉบับบาลี) เล่ม 5 มี 5 อย่าง คือ 1. ตัชชนียกรรม 2. นิยสกรรม 3. ปัพพาชนียกรรม 4. ปฏิสารณียกรรม 5. อุกเขปนียกรรม

ตัชชนียกรรม

ขู่, ปราม, หรือ ตำหนิโทษ

กลุ่มพระปัณฑุกะและพระโลหิตกะ

(1-3) พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ครานั้น พวกพระปัณฑุกะและพระโลหิตกะ ก่อความบาดหมางทะเลาะวิวาทอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ด้วยกัน หาสมัครพรรคพวกเป็นฝักฝ่าย ทำให้เรื่องขยายใหญ่โตออกไป เมื่อทรงทราบจากคำทูลรายงานของภิกษุทั้งหลาย พระพุทธองค์ทรงตำหนิและรับสั่งให้สงฆ์ลงตัชชนียกรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น วิธีลงโทษด้วยตัชชนีย-

กรรม ทรงให้ทำด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา (สวดถามย้ำถึง 3 หน รวมกับญัตติ เป็น 4 หน)

ตัชชนียกรรมที่เป็นธรรม–ไม่เป็นธรรม

(4-27) ลักษณะเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรมในตัชชนียกรรม แบ่งเป็นหมวดๆ ฝ่ายละ 12 หมวด หมวดละ 3 ข้อ ดังนี้

ลักษณะที่เป็นธรรม คือ

(ในพระบาลี จำแนกออกเป็น 12 หมวด หมวดละ 3 หัวข้อ แต่เมื่อสรุปแล้ว เหลืออยู่ 4 ข้อ)

1. ทำต่อหน้าภิกษุ(ผู้ถูกกล่าวหา)-ถามก่อนแล้วจึงทำ-ทำตามคำรับสารภาพ

2. ทำเพราะต้องอาบัติ-อาบัติที่ต้องนั้นเป็นประเภทเทส-นาคามินี(ไม่ใช่อาบัติหนัก)-ผู้ถูกกล่าวหายังไม่ได้ปลงอาบัติ

3. โจทก่อนแล้วจึงทำ-ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงทำ-ปรับอาบัติแล้วจึงทำ

4. ทำโดยธรรม (คือให้ถูกวิธีตาม 3 ข้อดังกล่าว) และสงฆ์ต้องครบองค์สงฆ์ (4 รูปขึ้นไป)

ลักษณะที่ไม่เป็นธรรม มีนัยตรงกันข้าม

ความผิดที่ควรลงตัชชนียกรรม

(28-33) ในพระบาลี จำแนกประเภทภิกษุที่ควรลงตัชช-นียกรรมไว้เป็น 6 หมวด สรุปได้ดังนี้

- ทำความบาดหมาง, ทะเลาะวิวาท, ก่อเรื่องอื้อฉาว, และก่อ อธิกรณ์ในสงฆ์

- โง่เขลา (ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอาบัติไม่เป็นอาบัติ), มีอาบัติมาก, และมารยาททราม
- คลุกคลีกับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร
- มีศีลวิบัติ, อาจารวิบัติ, ทิฏฐิวิบัติ
- กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์

(ผิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ลงตัชชนียกรรมได้, ถ้ามีภิกษุ 3 รูปมีความผิด จะลงโทษพร้อมกันก็ได้)

ข้อปฏิบัติ(วัตร)ของภิกษุผู้ถูกลงตัชชนียกรรม

(34) ในพระบาลี จำแนกข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ถูกลงตัชชนียกรรมไว้ 18 ข้อ สรุปได้ดังนี้

- ไม่พึงให้การอุปสมบท (คือไม่ให้รับเป็นอุปัชฌาย์) ไม่พึงให้นิสัย, ไม่พึงมีสามเณรไว้อุปัฏฐาก (และไม่ให้บวชสามเณร), ไม่พึงรับแต่งตั้งเป็นผู้สอนภิกษุณี ถึงได้รับแต่งตั้งแล้ว ก็ไม่ให้สอน
- สงฆ์ทำตัชชนียกรรมเพราะต้องอาบัติใด ห้ามต้องอาบัตินั้น หรืออาบัติอื่นที่มีลักษณะเหมือนกัน หรืออาบัติที่ต่ำทรามกว่านั้น และห้ามตำหนิกรรมและผู้ทำกรรม(คือความผิดทั้งหลาย)ที่ตนเคยละเมิด
- ห้ามใช้สิทธิในการห้ามอุโบสถและปวารณาแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติ(ปกตัตตภิกขุ), ห้ามทำการไต่สวน, ห้ามเริ่มการกล่าวหาใคร, ห้ามให้ภิกษุอื่นเปิดโอกาสให้ตนโจทได้, ห้ามโจทภิกษุอื่น, ห้ามขอให้ภิกษุอื่นเป็นผู้ให้การ, และ ห้ามมีส่วนร่วมในการพิจารณาอธิกรณ์

กลุ่มพระปัณฑุกะและพระโลหิตกะกลับตัวได้

(35-42) เมื่อถูกสงฆ์ลงตัชชนียกรรม พวกพระปัณฑุกะและพระโลหิตกะก็เลิกดื้อรั้น ประพฤติแก้ตัวได้ แล้วเข้าหาภิกษุทั้งหลาย ขอให้แนะนำว่าตนควรจะทำอย่างไรต่อไป. ภิกษุทั้งหลายนำความกราบทูล ทรงอนุญาตให้สงฆ์ระงับโทษแก่ท่านเหล่านั้น ทรงแนะนำว่า เมื่อภิกษุผู้ถูกลงตัชชนียกรรมยอมประพฤติตามข้อปฏิบัติ(วัตร)ดังกล่าวแล้ว สงฆ์พึงสวดระงับโทษให้แก่เธอ วิธีระงับโทษให้ทำด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

นิยสกรรม

ให้เริ่มถือนิสัยใหม่

(43-83) พระเสยยสกะ เป็นคนโง่เขลา, มีอาบัติมาก, มีมารยาททราม, คลุกคลีกับคฤหัสถ์อย่างไม่เหมาะสม ทั้งๆ ที่อยู่ระหว่างอยู่กรรมเพราะต้องอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อทรงได้รับรายงาน พระพุทธองค์รับสั่งให้ลงโทษด้วยนิยสกรรม โดยให้สงฆ์ทำด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

วิธีลงโทษ, วัตร, ลักษณะการลงโทษเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม, เหตุระงับโทษ, และวิธีระงับโทษ ในนิยสกรรม เหมือนกับตัชชนียกรรมทุกอย่าง ต่างกันแต่ข้อความในกรรมวาจา

พระเสยยสกะ เมื่อถูกสงฆ์ลงนิยสกรรม ก็ต้องกลับไปเริ่มต้นถือนิสัยใหม่(เหมือนกับภิกษุบวชใหม่), ต่อมา ท่านได้ดับ

หากัลยาณมิตร ใฝ่ศึกษาหาความรู้จากกัลยาณมิตร ก็กลายเป็นพหูสูต, เชี่ยวชาญในคัมภีร์, ทรงจำพระธรรมวินัย, และสวดปาติโมกข์ได้คล่องแคล่ว; นอกจากมีความรอบรู้แล้ว ยังเคร่งวินัย (เป็นลัชชี), มุ่งมั่นฝึกฝนตน, ไม่เย่อหยิ่ง, กลับตัวกลับใจได้ จนเป็นที่พอใจของภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระพุทธองค์ทรงได้รับรายงานก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์ระงับโทษแก่ท่าน

ปัพพาชนียกรรม

ขับออกจากวัด

(84-128) เรื่องราวของพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ ที่เป็นต้นบัญญัติของปัพพาชนียกรรม เล่าตรงกันกับท้องเรื่องในสังฆาทิเสส สิกขาบทที่ 13, ความประพฤติอันเสื่อมทราม(อนาจาร)ของท่านเหล่านี้ คือ ทำตัวเหมือนคฤหัสถ์หลายอย่าง ทั้งเรื่องประดับตกแต่ง, บันเทิงเริงรมย์, เล่นคะนอง ตลอดถึงคลุกคลีกับหญิง ซึ่งเข้าข่ายทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธา(กุลทูสก-ประทุษร้ายสกุล) เพราะในที่สุด ทายกทายิกาก็ไม่เข้าวัด ภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็อยู่ไม่ได้

เวลานั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ส่วนพวกภิกษุผู้ก่อเรื่องอยู่ที่กิฏาคิริ(ชนบท), เนื่องจากภิกษุ 2 รูปนั้นเป็นสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะมาก่อน จึงทรงมอบหมายให้พระเถระทั้งสองไปจัดการลงปัพพาชนียกรรม โดยให้ไปพร้อมกับภิกษุหลายๆ รูป (เพื่อป้องกันเหตุร้ายที่อาจ

จะเกิดขึ้นได้), การลงโทษโดยปัพพาชนียกรรม สงฆ์ทำด้วยญัตติ-จตุตถกรรมเหมือนกัน ต่างกันแต่เนื้อความในกรรมวาจาที่สวด, ในกรรมวาจาครั้งนั้นระบุว่า ให้ภิกษุกลุ่มพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะหนีไปจากกิฏาคิริ

วิธีทำ, วัตรสำหรับประพฤติ, ลักษณะการทำเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม, เหตุของกรรม, เหตุระงับ และ วิธีระงับโทษ เหมือนกับตัชชนียกรรม แต่เพิ่มลักษณะความประพฤติที่เป็นเหตุให้ลงโทษเข้ามาอีก 4 ข้อ คือ

1. เล่นคะนอง
2. อนาจาร(ประพฤติเสื่อมเสีย ไม่สมกับเป็นสมณะ)
3. ลบล้างพระบัญญัติ
4. มิจฉาชีพ(หาเลี้ยงชีพไม่สมกับความเป็นสมณะ)

ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือทางวาจา หรือทั้ง 2 ทาง

กลุ่มพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ เมื่อถูกสงฆ์ลงปัพพาชนียกรรมแล้ว ก็ไม่เปลี่ยนแปลงความประพฤติ ไม่หายเย่อหยิ่ง, ไม่แก้ไขตนเอง, ไม่ขอขมาภิกษุทั้งหลาย มิหนำซ้ำยังด่าว่าคณะสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ลงโทษ ว่าทำด้วยความลำเอียง เมื่อถูกขับไล่ออกจากวัดแล้ว บางพวกก็หนีไปอยู่ที่อื่น(ปกฺกมิสฺสนฺติ) บางพวกก็สึก(วิพฺภมิสฺสนฺติ)

(ไม่ชัดเจนว่า พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะหนีออกจากวัดหรือสึก กริยาพหูพจน์ว่าหนีไปและสึก แสดงว่ามีภิกษุหลายรูปอยู่ในกลุ่ม, น่าตั้งข้อสังเกตอีกว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลรายงานว่า ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้สำนึกกลับตัวกลับใจ พระพุทธ-

องค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า *"ถ้าอย่างนั้น สงฆ์จงระงับปัพพาชนียกรรม-(เตนหิ ภิกฺขเว สงฺโฆ ปพฺพาชนียกมฺมํ ปฏิปฺปสฺสมฺภตุ)"* ซึ่งในเชิงอรรถพระไตรปิฎกสยามรัฐ หมายเหตุไว้ว่า น่าจะตกศัพท์ว่า "น" หน้าศัพท์กริยา. ซึ่งถ้าเติม "น" ก็จะได้ความว่าสงฆ์จงอย่าระงับปัพพาชนียกรรม)

ปฏิสารณียกรรม

ให้ไปขอขมาคฤหัสถ์

วิธีขอขมาคฤหัสถ์

จิตตคฤหบดี เป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามี และได้รับเอตทัคคะว่าเป็นธรรมกถึก(นักแสดงธรรม)ในฝ่ายอุบาสก, ในขณะที่พระสุธรรม(ซึ่งมีเรื่องกับท่าน)ยังเป็นพระปุถุชน และเป็นเจ้าอาวาสในเมืองมัจฉิกาสณฑ์, ท่านคฤหบดียกสวนป่าชื่อ"อัมพาฏกวัน" ให้เป็นวัดที่อยู่ของสงฆ์

เมืองมัจฉิกาสณฑ์เป็นถิ่นชนบทของแคว้นกาสี (บางทัศนะเห็นว่าอยู่ในแคว้นมคธ-ดูเชิงอรรถ B.D. 5/22) อยู่ห่างจากสาวัตถีประมาณ 30 ลีก (1 ลีกเท่ากับ 120 เส้น) เมืองนี้เคยเป็นศูนย์กลางของลัทธินิครนถ์

(มัจฉิกาสณฑ์-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน แปลว่า "ราวป่าชื่อมัจฉิกา")

คำพูดของพระสุธรรมที่นำไปสู่ความบาดหมางที่ท่านก่อขึ้นเอง คือคำว่า"ติลสงฺคุลิกา" ซึ่งแปลกันว่า ขนมชนิดหนึ่งที่คลุกด้วยงา บางท่านแปลว่า "ขนมแดกงา" B.D. แปลว่า sesamum cake, พระสุธรรมมีเจตนาที่จะพูดกระทบต้นสกุลของจิตตคฤหบดี ซึ่งมีอาชีพทำขนมชนิดนี้ขาย

เมื่อพระสุธรรมไปขอโทษจิตตคฤหบดี ก็ให้รู้สึกเก้อเขินไม่กล้าเข้าหน้า พระพุทธองค์จึงให้มีภิกษุไปพูดช่วย เรียกว่า"อนุทูต"(ทูตติดตาม). ในการไปขอโทษของพระสุธรรมนั้น ถ้าท่านคฤหบดีไม่อดโทษให้ ทรงให้ทำถึงขั้นว่า ให้พระสุธรรมห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประนมมือ แล้วแสดงอาบัติต่อภิกษุอนุทูตในระยะที่ท่านคฤหบดีสามารถมองเห็นและได้ยิน(ไม่ใช่นั่งประนมมือขอขมาโดยตรงต่อคฤหัสถ์แม้ผู้เป็นอริยบุคคล)

ภิกษุทำผิดต่อคฤหัสถ์

(129-133) พระสุธรรมเป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้อำนวยการสร้างวัด(นวกมฺมิก)ของจิตตคฤหบดีที่เมืองมัจฉิกาสณฑ์ รับ

บิณฑบาตประจำที่บ้านของท่านคฤหบดี และเป็นธุระให้เมื่อมีการนิมนต์ภิกษุ คราวที่เกิดเรื่องนั้น เรื่องมีอยู่ว่า พระเถระหลายรูป คือ พระสารีบุตร, พระมหาโมคคัลลานะ, พระมหากัจจายนะ, พระมหาโกฏฐิตะ, พระมหากัปปินะ, พระมหาจุนทะ, พระอนุรุทธะ, พระเรวตะ, พระอุบาลี, พระอานนท์, และ พระราหุล จาริกอยู่ในแคว้นกาสี จนไปถึงเมืองมัจฉิกาสณฑ์

จิตตคฤหบดีได้ทราบข่าวก็ไปต้อนรับด้วยความดีใจ หลังจากได้ฟังธรรมที่พระสารีบุตรแสดงแล้ว ก็กล่าวนิมนต์พระเถระทุกรูปเพื่อรับอาคันตุกภัตที่บ้านของท่านในวันรุ่งขึ้น จากนั้นจึงไปกราบเรียนและนิมนต์พระสุธรรม. พระสุธรรมได้ฟังก็ไม่พอใจที่ท่านคฤหบดีนิมนต์พระเถระเหล่านั้นโดยไม่ผ่านตน มองไปว่าเป็นการไม่ให้เกียรติ จึงบอกปัดไม่รับนิมนต์เพื่อไปฉัน ท่านคฤหบดีกล่าวนิมนต์อย่างไรก็ไม่เป็นผล จนอ่อนใจ ปล่อยให้เลยตามเลย แล้วแสดงอาการเคารพ(ไหว้และทำประทักษิณ)ลากลับ (แสดงถึงจิตใจของอนาคามีและความสำนึกในฐานะที่ตนเป็นคฤหัสถ์)

แม้ไม่รับนิมนต์ไปฉัน แต่วันรุ่งขึ้น พระสุธรรมก็ไปบ้านท่านคฤหบดี ซึ่งก็ได้รับอาราธนาให้นั่งบนอาสนะเหมือนเคย. ที่ไปก็เพื่อจะดูว่าเขาจัดอาหารอะไรบ้าง และได้แกล้งพูดกระทบท่านคฤหบดีว่า จัดอาหารไว้มากมายนัก แต่ยังขาดอยู่อย่างหนึ่ง คือ "ขนมแดกงา"

จิตตคฤหบดีกล่าวติงพระสุธรรมว่า พุทธวจนะมีอยู่

มากมาย เหตุใดพระคุณเจ้าจึงกล่าวถ้อยคำซึ่งไร้คุณค่าอย่างนั้น? แล้วก็เล่าเรื่องหนึ่งถวายว่า มีพ่อค้าชาวใต้คนหนึ่ง ไปได้แม่ไก่มาจากชนบททางภาคตะวันออก แม่ไก่ตัวนั้นสมสู่กับพ่อกา เกิดลูกออกมา ลูกไก่นั้นเวลาอยากจะร้องอย่างกา เสียงก็เป็นเสียงกาผสมเสียงไก่ ครั้นอยากจะขันอย่างไก่ เสียงขันก็ออกไปทางเสียงกา(ไม่เป็นไก่หรือกาได้แน่ชัด) ฉันใดก็ดี พุทธวจนะมีอยู่มากมาย แต่พระคุณเจ้ามาพูดถึงขนมแดกงา ซึ่งไม่มีแก่นสารอะไร ก็เหมือนกัน

พระสุธรรมได้ฟังก็โกรธว่าตนถูกด่า หลุดปากว่าจะไม่อยู่วัดแล้ว. ท่านคฤหบดีนิมนต์ให้อยู่ที่วัดอัมพาฏกวันดังเดิม แต่กล่าวนิมนต์อย่างไร ท่านก็ไม่ยอม บอกว่าจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธ-องค์ที่สาวัตถี. เมื่อสุดที่จะทัดทานได้ ท่านคฤหบดีจึงได้แต่กราบเรียนว่า ขอให้นำความทั้งหมดที่พูดกันนั้นไปกราบทูลด้วย และเมื่อกลับมา จะมาอยู่ที่เดิมก็ขอนิมนต์

พระสุธรรมได้เข้าเฝ้าและได้กราบทูลเรื่องทั้งหมดที่เกิดขึ้น ถูกพระพุทธองค์ทรงตำหนิว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก. รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายให้ทำปฏิสารณียกรรมแก่พระสุธรรม คือให้ไปขอขมาจิตตคฤหบดี. วิธีทำเหมือนกับตัชชนียกรรม ต่างแต่เนื้อความ: ลักษณะเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม. วัตรสำหรับประพฤติ และการระงับโทษ ก็เหมือนกันทุกอย่าง

ความผิดที่เป็นเหตุให้ลงปฏิสารณียกรรม เป็นความผิดที่ภิกษุกระทำต่อคฤหัสถ์ สรุปได้ดังนี้

- ขวนขวายให้เขาสูญเสียประโยชน์(ลาภ) เพื่อทำลายเขา, ด่าว่าเปรียบเปรยเขา, ยุยงเขา
- พูดติเตียนพระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์ ให้เขาฟัง
- พูดกดเขา, พูดข่มเขา ด้วยถ้อยคำอันเลว
- รับปากเขา(ในทางที่ถูกต้อง)แล้ว ไม่ทำตามนั้น

ให้มีอนุทูตพูดขอขมาช่วยกันได้

สงฆ์ได้ลงปฏิสารณียกรรม ให้พระสุธรรมไปขอขมา จิตตคฤหบดี ท่านก็ไปยังเมืองมัจฉิกาสณฑ์ แต่ก็เก้อเขิน ไม่กล้าไปกล่าวขอขมา ต้องกลับสาวัตถีอีก และบอกความจริงแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีการทูลรายงาน พระพุทธองค์รับสั่งให้สงฆ์จัดอนุทูตให้ไปเป็นเพื่อนพระสุธรรม เพื่อไปช่วยพูดขอขมาด้วยกัน, การแต่งตั้งอนุทูต ทรงให้ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา, วิธีขอขมานั้น ทรงแนะนำว่า เมื่อขอให้ท่านคฤหบดีอดโทษด้วยตนเองไม่เป็นผล ให้ภิกษุอนุทูตช่วยพูดขอขมาอย่างเดียวกัน และเมื่อยังไม่เป็นผลอยู่อีก ภิกษุอนุทูตพึงให้พระสุธรรมห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่านั่งกระหย่งประนมมือ แล้วแสดงอาบัติ(ที่ตนยอมรับว่าเป็นอาบัติแล้ว) โดยให้ท่านคฤหบดีมองเห็นและได้ยินคำกล่าวปลงอาบัตินั้นด้วย (ทสฺสนุปจารำ อวิชหาเปตฺวา สวนุปจารำ อวิชหาเปตฺวา)

ในที่สุด การขอขมาของพระสุธรรมโดยมีอนุทูตช่วย ก็ประสบความสำเร็จ ท่านกลับตัวกลับใจได้ และสงฆ์ก็ได้ประกาศระงับโทษแก่ท่าน ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

อุกเขปนียกรรม

ยกออกจากสิทธิของภิกษุชั่วคราว

(174-275) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี มีภิกษุทูลรายงานเรื่องพระฉันนะต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ เมื่อทรงถามภิกษุทั้งหลาย ได้ความชัด จึงรับสั่งให้สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่พระฉันนะ คือห้ามสมโภค(ฉันร่วม, อยู่ร่วม, และร่วมสังฆกรรม)กับสงฆ์, วิธีการเหมือนกับตัชชนียกรรม ต่างแต่เนื้อความ และมีรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายบอกภิกษุในอาวาสอื่นๆ ให้บอกต่อๆ กันไปว่า พระฉันนะถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม (ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ)

ลักษณะเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม, ความผิดที่เป็นเหตุให้ลงโทษ, วิธีลงโทษ และการระงับโทษ เหมือนกับตัชชนียกรรม, ส่วนที่เพิ่มเข้ามา คือวัตรสำหรับปฏิบัติ

วัตรสำหรับปฏิบัติเฉพาะข้อที่ไม่ซ้ำกับตัชชนียกรรม คือ

- ไม่ให้ผู้ถูกลงโทษรับการกราบไหว้, การยืนรับ, การประนมมือ, การแสดงความเคารพ(สามีจิกรรม), การนำอาสนะและที่นอนมาให้, การนำน้ำมาล้างเท้าให้, การตั้งตั่งรองเท้าและแผ่นเช็ดเท้า, การรับบาตรจีวร, และการถูหลังให้เมื่ออาบน้ำ
- ไม่ให้รังแกหรือกำจัดภิกษุผู้มีศีล(ปกตัตตภิกขุ) ด้วยเรื่องศีล, ความประพฤติ, ทิฐิ, หรือด้วยเรื่องความเป็นอยู่(อาชีวะ) และห้ามทำให้ภิกษุแตกกัน
- ห้ามนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์และเดียรถีย์ ห้ามคบหากับ

เดียรถีย์ ให้คบหาแต่ภิกษุ และศึกษาแต่ข้อปฏิบัติ(สิกขา)ของภิกษุ

- ไม่ว่าจะอยู่ในวัดหรือนอกวัด(อนาวาส) ห้ามอยู่ภายใต้ที่มุงอันเดียวกับภิกษุปกติ(ปกตัตตภิกขุ). เมื่อเห็นภิกษุปกติให้ลุกจากอาสนะ(หลีกทางให้, ยกที่นั่งให้) ห้ามรุกไล่ภิกษุปกติไม่ว่าจะรุกไล่เข้าหรือรุกไล่ออกจากวิหาร

(ข้อปฏิบัติที่เพิ่มเข้ามานี้ ไม่เพิ่มในอุปเขปนียกรรม ที่ลงโทษเพราะไม่สละทิฐิบาป)

พระฉันนะถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติและไม่ยอมออกจากอาบัติ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดโฆสิตาราม หลังจากถูกสงฆ์ประกาศลงโทษ ท่านไปวัดไหนๆ ก็ไม่มีใครต้อนรับ ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย เข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ของภิกษุก็ไม่ได้ ในที่สุดก็ต้องกลับโกสัมพี ได้กลับตัวกลับใจ จนได้รับการระงับโทษจากสงฆ์

อุกเขปนียกรรมเพราะทิฐิบาป

สึกและให้ระงับโทษ

"ทิฐิบาป" หรือ "ปาปทิฏฐิ" ได้แก่ความเห็นอย่างผิดๆ (wrong view) คือผิดไปจากพระธรรมวินัย. เมื่อมีความเห็นผิด ก็พาให้ทำชั่วได้ต่างๆ จึงนับว่าเป็น

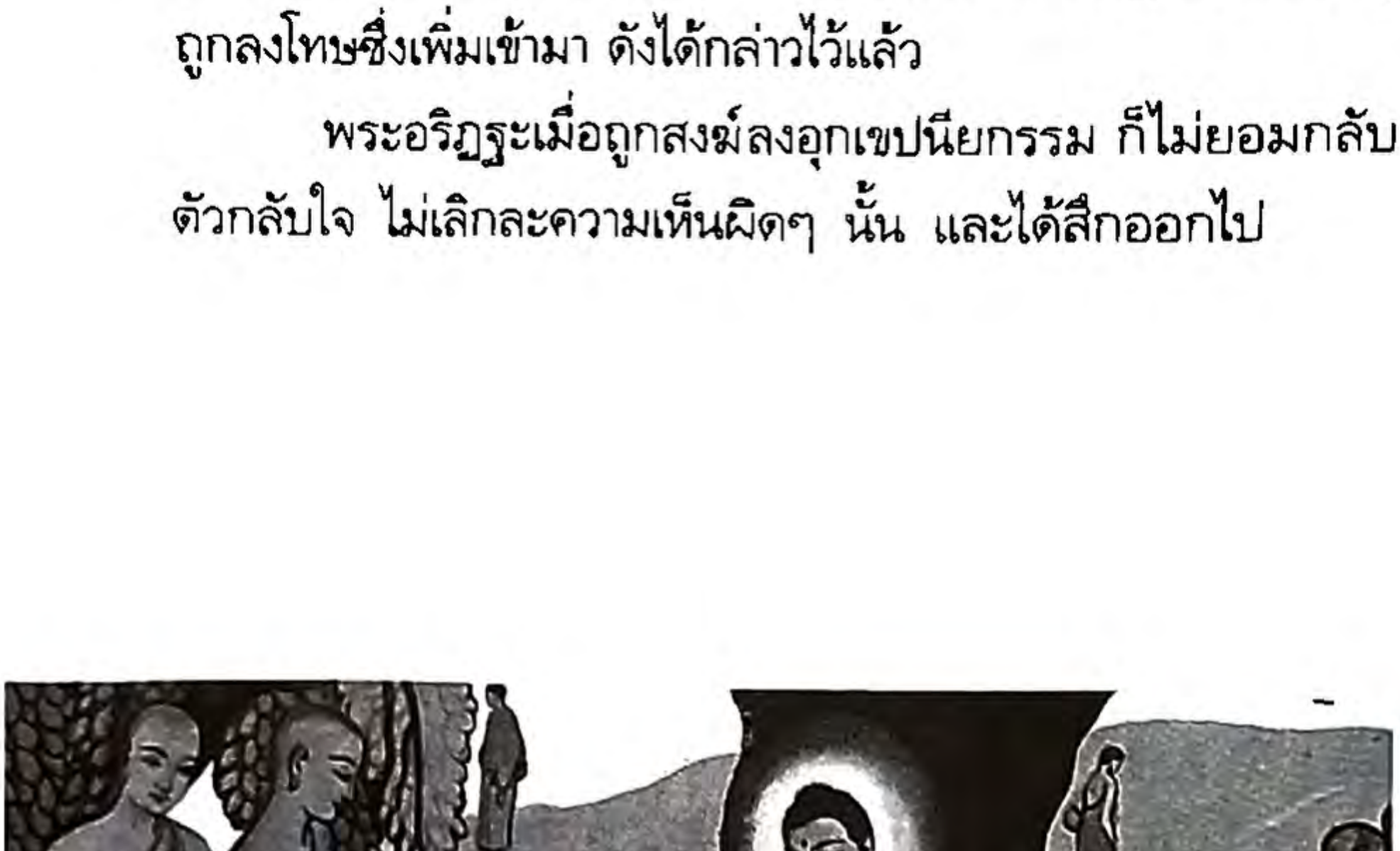
ทิฐิบาป, พระอริฏฐะ เมื่อถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ก็ไม่ยอมกลับตัวกลับใจ ได้สึกออกไป. ในเรื่องนี้ ปรากฏอีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบก็ทรงให้"ระงับโทษ" (อุกฺเขปนียกมฺมํ ปฏิปฺปสฺสมฺภตฺ) เชิงอรรถ B.D. ในตอนนี้กล่าวว่า น่าจะมีศัพท์ว่า "มา" หรือ "น" หน้ากริยา คือ "ไม่ให้ระงับโทษ", และที่น่าแปลกใจก็คือ เหตุใดฉบับบาลีจึงตก "น" หรือ "มา" ศัพท์เหมือนกันทั้ง 2 ที่ (อีกที่หนึ่งอยู่ในเรื่องปัพพาชนียกรรม) เป็นกรณีเมื่อภิกษุผู้ถูกลงโทษสึกออกไปเหมือนกัน

(278-318) ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ภิกษุรูปหนึ่งชื่อ"อริฏฐะ" มาจากตระกูลพรานแร้ง (คนฺธพาธิปุพฺโพ-vulture trainer) เป็นผู้มีทิฐิบาปว่า ตนมีความรอบรู้ในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยรู้ว่า ไม่มีอะไรเป็นจริงอย่างที่ทรงสอน อะไรที่ว่ามีโทษก็ไม่มีโทษจริง. ภิกษุทั้งหลายได้ฟังก็ปรามว่าอย่ากล่าวตู่พระพุทธองค์อย่างนั้น ได้ช่วยกันชี้แจงว่า คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายนัก ทรงสอนว่ามีโทษก็มีโทษจริง เช่น เรื่องกามมีโทษ ทรงสอนว่าให้ความสุขน้อย ให้ความทุกข์มาก เป็นต้น ก็เป็นอย่างนั้นจริง, พระอริฏฐะก็ไม่ฟัง ภิกษุทั้งหลายจึงนำความกราบทูล หลังจากสอบถามได้ความจริงจากพระ

อริฏฐะแล้ว ทรงให้สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่าน และรับสั่งให้แจ้งข่าวแก่ภิกษุในวัดอื่นๆ ได้ทราบทั่วถึงกัน

องค์ประกอบอื่นๆ ของอุกเขปนียกรรมนี้ เหมือนอุกเขปนียกรรมที่ลงโทษแก่พระฉันนะ ต่างกันที่ไม่มีข้อปฏิบัติสำหรับผู้ถูกลงโทษซึ่งเพิ่มเข้ามา ดังได้กล่าวไว้แล้ว

พระอริฏฐะเมื่อถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ก็ไม่ยอมกลับตัวกลับใจ ไม่เลิกละความเห็นผิดๆ นั้น และได้สึกออกไป

ภาพเขียนจินตนาการถึงอิริยาบถของพระพุทธองค์และพระสาวก
(จากหนังสือ Daily Buddhist Devotions)

ปาริวาสิกขันธกะ

ศัพท์น่ารู้เกี่ยวกับปริวาส

เรื่องการอยู่ปริวาส มีศัพท์เฉพาะมาก จึงควรรู้ความหมายของศัพท์ไว้เป็นพื้นก่อน ดังนี้

ครุกาบัติ(ครุก+อาบัติ) แปลว่า"อาบัติหนัก". ในที่นี้หมายถึงอาบัติสังฆาทิเสส

ปริวาส เรียกกันทั่วไปว่า"อยู่กรรม" เป็นวิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสส โดยการลงโทษตนเองด้วยการปฏิบัติต่างๆ เช่น งดใช้สิทธิของภิกษุบางอย่าง, ลดฐานะของตน และประจานตนเอง เป็นต้น, การลงโทษตนเองนี้ จำนวนวันให้เท่ากับวันที่ปิดอาบัติสังฆาทิเสสไว้ ภิกษุผู้อยู่ปริวาสเรียกว่า "ปาริวาสิกภิกขุ"

ปริวาสมี 3 อย่าง คือ

1. **ปฏิจฉันนปริวาส** ปริวาสสำหรับอาบัติสังฆาทิเสสที่ปกปิดไว้

2. **สโมธานปริวาส** ("สโมธาน"-ประมวลเข้าด้วยกัน) เมื่อต้องอาบัติต่างคราว จำนวนวันปกปิดต่างกันบ้าง ไม่ต่างกันบ้าง ภิกษุต้องการจะออกจากอาบัตินั้น จึงอยู่ปริวาสโดยประมวลอาบัติและวัน(หรือราตรี)เข้าด้วยกัน. สโมธานปริวาสมี 3 อย่าง คือ *1) โอธานสโมธาน* สำหรับอาบัติมากกว่าหนึ่ง แต่ปิดไว้นานเท่ากัน เช่น ต้องอาบัติ 2 คราว ปิดไว้คราวละ 5 วัน ให้ประมวลเข้าด้วยกัน อยู่ปริวาส 5 วัน *2) อัคฆสโมธาน* สำหรับอาบัติมากกว่าหนึ่ง ปิดไว้นานไม่เท่ากัน เช่น ต้องอาบัติ 3 คราว ปิดไว้ 3 วันบ้าง 5 วันบ้าง 7 วันบ้าง ประมวลเข้าด้วยกัน อยู่ปริวาสเท่ากับจำนวนวันที่มากที่สุด คือ 7 วัน *3) มิสสกสโมธาน* สำหรับอาบัติที่ต่างเรื่อง(ต่างวัตถุ)กัน (เช่น ต้องอาบัติเพราะกายบ้าง เพราะการพูดจาบ้าง) จำนวนวันปิดเท่ากันบ้าง ไม่เท่ากันบ้าง ให้ประมวลเข้าด้วยกัน อยู่ปริวาสรวมเป็นคราวเดียว

3. **สุทธันตปริวาส** ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายคราว จนจำจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปกปิดไม่ได้ หรือจำได้แต่บางจำนวน จึงต้องการอยู่ปริวาสไปจนกว่าจะพอใจว่าตนบริสุทธิ์. สุทธันตปริวาสมี 2 อย่าง

คือ *1) จูฬสุทธันตปริวาส* ปริวาสสำหรับผู้ต้องอาบัติที่จำจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปกปิดได้บ้าง และต้องการอยู่ปริวาสจนกว่า(ตนจะพอใจว่า)จะบริสุทธิ์ *2) มหาสุทธันตปริวาส* ปริวาสสำหรับผู้ต้องอาบัติหลายคราว จำจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปกปิดไม่ได้เลย และต้องการอยู่ปริวาสจนกว่าจะบริสุทธิ์

ดิตถิยปริวาส ปริวาสสำหรับนักบวชนอกศาสนา (ยกเว้นพวกชฎิลที่ทรงอนุญาตไว้เป็นพิเศษ), ปริวาสประเภทนี้เรียกว่า "อัปปฏิจฉันนปริวาส" คืออยู่ในประเภทที่ต้องอาบัติแล้วไม่ได้ปกปิดไว้ (เป็นการอนุโลมพิเศษ)

มานัต แปลว่า"การนับ" หมายถึงว่า เมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว เข้าไปหาสงฆ์(4 รูป) ขอประพฤติวัตรสำหรับผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสเป็นเวลา 6 วัน (เป็นจำนวนวันเบื้องต้น) เมื่อครบ 6 วันแล้ว สงฆ์ก็จะสวดระงับอาบัติให้ (แต่ถ้าปกปิดอาบัติไว้ ต้องอยู่ปริวาสก่อนจึงประพฤติมานัตได้ จำนวนวันจึงเพิ่มขึ้นตามที่ระบุไว้ในเรื่องปริวาส). ภิกษุผู้ประพฤติมานัตเรียกว่า "มานัตตจาริก" หรือ"มานัตตจารี". ภิกษุผู้อยู่ปริวาสจนพร้อมที่จะขอประพฤติมานัตจากสงฆ์ เรียกว่า "มานัตตารหภิกขุ"

ปฏิกัสสนา แปลว่า"การชักเข้าหาอาบัติเดิม" เป็นวิธีสำหรับภิกษุที่อยู่ปริวาส ซึ่งระหว่างนั้นต้องอาบัติ

สังฆาทิเสสอีก จะต้องกลับไปอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตใหม่, ผู้ให้ปฏิกัสสนา คือสงฆ์ 4 รูป, อาบัติสังฆาทิเสสที่ภิกษุละเมิดอีกนี้เรียกว่า "อันตราบัติ"

อัพภาน แปลว่า"การเรียกเข้า" คือรับภิกษุที่อยู่กรรมแล้วกลับเข้าหมู่คณะตามเดิม เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส, สงฆ์ที่สวดอัพภานต้องมีจำนวน 20 รูป(เรียกว่า"สงฆ์วีสติวรรค"), ภิกษุผู้พร้อมที่จะได้อัพภาน เรียกว่า "อัพภานารหภิกขุ"

วุฏฐานวิธี คือวิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสส มี 4 อย่างคือ ปริวาส, มานัต, อัพภาน, และ ปฏิกัสสนา

ข้อปฏิบัติ(วัตร)ของผู้อยู่ปริวาส

(320-329) มูลเหตุที่ให้ทรงกำหนดข้อปฏิบัติหรือวัตรแก่ภิกษุเพื่ออยู่ปริวาสนั้น เกิดขึ้นขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน เมื่อทรงทราบจากการเข้าทูลรายงานของพุทธบริษัทว่า มีภิกษุผู้อยู่กรรมยังยินดีรับการกราบไหว้, การอุปัฏฐาก, การต้อนรับ ของภิกษุผู้ไม่มีอาบัติติดตัว(ปกตัตตภิกขุ)อยู่ คือยังประพฤติตนเหมือนเมื่อยังไม่ได้อยู่ปริวาส; พระพุทธองค์ทรงตำหนิและทรงบัญญัติว่า ภิกษุผู้อยู่ปริวาสทำอย่างนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ แต่การปฏิบัติในระหว่างผู้อยู่ปริวาสด้วยกัน ให้ถืออายุพรรษาได้เหมือนไม่ได้อยู่ปริวาส รวมไปถึง อุโบสถ, ปวารณา, การแจกจ่ายผ้าอาบน้ำฝน; การสละภัต และ การรับภัต ก็ให้เป็น

ไปตามลำดับพรรษา. ในโอกาสเดียวกันนั้น ทรงบัญญัติข้อวัตรแก่ภิกษุผู้อยู่ปริวาส ให้ประพฤติกันทุกรูป เรียกว่า "ปาริวาสิกวัตร" รวม 94 ข้อ โดยแบ่งเป็นหมวดๆ ดังนี้

หมวดที่ 1 ห้ามให้การอุปสมบท, ห้ามให้นิสัย, ห้ามมีสามเณรอุปัฏฐาก, ห้ามรับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สอนภิกษุณี, หรือถ้าได้รับแต่งแต่ง ก็ห้ามสอน, ห้ามต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้อยู่ปริวาสนั้น หรืออาบัติอื่นที่อยู่ในลักษณะเดียวกัน หรืออาบัติที่เลวทรามกว่านั้น, ห้ามตำหนิการกระทำของภิกษุอื่น, ห้ามดิดิงภิกษุอื่น, ไม่มีสิทธิห้ามภิกษุปกติในการทำอุโบสถและปวารณา, ห้ามทำการไต่สวน ห้ามริเริ่มการโจทอาบัติ(อนุวาทาธิกรณ์), ห้ามรับการขอโอกาส(เพื่อจะทำกิจและสังฆกรรม)จากภิกษุอื่น, ห้ามโจทภิกษุอื่น, ห้ามสั่งภิกษุอื่นเป็นผู้ให้การ, ห้ามช่วยเหลือภิกษุฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่กำลังเกิดอธิกรณ์กัน

หมวดที่ 2 ห้ามเดินหรือนั่งอยู่ข้างหน้าภิกษุปกติ, ห้ามรับอาสนะ-ที่นอน-วิหาร(ที่อยู่) ตามสิทธิเดิม, ห้ามมีภิกษุปกติเป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้ติดตามเข้าไปในบ้าน, ห้ามสมาทานอารัญญิกธุดงค์และปิณฑปาติกธุดงค์, และห้ามให้ผู้อื่นส่งอาหารให้ฉัน(เพื่อปิดบังการอยู่ปริวาสของตน)

หมวดที่ 3 เป็นอาคันตุกะก็ให้บอกภิกษุเจ้าถิ่น มีภิกษุอาคันตุกะมาก็ให้บอกภิกษุอาคันตุกะ, ทำอุโบสถ หรือทำปวารณาก็ให้บอกภิกษุทั้งหลายว่าตนอยู่ปริวาส, แม้อาพาธ ก็ให้สั่งผู้อื่นบอกให้

หมวดที่ 4 ห้ามไปยังวัดหรือไปยังที่ที่ไม่มีภิกษุ เว้นไว้

แต่ไปกับภิกษุปกติ หรือมีอันตราย

หมวดที่ 5 วัดหรือที่ที่มีภิกษุ แต่เป็นภิกษุนานาสังวาสกัน ก็ห้ามไป เว้นแต่ไปกับภิกษุปกติหรือมีอันตราย

หมวดที่ 6 ถ้าคิดว่าจะไปถึงวัดหรือที่ที่มีภิกษุ ซึ่งเป็นสมานสังวาสกัน ภายในวันนั้น ให้ไปได้

หมวดที่ 7 ไม่ว่าจะเป็นในวัดหรือในที่นอกวัด ห้ามอยู่ร่วมชายคาเดียวกับภิกษุปกติ, เห็นภิกษุปกติ ให้ลุกจากอาสนะและนิมนต์ให้ท่านนั่ง, ห้ามนั่งร่วมอาสนะเดียวกับท่าน, ห้ามนั่งอาสนะสูงกว่าท่าน: เมื่อภิกษุปกตินั่งบนพื้น ห้ามนั่งบนอาสนะ (ในที่จงกรมก็ให้ปฏิบัติเหมือนกัน)

หมวดที่ 8 การปฏิบัติต่อ ภิกษุผู้แก่พรรษากว่า, ภิกษุผู้พร้อมที่จะพ้นจากอาบัติ(ที่อยู่ปริวาส), ภิกษุผู้พร้อมที่จะรับมานัต, ภิกษุผู้ประพฤติมานัต, หรือ ต่อภิกษุผู้พร้อมที่จะรับการสวดอัพภานจากสงฆ์ ก็ให้ปฏิบัติอย่างหมวดที่ 7

(330) รับสั่งว่า การให้ปริวาส, การชักเข้าหาอาบัติเดิม (ปฏิกัสสนา), และการให้มานัต ถ้าสงฆ์ไม่ครบ 4 รูป ให้นับผู้อยู่ปริวาสเป็นรูปที่ 4 ได้ (คือครบองค์สงฆ์), แต่การอัพภาน ซึ่งต้องใช้สงฆ์ 20 รูป จะนับผู้อยู่ปริวาสเป็นรูปหนึ่งในจำนวนนั้นไม่ได้

(331) วันหนึ่ง พระอุบาลีเข้าเฝ้า ทูลถามว่า สาเหตุที่จะทำให้วันอยู่ปริวาสขาด มีอยู่เท่าไร? ตรัสว่ามี 3 กรณี คือ 1. สหวาส(อยู่ร่วมชายคากับภิกษุปกติ) 2. วิปปวาส(อยู่ในที่ที่ไม่มีภิกษุ) 3. อนาโรจนา(ไม่บอกให้ภิกษุอื่นรู้ว่าตนอยู่ปริวาส)

พักการอยู่ปริวาสกลางคัน

(332-333) คราวหนึ่ง มีภิกษุสงฆ์มาประชุมกันมากมาย ที่สาวัตถี เป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ปริวาส ไม่สามารถจะประพฤติวัตรให้ปริวาสหมดจดได้ จึงกราบทูลให้ทรงทราบ ทรงอนุญาตให้เก็บปริวาสได้ (คือพักการอยู่ปริวาสไว้ชั่วคราว). วิธีเก็บปริวาสที่ทรงแนะนำคือ ให้เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง(ที่เป็นภิกษุปกติ) ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประนมมือ กล่าวคำว่า "ข้าพเจ้าเก็บปริวาส-(วตฺตๆ นิกฺขิปามิ)" ดังนี้แล้ว ถือว่าได้พักการอยู่ปริวาสไว้ชั่วคราวแล้ว

เมื่อการประชุมเสร็จสิ้นลง ภิกษุทั้งหลายกลับไปแล้ว ภิกษุผู้อยู่ปริวาสจึงเข้าเฝ้า ทูลขอวิธีอยู่ปริวาสต่อ ทรงแนะวิธีสมาทานปริวาสว่า ให้ทำเหมือนกับการเก็บปริวาส ต่างแต่กล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอสมาทานวัตร-(วตฺตๆ สมาทิยามิ)"

(334-376) เรื่องของภิกษุ ผู้จะถูกชักเข้าหาอาบัติเดิม (มูลายปฏิกัสสนารหภิกขุ). ผู้ประพฤติมานัต(มานัตตารหภิกขุ). ผู้จะได้อัพภาน(อัพภานารหภิกขุ) ก็มีขั้นตอนการประพฤติปฏิบัติเหมือนผู้อยู่ปริวาสทุกอย่าง. ถ้าละเมิดวัตร ก็เป็นอาบัติทุกกฏเหมือนกัน

สาเหตุที่จะทำให้จำนวนวันที่อยู่มานัตขาด มีเพิ่มจากกรณีอยู่ปริวาส 1 ข้อ คือ"ประพฤติวัตรในวัด หรือในที่ที่มีภิกษุไม่ครบองค์สงฆ์". คำกล่าวขอพักมานัต ให้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอเก็บมานัต-(มานตฺตๆ นิกฺขิปามิ)". ขอสมาทานมานัต ให้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอสมาทานวัตร-(วตฺตๆ สมาทิยามิ)"

สมุจจยขันธกะ

วิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสสแบบต่างๆ

กรณีไม่ปกปิดอาบัติ

ครั้งนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พระโลลุทายีต้องอาบัติข้อ"มีเจตนาทำให้อสุจิเคลื่อน"(สัญเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิ-the intentional emission of semen) ท่านได้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายโดยไม่ได้ปิดบัง และถามว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร? เมื่อภิกษุทั้งหลายนำความกราบทูล มีรับสั่งว่า สงฆ์พึงให้ท่านประพฤติมานัตเป็นเวลา ๖ วัน(๖ ราตรี). วิธีการก็คือ ให้พระโลลุทายีเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประนมมือ กล่าวขอมานัต และสงฆ์ก็ให้มานัตด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา. เมื่อประพฤติมานัตครบ ๖ วันแล้ว จึงไปขออัพภานจากสงฆ์ ด้วยวิธีอย่างเดียวกัน

ปกปิดอาบัติไว้ 1 วัน

ครั้งหนึ่ง พระโลลุทายีจงใจทำอสุจิเคลื่อน ผ่านไปแล้ว 1 วัน จึงได้แจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบตามความเป็นจริง กรณีนี้ทรงแนะนำให้ออกจากอาบัติ โดยเริ่มจากขอปริวาสจากสงฆ์เพื่ออยู่ปริวาสเป็นเวลา 1 วัน จากนั้นจึงขอประพฤติมานัตจากสงฆ์อีก 6 วัน, สุดท้ายจึงขออัพภาน

อาบัติตัวเดียว ละเมิดและปกปิดหลายครั้ง

พระโลลุทายีเคยต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อเดียวกันนี้อีกหลายคราว และปกปิดไม่บอกใคร มารวมยอดบอกครั้งเดียวเมื่อครบ 5 วัน, กรณีนี้ทรงให้ขอปริวาสสำหรับ 5 วัน (เอาจำนวนวันที่มากที่สุดเป็นเกณฑ์) จากนั้น จึงขอมานัตและอัพภาน ตามลำดับ

มูลายปฏิกัสสนา-การอยู่ปริวาสโดยเริ่มต้นใหม่

การต้องอาบัติระหว่างที่อยู่ปริวาสหรือยังไม่ได้อัพภาน ผู้เป็นต้นเรื่อง คือพระโลลุทายี และล้วนแต่เป็นเรื่องจงใจทำอสุจิเคลื่อน เนื้อหาสรุปให้เห็นแนวปฏิบัติตามที่ทรงแนะนำไว้ มีดังนี้

ระหว่างอยู่ปริวาสหรืออยู่ปริวาสแล้ว พร้อมที่จะประพฤติมานัต(มานัตตารหะ), หรือระหว่างกำลังประพฤติมานัต, หรือประพฤติมานัตแล้ว พร้อมที่จะได้อัพภาน(อัพภานารหะ) ตราบใดที่สงฆ์ยังไม่ได้สวดอัพภานให้กลับสู่ความเป็นภิกษุปกติดังเดิม

ระหว่างนั้นถ้าต้องอาบัติสังฆาทิเสส เรียกว่า"ต้องอันตราบัติ" คือ อาบัติในระหว่างอยู่กรรม จะดำเนินการอยู่กรรมต่อไปไม่ได้ ต้องกลับไปตั้งต้นอยู่กรรมใหม่ เรียกว่า "มูลายปฏิกัสสนา" แปลว่าการชักเข้าหาอาบัติเดิม ภิกษุผู้ที่จะต้องกลับไปตั้งต้นอยู่กรรมใหม่เรียกว่า "มูลายปฏิกัสสนารหภิกขุ"

การขอปริวาสหรือมานัต สำหรับการไปตั้งต้นอยู่กรรมใหม่ มีวิธีปฏิบัติดังนี้

1. ภิกษุกำลังประพฤติมานัตสำหรับอาบัติที่ปกปิดไว้ หรือพร้อมที่จะขออัพภานแล้ว เมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสสระหว่างนั้น ให้ขอปฏิกัสสนา. เมื่อสงฆ์สวดปฏิกัสสนาให้แล้วจึงขอมานัตสำหรับอาบัติใหม่(อันตราบัติ)ที่ไม่ได้ปกปิดนั้น คือเริ่มจากประพฤติมานัตใหม่

2. ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส(เพราะต้องอาบัติแล้วปกปิดไว้) หรืออยู่ปริวาสแล้วพร้อมที่จะรับมานัต(มานัตตารหะ) แต่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสอีกในระหว่างนั้น ให้ขอปฏิกัสสนาจากสงฆ์. เมื่อสงฆ์สวดปฏิกัสสนาให้แล้ว ให้อยู่ปริวาสโดยตั้งต้นใหม่. จากนั้นจึงขอมานัตสำหรับอาบัติเดิมและอาบัติใหม่รวมกัน (คือประพฤติมานัต 6 วัน)

3. ภิกษุอยู่ปริวาสแล้ว กำลังประพฤติมานัตอยู่ หรือประพฤติมานัตแล้ว พร้อมที่จะได้อัพภาน(อัพภานารหะ) ถ้าต้องอาบัติสังฆาทิเสสอีกในระหว่างนี้ ให้ขอปฏิกัสสนา. เมื่อสงฆ์สวดปฏิกัสสนาให้แล้ว ไม่ต้องไปตั้งต้นอยู่ปริวาสใหม่ ให้ขอมานัตสำหรับอาบัติใหม่ได้เลย

ทั้ง 3 ข้อนี้ สำหรับการต้องอันตราบัติที่ไม่ได้ปกปิดไว้

4. กรณีที่ต้องอันตราบัติแล้วปกปิดไว้ ไม่ว่าในระหว่างอยู่ปริวาส หรือพร้อมที่จะรับมานัต หรือพร้อมที่จะขออัพภาน จากสงฆ์ ให้ขอปฏิกัสสนา, เมื่อสงฆ์สวดปฏิกัสสนาให้แล้ว ให้ขอสโมธานปริวาส คือขออยู่ปริวาส ทั้งสำหรับอาบัติใหม่และอาบัติเดิม

ปริวาสสำหรับอาบัติหลายตัว

(440) ภิกษุรูปหนึ่ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว และอาบัติแต่ละตัวก็มีจำนวนวันที่ปกปิดไว้ไม่เท่ากัน ทรงแนะนำให้ถืออาบัติตัวที่มีจำนวนวันปกปิดมากที่สุด เป็นเกณฑ์อยู่ปริวาส, ปริวาสชนิดนี้เรียกว่า "อัคฆสโมธานปริวาส"

การนับวันเพื่อระบุในการขอปริวาส มีเกณฑ์ดังนี้

- ไม่ถึง 15 วัน นับป็นวัน
- 15 วัน นับเป็นปักษ์
- เกิน 1 ปักษ์ ไม่ถึง 2 ปักษ์ นับเป็นวัน
- เต็ม 2 ปักษ์ นับเป็นเดือน (เกินเดือนเป็นวันหรือเป็นปักษ์ นับเป็น 1 เดือน และมีเศษวันหรือปักษ์ระบุไว้ด้วย)
- เกินปักษ์ขึ้นไป นับเป็นอติเรกปักษ์, เกินเดือนขึ้นไป นับเป็นอติเรกมาส ก็ใช้ได้

อยู่ปริวาสจนกว่าจะพอใจ

(466) ภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว จำไม่

ได้ว่ากี่ตัว และคำนวณวันก็ไม่ได้ว่ากี่วัน ได้แต่สงสัยไปหมด, กรณีอย่างนี้ทรงให้สงฆ์ให้"สุทธันตปริวาส" คือให้อยู่ปริวาสจนกว่าตนจะพอใจว่าบริสุทธิ์จากอาบัติแล้ว

(470) กรณีภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ถ้ารู้จำนวนวันที่ต้อง แม้จะไม่รู้ หรือเพียงแต่สงสัย ในเรื่องจำนวนอาบัติ ก็ให้อยู่ปริวาส (ไม่ใช่ให้สุทธันตปริวาส)

สึกระหว่างอยู่ปริวาส

(471) ภิกษุรูปหนึ่งสึกระหว่างอยู่ปริวาส และกลับมาขออุปสมบทใหม่ ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องเข้ากราบทูล ขอให้ทรงแนะนำว่าควรจะทำอย่างไร? มีรับสั่งว่า ปริวาสของผู้สึกนับไม่ได้ เมื่อมาขออุปสมบทใหม่ ก็ให้ปริวาสอย่างเดิม ปริวาสที่เคยอยู่แล้วก็ถือว่าได้อยู่แล้ว เหลือที่จะอยู่ต่อไปอีกเท่าไร ก็ให้อยู่ต่อจนจบ

กรณีภิกษุผู้อยู่ปริวาส สึกไปเป็นสามเณร, ภิกษุเป็นบ้า, ภิกษุอาพาธถึงเพ้อ ได้รับความเจ็บปวดทุรนทุราย, หรือภิกษุถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ก็มีนัยอย่างเดียวกัน (ตราบใดที่การออกจากอาบัติสังฆาทิเสสยังไม่ครบกระบวนการ ถ้ามาอุปสมบทใหม่หรือคืนสู่สภาพเดิมเมื่อเริ่มอยู่กรรม ก็จะต้องอยู่กรรมต่อจนได้อัพภานเป็นภิกษุปกติ)

ให้มานัตแก่ภิกษุ 2 รูปพร้อมกัน

(555-565) ภิกษุ 2 รูปต้องอาบัติสังฆาทิเสส และต่างก็ยอมรับว่าเป็นสังฆาทิเสส แต่รูปหนึ่งปิดบังไว้ รูปหนึ่งไม่ได้ปิดบัง,

ให้รูปที่ปิดบังแสดงอาบัติทุกกฎก่อน(ทุกกฎเพราะปิดบังอาบัติของกันและกัน) แล้วให้ปริวาสตามที่ต้องอาบัติ ส่วนมานัตนั้นให้แก่ทั้งสองรูป

กรณีภิกษุ 2 รูป ต้องอาบัติสังฆาทิเสส แล้วต่างก็สงสัยในอาบัตินั้น หรือต่างก็เห็นว่า เป็นอาบัติเจือกัน (มิสฺสก - mixed with a grave offence and so on) ก็ให้ถือหลักปฏิบัติอย่างเดียวกับข้างต้น ส่วนเมื่อต้องอาบัติเบา แต่เข้าใจว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสส ไม่ต้องให้มานัต

การปิดบังอาบัตินั้น กำหนดเวลาคือสิ้นราตรี เมื่อภิกษุไม่บอกใครจนกระทั่งอรุณขึ้น ถือว่าปดปิดอาบัติ (ในภาษาวินัยจึงนับ 1 วัน ด้วยคำว่า 1 ราตรี)

ภิกษุ 2 รูปต่างก็ต้องอาบัติสังฆาทิเสส และยอมรับว่าเป็นอาบัติ แต่เป็นบ้าก่อน, เมื่อหายบ้าแล้ว รูปหนึ่งปิดบังไว้ รูปหนึ่งไม่ปิดบัง ก็ให้ปฏิบัติอย่างข้างต้น, กรณีภิกษุ 2 รูป ระลึกอาบัติได้ขณะฟังสวดปาติโมกข์ ก็เหมือนกัน

(566-583) ความหมดจดจากอาบัติสังฆาทิเสส ต้องให้เกิดความถูกต้องของแต่ละขั้นตอนโดยเคร่งครัด ผิดในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ก็ถือว่าผู้อยู่กรรมยังไม่หมดจดจากอาบัติ

(ในสมุจจยขันธกะนี้ นอกจากจะเป็นการแจกแจงวิธีวินิจฉัยเกี่ยวกับการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งมีความซับซ้อนมากแล้ว ยังเพียบพร้อมด้วยคำสวดในกรรมวาจาต่างๆ ด้วย)

สัมมุขาวินัยและปฏิญญาตกรณะ

เมื่อประมวลเนื้อหาทั้งหมดในเรื่องของการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว สรุปได้ว่า อาปัตตาธิกรณ์ (กิจของสงฆ์เกี่ยวกับการระงับอาบัติ) ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงอัพภาน เพื่อให้ภิกษุกลับสู่ภาวะปกติ(เป็นปกตัตตภิกขุ) จะยุติได้อย่างสมบูรณ์ก็เพราะ 1. สัมมุขาวินัย 2. ปฏิญญาตกรณะ

1. สัมมุขาวินัย มี 4 องค์ประกอบ คือ
   - *สังฆสัมมุขตา*-ครบองค์สงฆ์
   - *ธัมมสัมมุขตา, วินยสัมมุขตา*-ทำถูกต้องตามระเบียบขั้นตอนของธรรมและวินัย
   - *ปุคคลสัมมุขตา*-ทำต่อหน้าผู้ที่จะออกจากอาบัติ
2. ปฏิญญาตกรณะ-ทำตามคำรับสารภาพของจำเลย ตั้งแต่เริ่มจะเข้าสู่กระบวนการออกจากอาบัติ

สมถขันธกะ

ลงโทษลับหลัง

(585-588) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ร่วมมือกันเป็นสงฆ์ ลงโทษภิกษุทั้งหลายโดยวิธีลับหลัง (โทษนั้น คือนิคหกรรมต่างๆ) เมื่อทรงทราบจากคำกราบทูลรายงาน ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้น มีรับสั่งว่าภิกษุใดลงตัชชนียกรรม, นิยสกรรม, ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม, หรือ อุกเขปนียกรรม แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยวิธีลับหลังเป็นอาบัติทุกกฏ

จากนั้น ทรงจำแนกประเภทบุคคล(สำหรับเป็นส่วนประกอบในการพิจารณาว่า การระงับอธิกรณ์อย่างไรใช้ได้หรือใช้ไม่ได้ เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม) ไว้ 6 ประเภท และการทำหน้าที่ระงับอธิกรณ์ของบุคคลแต่ละประเภท ดังนี้

บุคคล 6 ประเภทนั้นคือ

1. *อธรรมวาทีบุคคล-คนพูดไม่เป็นธรรม*

PROPERTIES OF
[illegible]
LIBRARY

2. *อธรรมวาทีสัมพหุลา*-คณะบุคคลที่พูดไม่เป็นธรรม

3. *อธรรมวาทีสงฆ์*-สงฆ์ซึ่งพูดไม่เป็นธรรม

บุคคลอีก 3 ประเภท มีลักษณะตรงกันข้าม

การทำหน้าที่ของบุคคล ได้ประทานหลักการไว้ว่า ถ้าเป็นผลงานของฝ่ายอธรรมวาที แม้จะทำถูกตามระเบียบหลักการ แต่ถ้าทำต่อฝ่ายธรรมวาที ก็ชื่อว่าไม่เป็นธรรม แม้จะเป็นการทำต่อหน้า (คือเป็นสัมมุขาวินัย) ก็เป็นสัมมุขาวินัยเทียม(เชื่อถือไม่ได้). ส่วนฝ่ายธรรมวาที เมื่อทำต่อฝ่ายอธรรมวาทีตามระเบียบวิธีแห่งพระธรรมวินัย ย่อมถือว่าเป็นธรรม. และแม้จะเป็นเสียงข้างมาก แต่ถ้าเป็นเสียงของฝ่ายอธรรมวาที ก็ใช้ไม่ได้

สติวินัย-ยกฟ้องเมื่อพระอรหันต์เป็นจำเลย

(589-599) เนื้อหาของท้องเรื่องในตอนนี้ ซ้ำกับท้องเรื่องของสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 8 ว่าด้วยพระเมตติยะและพระภุมมชกะ(ในกลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์) ซึ่งพยายามโจทอาบัติพระทัพพะมัลลบุตร ซึ่งเป็นพระอรหันต์ เนื่องจากไม่พอใจการบริหารงานของพระทัพพะ (ดูรายละเอียดในเล่ม 1)

เมื่อภิกษุทั้งสองรับสารภาพว่า ได้กล่าวหาพระทัพพะด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง ภิกษุได้นำความกราบทูล. พระพุทธองค์รับสั่งว่า สงฆ์จงให้สติวินัยแก่พระทัพพะ ผู้ซึ่งบริบูรณ์ด้วยสติ (เป็นพระอรหันต์) ทรงแนะวิธีการว่า ให้พระทัพพะเข้าไปหาสงฆ์ห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า ไหว้ที่เท้าภิกษุผู้แก่พรรษากว่า แล้วนั่งกระหย่งประนมมือ กล่าวกรรมวาจามีใจความว่า ตนถูกโจท

ด้วยศีลวิบัติอันไม่มีมูล แต่โดยเหตุที่ตนเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสติ (remembered fully) จึงขอสติวินัยต่อสงฆ์. จากนั้น สงฆ์ก็มอบหมายให้ภิกษุรูปหนึ่งประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

การให้สติวินัย คือการยกฟ้อง กระบวนการยกฟ้องมี 5 อย่างคือ

1. ภิกษุผู้เป็นจำเลย เป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีอาบัติ
2. มีผู้กล่าวฟ้อง
3. ภิกษุจำเลยขอสติวินัยจากสงฆ์
4. สงฆ์ให้สติวินัยตามคำขอ
5. สงฆ์พร้อมเพรียงกันให้สติวินัย โดยถูกต้อง

(อรรถกถากล่าวว่า สติวินัยนั้น ให้ได้แก่พระอรหันต์เท่านั้น พระอริยบุคคลประเภทอื่นๆ แม้แต่พระอนาคามี ก็ให้ไม่ได้)

อมูฬหวินัย-ยกฟ้องกรณีจำเลยวิกลจริต

(600-607) คราวหนึ่ง พระคัคคะเป็นบ้า ระหว่างนั้นท่านประพฤติเสียหายเป็นอันมาก ได้ต้องอาบัติหลายเรื่อง ทั้งด้วยกายและวาจา เมื่อท่านหายบ้า พวกภิกษุก็รุมโจทอาบัติท่าน ท่านก็ออกตัวว่า ที่ทำไปเพราะความวิกลจริต ไม่รู้ว่าได้ทำ นึกไม่ได้ว่าได้ทำอะไรที่เป็นการต้องอาบัติ. เรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงติเตียนพวกภิกษุฝ่ายโจทก์ รับสั่งว่า สงฆ์จงให้อมูฬหวินัยแก่พระคัคคะ ซึ่งหายจากวิกลจริตแล้ว (วิธีการเหมือนกับการให้สติวินัย)

การยกฟ้องภิกษุจำเลยผู้แกล้งบ้า, ผู้อ้างว่าฝันไป, หรือผู้

นึกไม่ออกว่าได้ต้องอาบัติ ถือว่าเป็นการยกฟ้องที่ไม่เป็นธรรม

ปฏิญญาตกรณะ-ปรับอาบัติตามคำสารภาพ

(608-610) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ลงตัชชนียกรรม, นิยสกรรม, ปัพพาชนียกรรม, ปฏิสารณียกรรม, และอุกเขปนียกรรม แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยไม่มีการไต่สวนหาความจริง ลงโทษโดยไม่มีคำสารภาพเป็นเกณฑ์ตัดสิน เมื่อทรงทราบก็ทรงห้ามไม่ให้ทำอย่างนั้น ภิกษุใดฝืนทำ เป็นอาบัติทุกกฏ

การปรับอาบัติตามคำรับสารภาพ ต้องตรงไปตรงมาไม่ให้ขัดแย้งกัน เช่น ต้องอาบัติปาราชิก แต่รับสารภาพว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสส, หรือต้องอาบัติทุกกฏ แต่รับสารภาพว่าต้องอาบัติปาราชิก อย่างนี้ใช้ไม่ได้ ไม่เป็นธรรม

เยภุยยสิกา-ตัดสินข้อพิพาทด้วยเสียงข้างมาก

(611-613) คราวหนึ่ง เกิดความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันในหมู่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายต่างก็ด่าว่ากันด้วยถ้อยคำรุนแรง ไม่อาจจะหาข้อยุติให้เกิดความปรองดองกันได้ เมื่อทรงทราบจากคำทูลรายงาน พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้แก้ปัญหาด้วยวิธีเยภุยยสิกา (the decision of the majority-ตัดสินด้วยเสียงข้างมาก) วิธีการคือ เริ่มด้วยสงฆ์แต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้จับสลาก(ไม้คะแนน) ซึ่งเป็นผู้มีคุณสมบัติ 5 ประการ คือ 1-2-3-4. ไม่มีอคติเพราะชอบ, เพราะชัง, เพราะหลง, เพราะกลัว 5. รู้จักวิธีจับสลากที่ถูกต้อง (ควบคุมการนับคะแนนได้ยุติธรรม). การแต่ง

ตั้งผู้ทำหน้าที่จับสลาก สงฆ์ทำด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

การจับสลากที่ใช้ไม่ได้-ไม่เป็นธรรม

ตรัสว่า การจับสลากที่ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม มี 10 อย่าง คือ

1. อธิกรณ์เป็นเรื่องเล็กน้อย (โอรมตฺตกำ-only trifling)

2. อธิกรณ์นั้นไม่ลุกลามไปสู่วัดอื่น(น คติคตำ-not gone its course)

3. เป็นเรื่องที่ภิกษุแต่ละรูปนึกไม่ออกและบอกกันไม่ได้ (น สริตสาริตำ-not remembered or caused to be remembered)

4. รู้ว่าฝ่ายอธรรมวาทีมีจำนวนมากกว่า(อธมฺมวาที พหุตรา-those who profess non-dhamma are more (in number)

5. เกรงว่าฝ่ายอธรรมวาทีจะมีมากกว่า (อปฺเปวนาม อธมฺมวาที พหุตรา อสฺสุ-when he even thinks that those who profess non-dhamma may be more (in number)

6. รู้ว่าเมื่อจับสลากแล้ว สงฆ์จะแตกกัน(สงฺโฆ ภิชฺชิสฺสติ -the Order will be divided)

7. เกรงว่า จะเป็นเหตุให้สงฆ์แตกกัน (อปฺเปวนาม สงฺโฆ ภิชฺเชยฺย-he even thinks that the Order may be divided)

8. ฝ่ายอธรรมวาที จับสลากด้วยวิธีสกปรกไม่เป็นธรรม

(อธมฺเมน คณฺหนฺติ-take the tickets not by rule) เช่น รูปเดียวหยิบสลาก 2 อัน เป็นต้น

9. ฝ่ายอธรรมวาทีเข้าจับสลากเป็นพวกๆ ไม่เรียงกันเข้าจับทีละรูป(วคฺคา คณฺหนฺติ-take the tickets in an incomplete assembly)

10. มิได้จับสลากตามความเห็นที่แท้จริงของตน(น ยถาทิฏฺฐิยา คณฺหนฺติ-take the tickes not according to their views)

เว้นจาก 10 ข้อนี้ การจับสลากถือว่าเป็นธรรม

ตัสสปาปิยสิกากรรม-ลงโทษผู้ให้การกลับไปกลับมา

(614-624) ในการพิจารณาตัดสินอธิกรณ์ของสงฆ์ครั้งหนึ่ง พระอุปวาฬเป็นจำเลย ท่านถูกซักถามเรื่องที่ถูกโจทในท่ามกลางสงฆ์ ก็ให้การกลับไปกลับมา รับแล้วปฏิเสธ ปฏิเสธแล้วรับ มีเจตนาพูดเท็จ. เมื่อทรงได้รับรายงาน พระพุทธองค์รับสั่งให้ลงโทษท่านโดยวิธีตัสสปาปิยสิกากรรม, วิธีการเริ่มจากการโจทพระอุปวาฬเพื่อปรับอาบัติ(เหมือนนิคหกรรมอื่นๆ)ก่อน และดำเนินการประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

องค์ประกอบของการทำตัสสปาปิยสิกากรรม ที่เป็นธรรม มี 5 อย่าง คือ

1. จำเลยมีอาบัติ ไม่บริสุทธิ์
2. จำเลยไม่มียางอาย(อลัชชี)
3. มีผู้โจท

4. การลงโทษ ทำโดยสงฆ์

5. สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ อย่างถูกต้อง

การลงโทษเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม, มูลเหตุที่สงฆ์ต้องลงโทษ, และข้อปฏิบัติ(วัตร)ของผู้ถูกลงโทษ เหมือนตัชนียกรรมทุกอย่าง พระอุปวาฬเป็นภิกษุรูปแรกที่ถูกสงฆ์ลงโทษด้วยวิธีนี้

ติณวัตถารกวินัย-ยุติอธิกรณ์ด้วยการประนีประนอมกัน

(625-631) (ติณวัตถารกะ ตามศัพท์แปลว่า "กลบไว้ด้วยหญ้า") ครั้งหนึ่งเกิดความวุ่นวายขึ้นในหมู่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายแตกแยกทะเลาะวิวาทกัน ก่อการอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก มีภิกษุพวกหนึ่งคิดกันว่า ถ้าจะปรับอาบัติกันก็จะเกิดอธิกรณ์นำไปสู่ความรุนแรงยิ่งขึ้น จะทำอย่างไรกันดี? ได้นำความเข้ากราบทูลขอให้ทรงชี้ทางออก พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้แก้ปัญหาด้วยวิธีติณวัตถารกวินัย

ขั้นตอนของติณวัตถารกวินัย มีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ตัวแทนสงฆ์ทั้งมวลชวนกันทำติณวัตถารก-วินัย

เริ่มด้วยภิกษุทุกรูปในวัด ประชุมในที่แห่งเดียวกัน แล้วภิกษุรูปหนึ่งที่ฉลาดสามารถ เป็นตัวแทนภิกษุทั้งหลายประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา มีใจความว่า พวกเรามีความบาดหมางใจกัน ถ้าจะใช้วิธีปรับอาบัติกัน ก็รังแต่จะเพิ่มความแตกแยกรุนแรง ถ้าสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว ขอให้สงฆ์ระงับอธิกรณ์นี้ด้วยติณวัตถารกะ(มีอะไรผิดพลาดไปแล้วก็ขอให้เลิกแล้วกันไป)

ยกเว้นอาบัติหนัก(คือปาราชิกและสังฆาทิเสส) และอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์(คิหิปฏิสังยุตตา-คืออาบัติเพราะด่าว่าคฤหัสถ์ด้วยคำหยาบคาย หรือรับปากแล้วไม่ทำตามที่รับปากในทางที่ถูกต้อง)

ขั้นตอนที่ 2 ตัวแทนสงฆ์แต่ละฝ่าย ชวนฝ่ายของตนตามนั้น

ต่อจากนั้น ตัวแทนภิกษุแต่ละฝ่ายก็กล่าวญัตติกรรม-วาจาให้ฝ่ายของตนทราบ ด้วยข้อความอย่างเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 3 ตัวแทนของแต่ละฝ่ายแสดงอาบัติ

สุดท้าย ตัวแทนภิกษุแต่ละฝ่ายประกาศให้สงฆ์ทั้งมวลทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา มีใจความว่า เมื่อสงฆ์พร้อมใจกันระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถารกวินัย เพื่อยุติปัญหาความแตกแยกแล้ว ข้าพเจ้าขอแสดงอาบัติของภิกษุเหล่านี้(คือภิกษุฝ่ายตน) และอาบัติของตนเอง ในท่ามกลางสงฆ์ โดยวิธีเลิกแล้วกันไป (ติณวัตถารกะ) ยกเว้นอาบัติหนักและอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์

เมื่อภิกษุทั้งปวงในที่ประชุมนั่งนิ่งไม่มีเสียงทักท้วงคัดค้าน ก็เป็นอันว่า อธิกรณ์นั้นจบลงด้วยติณวัตถารกวินัย

พระพุทธองค์รับสั่งในตอนท้ายว่า

"ด้วยการทำอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ออกแล้วจากอาบัติเหล่านั้น เว้นแต่อาบัติที่มีโทษหนัก(ถุลฺลวชฺชํ)และอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์, เว้นแต่ผู้แสดงความเห็นแย้ง(ทิฏฐาวิกมฺมํ), และเว้นแต่ผู้ขาดประชุม(เย น ตตฺถ โหนฺติ)"

(ผู้ที่ยังไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่ได้คัดค้านในที่ประชุม และผู้ขาดประชุม ยังไม่พ้นจากอาบัติที่ต้องเข้าแล้ว)

อธิกรณ์และวิธีระงับ

(633-694) เหตุที่ได้ทรงแจกแจงเรื่องอธิกรณ์ในรายละเอียด คือ ประเภทอธิกรณ์, มูลเหตุแห่งอธิกรณ์, และวิธีระงับอธิกรณ์ แต่ละอย่าง เพราะคราวหนึ่งเกิดการวิวาทกันระหว่างภิกษุกับภิกษุณี แล้วพระฉันนะไปถือข้าง(อนุปขชฺช)ภิกษุณีมาทะเลาะวิวาทกับพวกภิกษุ, เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงติเตียนพระฉันนะ แล้วทรงแจกแจงเรื่องอธิกรณ์ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

อธิกรณ์ 4 อย่าง

1. *วิวาทาธิกรณ์*-การวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัย เกิดความบาดหมาง ความทะเลาะเอาแพ้ชนะกัน เกิดความเห็นแตกต่างกัน ต่างคนต่างฝ่ายต่างก็ยึดมั่นในความคิดความเห็นของตน

2. *อนุวาทาธิกรณ์*-การกล่าวหาหรือโจทกันด้วยเรื่องต่างๆ คือ ด้วยเรื่องการต้องอาบัติ(ศีลวิบัติ), ด้วยเรื่องความประพฤติไม่เหมาะสม(อาจารวิบัติ), ด้วยเรื่องความเห็นผิด(ทิฏฐิวิบัติ), ด้วยเรื่องวิธีทาเลี้ยงชีพที่ไม่สมกับเป็นสมณะ(อาชีววิบัติ); ส่วนการกระทำที่เข้าข่ายเป็นฝ่ายโจทคือ ทำการโจท, กล่าวหา, ฟ้องร้อง, ประท้วง, เข้าเป็นฝักฝ่าย(ผู้โจท), ขวนขวายเพื่อโจท, หรือสนับสนุนการโจท

3. *อาปัตตาธิกรณ์*-การต้องอาบัติทุกอย่าง

4. *กิจจาธิกรณ์*-หมายถึงสังฆกรรมที่สงฆ์จะต้องทำ คือ อปโลกนกรรม, ญัตติกรรม, ญัตติทุติยกรรม, ญัตติจตุตถกรรม

มูลเหตุและวิธีระงับวิวาทาธิกรณ์

การวิวาทมาจากมูลเหตุ 3 หมวด คือ 1. วิวาทมูล(กิเลสที่ก่อให้เกิดการเถียงกัน) 2. อกุศลมูล(โลภะ, โทสะ, โมหะ) 3. กุศลมูล(อโลภะ, อโทสะ, อโมหะ)

1. *วิวาทมูล* มี 6 อย่าง คือ
   - มักโกรธ(โกธโน) ถือโกรธ(อุปนาหี)
   - มักลบหลู่(มกฺขี) ตีเสมอท่าน(ปฬาสี)
   - มักอิสสา(ริษยา-อิสฺสุกี) ตระหนี่(มจฺฉรี)
   - อวดดี(สโฐ) เจ้าเล่ห์(มายาวี)
   - มีความปรารถนาชั่ว(ปาปิจฺโฉ) มีความเห็นผิด (มิจฺฉาทิฏฺฐิ)
   - ถือแต่ความเห็นของตนอย่างเหนียวแน่น(สนฺทิฏฺฐิ-ปรามาสี-อาทานคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี)

2. *อกุศลมูล* ก่อให้เกิดการวิวาทได้ เพราะการวิวาทเกิดจากความมีจิตโลภ, โกรธ, หรือหลง เป็นต้นเหตุ

3. *กุศลมูล* คนไม่โลภ, ไม่โกรธ, หรือไม่หลง ก็วิวาทกันได้ เมื่อต่างฝ่ายต่างก็ยึดถือว่าอะไรเป็นธรรมไม่เป็นธรรม เป็นต้น

ภิกษุผู้มีวิวาทมูลแต่ละข้อ ย่อมไม่มีความเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ไม่เพิ่มพูนการฝึกฝนตน(สิกขา) ย่อมก่อการวิวาทในหมู่สงฆ์ ทำความวุ่นวายเดือดร้อนมาสู่ส่วนรวมได้มากมาย

(672) วิวาทาธิกรณ์ระงับได้ด้วย 2 วิธี คือ

1. *สัมมุขาวินัย* (ระงับในที่พร้อมหน้า-by a verdict in the presence of)

2. *เยภุยยสิกา* (ระงับด้วยเสียงข้างมาก)

คำว่า "พร้อมหน้า" หรือ "สัมมุขา" นั้น หมายถึง

1. *พร้อมหน้าสงฆ์* คือภิกษุที่เข้าประชุมเพื่อระงับอธิกรณ์นั้น มีการนำฉันทะ(ของผู้เข้าประชุมไม่ได้)มาให้ที่ประชุม และในการประชุมสงฆ์นั้นไม่มีผู้คัดค้าน

2. *พร้อมหน้าธรรมวินัย* คือการระงับอธิกรณ์นั้นเป็นไปโดยธรรมวินัย และโดยคำสอนของพระพุทธเจ้า(สัตถุศาสน์)

3. *พร้อมหน้าบุคคล* คือในการระงับอธิกรณ์นั้น มีทั้งโจทก์และจำเลยอยู่พร้อมหน้ากัน

เมื่ออธิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัยดังกล่าวแล้ว ภิกษุใดรื้อฟื้นขึ้นมาอีก เป็นอาบัติปาจิตตีย์ และถ้าภิกษุผู้ให้ฉันทะแก่ที่ประชุม แล้วมาติเตียนภายหลัง ก็เป็นปาจิตตีย์

ถ้าอธิกรณ์ไม่สามารถจะให้ระงับในวัดได้ ให้ภิกษุทั้งหลายไปยังวัดที่มีภิกษุมากกว่า. ระหว่างทาง ถ้าอธิกรณ์ระงับได้ ก็ให้ระงับด้วยสัมมุขาวินัย ถ้ายังระงับไม่ได้ให้เดินทางต่อไปยังวัดนั้น แล้วเจรจากันหาทางระงับอธิกรณ์ให้เป็นไปโดยธรรมวินัยและโดยคำสอนของพระพุทธเจ้า. ทั้งภิกษุในวัดนั้นและพวกภิกษุที่ไปขอให้ช่วยระงับอธิกรณ์ ต้องทำด้วยความรอบคอบ ด้วยความมั่นใจว่า อธิกรณ์จะระงับอย่างถูกต้องตามวิธีสัมมุขาวินัย

อุพพาหิกวิธี

(675-679) ในการประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ ถ้ามีเสียงดังเซ็งแซ่ฟังไม่ได้ศัพท์ ให้ระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธี คือตั้ง

คณะทำงานนำอธิกรณ์ไปพิจารณาวินิจฉัยนอกที่ประชุม. การตั้งคณะทำงาน ทำโดยญัตติทุติยกรรมวาจา ผู้ที่จะเป็นคณะทำงานได้ ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 10 ประการ คือ

1. มีศีล
2. เป็นพหูสูต
3. จำปาติโมกข์ได้แม่นยำ
4. มั่งคงในพระวินัย
5. สามารถพูดให้คู่อธิกรณ์ยอมรับฟัง
6. ฉลาด(รู้วิธี)ที่จะระงับอธิกรณ์
7. รู้จักอธิกรณ์
8. รู้เหตุเกิดอธิกรณ์
9. รู้ว่าอธิกรณ์ระงับเป็นอย่างไร
10. รู้ช่องทางที่จะระงับอธิกรณ์

ถ้าอธิกรณ์ระงับได้ด้วยคำวินิจฉัยของคณะทำงานนี้ ก็ชื่อว่า "ระงับด้วยสัมมุขาวินัย" เพียงแต่ไม่ได้ทำในที่ประชุมสงฆ์ทั้งมวล ภิกษุใดยกขึ้นรื้อฟื้นอีก เป็นปาจิตตีย์

อุพพาหิกวิธีอีกแบบหนึ่งคือ ถ้าในการประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น มีภิกษุรูปใดแสดงความเห็นคัดค้าน ทั้งๆ ที่จำพระสูตรและวิภังค์(บทวิเคราะห์คำ) หรืออย่างใดหนึ่งไม่ได้ (ค้านข้างๆ คูๆ) ให้ภิกษุรูปหนึ่งประกาศคัดภิกษุนั้นออกจากที่ประชุม ด้วยญัตติกรรมวาจา อย่างนี้ก็ชื่อว่าอธิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัย (เพียงแต่จำนวนภิกษุที่ประชุมนั้นอยู่ไม่ครบทุกรูป) ภิกษุใดรื้อฟื้นอธิกรณ์ที่ระงับแล้วอย่างนี้ ก็เป็นปาจิตตีย์

เยภุยยสิกา

เยภุยยสิกา(การระงับอธิกรณ์ด้วยเสียงข้างมาก) มีกล่าวถึงส่วนหนึ่งแล้วในข้อ(611-613)ที่ผ่านมา. ในหัวข้อนี้มีรายละเอียดเพิ่มเข้ามาอีก นอกเหนือจากเรื่องคุณสมบัติของผู้ที่ควรได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้จับสลากแล้ว นั่นคือ วิธีจับสลาก

เมื่อระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธีแล้ว ก็ยังไม่เป็นผล และคณะทำงานก็ยกอธิกรณ์ให้สงฆ์จัดการระงับเอง ทรงให้ใช้วิธีเยภุยยสิกา คือระงับด้วยเสียงข้างมาก

วิธีจับสลาก 3 อย่าง

(681) ที่สาวัตถีคราวหนึ่ง มีอธิกรณ์เกิดขึ้น และสงฆ์ก็ระงับอธิกรณ์ได้แล้ว แต่มีภิกษุพวกที่ไม่พอใจ พากันไปหาพระเถระวัดอื่นที่ตนมั่นใจว่าจะระงับอธิกรณ์ได้ถูกต้องให้ถูกใจได้ดีกว่า พระเถระที่นั่นก็ช่วยระงับอธิกรณ์ให้จบลงด้วยดี แต่ก็ยังมีพวกที่ไม่พอใจในทำนองเดียวกัน พวกแล้วพวกเล่าทำอย่างนั้นเหมือนกัน. ทั้งหมดนั้น พระพุทธองค์ทรงวินิจฉัยว่า อธิกรณ์ที่แต่ละแห่งทำนั้น เป็นอันระงับด้วยดีแล้ว แต่เมื่อภิกษุยังไม่พอใจการระงับอธิกรณ์ด้วยคำวินิจฉัยของส่วนบุคคล ก็ต้องใช้วิธีเยภุยยสิกา ซึ่งจะต้องมีการจับสลากลงคะแนนเสียง

การจับสลากมีอยู่ 3 วิธี คือ

1. โดยวิธีปกปิด หรือโดยวิธีลับ (คูฬฺหกํ-the secred)
2. โดยการกระซิบบอก (สกณฺณชปฺปกํ-the whispering in the ear)

3. โดยเปิดเผย (วิวฏกำ-the open)

วิธีจับสลากปกปิด คือ ทำสลากมีสีกับไม่มีสีไว้ล่วงหน้า แล้วผู้ดำเนินการจับสลากไปแนะนำภิกษุแต่ละรูปว่า ผู้ลงความเห็นอย่างนี้เลือกสลากมีสี ผู้ลงความเห็นอย่างนี้เลือกสลากไม่มีสี กำชับด้วยว่าไม่ให้บอกใคร, เมื่อรวมคะแนนตัดสิน ถ้าผลออกมาว่า ฝ่ายอธรรมวาทีมากกว่า ก็บอกว่าจับสลากกันผิด ขอให้จับใหม่ ถ้าได้ฝ่ายธรรมวาทีมากกว่า จึงยุติ

วิธีจับสลากกระซิบบอก คือ ผู้ดำเนินการไปกระซิบที่หูภิกษุแต่ละรูป ให้รู้ว่าควรจับสลากอย่างไร แล้วทำโดยวิธีที่จะได้ฝ่ายธรรมวาทีมากกว่าอย่างเดียวกัน

วิธีจับสลากเปิดเผย คือจับสลากอย่างตรงไปตรงมา(เมื่อมั่นใจว่าฝ่ายธรรมวาทีจะมีจำนวนมากกว่า)

(ความมุ่งหมายของการจับสลาก ก็เพื่อจะให้อธิกรณ์ยุติลงด้วยดี และให้ยุติด้วยฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนมากกว่า การเลือกภิกษุผู้ฉลาดในวิธีจับสลากจึงมีความจำเป็น)

มูลเหตุและวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์

มูลเหตุให้เกิดการโจทกัน เหมือนวิวาทาธิกรณ์ แต่เรื่องที่โจทเป็นเรื่องของศีลวิบัติ, ทิฏฐิวิบัติ, หรืออาชีววิบัติ; ที่เพิ่มจากวิวาทาธิกรณ์ คือกายและวาจาก็เป็นมูลเหตุให้เกิดการโจทได้

- กายที่เป็นเหตุให้โจทกันคือ ภิกษุมีร่างกายผิดปกติ ไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคต่างๆ
- วาจาที่เป็นเหตุให้โจทกันคือ ภิกษุพูดไม่ดี พูดไม่ชัด

พูดระราน

(682-688) วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์มี 4 อย่าง คือ

1. สัมมุขาวินัย
2. สติวินัย
3. อมูฬหวินัย
4. ตัสสปาปิยสิกา

บางกรณีระงับด้วยสัมมุขาวินัยกับสติวินัย บางกรณีระงับด้วยสัมมุขาวินัยกับอมูฬหวินัย บางกรณีระงับด้วยสัมมุขาวินัยกับตัสสปาปิยสิกา (แต่ละวิธี ได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องอธิกรณ์และวิธีระงับ) และทุกวิธีถ้าตกลงกันได้ อธิกรณ์ก็ระงับ

มูลเหตุและวิธีระงับอาปัตตาธิกรณ์

(648) การต้องอาบัติ มีสมุฏฐาน(ที่เกิด) 6 อย่าง คือ

1. อาบัติบางอย่างเกิดทางกาย(ไม่เกิดทางวาจาและจิต)
2. อาบัติบางอย่างเกิดทางวาจา(ไม่เกิดทางกายและจิต)
3. อาบัติบางอย่างเกิดทางกายกับวาจา(ไม่เกิดทางจิต)
4. อาบัติบางอย่างเกิดทางกายกับจิต(ไม่เกิดทางวาจา)
5. อาบัติบางอย่างเกิดทางวาจากับจิต(ไม่เกิดทางกาย)
6. อาบัติบางอย่างเกิดทางกาย, วาจา, และจิต (ครบทุกทาง)

(ไม่มีอาบัติที่เกิดทางจิตทางเดียว เพราะเพียงแต่คิด ไม่เป็นอาบัติ)

(689-693) อาปัตตาธิกรณ์ระงับได้ด้วย 3 วิธี คือ

1. สัมมุขาวินัย
2. ปฏิญญาตกรณะ
3. ติณวัตถารกะ

(อธิกรณ์บางอย่างระงับด้วยสัมมุขาวินัยและปฏิญญาต-กรณะ) ถ้าตกลงกันได้ อธิกรณ์ก็ระงับ)

มูลเหตุและวิธีระงับกิจจาธิกรณ์

(649) กิจจาธิกรณ์ มีมูลเหตุอย่างเดียว คือ สงฆ์ (694) และระงับได้ด้วยวิธีเดียวคือ สัมมุขาวินัย

อธิกรณ์ดี, ชั่ว, และไม่ดีไม่ชั่ว

จากข้อ(650)ถึงข้อ(663) ได้แยกแยะให้เห็นว่า อธิกรณ์บางอย่างเป็นกุศล(ดี)ก็มี เป็นอกุศล(ชั่ว)ก็มี ไม่ดีไม่ชั่ว(อัพ-ยากฤต)ก็มี ขึ้นอยู่กับจิตของผู้ก่ออธิกรณ์ จะกล่าวถึงเฉพาะกรณีที่น่าสนใจ ดังนี้

- วิวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล เช่น ภิกษุมุ่งให้ถูกต้องตามธรรมวินัย จึงมีความเห็นขัดแย้งและโต้เถียงกัน เป็นต้น
- อาปัตตาธิกรณ์(การต้องอาบัติ)ที่เป็นกุศล ไม่มี
- ภิกษุต้องอาบัติเพราะไม่รู้, ไม่เข้าใจ, ไม่จงใจ, และไม่ได้ฝ่าฝืน เป็นอาปัตตาธิกรณ์ที่เป็นอัพยากฤต
- สังฆกรรมหรือกิจของสงฆ์ ถ้าภิกษุทำด้วยกิจอันเป็นอกุศล ก็กลายเป็นกิจจาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล

เกิดเรื่องแต่ไม่เป็นอธิกรณ์

จากข้อ(664)ถึงข้อ(671) กล่าวถึงเรื่องทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นอธิกรณ์ก็มี ไม่เป็นอธิกรณ์ก็มี สรุปได้ดังนี้

1. *วิวาทาธิกรณ์ จัดประเภทได้ดังนี้*

- วิวาทเป็นอธิกรณ์ คือภิกษุวิวาทกันด้วยเรื่องธรรม วินัย เป็นต้น

- วิวาทไม่เป็นอธิกรณ์ เช่น มารดาทะเลาะกับบุตร, พี่น้องทะเลาะกัน, เพื่อนทะเลาะกับเพื่อน เป็นต้น

- อธิกรณ์ไม่เป็นวิวาท คือ อนุวาทาธิกรณ์, อาปัตตาธิกรณ์, และ กิจจาธิกรณ์

2. *อนุวาทาธิกรณ์ จัดประเภทได้ดังนี้*

- การโจทที่เป็นอนุวาทาธิกรณ์ คือ ภิกษุโจทอาบัติกัน เป็นต้น

- การโจทที่ไม่เป็นอธิกรณ์ เช่น การกล่าวหากันระหว่างมารดาบิดากับบุตร เป็นต้น

- อธิกรณ์ที่ไม่เป็นการโจท คือ อาปัตตาธิกรณ์, กิจจาธิกรณ์, และ วิวาทาธิกรณ์

- อธิกรณ์ที่เป็นอธิกรณ์ด้วย เป็นการโจทด้วย คืออนุวาทาธิกรณ์

3. *อาปัตตาธิกรณ์ จัดประเภทได้ดังนี้*

- อาบัติที่ไม่เป็นอธิกรณ์ คือ โสดาบัติ, สมาบัติ

- อธิกรณ์ที่ไม่เป็นอาบัติ คือ กิจจาธิกรณ์, วิวาทาธิกรณ์, และอนุวาทาธิกรณ์ (สังฆกรรม, การวิวาท, และการโจทอาบัติ

ถ้าทำอย่างถูกต้อง ก็ไม่เป็นอาบัติ)

- อธิกรณ์ที่เป็นอธิกรณ์ด้วย เป็นอาบัติด้วย คืออาปัตดาธิกรณ์

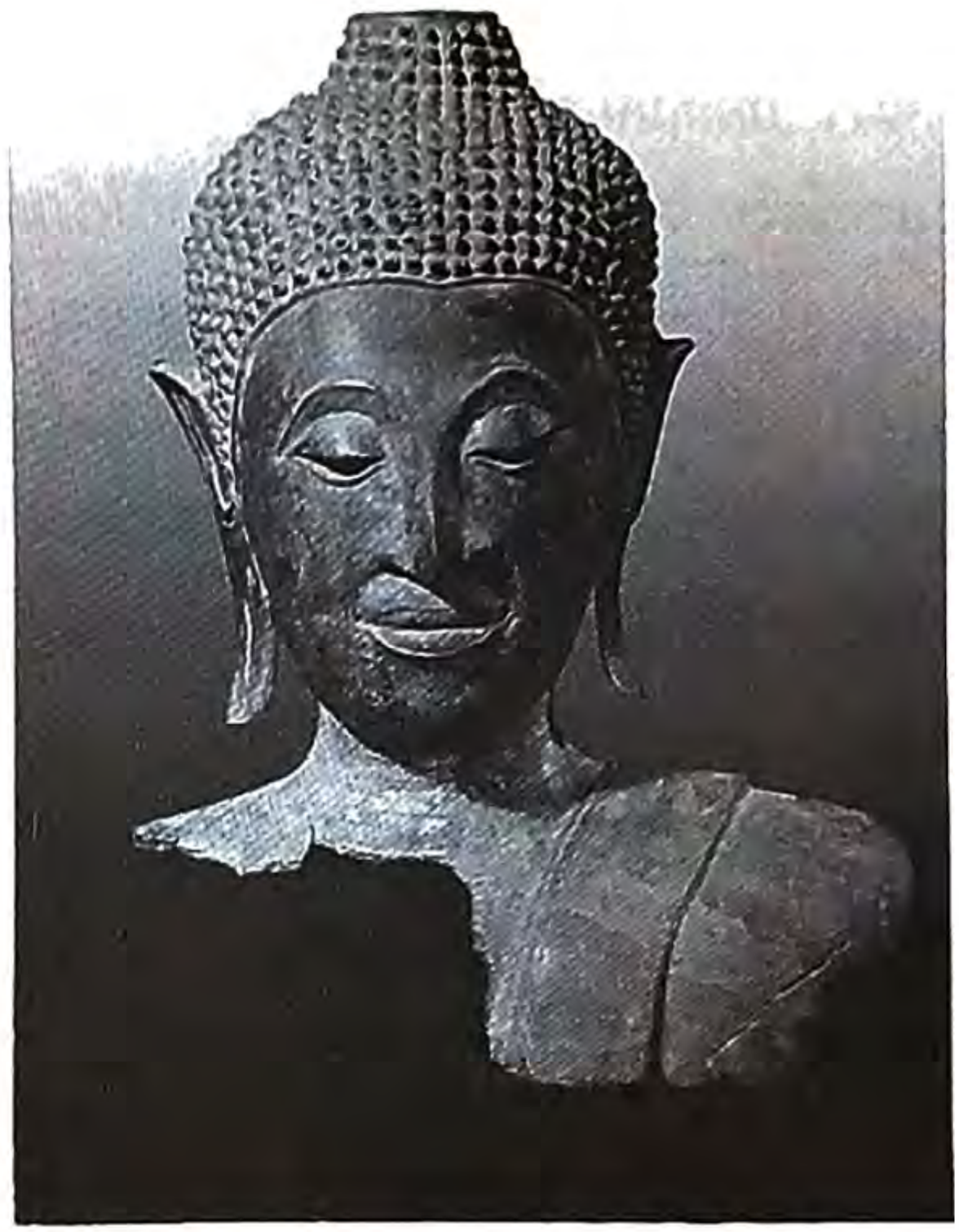
4. *กิจจาธิกรณ์ จัดประเภทได้ดังนี้*

- หน้าที่ที่เป็นกิจจาธิกรณ์ คือ อปโลกนกรรม, ญัตติกรรม, ญัตติทุติยกรรม, ญัตติจตุตถกรรม

- หน้าที่ที่ไม่เป็นอธิกรณ์ คือ หน้าที่ที่ต้องทำแก่อุปัชฌาย์อาจารย์หรือผู้เสมอกับอุปัชฌาย์อาจารย์ (ทำได้เลย ไม่ต้องตั้งญัตติประกาศให้ใครรู้)

- อธิกรณ์ที่ไม่เป็นหน้าที่ คือ วิวาทาธิกรณ์, อนุวาทาธิกรณ์, และ อาปัตตาธิกรณ์

- อธิกรณ์ที่เป็นทั้งอธิกรณ์และหน้าที่ คือกิจจาธิกรณ์

จุลวรรค ภาค 2

ขุททกวัตถุขันธกะ (ข้อปฏิบัติเล็กๆ น้อยๆ ของภิกษุ)
เสนาสนขันธกะ (ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้สอยของภิกษุ)
สังฆเภทขันธกะ (พระเทวทัตและสังฆเภท)
วัตตขันธกะ (วัตร 13 อย่าง)
ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ (การหยุดสวดปาฏิโมกข์กลางคัน)
ภิกขุนีขันธกะ (เพิ่มเติมเรื่องภิกษุณี)
ปัญจสติกขันธกะ (การทำสังคายนาครั้งที่ 1)
สัตตสติกขันธกะ (การทำสังคายนาครั้งที่ 2)

จุลวรรค ภาค 2

ขุททกวัตถุขันธกะ

(แม้ในหมวดนี้ จะเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด และถ้าเป็นความผิดก็ปรับอาบัติทุกกฎเท่านั้น แต่ก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษาหลายอย่าง เช่น ได้ทราบเรื่องความเป็นอยู่เล็กๆ น้อยๆ ของภิกษุ และสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านชาวเมืองในสมัยพุทธกาลด้วย ได้ทราบชัดว่า **พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญแก่เสียงนินทาว่ากล่าวของชาวบ้านที่มีต่อภิกษุเพียงไร** *แม้เป็นเรื่องเล็กน้อยก็ไม่ทรงมองข้าม)*

(1-19) กรณีต่อไปนี้ ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฎ

- อาบน้ำสีกายกับต้นไม้ กับเสา กับฝา. อาบน้ำในที่อัน

ไม่สมควร, ใช้ของถูกายเวลาอาบน้ำเหมือนคฤหัสถ์ รวมความว่า ชาวบ้านไม่อยากให้ภิกษุอาบน้ำอย่างคฤหัสถ์ หรือใช้ของอย่างคฤหัสถ์ เพื่อความสวยงาม

- ใช้เครื่องประดับชนิดต่างๆ, ไว้ผมยาว, ใช้แปรงเสยผม, ใช้น้ำมันทาผม, ดูเงาหน้าในแว่นหรือในขันน้ำ(ยกเว้นมีความจำเป็น เช่นดูแผลที่ใบหน้า), ขัดแต่งลูบทาหน้า(ทายาไม่ห้าม), ไปดูการฟ้อนรำขับร้องและการเล่นดนตรี

ทั้งหมดนี้ เกิดจากพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน

สวดเป็นทำนอง-สวดสรภัญญะ

(20) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ พากันสวดธรรมด้วยท่วงทำนองเพลงขับ ลากเสียงยาว(อายตเกน คีตสฺสเรน ธมฺมํ คายนฺติ) ชาวบ้านได้ฟังก็ตำหนิว่า เหมือนร้องเพลงอย่างที่ชาวบ้านร้อง, ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ ทรงตำหนิว่าไม่เหมาะสม รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โทษของการสวดอย่างนั้น มี 5 อย่าง คือ

1. ตนเพลินในเสียงนั้น
2. คนอื่นก็เพลินในเสียงนั้น
3. ชาวบ้านติเตียน
4. ทำให้สมาธิของผู้เพลินฟังนั้น เสียไป(สรกุตฺตีปิ นิกามยมานสฺส สมาธิสฺส ภงฺโค โหติ) คือทำลายสมาธิของผู้ฟัง
5. ภิกษุรุ่นหลังจะถือเป็นเยี่ยงอย่าง

และรับสั่งว่า ผู้ใดสวดธรรมด้วยท่วงทำนองเพลงอย่างนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ

(21) ต่อมา ภิกษุทั้งหลายไม่กล้าสวดสรภัญญะ (สรภญ-เญ กุกกุจจายนฺติ) เมื่อทรงทราบ จึงทรงอนุญาตให้สวดได้ (เพราะเพลงกับสรภัญญะไม่เหมือนกัน)

(22) ภิกษุห่มผ้าขนสัตว์ เป็นทุกกฏ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นต้นเหตุให้ทรงห้าม เพราะชาวบ้านติเตียนว่าใช้ของอย่างชาวบ้าน

ผลไม้ที่ภิกษุฉันได้

(23-25) พระเจ้าพิมพิสาร ทรงปวารณาแก่ภิกษุทั้งหลายไว้ว่า ผลมะม่วงในพระราชอุทยาน นิมนต์ภิกษุทั้งหลายเก็บฉันได้ตามต้องการ, พวกภิกษุฉัพพัคีย์ถือเอาประโยชน์จากพระราชดำรัสนั้น พากันสอยผลมะม่วงลงมาฉัน ไม่ยกเว้นแม้แต่ผลอ่อนๆ. เมื่อพระราชามีพระประสงค์จะเสวยบ้าง รับสั่งให้มหาดเล็กไปเก็บผลมะม่วง คนดูแลพระราชอุทยานบอกมหาดเล็กนั้นว่ามะม่วงไม่เหลือหรอแล้ว เพราะพวกภิกษุเก็บไปฉันหมด. พระราชาเมื่อได้ทรงสดับคำกราบบังคมทูลเรื่องนี้ ก็รับสั่งแต่เพียงว่าดีแล้ว. ขณะเดียวกันก็ตรัสออกมาว่า พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญความรู้จักประมาณ. ชาวเมืองได้ทราบเรื่องนี้ ต่างก็ติฉินนินทาภิกษุทั้งหลาย. เมื่อเรื่องถึงพระพุทธองค์ ก็ได้ทรงบัญญัติห้ามในคราวนั้นว่า ภิกษุใดฉันผลมะม่วง เป็นอาบัติทุกกฏ (เป็นการห้ามไม่ให้เกิดเรื่องซ้ำซ้อนขึ้นอีกก่อน)

ต่อมา มีสัปบุรุษพวกหนึ่งถวายภัตตาหารแก่สงฆ์ ได้ฝานมะม่วงเป็นชิ้นๆ ถวายด้วย พวกภิกษุไม่กล้ารับประเคนฉัน เรื่องนี้ เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันมะม่วงได้ ถ้ามะม่วงนั้น(ผ่าหรือฝาน)เป็นชิ้นๆ

และต่อมาอีก ในโรงอาหารแห่งหนึ่ง เขาจัดภัตตาหารถวายแก่สงฆ์ มีมะม่วงถวายด้วย แต่ไม่ได้ทำเป็นชิ้นๆ มีแต่เป็นผลทั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายไม่ยอมรับประเคน วันนั้นทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันได้ รับสั่งว่า ผลไม้ที่เขาทำให้เป็นสมณกัปปะ(ทำให้เหมาะสำหรับสมณะฉันได้) 5 อย่าง ภิกษุฉันได้ คือ

1. ผลไม้ที่เขาลนไฟ (อคฺคิปริจิตๆ)
2. ผลไม้ที่เขาเอามีดกรีด (สตฺถปริจิตๆ)
3. ผลไม้ที่เขาจิกด้วยเล็บ (นขปริจิตๆ)
4. ผลไม้ที่ไม่มีเมล็ด (อพีชๆ)
5. ผลไม้ที่เขาปล้อนเมล็ดออกแล้ว (นิพฺพฏฺฏพีชๆ)

แผ่เมตตางูไม่กัด

(26-27) คราวหนึ่ง มีภิกษุถูกงูกัดถึงแก่มรณภาพ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลรายงาน พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุนั้นคงไม่ได้แผ่เมตตาจิตแก่พญางูทั้ง 4 เป็นแน่ เพราะถ้ามีการแผ่เมตตาจิต ภิกษุนั้นก็จะไม่ถูกงูกัดถึงมรณภาพ. พญางู 4 ตระกูลนั้น คือ

1. ตระกูลวิรูปักขะ

2. ตระกูลเอราปถะ
3. ตระกูลฉัพยาปุตตะ
4. ตระกูลกัณหาโคตมกะ

แล้วทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายแผ่เมตตาจิตแก่พญางูทั้ง 4 ตระกูล (รวมถึงสัตว์อื่นๆ) เพื่อปกปักรักษาตน (โดยตั้งจิตแผ่เมตตา) ดังนี้

"เรากับพญางูตระกูลวิรูปักขะ จงมีเมตตาต่อกัน, เรากับพญางูตระกูลเอราปถะ จงมีเมตตาต่อกัน, เรากับพญางูตระกูลฉัพยาปุตตะ จงมีเมตตาต่อกัน

เรากับปวงสัตว์ที่ไม่มีเท้า จงมีเมตตาต่อกัน, เรากับปวงสัตว์ 2 เท้า จงมีเมตตาต่อกัน, เรากับปวงสัตว์ 4 เท้า จงมีเมตตาต่อกัน, เรากับปวงสัตว์ที่มีเท้ามากหลาย จงมีเมตตาต่อกัน

สัตว์ที่ไม่มีเท้า ขออย่าเบียดเบียนเรา, สัตว์ 2 เท้า ขออย่าเบียดเบียนเรา, สัตว์ 4 เท้า ขออย่าเบียดเบียนเรา, สัตว์มีเท้ามากหลาย ขออย่าเบียดเบียนเรา

และสัตว์ที่เกิดแล้วยังมีชีวิตอยู่ทุกหมู่เหล่า จงประสบความเจริญ อย่าได้ประสบสิ่งต่ำทรามแม้แต่น้อยเถิด

พระพุทธเจ้ามีพระคุณอันสุดประมาณ พระธรรมและพระสงฆ์ก็มีพระคุณอันสุดประมาณ ส่วนสัตว์ทั้งหลายคือ งู, แมงป่อง, ตะขาบ, แมงมุม, ตุ๊กแก, หนู มีคุณอันประมาณได้; การรักษาป้องกันตนเอง เราได้ทำแล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายจงถอยกลับไปเถิด เรานั้นขอนมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้า และขอนมัสการพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์"

ที่มา(ตำนาน)ของขันธปริตต์

พุทธวิธีแผ่เมตตาจิตแก่สัตว์ทั้งหลายนี้ กลายมาเป็นบทสวดเจริญพระพุทธมนต์บทหนึ่ง เรียกว่า "ขันธปริตต์" เชื่อกันว่ามีอานุภาพในทางป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คืองูและสัตว์เลื้อยคลานต่างๆ. ในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย เรียกขันธปริตต์นี้ว่า "อหิสูตร" พระคาถาที่ตรัสนั้น คือ "อหิราชปริตต์" ซึ่งแปลได้ตรงตัวว่า "พระปริตต์ป้องกันพญางู"

ในขันธปริตตชาดก มีรายละเอียดเพิ่มเติมว่าพระพุทธองค์ทรงเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระดาบสพาบริวารตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งคงคาใกล้ป่าหิมพานต์ ครั้งนั้น ก็ได้ทรงสอนให้พวกดาบสแผ่เมตตาให้พญางูทั้ง 4 เหมือนกัน ทำให้งูทั้งหลายไม่มาเข้าใกล้ทำร้ายได้เลย

ในบรรดาพญางูทั้ง 4 ตระกูลนั้น พญางูตระกูลวิรูปักขะปรากฏชื่อในคัมภีร์ต่างๆ หลายแห่ง เป็นมหาราชองค์หนึ่ง(ในหมู่เทวดาจาตุมหาราช) ปกครองโลก(เป็นเทพโลกบาล)ประจำทิศตะวันตก เป็นจอมเทพของหมู่นาค ส่วนพญางูอีก 3 ตระกูลปรากฏชื่อแต่ในที่นี้. อรรถกถากล่าวว่า สัตว์มีพิษทั้งหมดล้วน

อยู่ใต้อำนาจของพญางู 4 ตระกูลนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 7 พระองค์ คือ

1. พระวิปัสสีพุทธเจ้า
2. พระสิขีพุทธเจ้า
3. พระเวสสภูพุทธเจ้า
4. พระกกุสันธพุทธเจ้า
5. พระโกนาคมนพุทธเจ้า
6. พระกัสสปพุทธเจ้า
7. พระโคตมพุทธเจ้า

ตัดองค์กำเนิดเป็นถุลลัจจัย

(28) ภิกษุรูปหนึ่ง เกิดความเดือดร้อนรำคาญใจสุดขีดที่ไม่สามารถระงับความกระสันของตนเองได้ จึงแก้ปัญหาด้วยการตัดองค์กำเนิดของตนทิ้ง, เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลรายงาน พระพุทธองค์ทรงตำหนิและมีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ของอย่างอื่นที่จะต้องตัดก็มีอยู่ ไพล่ไปตัดเสียอีกอย่าง, และตรัสว่า ภิกษุใดตัดองค์กำเนิดของตน เป็นอาบัติถุลลัจจัย

บาตรเป็นเหตุ

(29-33) เศรษฐีกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ได้ปุ่มไม้จันทน์อันล้ำค่ามา เกิดความคิดว่า น่าจะกลึงเป็นบาตรถวายแก่พระสักรูป,

แล้วได้ทำตามที่คิด ทำเสร็จแล้วเอาใส่สาแหรกแขวนที่ปลายไม้ไผ่ แล้วผูกไม้ไผ่นั้นลำต่อลำให้สูง จากนั้นก็ออกข่าวไปว่า ขอเชิญพระอรหันต์เหาะมาเอาบาตรนั้นไป. พวกศาสดาทั้ง 6 (มีปูรณะกัสสปะ เป็นต้น) ต่างก็แอบไปขอให้เศรษฐียกบาตรให้ อย่าให้มีการเหาะกันเลย (เพราะพวกตนเหาะไม่ได้). เศรษฐียืนกรานว่าใครอยากได้ก็จงเหาะขึ้นไปเอาเอง

วันนั้น พระมหาโมคคัลลานะกับพระปิณโฑละ ภารท-วาชะ ไปรับบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ทั้งสองท่านต่างก็เป็นพระอรหันต์มีอิทธิฤทธิ์ เมื่อได้ฟังว่าเศรษฐีแขวนบาตรให้พระอรหันต์เหาะไปเอา ต่างรูปต่างก็บอกกันให้จัดการ. ในที่สุด พระปิณโฑ-ละภารทวาชะ ก็เหาะขึ้นไปหยิบเอาบาตรแก่นจันทน์ และเหาะวนรอบกรุงราชคฤห์อยู่ 3 รอบ

เศรษฐีพร้อมด้วยบุตรและภรรยายืนมองอยู่ในเรือน พลางประนมมือกล่าวนิมนต์ออกไปว่า ขอให้พระคุณเจ้ามาในเรือนนี้หน่อยเถิด. พระเถระเหาะลงไปในเรือนตามคำนิมนต์ เศรษฐีก็ได้ถวายอาหารบิณฑบาตลงในบาตรแก่นจันทน์นั้น

ฝ่ายชาวเมืองได้บอกข่าวต่อๆ กันไปว่า พระปิณโฑละได้เหาะเอาบาตรไปแล้ว. เกิดร่ำลือฮือฮึงไปทั่วเมืองด้วยความตื่นเต้นกัน และพากันฮือฮาเดินตามพระเถระไปจนถึงเขตวัดเวฬุวัน เมื่อได้ทรงสดับเสียงชาวเมืองแว่วมาแต่ไกล พระพุทธองค์ตรัสถามพระอานนท์ว่า เป็นเสียงอะไร? ทรงสดับว่า พระปิณโฑละไปแผลงฤทธิ์เอาบาตรไม้จันทน์ จึงมีพระบัญชาให้ประชุมสงฆ์เพื่อเรื่องนั้นทันที ทรงตำหนิว่าเป็นการกระทำที่ไม่สมควร ตรัสว่า

"มาตุคามอวดของลับเพื่อแลกกับทรัพย์ซึ่งเป็นดุจซากศพ ฉันใด เธอไปสำแดงปาฏิหาริย์ให้พวกคฤหัสถ์ดูเพียงเพื่อเอาบาตรไม้จันทน์ ซึ่งมีค่าไม่ต่างไปจากซากศพ...ก็เหมือนกัน"

แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งอยู่เหนือวิสัยมนุษย์(อุตริมนุสสธรรม) แก่พวกคฤหัสถ์, ภิกษุใดแสดง ภิกษุนั้นเป็นอาบัติทุกกฏ

บาตรไม้จันทน์นั้น ทรงให้ภิกษุทั้งหลายทำลาย และให้บดเป็นผงเก็บไว้ใช้เป็นยาหยอดตา พร้อมกับมีรับสั่งไม่ให้ภิกษุใช้บาตรไม้, รูปใดใช้ เป็นอาบัติทุกกฏ

บาตรเหล็ก-บาตรดินเท่านั้นใช้ได้

(34) บาตรที่ทรงห้ามใช้ และปรับอาบัติทุกกฏสำหรับผู้นำมาใช้ คือ บาตรทองคำ, บาตรเงิน, บาตรแก้วมณี, บาตรแก้วไพฑูรย์, บาตรแก้วผลึก, บาตรสำริด, บาตรแก้ว, บาตรดีบุก, บาตรตะกั่ว, บาตรทองแดง; พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นต้นเรื่องให้ทรงบัญญัติห้าม บาตรที่ทรงอนุญาตให้ใช้มี 2 อย่าง คือบาตรเหล็ก(อโยปตฺโต) และบาตรดิน(มตฺติกาปตฺโต)

การดูแลรักษาบาตร

(35-54) ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลรักษาบาตร สรุปได้ดังนี้

- เพื่อป้องกันก้นบาตรสึก ให้ใช้เชิงรองบาตร(ปตฺตมณฺฑล-แปลกันว่า "บังเวียน" ก็มี -a circular bowl-rest), พวก

ภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้เชิงรองบาตรที่ทำด้วยทองและเงิน ถูกชาวบ้านติเตียน ทรงให้ใช้เชิงรองบาตรดีบุกและตะกั่ว. เมื่อมีปัญหาว่ามันหนาและไม่เข้ากับก้นบาตร ก็ให้ปรับแต่ง และให้ทำเป็นฟันมังกรได้. พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้เชิงบาตรมีลวดลายต่างๆ เหมือนของใช้ชาวบ้าน ถูกชาวบ้านทักท้วง ก็ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ ทรงให้ใช้แต่ของพื้นๆ

- ภิกษุเก็บบาตรทั้งๆ ที่ยังมีน้ำเกาะติดอยู่ เกิดเหม็นอับ เป็นเหตุให้ทรงห้ามเก็บบาตรที่ยังมีน้ำ โดยปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ ทรงให้ผึ่งบาตรจนแห้งก่อนเก็บ. เมื่อภิกษุผึ่งบาตรทั้งๆ ที่ยังมีน้ำติดค้างอยู่ ทำให้บาตรมีกลิ่นเหม็น จึงทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏอีก ไม่ให้ผึ่งบาตรทั้งที่มีน้ำ. ต่อมาเกิดกรณีภิกษุผึ่งบาตรในที่ร้อน ผิวบาตรเสีย เป็นเหตุให้ทรงห้ามเหมือนกัน ไม่ให้ผึ่งบาตรไว้นานในที่แดดร้อน

- ภิกษุผึ่งบาตรไว้ที่กลางแจ้ง ลมหัวด้วน(วาตมณฺฑลิกา)พัดมา บาตรกลิ้งเกลื่อนไป ทรงให้ใช้เชิงบาตร(ปตฺตธารกำ-ต่างจาก ปตฺตมณฺฑล่). วางบาตรไว้ริมแผ่นกระดาน ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏ เพราะเกิดกรณีบาตรหล่นแตก

- คว่ำบาตรไว้ที่พื้นดิน ทำให้ขอบบาตรสึก ทรงให้ใช้หญ้ารอง. เมื่อหญ้าถูกปลวกกิน ทรงให้ใช้ผ้ารอง ผ้าก็ถูกปลวกกินอีก ทรงให้แก้ด้วยการทำแท่นเก็บบาตร. แต่ก็ยังมีปัญหาบาตรตกแตกได้ ทรงให้ทำหม้อเก็บบาตร ก็เกิดปัญหาบาตรไปครูดกับหม้อทำให้บาตรสึกอีก จึงมาถึงวิธีแก้ปัญหาด้วยการให้ทำถุงเก็บบาตร(ปตฺตตฺถวิกา) และให้มีสายโยก(อำสวทฺธกำ)สำหรับคล้องไหล่ได้ โดยให้ถักด้วยด้าย

- ที่ข้างฝา มีไม้เดือยและไม้ฟันนาค(นาคทนต์) ทำไว้แขวนสิ่งของได้ ภิกษุเอาบาตรขึ้นแขวน บาตรตกแตก ทรงห้ามแขวนอีก และปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. เก็บบาตรไว้บนเตียงก็ปรับเป็นอาบัติทุกกฏ เพราะเคยเกิดเหตุเช่นเดียวกับกรณีเก็บบาตรบนตั่ง. วางบาตรบนตัก(เผลอลุกขึ้น บาตรตกแตก) หรือบนกลด(ถูกลมพัดตก) ก็ทรงห้ามเช่นกัน

- มือยังถือบาตรอยู่ ภิกษุใช้มือผลักบานประตูเข้าไป บาตรกระทบบานประตูแตก ทำอย่างนั้นก็ปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

- กะโหลกน้ำเต้า(ตุมฺพกฏาหา) และกระเบื้องหม้อ(ฆฏิกฏาหา) พวกเดียรถีย์ใช้เป็นบาตร ภิกษุใดใช้ เป็นอาบัติทุกกฏ. ภิกษุรูปหนึ่งใช้แต่ของบังสุกุลทุกอย่าง แม้แต่บาตรก็ใช้กะโหลกผี วันหนึ่งหญิงคนหนึ่งเห็นเข้า ก็ร้องหวีดด้วยความกลัว นึกว่าเจอผี ชาวบ้านต่อว่าภิกษุที่ใช้กระโหลกผีเป็นบาตร จึงทรงห้าม ภิกษุขืนใช้เป็นทุกกฏ. และถ้าภิกษุใช้ของบังสุกุลทุกอย่าง(ยกเว้นจีวร) ก็เป็นอาบัติทุกกฏ

- ภิกษุใช้บาตรต่างกระโถน คือใช้รับทั้งเศษอาหารและน้ำบ้วนปาก ชาวบ้านเห็นก็ตำหนิ จึงทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

(สมัยนั้น ภิกษุใช้บาตรดินเป็นพื้น เนื่องจากเป็นของพอจะหาได้ แต่ก็ต้องเอาใจใส่ถนอมรักษาเป็นพิเศษ)

จีวร

(54-71) เรื่องราวเกี่ยวกับจีวร. ไม้สะดึง. และโรงสะดึง(กฐินสาลา) มีเนื้อหาโดยสรุป ดังต่อไปนี้

- เมื่อยังไม่ได้ทรงอนุญาตให้ใช้มีด พวกภิกษุก็ใช้วิธีเอา

มือฉีกผ้าเย็บเป็นจีวร ทำให้แนวเส้นของผ้าไม่เป็นระเบียบ จึงทรงอนุญาตให้ใช้มีด มีดที่ทรงอนุญาตในตอนแรก คือมีดไม่มีด้าม ต้องใช้ผ้าพันอีกด้านหนึ่ง. เมื่อภิกษุได้มีดมีด้ามมา ก็ทรงอนุญาตให้ใช้ได้. พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้มีดที่มีด้ามเป็นทองและเงิน ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏ. ที่ใช้ได้คือด้ามมีดที่ทำด้วยกระดูก, งา, เขา, ไม้อ้อ, ไม้ไผ่, ไม้ทั่วๆ ไป, ครั่ง, เมล็ดผลไม้, โลหะ, และกระดองหรือขนดหอยสังข์(สงฺขนาภิมย์)

- เข็มไม่มี พวกภิกษุก็ใช้ขนไก่บ้าง ไม้กลัดบ้าง เย็บจีวรซึ่งก็เย็บได้ไม่ดี จึงทรงอนุญาตให้ใช้เข็ม. ก้นเข็มขึ้นสนิม ให้ใช้กล่องเข็ม แต่เข็มก็ยังขึ้นสนิมได้อยู่ ทรงให้ใส่แป้งข้าวหมากลงในกล่องเข็ม(กิณฺเณน ปูเรตุ๋). เมื่อเข็มยังเป็นสนิมอีก ให้ใส่แป้งผสมผงขมิ้นลงไป(สตฺตุยา ปูเรตุ๋). ถ้าสนิมยังไม่หาย ให้เอาฝุ่นหิน(สริดกๅ)ทารอบกล่องเข็ม. และถ้าฝุ่นหินนั้นร้าวแตก ก็ให้ใช้ผ้ามัดขี้ผึ้งโอบไว้อีกชั้นหนึ่ง

ไม้สะดึง (กฐิน)

- ในตอนแรก เมื่อยังไม่มีการใช้ไม้สะดึงเป็นไม้แบบเย็บจีวร ภิกษุใช้วิธีตอกหลักทำมุม แล้วขึงผ้าลงที่หลักเย็บจีวร เมื่อทรงทราบ ก็ทรงแนะนำให้ใช้ไม้สะดึง โดยผูกไม้สะดึงตรึงติดกับพื้นแล้วเย็บจีวร. เมื่อผูกติดกับพื้นที่ไม่เสมอ ไม้สะดึงก็หัก ทรงปรามไว้ว่า ถ้าทำอย่างนั้นอีก เป็นอาบัติทุกกฏ

- ทรงแนะนำวิธีทำไม้สะดึงให้ได้แบบมาตรฐาน โดยใช้เชือกมัด ทำเครื่องหมาย. เมื่อเย็บไปแล้วเส้นด้ายคดงอ ทรงให้

ใช้ด้ายตีเส้นบรรทัด

- ภิกษุทำไม้สะดึงให้เสียหาย โดยการเหยียบ ไม่ว่าจะด้วยเท้าที่เปื้อนหรือสวมรองเท้าเหยียบ เป็นอาบัติทุกกฏ

- เมื่อเกิดปัญหาเข็มแทงมือ ทรงแนะนำให้ใช้ปลอกสวมนิ้ว(ปฏคฺคห์). พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้ปลอกนิ้วที่ทำด้วยทองและเงิน ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏ. ของที่ทรงอนุญาตให้ทำเป็นปลอกสวมนิ้วได้ ให้เหมือนกับกรณีวัสดุทำด้ามมีด. และเพื่อป้องกันไม่ให้อุปกรณ์เย็บผ้าสูญหายเป็นที่พะวักพะวน ทรงอนุญาตให้ทำถุงเก็บมีสายคล้องได้ โดยถักด้วยด้าย

โรงสะดึง(กฐินศาลา)

- การเย็บจีวรในที่กลางแจ้ง ทำให้ภิกษุหนาวบ้างร้อนบ้าง เมื่อทรงทราบก็ทรงอนุญาตให้สร้างโรงสะดึงและปะรำสะดึง. ครั้นเกิดน้ำท่วมเพราะพื้นต่ำ ก็ให้ถมพื้นที่ให้สูง. ต่อมาดินถมพื้นพังทะลายลงมา ทรงแนะนำให้ก่อพื้นด้วยอิฐ. ด้วยศิลา. หรือด้วยไม้: เมื่อทรงทราบว่าขึ้นลงลำบาก จึงทรงให้ทำบันไดอิฐ. บันไดหิน. หรือบันไดไม้ พร้อมกับให้มีราวบันไดด้วย

- โรงสะดึงในสมัยแรก มุงด้วยหญ้า ถึงเวลาหนึ่งเส้นหญ้าก็ร่วงรกโรงสะดึง ทรงให้รื้อทำใหม่ โดยทำเป็นหลังคาฉาบดิน ทาสีขาว. สีดำ. สีเหลือง จำหลักลายเป็นรูปพวงดอกไม้. เถาวัลย์. ฟันมังกร. หรือเป็นรูปดอกจอกห้ากลีบได้ และทรงอนุญาตให้ทำราวเก็บจีวรและราวตากผ้า(สายระเดียง)ได้

- วิธีเก็บไม้สะดึง ทรงแนะนำให้ม้วนเก็บทั้งโครงไม้ แต่

การม้วนอาจทำให้ไม้หักได้ จึงให้ม้วนเข้ากับท่อนไม้ และมัดด้วยเชือก แล้วแขวนไว้ที่เดือยข้างฝาหรือที่ไม้ฟันนาค

ถุงบริขาร

ครั้งหนึ่ง ระหว่างเสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงเวสาลี สิ่งที่บรรจุบริขารต่างๆ ของภิกษุ (ไม่ว่าจะเป็นเข็ม, มีด, เครื่องยา) ก็คือบาตร ทรงเห็นว่าไม่สะดวกต่อการเดินทาง จึงทรงอนุญาตให้ทำถุงใส่บริขาร รวมเรียกว่า"ถุงยา"(เภสชฺชตฺถวิกา) พร้อมกับมีสายคล้องได้

อีกครั้งหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งเอาประคดเอว(กายพนฺธนำ) ผูกรองเท้าถือ(พร้อมกับบาตร) เข้าไปบิณฑบาตในบ้าน มีอุบาสกคนหนึ่งมาก้มกราบ ศีรษะของเขาไปกระทบเข้ากับรองเท้า ทำให้ภิกษุนั้นรู้สึกเขิน, เมื่อทรงทราบเรื่องนี้ ก็ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายมีถุงใส่รองเท้า(อุปาหนตฺถวิกา)พร้อมมีสายคล้องได้ โดยให้ถักด้วยด้าย

กรองน้ำดื่ม

ความมุ่งหมายของการกรองน้ำดื่ม

สิ่งที่ใช้กรองน้ำดื่มสำหรับภิกษุ ที่ทรงอนุญาตไว้มี 2 อย่าง คือ

1. ปริสสาวนะ(ผ้ากรองน้ำ)
2. ธมกรก(อ่านว่า"ทะมะกะทุรก"-กระบอกกรองน้ำ)

เนื่องจากมีพระบัญญัติห้ามภิกษุดื่มน้ำมีตัวสัตว์ จึงเป็นไปได้ว่า การให้ภิกษุกรองน้ำดื่ม เป็นพุทธประสงค์อย่างหนึ่ง เพื่อป้องกันชีวิตสัตว์. ความมุ่งหมายที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ มุ่งให้ภิกษุได้ดื่มน้ำที่สะอาดด้วย เพราะเคยเกิดกรณีภิกษุดื่มน้ำที่ไม่ได้กรองแล้วถึงแก่มรณภาพ

ประเด็นที่ว่า มุ่งให้ได้ดื่มน้ำสะอาด เพราะมีเครื่องกรองน้ำบางชนิดที่ทรงอนุญาต บ่งบอกว่าให้ได้น้ำสะอาดเป็นสำคัญ คือเครื่องกรองที่ขดไม้เป็นรูปช้อน เอาผ้าผูกเข้ากับขดไม้ให้รับน้ำได้ มีด้ามถือ. เมื่อจะกรองน้ำก็ตักน้ำลงไปในผ้า น้ำก็จะไหลลงจากผ้า แสดงว่ามุ่งที่น้ำสะอาดมากกว่า เพราะสัตว์ในน้ำก็ยังอาจติดอยู่กับผ้านั่นเอง

(72) ระหว่างทางคราวหนึ่ง ภิกษุมีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม เพราะมีแต่น้ำไม่ได้กรอง (น้ำไม่ได้กรอง เป็นอกัปปิยะสำหรับภิกษุ-ดื่มไม่ได้) เมื่อทรงทราบก็ทรงอนุญาตให้ใช้ผ้ากรองน้ำ(ปริสฺสาวน์) เมื่อเศษผ้าไม่พอ ทรงแนะนำให้ทำเป็นรูปช้อน. เมื่อเศษ

ผ้ายังไม่พออีก ทรงแนะนำให้ใช้กระบอกกรองน้ำ(โดยตัดกระบอกไม้ไผ่ปล่อยทะลุทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งเอาเศษผ้าครอบเหมือนหน้ากลอง เครื่องกรองน้ำชนิดนี้เรียกว่า"ธมกรก")

หวงผ้ากรองจนเพื่อนตาย

(73-76) ครั้งหนึ่ง มีภิกษุ 2 รูปเดินทางอยู่ในแคว้นโกศล รูปหนึ่งประพฤติไม่เหมาะสมในบางเรื่อง อีกรูปหนึ่งจึงตักเตือนไม่ให้ทำอย่างนั้น. รูปที่ถูกตักเตือน โกรธ เจ็บจำ พอไปถึงที่แห่งหนึ่ง รูปที่ตักเตือนนั้นกระหายน้ำ ขอผ้ากรองน้ำกับเพื่อนเพื่อดื่มน้ำ. เพื่อนรูปนั้นยังผูกโกรธอยู่ ไม่ยอมให้. ภิกษุรูปนั้นกระหายน้ำจนถึงมรณภาพ: เรื่องนี้ทราบถึงพระพุทธองค์ เมื่อทรงซักถามได้ความสัตย์ ทรงตำหนิ และรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้เดินทาง เมื่อเขาขอผ้ากรองน้ำ ต้องให้เขา ถ้าไม่ให้ เป็นอาบัติทุกกฏ. และถ้าไม่มีผ้ากรองน้ำ ห้ามเดินทางไกล หาไม่แล้วก็เป็นอาบัติทุกกฏ. รับสั่งอีกว่า ถ้าไม่มีผ้ากรองน้ำหรือกระบอกกรองน้ำ ให้ใช้มุมสังฆาฏิกรองน้ำได้ โดยตั้งจิตอธิษฐานว่า จะกรองน้ำดื่มด้วยมุมสังฆาฏิ

คราวเดียวกันนั้น พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงกรุงเวสาลี ได้เสด็จเข้าประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน. ที่นั่น ภิกษุทั้งหลายกำลังมีงานก่อสร้าง(นวกรรม) ผ้ากรองน้ำไม่พอกัน ทรงแนะนำให้ทำผ้ากรอง(ขนาดใหญ่)มีคันถือ (ทณฑปริสฺสาวนำ) แต่ก็ยังไม่พอใช้ จึงทรงให้ใช้วิธีเอาผ้าปูลงน้ำ (ยกชายผ้าแต่ละด้าน แล้วตักเอาน้ำที่ตรงกลางผืนผ้านั้น)

ณ ที่นั้นเหมือนกัน มียุงชุม ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้มุ้งกันยุง(มกสกุฏิกำ)ได้

ที่จงกรมและเรือนไฟ

วิธีป้องกันโรคขั้นพื้นฐานของหมอชีวก

(78) เมื่อพระธรรมวินัยรุ่งเรือง ประดิษฐานมั่นคงในกรุงเวสาลีนั้น ทายกทายิกาชาวเวสาลีก็สรรหาปรุงแต่งอาหารดีๆ ทำบุญ ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ฉันอาหารประณีตเลิศรส ร่างกายก็รังแต่สะสมโรคภัยโดยไม่รู้ตัว หมอชีวกไปยังกรุงเวสาลีด้วยกิจธุระบางอย่าง ได้ไปเห็นสภาพร่างกายของภิกษุทั้งหลาย ก็รู้ได้ทันทีว่าพวกภิกษุกำลังเกิดโรคเพราะความอยู่ดีกินดี จึงกราบทูลพระพุทธองค์ในวันหนึ่งว่า ขอได้ทรงพระกรุณาอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายมีที่จงกรม(จงฺกมํ)และเรือนไฟ(ชนฺตาฆรํ)เถิด เพื่อจะได้มีอาพาธแต่น้อย

หลังจากหมอชีวกได้ฟังธรรมและกลับไปแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ก่อนที่จะรับสั่งว่าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายมีที่จงกรมและเรือนไฟ ตามคำทูลขอของหมอชีวก

ลักษณะที่จงกรม

(80-83) เมื่อแรกมีที่จงกรมนั้น เกิดปัญหาต่างๆ ทรงแนะนำให้ปรับปรุงแก้ไขหลายประการ ดังนี้

- จงกรมบนพื้นขรุขระ เท้าเจ็บ ทรงแนะนำให้ทำที่

จงกรมให้เป็นที่เรียบ(สม่ำ)

- ที่จงกรมอยู่ในพื้นที่ต่ำ น้ำท่วม ทรงแนะนำให้ยกพื้นสูงขึ้น เมื่อดินที่พูนสูงพังลง ทรงแนะนำดังนี้

1. ก่อด้วยอิฐ(อิฏฐกาจยำ)
2. ก่อด้วยหิน(สิลาจยำ)
3. ก่อด้วยไม้(ทารุจยำ)

- เพื่อให้ขึ้นลงได้สะดวกและไม่พลัดตกระหว่างเดินจงกรม ทรงให้ทำบันไดและราวสำหรับยึด(อาลมฺพนพาหำ) แต่ก็ยังมีภิกษุพลัดตกได้อยู่ จึงทรงให้ทำรั้วรอบที่จงกรม(จงฺกมนเวทิกำ)

- เมื่อเดินจงกรมในที่กลางแจ้ง ก็ได้รับความลำบากเพราะหนาวบ้างร้อนบ้าง ทรงอนุญาตให้ทำโรงจงกรม(จงฺกมน-สาลา). ตอนแรกก็ให้มุงด้วยหญ้า เมื่อเกิดปัญหาหญ้าหล่นเกลื่อน จึงทรงอนุญาตให้ทำหลังคาถาวร เหมือนโรงสะดึง(กฐินศาลา)

(ตามพระบาลีนี้ ไม่ระบุขนาดกว้างยาวของพื้นที่จงกรม)

ลักษณะเรือนไฟ

(84-89) เรือนไฟที่ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ แล้วมีลักษณะดังนี้

- ก่อพื้นสูงไม่ให้น้ำท่วม เหมือนทำโรงจงกรม และมีบันได มีราวยึดกันพลัดตกเหมือนกัน ต่างกันตรงที่มีส่วนประกอบอื่นๆ อีก คือ

1. บานประตู(กวาฏำ-a door)
2. กรอบเช็ดหน้า และครกสำหรับรองเดือยประตู(ปิฏฐ-

สงฺฆาฏึ-a doorpost and lintel)

3. ครกสำหรับรองเดือยประตู(อุทุกฺขลิกำ-a hollow like a mortar (for the door to revolve in)

4. ห่วงบน(อุตฺตรปาสกำ-a small upper projection)

5. สายยู(อคฺคฬวฏฺฏึ-a post for the bolt)

6. ไม้หัวลิง(กปิสีสกำ-a monkey's head, having perforated the doorpost, a piece of wood for the bolt fixed at the top of the doorpost. ดูคำอธิบายที่เชิงอรรถ B.D.5/165)

7. กลอน(สูจิกำ-a pin (to secure the bolt)

8. ลิ่ม(มฏิกำ-a (stick used as a) bolt)

9. ช่องดาล(ตาลจฺฉิทฺทำ-a keyhole)

10. ช่องสำหรับชักเชือก(อาวิญฺฉนจฺฉิทฺทำ-a hole for pulling through (the cord)

11. เชือกสำหรับชัก(อาวิญฺฉนรชฺชุ-cord for pulling through)

12. ฝาผนัง(กุฑฺฑปาโท-the lath and plaster wall)

13. ปล่องควัน(ธูมเนตฺตำ-pipe for the steam)

- เมื่อผนังเรือนไฟชำรุดที่ส่วนล่าง ทรงแนะนำให้ก่อต่ำๆ (อรรถกถาแปลความจากบาลีว่า "มณฺฑลิกำ กาตุ", B.D. แปลว่า "to make a facing (round it)"

- เรือนไฟมี 2 ขนาด คือขนาดเล็กกับขนาดใหญ่, ขนาดเล็ก ตั้งเตาไฟ(อคฺคิฏฺฐานำ)ไว้ตรงกลาง ทำให้ไม่มีพื้นที่ว่าง(อุป-

จาร) ทรงให้ตั้งเตาไฟไว้ด้านใดด้านหนึ่ง. ถ้าเป็นเรือนไฟขนาดใหญ่ ตั้งเตาไฟไว้ตรงกลางได้. ถ้าไฟจากเตาลนหน้า ทรงให้ใช้ดินทาหรือพอกหน้า(มุขมตฺติกา). แทนที่จะละลายดินด้วยมือ ทรงให้ทำรางละลายดิน(มตฺติกาโทณิกำ). ถ้าดินมีกลิ่นเหม็น ให้แก้ด้วยการอบกลิ่น(วาเสตุ)

- ทรงแนะนำวิธีแก้ปัญหาต่างๆ ในการใช้เรือนไฟ ดังนี้

1. ไฟลนกาย ให้ตักน้ำเตรียมไว้มากๆ
2. ให้ทำถังเก็บน้ำไว้ในเรือนไฟ และมีขันตักน้ำไว้พร้อม
3. หลังคามุงหญ้าเกรียมไหม้เร็ว ให้ทำหลังคาฉาบดิน
4. พื้นแฉะเป็นตม ให้ปูพื้นด้วยอิฐ. ด้วยหิน. หรือด้วยไม้
5. เพื่อไม่ให้น้ำขังที่พื้น ให้ทำท่อระบาย(อุทกนิทฺธมน่)
6. นั่งบนพื้นดันเนื้อตัว ให้ทำตั่งรองนั่ง

- ข้อ(88) บอกให้ทราบว่า เรือนไฟได้พัฒนาขึ้นมา มีผนังล้อมรอบ(ปาการ) เป็นอิฐ. เป็นศิลา. และเป็นไม้ ดูเรียบร้อยสมบูรณ์แบบขึ้น

ภิกษุเปลือยกาย

(90) ปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุเปลือยกาย ในกรณีต่อไปนี้

1. เปลือยกายไหว้กัน (ไม่ว่าจะเปลือยทั้งสองรูป หรือรูปใดรูปหนึ่งเปลือย)
2. เปลือยกายนวดฟั้นกัน (ไม่ว่าจะเปลือยทั้งสอง หรือรูปใดรูปหนึ่งเปลือย)
3. เปลือยกายให้สิ่งของแก่กัน

4. เปลือยกายรับประเคน
5. เปลือยกายขบฉันหรือดื่ม

ศาลาเรือนไฟ

(91) ในเรือนไฟ ทรงให้มีราวจีวร(จีวรวฺสํ)และราวตากจีวร(จีวรรชฺชุ) แต่เมื่อฝนตก จีวรก็ยังเปียกได้อยู่ (แสดงว่า เรือนไฟมีช่องโล่งให้ฝนสาดเข้าได้ ไม่ใช่ปิดทึบอย่างห้องอบสมุนไพรสมัยปัจจุบัน ลักษณะน่าจะเหมือนห้องน้ำก่อผนังเตี้ยๆ มีหลังคา) เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตให้ทำศาลาไว้อีกหลังหนึ่งใกล้ๆ เรือนไฟ เรียกว่า"ศาลาเรือนไฟ"(ชนฺตาฆรสาลา) มีลักษณะเหมือนกับเรือนไฟทุกอย่าง เพียงแต่ใช้เป็นที่เก็บและตากจีวรอีกต่างหาก

(93) ภิกษุทั้งหลายเกรงว่าจะเป็นอาบัติ ถ้าถูหลังในเรือนไฟและในน้ำ ทรงอนุญาตให้มีเครื่องกำบัง 3 ชนิด คือ 1. เรือนไฟ 2. น้ำ 3. ผ้า

(บาลีว่า "ภิกฺขู ชนฺตาฆรเปิ อุทเกปิ ปิฏฺฐิปริกมฺมํ กาตุ กุกฺกุจฺจายนฺติ ฯ... อนุชานามิ ภิกฺขเว ติสฺโส ปฏิจฺฉาทิโย ชนฺตาฆรปฏิจฺฉาทึ อุทกปฏิจฺฉาทึ วตฺถปฏิจฺฉาทินฺติฯ. B.D.5/168 แปลว่า "... monks were doubtful about doing a service both when in a bathroom and in the water... (Buddha said:) "I allow, monks, three (kinds of) coverings: a covering to the bathroom, a covering to the water, a covering by clothes." อรรถกถาไขความว่า "เครื่องปกปิด คือเรือนไฟและน้ำ ควรแก่ภิกษุผู้ทำบริกรรม(นวด, ถู)เท่านั้น ไม่

ควรในสามีจิกรรม(การแสดงความเคารพ)ทั้งหลายมือภิวาท เป็นต้นที่เหลือ. เครื่องปกปิดคือผ้า ควรในกรรมทั้งปวง")

(ข้อนี้ น่าจะหมายความว่า ภิกษุถูหลังให้กัน หรือนวดฟั้นให้กันในเรือนไฟและในน้ำ ไม่เป็นอาบัติ ยกเว้นกราบไหว้กัน (เพราะยังเปลือยกายอยู่). และกรณีนุ่งห่มผ้าอยู่ ทำได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการนวด, ถู, หรือกราบไหว้กัน)

บ่อน้ำ(อุทปานำ)

(94-100) มีปัญหาเรื่องไม่มีน้ำ ทรงอนุญาตให้มีบ่อน้ำได้. ขอบบ่อทรุดพัง ให้ก่อเสริมด้วยอิฐ, หิน, หรือไม้ ให้สูงพอพ้นน้ำท่วมถึง ให้ทำราวยึดเกาะกันพลัดตกด้วย, การตักน้ำขึ้นจากบ่อทรงให้ใช้เชือก, มีปัญหาว่าเจ็บมือ ทรงแนะนำให้ใช้คันโพง(สำหรับโพงเอาน้ำขึ้น) ซึ่งมีลักษณะคล้ายคันชั่ง(ตุลำ กรกฏกำ) ระหัดชักระหัดถีบ (จกฺกวฏฺฏกำ-B.D.5/168 แปลว่า a weel and buckets น่าจะเป็นล้อและกังหันเพื่อการนี้). ตอนแรกก็ใช้ภาชนะดินตักน้ำ เมื่อเกิดแตกง่าย จึงทรงแนะนำให้ใช้ถังโลหะ(โลหวารกำ), ถังไม้ (ทารุวารกำ), หรือแผ่นหนัง(จมฺมขณฺฑำ) โดยทำให้รับน้ำได้

ต่อมา ได้มีการปรับปรุงบ่อน้ำ โดยทำโรงเรือนมีหลังคาคร่อมบ่อ เรียกว่า "อุทปานศาลา" และเพื่อป้องกันเศษหญ้าและฝุ่นผงตกลงในบ่อ ก็ทรงให้ทำฝาปิดบ่อ(อปิธานำ). ข้างๆ บ่อให้ก่อถังเก็บน้ำไว้ด้วย(มีทั้งรูปรางยาวและถังกลม). เมื่อภิกษุสรงน้ำประจำ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ก็เกิดน้ำขังเป็นหล่มเลน ทรงให้ทำลำรางระบายน้ำ(อุทกจนฺทนิกำ). ที่อาบน้ำก็ให้ทำกำแพงกำบัง. เมื่อ

ลำรางระบายน้ำเป็นโคลนตม ทรงให้ปูด้วยอิฐ, หิน, หรือไม้ และให้ทำท่อระบายน้ำ(อุทกนิทฺธมนำ)

ข้ออนุญาตและข้อห้ามเล็กๆ น้อยๆ

- สำหรับยามหนาวเหน็บ ทรงแนะนำให้ใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดตัวแทนอาบน้ำ

- สระน้ำ(สระโบกขรณีสำหรับสรงน้ำ) เกิดจากอุบาสกคนหนึ่งขอสร้างถวาย ทรงอนุญาตให้สร้าง. ขอบสระให้ก่อด้วยอิฐ. หิน. หรือไม้ ป้องกันการเซาะพัง ให้ทำบันไดขึ้นลงด้วยวัสดุดังกล่าว ให้มีราวเกาะยึดได้ และให้มีท่อระบายถ่ายเทน้ำเก่าได้

- เรือนไฟมีปั้นลม(นิลฺเลขำ-ป้านลมก็เรียก คือแผ่นไม้ปะริมชายคา ป้องกันลม) เกิดจากอุบาสกคนหนึ่งขออนุญาตสร้างถวายแก่ภิกษุ ทรงอนุญาตให้สร้างได้

- ภิกษุฉัพพัคคีย์อยู่กันโดยไม่มีผ้านิสีทนะ(ผ้าปูนั่ง)ถึง 4 เดือน เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า ภิกษุอยู่ปราศจากผ้านิสีทนะถึง 4 เดือน เป็นอาบัติทุกกฏ

- ชาวบ้านเดินชมวิหาร เห็นภิกษุฉัพพัคคีย์นอนอยู่บนเตียงที่มีดอกไม้หล่นเกลื่อน ก็ตำหนิว่าเหมือนคฤหัสถ์ เป็นเหตุให้ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏ

- ของหอมและดอกไม้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับได้ แต่สำหรับของหอม ทรงให้เจิมไว้ที่บานประตูหน้าต่าง(กวาฏ ปณฺ-จงฺคุลิกำ ทาตุ) ส่วนดอกไม้ให้วางไว้ที่ใดที่หนึ่งในวิหาร(ที่พำนัก)

- แผ่นสันถัดขนเจียม ภิกษุรับได้ และไม่ต้องอธิษฐาน

หรือวิกัป

- ภิกษุฉัพพัคคีย์ฉันอาหารบนภาชนะรูปพาน(เรียกว่า "เตียบ"หรือ"ตะลุ่ม"-อาสิตฺตปกุปฺธานำ เป็นภาชนะมีเชิง) เมื่อชาวบ้านเห็นตำหนิว่าเหมือนคฤหัสถ์ ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฎ

- ทรงอนุญาตให้ใช้โตก(มโฟริกำ)ได้ เหตุที่ทรงอนุญาตเพราะมีภิกษุอาพาธรูปหนึ่งไม่อาจประคองบาตรฉันอาหารได้

- ทรงห้ามใช้ของและภาชนะเดียวกัน คือ ถ้วยชาม, ขันน้ำ, เตียง, เครื่องปูลาด, ผ้าห่ม เพราะชาวบ้านตำหนิว่า เหมือนพวกคฤหัสถ์เขาทำกัน

ควาบาตร-หงายบาตร

(110-119) เจ้าวัฑฒลิจฉวี เป็นเพื่อนของพระเมตติยะและพระภุมมชกะ(กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์) วันหนึ่งได้ไปเยี่ยมภิกษุทั้งสอง ไปถึงก็กล่าวว่า"ผมไหว้ขอรับ". ภิกษุทั้งสองแสดงอาการไม่รับรู้ ไม่พูดด้วย เจ้าวัฑฒะกล่าวซ้ำอยู่ 2-3 ครั้ง ก็ไม่มีการตอบรับ จนต้องถามว่าตนมีความผิดอะไร? ภิกษุทั้งสองบอกว่าผิดที่เพิกเฉยเมื่อพวกตนถูกพระทัพพะ มัลลบุตร รังแก. เมื่อถามว่า แล้วจะช่วยได้อย่างไร? ภิกษุทั้งสองบอกให้ไปกราบทูลพระพุทธองค์ให้จัดการสึกพระทัพพะให้ได้ โดยให้ทูลว่า บ้านเมืองเกิดเสนียดจัญไรแล้ว เพราะพระทัพพะเป็นชู้(ประทุษร้าย)กับชายาของพระองค์. เจ้าวัฑฒะได้เข้าเฝ้าและทูลความตามนั้น พระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ไต่สวนพระทัพพะ เมื่อได้ความสัตย์ว่า ท่านไม่ผิด(และท่านเป็นพระอรหันต์) จึงรับสั่งแก่ภิกษุ

ทั้งหลายว่า สงฆ์จงทำการคว่ำบาตร(ปตฺตํ นิกฺกุชฺชตุ)แก่เจ้าวัฑฒ-ลิจฉวี. คือไม่ให้เจ้าวัฑฒลิจฉวีเกี่ยวข้องคบหากับสงฆ์(อสมฺโภคํ สงฺเฆน กโรตุ)

ความผิดที่ควรคว่ำบาตร

โทษแห่งการคว่ำบาตร เป็นเรื่องที่กระทำกันระหว่างสงฆ์กับอุบาสกอุบาสิกา (กับคนนอกศาสนา การคว่ำบาตรไม่มีผล) พระพุทธองค์รับสั่งว่า สงฆ์พึงคว่ำบาตรแก่อุบาสกผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ขวนขวายให้ภิกษุทั้งหลายเสื่อมลาภ(ปัจจัย 4)
2. ขวนขวายเพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ภิกษุทั้งหลาย
3. ขวนขวายเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ไม่ได้
4. ด่าว่าภิกษุทั้งหลาย
5. ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกแยกกัน

6.-7.-8. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า. พระธรรม. พระสงฆ์

การประกาศคว่ำบาตร ให้สงฆ์ทำด้วยญัตติทุติยกรรม-วาจา. ครานั้น คำประกาศของสงฆ์ระบุว่า เจ้าวัฑฒลิจฉวีกล่าวหาพระทัพพะด้วยศีลวิบัติอันไม่มีมูล

วันรุ่งขึ้น พระอานนท์ถือบาตรเข้าไปบอกข่าวเรื่องสงฆ์ลงมติคว่ำบาตรถึงที่นิเวศน์เจ้าวัฑฒะ พอได้ฟังเท่านั้น เจ้าวัฑฒะก็ถึงกับเป็นลมล้มฟุบ พวกมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตต้องปลอบโยนให้กำลังใจกันยกใหญ่ ก่อนจะพาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ขอสารภาพผิด ขอให้ทรงพระกรุณาประทานอภัยโทษที่ได้กล่าวหาพระทัพพะ

ด้วยเรื่องที่ไม่จริง, ซึ่งก็ได้รับพระกรุณาด้วยดีในการประทานอภัยโทษนั้น, การประกาศหงายบาตรนั้น สงฆ์ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ใจความสำคัญของกรรมวาจาที่สงฆ์ประกาศลงมติในครั้งนั้น คือระบุว่า เจ้าวัฑฒลิจฉวีได้ประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง ประพฤติแก้ตัวได้แล้ว

คราวที่เรื่องนี้เกิดขึ้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เวสาลีระยะหนึ่ง ก่อนเสด็จจาริกไปสู่แคว้นภัคคะ โดยเสด็จไปประทับที่เภสกลามฤคทายวันใกล้เมืองสุงสุมารคิระ อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นนั้น

ปูผ้าให้เหยียบเพื่อเป็นมงคล

(120-123) ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เภสกลามฤคทายวัน ใกล้เมืองสุงสุมารคิระ แห่งแคว้นภัคคะนั้น (B.D.5/176 แปลจุดที่ประทับตรงนี้ว่า "The Lord stayed there among the Bhaggas on Sumsumara Hill in the Bhesakala Grove in the deer park) ปราสาทชื่อโกกนุทของโพธิราชกุมารเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ๆ ยังไม่เคยมีใครเข้าอยู่อาศัย, วันหนึ่ง โพธิราชกุมารรับสั่งให้พราหมณ์หนุ่ม ชื่อ"สัญชิกาบุตร" ไปทูลนิมนต์พระพุทธองค์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์, ในการจัดเตรียมภัตตาหารและสถานที่นั้น ทรงให้ปูผ้าขาวรับเสด็จตั้งแต่บันไดขั้นแรก, ครั้นได้เวลา พระพุทธองค์ก็เสด็จไปยังปราสาทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ พระราชกุมารทรงรอรับเสด็จที่ซุ้มพระทวารชั้นนอก พอทอดพระเนตรเห็นเสด็จมาแต่ไกล ก็ทรง

ออกไปรับเสด็จ โดยทูลนิมนต์เสด็จพระดำเนินข้างหน้า. เมื่อเสด็จถึงพระปราสาท พระพุทธองค์ทรงยืนอยู่ ก่อนที่จะทรงก้าวไปที่บันไดขั้นแรก พระราชกุมารทูลขอให้ทรงย่างพระบาทลงบนผ้าขาวที่ปูไว้ เพื่อประโยชน์สุขจะได้เกิดแก่พระองค์ไปภายภาคหน้า กราบทูลอย่างนั้นถึง 3 ครั้ง พระพุทธองค์ก็ได้แต่ทรงยืนนิ่งอยู่อย่างเดิม ทรงชำเลืองไปที่พระอานนท์ พระอานนท์จึงถวายพระพรพระราชกุมารให้ทรงม้วนผ้าที่ปูรับเสด็จก่อน เพราะพระพุทธองค์จะไม่ทรงเหยียบผ้า เพื่อให้ชนชั้นหลังถือเป็นแบบอย่าง. พระราชกุมารรับสั่งให้เก็บผ้าขาวและให้ปูอาสนะเป็นที่ประทับเสวยภัตตาหารบนพระปราสาทนั้น

วันนั้น หลังจากทรงแสดงธรรมแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงเหยียบผืนผ้าที่เขาปูไว้ รูปใดเหยียบ เป็นอาบัติทุกกฏ

(124) ต่อมา มีสตรีนางหนึ่ง เป็นคนล้มเหลวในการตั้งครรภ์(อปคตคพฺภา-who had had a miscariage) ได้นิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้เหยียบผ้าที่นางปูไว้ เพื่อจะได้เป็นมงคลแก่นาง พวกภิกษุไม่กล้าเหยียบ นางรู้สึกผิดหวังมาก ได้ต่อว่าภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อชาวบ้านเขาขอความเป็นสิริมงคล เหตุใดจึงไม่โปรดเขา. เมื่อทรงทราบเรื่องนี้ พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าคฤหัสถ์ปรารถนามงคล เขาปูผ้าขอให้เหยียบให้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุเหยียบได้

เหยียบผ้าที่ปูสำหรับเช็ดเท้าซึ่งล้างแล้ว ก็ทรงอนุญาต

ของใช้และเรื่องปลีกย่อยต่างๆ

(125-127) **หม้อน้ำ, ที่เช็ดเท้า, และไม้กวาด**-จากภัคค-ชนบท พระพุทธองค์เสด็จไปยังกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ที่วัดเชต-วัน. วันหนึ่งนางวิสาขาถือหม้อน้ำ(ฆฏี). ที่เช็ดเท้าพื้นฝักบัว(กตก่). และไม้กวาด(สมฺมชฺชนี) เข้าไปถวาย ทรงรับหม้อน้ำและไม้กวาด ส่วนที่เช็ดเท้านั้นไม่ทรงรับ รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุใดใช้ที่เช็ดเท้าพื้นฝักบัว เป็นอาบัติทุกกฏ. ที่เช็ดเท้าที่ทรงอนุญาตมี 3 ชนิด คือ

1. ที่เช็ดเท้าทำด้วยหิน(สกฺขรํ)
2. กระเบื้อง(กจลํ)
3. ที่เช็ดเท้าทำด้วยหินฟองน้ำ(สมุทฺทเผณก่)

(128-130) **พัดโบก, พัดใบตาล, และไม้ไล่ยุง**-วันหนึ่งนางวิสาขาถือพัดโบก(วิธูปนำ)และพัดใบตาล(ตาลวณฺฏ) เข้าไปถวาย ทรงรับและทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ได้

มีคนถวายไม้ไล่ยุง(มกสวีชนี)แก่สงฆ์ ทรงอนุญาตให้ใช้ได้ แต่แส้ทางจามรี(จามริวีชนี) ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏ. ทรงอนุญาตพัดอีก 3 ชนิด คือ

1. พัดทำด้วยปอ(วากมยำ)
2. พัดทำด้วยแฝกหรือใบแป้ง(อุสิรมยำ)
3. พัดหางนกยูง(โมรปิญฺฉมยำ)

(131-134) **ร่ม**-มีคนถวายร่ม(ฉตฺต่)แก่สงฆ์ ทรงอนุญาตให้ใช้ได้. แต่มีอยู่วันหนึ่ง ขณะที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เดินกั้นร่มอยู่ อุบาสกคนหนึ่งไปเดินชมสวนกับสาวกของอาชีวกหลายคน พวก

อาชีวกเห็นภิกษุเดินกั้นร่มมาแต่ไกล จึงแกล้งพูดเย้าอุบาสกว่า พระของท่านเดินกั้นร่มเหมือนมหาอำมาตย์โหราจารย์. อุบาสกบอกว่า นั่นปริพาชกต่างหาก แต่เมื่อไปดูใกล้ๆ จึงรู้ว่าเป็นภิกษุ ตั้งแต่นั้นก็ทรงห้ามภิกษุกั้นร่ม ปรับเป็นอาบัติทุกกฏ. ภายหลังมีกรณีจำเป็น ทรงผ่อนผันให้สำหรับภิกษุผู้อาพาธและกรณีที่ใช้ในวัดหรือบริเวณรอบๆ(อุปจาร)ของวัด

(135-143) **ไม้คาน, สาแหรก, และไม้เท้า**-ภิกษุรูปหนึ่งเอาบาตรใส่สาแหรก(สิกฺกา) แล้วคอนไปด้วยไม้คาน(ทณฺฑ์) เดินผ่านประตูหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเวลาพลบค่ำ ชาวบ้านเห็นก็บอกกันว่า นั่นโจรถือดาบ. แล้วพากันไล่จับ แต่พอรู้ว่าเป็นภิกษุก็ปล่อยไป. เรื่องนี้เป็นเหตุให้ทรงห้ามภิกษุใช้สาแหรกและไม้คาน ปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. ต่อมามีภิกษุอาพาธรูปหนึ่ง ซึ่งถ้าไม่มีไม้เท้าก็เดินไม่ได้ ทรงอนุญาตให้ใช้ได้ แต่ต้องให้สงฆ์ลงมติยกให้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา (สาแหรกก็เหมือนกัน). หรือกรณีภิกษุอาพาธจำเป็นต้องใช้ทั้งไม้เท้า(ใช้เป็นไม้คานก็ได้)และสาแหรก ก็ต้องให้สงฆ์ลงมติยกให้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาเหมือนกัน

(144) **กลืนอ้วกของตัวเอง**-ภิกษุรูปหนึ่งมักจะเรออาหารออกมา บางครั้งก็กลืนกลับเข้าไป พวกภิกษุกล่าวโทษว่าเป็นการฉันอาหารในเวลาวิกาล. รับสั่งว่า ภิกษุนั้นเพิ่งกลับชาติมาจากโค. ทรงอนุญาตว่า ภิกษุที่มักอ้วก(หรือเรอ) อาหารที่เรออยู่ในปากไม่ห้าม แต่ถ้าออกมานอกปากแล้วยังกลืนเข้าไปอีก ก็ปรับเป็นอาบัติตามควรแก่กรณี

(145) **อาหารตกหล่น**-เขาถวายอาหารแก่สงฆ์หมู่หนึ่ง ข้าวตกเกลื่อนอยู่ในโรงอาหาร ชาวบ้านเห็น ก็ติเตียนว่า พวก

ภิกษุไม่รู้จักคุณค่าของข้าว ว่ากว่าจะได้มา ยากลำบากแค่ไหน. เมื่อทรงทราบก็ทรงอนุญาตว่า ของที่ทายกถวายแล้ว ถ้าเห็นตกหล่นอยู่ให้เก็บฉันได้ (ไม่ต้องประเคนอีก)

(146-148) **เล็บยาว**-ภิกษุรูปหนึ่งไว้เล็บยาว วันหนึ่งท่านไปบิณฑบาต มีสตรีนางหนึ่งเห็นเข้า ได้ชวนท่านไปเสพเมถุน ท่านปฏิเสธ. นางขู่ว่าจะหยิกข่วนตัวเองแล้วโวยวายขึ้นว่าท่านข่มขืน ภิกษุนั้นบอกว่าตามใจ. นางทำตามขู่จริงๆ ชาวบ้านได้ยินเสียงร้องโวยวาย ก็พากันไปจับกุมภิกษุนั้น แต่เมื่อเห็นผิวหนังและเลือดที่เล็บของนาง ก็ลงความเห็นว่าภิกษุไม่ได้ทำ จึงปล่อยภิกษุไป. กลับถึงวัดภิกษุทั้งหลายได้ฟังเรื่องเล่า ก็เตือนว่าเป็นเพราะไว้เล็บยาวนั่นเอง. เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็ทรงปรามการไว้เล็บยาวด้วยอาบัติทุกกฏ และต่อมาได้ทรงอนุญาตให้มีมีดตัดเล็บได้ ทรงแนะนำการตัดเล็บให้เสมอเนื้อ ทรงห้ามไม่ให้ขัดเล็บให้กัน(ด้วยอาบัติทุกกฏ) เพราะชาวบ้านตำหนิว่าเหมือนคฤหัสถ์ แต่ให้แคะขี้เล็บได้

(149-156) **ผม, หนวด, และขน**-คราวหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายมีผมยาว จึงกราบทูลให้ทรงทราบ, พระพุทธองค์ตรัสถามว่าจะช่วยปลงผมให้แก่กันได้หรือไม่? เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าได้ จึงทรงอนุญาตให้มีมีดโกน(ขุร์). หินลับมีดโกน(ขุรสิลา), ฝักมีดโกน(ขุรสิปา-ฏิกา), ผ้าพันมีดโกน(นมตกา), และเครื่อง(อุปกรณ์)มีดโกน(ขุรภณฺฑ์) ทุกอย่าง

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ตัดหนวดให้กันและกัน, ปล่อยหนวดยาว, ไว้เครา, แต่งหนวดเป็นเหลี่ยม, ขมวดขนหน้าอกและขนท้อง, ไว้หนวดเป็นเขี้ยวโง้ง, โกนขนเพชร(ความจริงคือขนในที่ลับ

ส่วนขนเพชรหมายถึงขนสีขาวที่ขึ้นแปลกเป็นพิเศษ และมีลักษณะยาวกว่าปกติ) ชาวบ้านตำหนิว่าเหมือนคฤหัสถ์ ทรงปรามการทำทุกอย่างนั้นด้วยอาบัติทุกกฏ เว้นแต่ทำเพื่อทายา

ภิกษุฉัพพัคคีย์ตัดผมด้วยกรรไกร(กตฺตริกา) ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ เว้นแต่เป็นแผลที่ศีรษะ

ไว้ขนจมูก-ชาวบ้านว่าเหมือนปิศาจ ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ. ถอนขนจมูกด้วยกรวดหรือด้วยขี้ผึ้ง ทำให้เจ็บ ทรงอนุญาตให้ใช้แหนบ(สณฺฑาสํ). ภิกษุให้เขาถอนผมหงอกให้ ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ เพราะชาวบ้านตำหนิว่าเหมือนคฤหัสถ์

(157-158) **ไม้แคะหู**-ไม้แคะหูที่ทรงอนุญาต ให้เป็นของทำด้วยกระดูก, งา, เขา, ไม้อ้อ, ไม้ไผ่, ไม้จริง, ยางไม้, เมล็ดผลไม้, โลหะ, หรือด้วยกระดองสังข์; ภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้ไม้แคะหูทำด้วยทองและเงิน ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ

(159) **สะสมเครื่องโลหะและเครื่องสัมฤทธิ์**-ภิกษุฉัพพัคคีย์เก็บสะสมเครื่องโลหะและเครื่องสัมฤทธิ์(โบราณเป็น"สำริด")ไว้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเดินชมวิหารไปเห็นเข้า ตำหนิว่าเหมือนพ่อค้า, ของพวกนั้นจึงทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

(160) **ห่อของเล็กๆ น้อยๆ รวมกัน**-(เมื่อทรงห้ามสะสมเครื่องโลหะและเครื่องสัมฤทธิ์)ภิกษุทั้งหลายเพียงแต่เอากล่องยาตา, ไม้ป้ายยาตา, ไม้แคะหู ห่อเก็บรวมกัน ก็เกรงจะเป็นอาบัติ, กรณีอย่างนี้ทรงอนุญาต

(161-162) **รัดเข่า**-ภิกษุฉัพพัคคีย์นั่งเอาสังฆาฏิรัดเข่าทำให้ผ้าหลุดขาดออกเป็นชิ้นๆ ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ.

ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธ ถ้าไม่ได้รัดเข่าก็อยู่ไม่ได้ จึงทรงอนุญาตให้มีเครื่องรัดเข่า(อาโยค่)ได้. สิ่งที่ใช้รัดเข่าได้ คือของที่ใช้ในการทอหูกทั้งหลาย

(163-165) **รัดประคด**-ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปบิณฑบาตสบงหลุดกลางทาง ชาวบ้านเห็น ท่านรู้สึกอับอาย เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า ภิกษุไม่รัดประคดเข้าบ้าน เป็นอาบัติทุกกฏ. และทรงอนุญาตให้มีประคดเอว(กายพนฺธน่). ต่อมา พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันใช้ประคดแปลกๆ คือ ประคดถักเชือกหลายเส้น(กลาพุกำ). ประคดถักเป็นงูน้ำ(เทฑุภกำ). ประคดกลมเหมือนเชือก(มุรชฺช่). ประคดเหมือนเข็มขัด(สายสังวาล-มฑฺฑวิณ่) เมื่อชาวบ้านเห็น ก็ตำหนิว่าเหมือนของใช้คฤหัสถ์ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. ประคดที่ทรงอนุญาตให้ใช้ได้คือ

1. ประคดแผ่นผ้า(ปฏฺฏิ)
2. ประคดรูปไส้สุกร(สูกรนฺตกำ)

ทรงแนะนำอีกว่า ให้ถักประคดเป็นเกลียวคล้ายเชือกหรือคล้ายเข็มขัดได้. ถ้าปลายประคดเก่า ให้พับตรงปลายเข้ามาเย็บถักเป็นห่วง อนุญาตให้ใช้ลูกถวิน(วิถ่)ได้. ภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้ลูกถวินทองและเงิน ชาวบ้านตำหนิว่าเหมือนของคฤหัสถ์ จึงทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏ: ลูกถวินที่ทรงอนุญาต คือที่ทำด้วยกระดูก, งา, เขา, ไม้อ้อ, ไม้ไผ่, ไม้แก่น, ครั่ง, ผลไม้, (เช่นกะลามะพร้าว), โลหะ, เปลือกหอย, และด้ายถัก

(166-168) **ลูกดุม–รังดุม**-พระอานนท์ห่มสังฆาฏิเนื้อบางเข้าไปบิณฑบาต ลมพัดสังฆาฏิของท่านเวิกขึ้น เมื่อทรงทราบก็

ทรงแนะนำให้ทำลูกดุม(คณฺฑิกำ)และรังดุม(ปาสกำ). ห้ามใช้ลูกดุมทองและเงิน ให้ใช้แต่ลูกดุมที่ทำด้วยวัสดุอย่างที่ทรงอนุญาตในเรื่องลูกถวิน

ลูกดุม-รังดุมที่ภิกษุเย็บเข้ากับจีวร ตอนแรกเย็บติดกับผืนผ้าเลย ทำให้จีวรตรงนั้นขาดง่าย ทรงแนะนำให้เย็บแผ่นผ้ารองลงไปก่อน และเพื่อไม่ให้เห็นมุมผ้ารองนั้น ให้ขอบผ้ารองอยู่ลึกเข้าไปจากชายจีวรราว 7-8 นิ้ว(องคุลี)

(169-171) **การนุ่งห่ม**-ภิกษุฉัพพัคคีย์นุ่งห่มไม่เรียบร้อยหรือนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์(กล่าวแล้วในเสขิยวัตร) ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ. นุ่งสบงเหน็บชายกระเบน(สำเวลลิยำ นิวาเสนฺติ) ชาวบ้านว่าเหมือนคนหาบของหลวง(เป็นทุกกฏ)

(172) **หาบของ**-ภิกษุฉัพพัคคีย์หาบของ(อุภโตกาชำ หรนฺติ) ชาวบ้านเห็น ตำหนิว่าเหมือนคนหาบของหลวง ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. ลักษณะการนำของไป ที่ทรงอนุญาตให้ทำได้คือคอน(เอกโตกาชำ). หาม(อนฺตรากาชำ). เทิน(สีสภารำ). แบก(ขนฺธภารำ). กระเดียด(กฏิภารำ). และหิ้ว(โอลมฺพกำ)

(173-175) **ไม้ชำระฟัน**-แต่เดิม ภิกษุทั้งหลายไม่มีการเคี้ยวไม้ชำระฟัน(ทนฺตกฏฐำ น ขาทนฺติ) ทำให้ปากมีกลิ่นเหม็น พระพุทธองค์ตรัสถึงโทษของการไม่เคี้ยวไม้ชำระฟันว่ามี 5 อย่าง คือ

1. สายตาไม่ดี(อจกฺขุสฺสำ-bad for the eyes)
2. ปากมีกลิ่นเหม็น(มุขำ ทุคฺคนฺธำ-the mouth becomes nasty smelling)

3. ประสาทรับรสไม่ดี(รสหรณิโย น วิสุชฺฌนฺติ-the chanels of taste are not purified)

4. ดีและเสมหะหุ้มห่ออาหาร(ปิตฺตํปิ เสมฺหปิ ภตฺตํ ปริโยนทฺธติ-phelgm and mucus get on food)

5. รับประทานอาหารไม่มีรส(ภตฺตมสฺส ฉาเทติ-one's food is not enjoyed.)

ด้านที่มีประโยชน์มีนัยตรงกันข้าม

ภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้ไม้ชำระฟันยาวจนใช้ตีสามเณรได้ ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ. ทรงกำหนดความยาวไว้เพียง ๘ นิ้วสูงสุด และถ้าใช้ตีสามเณร เป็นอาบัติทุกกฏ. สั้นเกินไปก็เคยเกิดกรณีไม้ชำระฟันหลุดเข้าไปในคอของภิกษุ จึงทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. ขนาดสั้นที่สุดคือ 4 นิ้ว(จตุรงฺคุลํ ปจฺฉิมํ)

(176-177) **เผาหญ้า**-ภิกษุฉัพพัคคีย์จุดไฟเผากองหญ้า ชาวบ้านเห็น ตำหนิว่าเหมือนคนเผาป่า จึงทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏ. คราวหนึ่ง ที่ใกล้วิหารแห่งหนึ่ง หญ้าขึ้นรก เกิดไฟป่า (ปฏคฺคิ) ลามมาถึงวิหาร พวกภิกษุไม่กล้าเผาไฟต้านไฟป่า เมื่อทรงได้รับรายงาน ทรงอนุญาตให้จุดไฟเผาต้านไฟป่าได้

(178-179) **ขึ้นต้นไม้**-ชาวบ้านเห็นพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ขึ้นต้นไม้และไต่ไปต้นโน้นต้นนี้ ตำหนิว่าเหมือนลิง เป็นเหตุให้ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. ต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งไปกรุงสาวัตถี ระหว่างทางถูกช้างไล่ ท่านวิ่งไปหลบที่โคนต้นไม้ จะปีนขึ้นก็เกรงว่าจะเป็นอาบัติ ดีแต่ว่าช้างเดินหนีไปทางอื่น ท่านจึงไปถึงกรุงสาวัตถีโดยปลอดภัย เมื่อทรงทราบ ก็รับสั่งอนุญาตให้ภิกษุขึ้น

ต้นไม้เท่าความสูงของคน(โปริสย่)ได้. กรณีมีอันตราย ให้ปีนขึ้นไปได้เท่าที่ต้องการ

(180) **ภาษาสำหรับพระพุทธวจนะ**-ภิกษุ 2 รูปพี่น้องกัน คือ พระเมฏฐะและพระโกกุฏฐะ เกิดในตระกูลพราหมณ์ เป็นคนพูดจานุ่มนวล น้ำเสียงไพเราะ. วันหนึ่ง ได้พากันเข้าเฝ้า ทูลเสนอความเห็นว่า ภิกษุทั้งหลายต่างชื่อต่างโคตรต่างชาติกำเนิดต่างถิ่นฐานบ้านช่องเข้ามาบวช เกรงว่าจะทำให้พุทธวจนะผิดเพี้ยนไปจากเดิม ข้าพระองค์ทั้งสองขออาสายกพุทธวจนะให้เป็นภาษาสันสกฤต(พุทฺธวจนำ ฉนฺทโส อาโรเปม). พระพุทธองค์ทรงดำหนิความเห็นอย่างนั้น ดรัสว่า เหตุใดจึงกล่าวออกมาอย่างนั้น การทำอย่างนั้นไม่เกิดผลดีอะไรเลย. แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่ควรยกพุทธวจนะขึ้นโดยภาษาสันสกฤต รูปใดขืนทำ เป็นอาบัติทุกกฏ. ทรงยืนยันให้ภิกษุทั้งหลายเล่าเรียนพุทธวจนะด้วยภาษาเดิม (สกาย นิรุตฺติยา-หมายถึงภาษามคธ)

ภาษาสันสกฤตหรือฉันท์?

ว่ากันว่า ภาษาดั้งเดิม ที่ใช้พูดใช้จำและใช้สาธยาย ในหมู่ชาวพุทธสมัยพุทธกาล คือภาษามคธ ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้กันแพร่หลายในระดับชาวบ้านท้องถิ่นทั่วไป เรื่องราวการเผยแผ่พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าและพระสาวก ไม่เคยปรากฏว่ามีปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจภาษากันระหว่างลัทธิต่างๆ, ระหว่างแคว้น, และ

ระหว่างวรรณะ แม้ว่าอาจจะแตกต่างกันได้บ้างก็คง เป็นด้านสำเนียงพูดที่พอจะบ่งบอกว่าผู้พูดมาจากถิ่นไหน แคว้นใด, ความแตกต่างด้านสำเนียงพูดนี้กระมังที่ทำให้ภิกษุพราหมณ์ 2 รูปนั้น เป็นห่วงว่าจะทำให้พุทธวจนะผิดเพี้ยนไปได้

อีกความหมายหนึ่งที่น่าคิดคือ ตามรูปศัพท์ "ฉนฺทโส"ถ้าแปลตรงๆ ว่า "โดยฉันท์" อย่างในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ ภิกษุทั้งสองอาจจะหมายถึงว่าภาษาของพุทธวจนะควรจะเป็นภาษาร้อยกรอง ซึ่งเกิดจากการบรรจงประพันธ์ขึ้นมา, คำว่า *"ฉนฺทโส อาโรเปม"* ก็มีเค้าว่า เป็นการขออาสาร้อยเรียงพุทธวจนะให้เป็นภาษาอีกรูปแบบหนึ่ง ไม่ใช่ภาษาพื้นๆ ที่ชาวบ้านใช้พูดกัน

และโดยที่ภิกษุทั้งสองมาจากสกุลพราหมณ์ ยิ่งกว่านั้นยังมีคุณสมบัติด้านการพูดจาอีกด้วย จึงชวนให้สันนิษฐานได้ว่า ภาษาที่ท่านต้องการนำมายกพุทธวจนะ จะต้องเป็นภาษาของพวกพราหมณ์ คือภาษาแบบที่ใช้ในพระเวท ฉะนั้น อรรถกถาจึงแปล "ฉนฺทโส" ว่า "สกฺกตภาสา" ซึ่งอาจจะได้แก่ภาษาสันกฤต (สุชีพ ปุญญานุภาพ แปลในพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน ว่า"โดยฉันท์" ตามรูปศัพท์)

ภิกษุพราหมณ์ 2 รูปในเรื่องนี้ ใน B.D. เป็น

พระยเมฬุ(Yamelu)และพระเตกุละ(Tekula) มาจากคำสมาสว่า "ยเมฬุเตกุลา" (อาจจะแยกศัพท์ได้อีกอย่างว่า "ยเมฬะ" และ "อุเตกุละ" แต่ใน D.P.P.N. เป็น "เตกุละ"), ภิกษุ 2 รูปนี้ไม่เคยมีชื่อปรากฏในที่อื่นเลย, จากพระดำรัสที่ทรงตำหนิด้วยคำว่า "โมฆบุรุษ" แสดงว่า ท่านทั้งสองไม่ได้เป็นพระอริยบุคคล (อ่านเพิ่มเติมในเชิงอรรถ B.D.5/193-4)

(181-184) **เรียนวิชาทางโลก**-พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันเรียนคัมภีร์โลกายตะ(โลกายตำ ปริยาปุนนฺติ) ชาวบ้านตำหนิว่าเรียนเหมือนคฤหัสถ์ (แสดงว่าเป็นวิชาทางโลกที่ชาวบ้านเรียนกัน อรรถกถาไขความว่า เป็นคัมภีร์ของเดียรถีย์ เนื้อหาว่าด้วยเรื่องโลกๆ พื้นๆ เช่น กาขาวเพราะอะไร, นกยางดำเพราะอะไร) ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุเรียน เพราะไม่ทำให้งอกงามในพระธรรมวินัย ภิกษุใดเรียน เป็นอาบัติทุกกฏ (สอนก็ผิดเหมือนกัน)

ดิรัจฉานวิชา(วิชางมงายต่างๆ เช่น วิชาทำเสน่ห์ยาแฝดเป็นต้น) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็เรียนและสอน ชาวบ้านตำหนิว่าเรียน-สอนเหมือนคฤหัสถ์ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ (คัมภีร์โลกายตะไม่งมงาย แต่ไร้สาระสำหรับภิกษุ, ดิรัจฉานวิชา งมงายไร้สาระ และสวนทางนิพพาน)

(185-186) **ให้พร**-วันหนึ่ง ระหว่างทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางพุทธบริษัทหมู่ใหญ่ พระพุทธองค์ทรงจามขึ้น(ซึ่งไม่เคย

ปรากฏให้เห็น) ภิกษุทั้งหลายต่างเปล่งคำถวายพระพรกันขรม โดยมิได้นัดหมายว่า "ชีวตุ ภนฺเต ภควา ชีวตุ สุคโต" (ขอพระองค์ทรงพระชนมายุยิ่งยืนนาน พระเจ้าข้า). ทรงพักการแสดงธรรมกลางคัน รับสั่งถามภิกษุทั้งหลายว่า คนที่เขาให้พรให้มีอายุยืนเมื่อมีการจาม จะเป็นจะตายเพราะพรนั้นไหม? พวกภิกษุกราบทูลว่า หามิได้. ทรงบัญญัติห้าม ณ ที่นั้นว่า ภิกษุใดให้พร เป็นอาบัติทุกกฏ. ต่อมาคราวหนึ่ง ชาวบ้านได้กล่าวให้พรแก่ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ยินเสียงท่านจาม ด้วยคำว่า "ชีวถ ภนฺเต- ขอพระคุณเจ้าจงมีอายุมั่นขวัญยืน" (คงเป็นธรรมเนียมว่า ผู้ได้รับพรก็จะต้องให้พรตอบ). ภิกษุทั้งหลายไม่กล้าให้พรตอบ ได้แต่นิ่งเฉย ชาวบ้านไม่พอใจ. เมื่อทรงทราบ จึงรับสั่งว่า ชาวบ้านต้องการมงคล เมื่อเขาให้พร จงให้พรตอบ

(187-188) **ฉันกระเทียม**-ภิกษุรูปหนึ่ง ฉันกระเทียม วันนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางพุทธบริษัทหมู่ใหญ่ ท่านเกรงว่าภิกษุรูปอื่นจะรำคาญกลิ่นกระเทียม จึงเลี่ยงออกไปนั่งอยู่ห่างๆ เมื่อทรงทราบสาเหตุ ก็ตรัสถามว่า ภิกษุฉันอะไรแล้วต้องกลายเป็นคนห่างเหินธรรม สมควรไหม? ภิกษุนั้นกราบทูลว่าไม่สมควร. ด้วยเหตุนั้นจึงทรงห้ามภิกษุฉันกระเทียมด้วยอาบัติทุกกฏ. มีอยู่วันหนึ่ง พระสารีบุตรอาพาธเป็นลมเสียดท้อง(อุทรวาตาพาโธ) พระมหาโมคคัลลานะไปถามว่า เคยถูกกับยาอะไร? ท่านตอบว่ากระเทียม. เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันกระเทียมได้ในกรณีอาพาธ

(189) **หม้อปัสสาวะ**-จุดเริ่มต้นมาจากภิกษุถ่ายปัสสาวะ

ไม่เป็นที่เป็นทาง เกิดกลิ่นเหม็น จึงทรงให้มีที่ปัสสาวะไว้ที่ใดที่หนึ่ง ถึงกระนั้นก็ยังมีกลิ่นเหม็นโชยอยู่ในวัด ทรงให้ตั้งหม้อปัสสาวะไว้, มีเขียงรองเท้าเพื่อให้นั่งสะดวก แต่ก็ยังประเจิดประเจ้อให้อาย จึงทรงให้ทำที่กำบังด้วยอิฐ, หิน, หรือไม้ และเพื่อไม่ให้มีกลิ่นโชย ก็แก้ด้วยวิธีทำฝาปิดหม้อปัสสาวะ

(191-194) **วัจกุฎี**-เมื่อยังไม่มีระเบียบปฏิบัติ การถ่ายอุจจาระของภิกษุก็ไม่เป็นที่เป็นทาง ทำให้วัดสกปรกมีกลิ่นเหม็น จึงทรงให้มีที่ถ่ายไว้ด้านหนึ่ง แต่ก็ยังมีกลิ่นเหม็น ทรงแนะนำให้ทำหลุมถ่าย มีปัญหาอะไรก็ปรับปรุง จนได้รูปแบบวัจกุฎี(เวจ-กุฎี-ส้วม) ดังนี้

- ขอบปากหลุมก่อด้วยอิฐ, หิน, หรือไม้ ให้สูงพอพ้นน้ำท่วม
- มีบันได และราวให้นั่งเกาะยึดได้
- เจาะปากหลุมสำหรับถ่าย
- ทำเขียงรองรับเท้า 2 ข้าง
- มีรางรองปัสสาวะไม่ให้เรี่ยราด
- มีตะกร้าเก็บไม้ชำระ
- ทำฝาปิดช่องถ่ายไม่ให้เกิดกลิ่นเหม็น
- ที่ถ่ายอุจจาระอยู่ในที่โล่งไม่มิดชิด ทรงอนุญาตให้ทำเป็นวัจกุฎีที่มีโครงสร้างและส่วนประกอบต่างๆ เหมือนเรือนไฟ
- มีเชือกห้อยไว้ภายในวัจกุฎีสำหรับเหนี่ยว เพราะเคยมีภิกษุชราลุกขึ้นแล้วล้มเจ็บ

- โรยกรวดแร่หรือปูแผ่นศิลากันลื่น
- ภายในหลุม ตั้งหม้ออุจจาระไว้
- มีกระบอกตักน้ำชำระไว้ประจำวัจกุฏี

(195) **การประพฤติอนาจาร**-การประพฤติเสื่อมเสียของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เช่น ปลูกต้นไม้, เก็บดอกไม้ เป็นต้น เหมือนกับที่กล่าวแล้วในเล่ม 1, อาบัติสำหรับการประพฤติอนาจารปรับตามควรแก่กรณี

(196) **ของใช้สอยชนิดต่างๆ**-นับแต่อุรุเวลกัสสปะ(ปุราณ-ชฏิล)เข้ามาบวชแล้ว ก็มีผู้นำเครื่องโลหะ, เครื่องไม้, และเครื่องดินเผา มาถวายเป็นจำนวนมาก: ภิกษุทั้งหลายกราบทูลขอให้ทรงอนุญาตว่าอะไรใช้ได้-ใช้ไม่ได้ รับสั่งว่า เครื่องโลหะทุกชนิดทรงอนุญาต ยกเว้นเครื่องประหาร, เครื่องไม้ทุกชนิด ทรงอนุญาต ยกเว้นเตียงนอนมีแคร่(อาสนฺที), บัลลังก์, บาตรไม้, และเขียงไม้(ทารุปาทุกำ-รองเท้าชนิดหนึ่ง): เครื่องดินทุกชนิด ทรงอนุญาต ยกเว้นเครื่องเช็ดเท้า(กตกำ) และกุฏิทำด้วยดินล้วน (กุมฺภการิกา)

เสนาสนขันธกะ

การถวายวิหารครั้งแรก

(198-199) เรื่องราวในหัวข้อนี้ เกิดขึ้นในช่วงพรรษาต้นๆ นับแต่ตรัสรู้ (พรรษาที่ 2-3-4 ทรงจำพรรษาที่วัดเวฬุวัน) ครั้งนั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์, ยังไม่มีพุทธานุญาตเรื่องเสนาสนะ ภิกษุทั้งหลาย(ล้วนเป็นพระอริยบุคคล) อยู่อาศัยตามป่า, โคนไม้, ภูเขา, ซอกเขา, ถ้ำ, ป่าช้า, ป่าดง, ที่กลางแจ้ง, ลอมฟาง(ปลาลปุญฺช): เวลาเช้าตรู่จะออกจากที่อยู่เหล่านั้นด้วยกิริยาอาการสำรวมน่าเสื่อมใส ทอดตาต่ำ อิริยาบถงดงาม

วันหนึ่ง เศรษฐีกรุงราชคฤห์(ราชคหเศรษฐี) ไปสวนแต่เช้า เห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากที่พักด้วยอาการอันสำรวม รู้สึกเลื่อมใส เมื่อเห็นภิกษุมีความเป็นอยู่กันอย่างนั้นก็นึกอยากจะ

สร้างที่อยู่ถวาย จึงเข้าไปถามว่า ถ้าสร้างวิหารถวาย พระคุณเจ้าทั้งหลายจะอยู่กันหรือไม่? ภิกษุตอบว่า พระพุทธองค์ยังไม่ทรงอนุญาตเรื่องวิหาร. เศรษฐีขอให้ไปทูลถามแล้วบอกท่านด้วย ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเรื่องนี้ว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร?

ทรงอนุญาตเสนาสนะ 5 อย่าง

(200-203) พระพุทธองค์มีพระดำรัสอนุญาตให้ภิกษุมีเสนาสนะ(ที่เขาสร้างถวาย)ได้ 5 อย่าง คือ

1. วิหาร (หมายถึงกุฏิที่อยู่-a dwelling-place)
2. เพิง (อฑฺฒโยค-a curved house)
3. เรือนเป็นชั้นๆ (ปาสาท-a mansion)
4. เรือนโล้น (หลังคาตัด-หมฺมิย-a long house)
5. ถ้ำ (คุหา-a cave ไม่ใช่ถ้ำภูเขา(คิริคุหา) แต่เป็นที่อยู่ซึ่งก่อด้วยอิฐ, หิน, ไม้, หรือดิน)

(อรรถกถากล่าวว่า ที่อยู่นอกจากเพิง(เรือนมุงแถบเดียว) จัดว่าเป็น"วิหาร", "เพิง"หรือ"อัฑฒโยค" นั้น ท่านว่ามีลักษณะเหมือนปีกครุฑ(แร้ง), "ปราสาท" นอกจากเป็นชั้นๆ แล้ว ยังมีความยาวด้วย (น่าจะเหมือนตึกแถวสมัยปัจจุบัน)

เมื่อได้รับพุทธานุญาตอย่างนั้นแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็แจ้งให้เศรษฐีทราบ เศรษฐีไม่รอช้า ได้สั่งการให้สร้างวิหารจำนวน 60 หลังเสร็จภายในวันเดียว ครั้นสร้างวิหารแล้วก็ไปทูลนิมนต์พระพุทธองค์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. วันนั้นหลังจากเสวยแล้ว เศรษฐีกราบทูลว่า ตนต้องการได้บุญและสวรรค์

ได้สร้างวิหาร 60 หลังแล้ว จะดำเนินการต่อไปอย่างไรอีก? พระพุทธองค์รับสั่งให้ตั้งใจถวายแก่สงฆ์ทั้งปวง(สงฆ์จาตุรทิศ คือ ภิกษุที่มาจากทุกทิศทาง ทั้งที่มาแล้วและยังไม่มา) เมื่อเศรษฐีได้ถวายวิหารตามที่ทรงแนะนำแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถา มีใจความดังนี้

"วิหารย่อมป้องกันหนาวร้อน, สัตว์ร้าย, งู, ยุง, ฝน, แดด, ลม การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อได้อยู่อาศัย, เพื่อความสุข, เพื่อบำเพ็ญฌานและวิปัสสนา พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ ด้วยเหตุนั้น บัณฑิตผู้มุ่งหวังประโยชน์ตน พึงสร้างวิหารถวายให้ภิกษุทั้งหลายผู้พหูสูตได้อยู่อาศัย, อนึ่ง ด้วยใจที่เลื่อมใส พึงถวายข้าว, น้ำ, ผ้า, และเสนาสนะอันควรแก่ภิกษุเหล่านั้นผู้ปฏิบัติตรงต่อธรรม เมื่อภิกษุเหล่านั้นแสดงธรรมโปรด เขาก็จะพ้นจากทุกข์, ตรัสรู้ธรรม, สิ้นกิเลส, และถึงนิพพานในชีวิตนี้"

(ประโยชน์สูงสุดของทานตามพระคาถานี้ คือการพ้นจากทุกข์และเข้าถึงนิพพาน ไม่ใช่เพียงบุญและสวรรค์ ภิกษุได้ที่อยู่อำนวยความสะดวกสบาย ก็เพื่อทำหน้าที่แสดงธรรมให้บุคคลพ้นทุกข์ เป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน)

ส่วนประกอบต่างๆ ของวิหาร

(204-207) เพื่อให้เห็นว่า วิหารในสมัยพุทธกาลมีลักษณะอย่างไร ในหัวข้อนี้เป็นการแจกแจงส่วนประกอบต่างๆ ของวิหารดังนี้

เมื่อชาวเมืองได้ทราบว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุมีวิหารอยู่อาศัยได้แล้ว ก็ไปขอมีส่วนเสริมสร้างวิหารเหล่านั้นให้สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นด้วยความตั้งใจจริง แต่ละจุดที่จะทำเพิ่มได้มีการทูลปรึกษาถึงความจำเป็น ขอให้ทรงแนะนำ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตทั้งสิ้น คือ

ประตู-วิหารที่ไม่มีบานประตู พวกงู, แมงป่อง, และตะขาบ ก็เข้าไปอยู่ จึงให้มีประตูป้องกัน ตอนแรกก็เจาะฝา เอาเถาวัลย์บ้างเชือกบ้างผูกติดบานประตูเข้ากับฝา หนูและปลวกมากัดเถาวัลย์และเชือก ประตูก็หลุดหล่นลงมา จึงให้ทำกรอบเช็ดหน้า, ครกรับเดือยประตู, มีท่วงบนบานประตู, มีช่องเชือกสำหรับชัก: มีสายยู, ไม้หัวลิง, ลิ่ม, และกลอน

ลูกดาล-(ตาลจฺฉิทฺทำ-Keyhole and keys) ประตูปิดไม่อยู่ ให้ทำลูกดาลพร้อมรูสอดลูกดาล(เรียกว่า "ลั่นดาล") ลูกดาลมี 3 ชนิด คือ ทำด้วยโลหะ, ทำด้วยไม้, และทำด้วยเขา เพียงเท่านั้นยังไม่ปลอดภัย ให้ติดลิ่มยนต์(ยนฺตกำ สูจิกำ-a bolt and a pin)เข้าไปอีก

หลังคา-วิหารที่มุงด้วยหญ้า กันหนาวกันร้อนไม่ได้ดีให้เปลี่ยนเป็นหลังคาฉาบด้วยดินทั้งสองด้าน

หน้าต่าง-วิหารไม่มีหน้าต่างก็เหม็นอับและมืดมิด แก้ด้วยการทำหน้าต่าง 3 ชนิดคือ 1. หน้าต่างมีชุกชี(เวทิกาวาตปานำ-a railing window คือมีขอบ ลักษณะอย่างวงกบ) 2. หน้าต่างมีตาข่าย(ชาลวาตปานำ-a lattice window) 3. หน้าต่างมีซี่กรง(สลากวาตปานำ-a stick window)

ทั้งหมดนี้เป็นช่องหน้าต่าง ซึ่งกระแตและค้างคาวยังเข้าไปได้ เอาผ้าปิดก็ยังไม่พอ จึงให้มีบานหน้าต่างหรือมู่ลี่(วาตปาน-ภิสิก่)

เครื่องใช้ประจำวิหาร

(208) **ที่ปูนอน**-นอนบนพื้นดิน เนื้อตัวและจีวรก็เปื้อนดินไปด้วย เอาหญ้ามาปูก็ถูกหนูและปลวกกิน เอาไม้กระดานมาทำเหมือนดั่ง นอนก็เจ็บเนื้อตัว สุดท้ายทรงแนะนำให้ทำเตียงถักเตียงสาน (วิทลมญฺจกำ-a little couch of split bamboo)

(209-212) **เตียงและตั่ง**-เตียงและตั่งชนิดมีแม่แคร่สอดติดเข้าขา ภิกษุได้มาจากป่าช้า ทรงอนุญาตให้ใช้ได้, เตียงตั่งชนิดมีเท้าเหมือนก้ามปู ภิกษุได้มาจากป่าช้าเหมือนกัน ทรงอนุญาตให้ใช้ได้ (สรุปได้ว่า เตียงและตั่งของศพในป่าช้า ภิกษุใช้ได้)

(213) **ม้านั่งและเก้าอี้**-ม้านั่งรูปสี่เหลี่ยม เรียกว่า"อาสันทิก" มีชนิดต่างๆ, ที่ทรงอนุญาตให้ใช้ได้คือ ม้านั่งทรงสูง, ม้านั่งมีพนัก(เท้าแขน), ตั่ง(สตฺตงฺคำ): ไม่ว่าจะเป็นตั่งหวาย, ตั่งหุ้มผ้า(เบาะ), ตั่งขาทราย, ตั่งก้านมะขามป้อม, ตั่งแผ่นกระดาน ทรงอนุญาตให้ใช้ได้: เก้าอี้(โกจฺฉำ) และตั่งฟาง(ปลาลปีฐำ) ก็ใช้ได้

(214) **เตียงที่ทรงห้าม**-คือเตียงสูง ที่คฤหัสถ์นิยมใช้กันภิกษุเคยนำมาใช้ ชาวบ้านเห็นก็ตำหนิ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

(215-216) **เท้าเตียง**-ภิกษุรูปหนึ่งนอนบนเตียงต่ำ ถูกงูกัด จึงทรงอนุญาตให้ทำเท้าเตียง(มญฺจปฏิปาทิกำ) มีความสูงไม่เกิน 8 นิ้ว ภิกษุฉัพพัคคีย์เคยต่อเท้าเตียงสูงจนชาวบ้านที่ไป

เห็น ตำหนิว่าเหมือนของคฤหัสถ์ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

(217) **ด้ายและนุ่น**-ภิกษุได้ด้ายมามาก ทรงแนะนำให้ถักเตียง เมื่อด้ายเปลืองมากไม่พอถัก ทรงให้เจาะเตียงถักเป็นตาหมากรุก ภิกษุมีเศษผ้าเหลืออยู่มาก ทรงให้ทำเป็นผ้ารองพื้นเตียง ภิกษุได้นุ่นมามาก ทรงให้สางออกทำเป็นหมอน(พิมฺโพหนำ). นุ่นมี 3 ชนิด คือ 1. นุ่นต้นไม้ 2. นุ่นเถาวัลย์ 3. นุ่นหญ้า (คือปุยดอกแต่ละชนิด)

(218) **หมอน**-ภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้หมอนยาวและใหญ่ ชาวบ้านไปเห็น ตำหนิว่าเหมือนของคฤหัสถ์ ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏไม่ให้ใช้หมอนยาวถึงครึ่งตัว ให้ทำพอดีกับศีรษะ

(219-220) **ฟูก**-งานมหรสพครั้งหนึ่งบนยอดเขากรุงราช-คฤห์ เขาทำฟูกรับรองพวกมหาอำมาตย์ มีทั้งฟูกขนสัตว์, ฟูกผ้า, ฟูกเปลือกไม้, ฟูกหญ้า, และฟูกใบไม้ เมื่อมหรสพเลิก เขาก็เอาแต่ผ้าหุ้มฟูกไป พวกภิกษุขนเอาฟูกไปวัด เมื่อไปกราบทูลให้ทรงทราบ ทรงอนุญาตว่า ฟูกชนิดต่างๆ เหล่านั้นใช้ได้ และเมื่อมีผ้าที่เขาถวายให้เป็นบริขารของเสนาสนะ(เสนาสนปริกฺขาริกำ ทุสฺสำ) ก็ทรงอนุญาตให้ใช้ผ้านั้นหุ้มฟูก

(221) **เตียงฟูก**-ฟูกเตียงฟูกตั่ง ไม่ให้ใช้สับกัน เพราะทำให้ขาดได้ ทั้งเตียงฟูกและตั่งฟูกทรงอนุญาตให้ใช้ได้, ฟูกที่ยังไม่หุ้มด้วยผ้า ปูลงไปแล้วจึงหุ้มผ้า ทำให้หลุดร่วงลงไปข้างล่างได้ ทรงให้ปูผ้ารองก่อนหุ้มฟูก

ผ้าหุ้มฟูกถูกโจรลักไป ทรงแนะนำให้แต้มเครื่องหมายไว้(โผสิตุ) โจรก็ยังลักไปอีก ให้ขีดเป็นรอยไว้(ภิตฺติกมฺมำ). ถ้ายังไม่

เป็นผล ให้พิมพ์รอยนิ้วมือ(หตฺถภิตฺติ)ไว้

(ชวนให้สันนิษฐานว่า การเขียนเป็นตัวหนังสือยังไม่มี ถ้าจะมีในรูปใดรูปหนึ่ง ก็น่าจะอยู่ในประเภท "ภิตฺติกมฺม" (B.D. แปล ภตฺติกมฺม ว่า "line decoration") เพราะมีลักษณะเป็นรอยเป็นเส้น เช่นรอยนิ้วมือ ใช้คำว่า "หตฺถภิตฺติ")

(222-225) **สีวิหาร**-พวกเดียรถีย์ทาสีที่อยู่ของตนด้วยสีขาว, พื้นทาด้วยสีดำ, ผนังฉาบด้วยฝุ่นแดง(เครุกปริกมฺมกตา ภิตฺติ) ชาวบ้านไปดูไปชมกันมาก เมื่อทรงทราบก็ทรงให้เอาอย่างได้, มีปัญหาเรื่องการทาสี สีไม่จับ ทรงให้ทดลองจนลงตัว, พื้นฝาหยาบทาสีไม่ติด ให้ใช้ดินปนแกลบฉาบ กวาดให้เสมอด้วยเกรียง ถ้าสียังไม่ติด ให้ใช้ดินเหนียวอย่างละเอียดฉาบ แล้วทาสีลงไป อีกวิธีหนึ่งคือใช้ยางไม้หรือแป้งเปียกผสมลงไปกับสี, กรรมวิธีเกี่ยวกับการทาสียังมีอีก คือ ใช้แป้งเมล็ดผักกาดผสมกับขี้ผึ้งเหลว ก็จะได้สีแดง เมื่อทาแล้วให้ลูบด้วยผ้าเพื่อไม่ให้หนาไป, สำหรับสีดำซึ่งต้องลงที่พื้นดินนั้น ใช้ดินปนแกลบแล้วจึงลงสี ถ้าไม่ได้ผลก็ใช้ยางไม้กับน้ำฝาดผสมกัน ก็จะได้สีดำทาพื้นได้

(226) **จิตรกรรมฝาผนัง**-ภิกษุฉัพพัคคีย์เขียนภาพสตรีบุรุษติดอยู่ตามวิหาร ชาวบ้านไปเที่ยวชมวัดเห็นเข้าก็ติเตียนว่าเป็นการไม่เหมาะไม่ควร จึงทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ, ภาพเขียนที่ทรงอนุญาตคือ 1. ภาพดอกไม้ 2. ลายเถาวัลย์ 3. รูปลายฟันมังกร 4. ดอกจอกห้ากลีบ(ปญฺจปฏิกา)

(227) **ระดับพื้นวิหาร**-แต่เดิม พื้นวิหารอยู่ระดับเดียวกับพื้นดิน เมื่อเกิดน้ำท่วม จึงทรงอนุญาตให้ยกพื้น โดยการพูน

ดินแล้วก่ออิฐหรือศิลา หรือกรุด้วยไม้ป้องกันการพังทลาย พร้อมกับทำบันไดและราวเกาะยึดไว้ด้วย (ระดับความสูงของพื้นวิหารไม่ได้ระบุไว้)

(228-229) **ห้องนอน**-เดิมทีเดียว วิหารไม่ได้แบ่งเป็นห้อง ทำให้ภิกษุรู้สึกอายกัน ทรงแนะนำให้กั้นด้วยผ้าม่าน แต่ผ้าม่านก็ยังเลิกขึ้นมองกันเห็น จึงทรงให้ทำฝากั้นไม่สูงนัก แต่ก็ยังมองเห็นกันอยู่ ในที่สุดทรงอนุญาตให้ทำเป็นห้องเต็มตัว ห้องดังกล่าวมี 3 ประเภท คือ 1. ห้องสี่เหลี่ยมจตุรัส 2. ห้องยาว 3. ห้องคล้ายห้องตึกแถว. สำหรับวิหารขนาดเล็ก ให้ทำห้องไว้ด้านหนึ่ง เหลือที่ว่างไว้ส่วนหนึ่ง วิหารใหญ่ให้ทำห้องไว้ตรงกลางได้ (ข้อสำคัญคือให้มีบริเวณที่เรียกว่า "อุปจาร" ไว้ส่วนหนึ่ง)

(230) **วิธีซ่อมฝาวิหาร**-เชิงฝาวิหารผุกร่อน ทรงแนะนำให้ตีกรอบไม้ประกบไว้. ฝาวิหารถูกฝนสาด(จะไม่ทนทาน) ทรงให้ทำกันสาด เอาดินปนเถ้ากับขี้วัวคลุกกัน ฉาบแผ่นกันสาด

(231) **เพดาน**-เหตุที่ได้มีเพดานหรือฝ้าในวิหาร เพราะภิกษุรูปหนึ่งถูกงูตกจากหลังคาลงไปพาดที่คอ จึงทรงแนะนำให้ทำเพดานห้องกันไว้ (มีประโยชน์ในทางกันความร้อนได้ด้วย)

(232-233) **ที่แขวนของและราวเก็บจีวร**-พวกภิกษุมักจะแขวนถุงไว้ที่เตียงบ้างตั่งบ้าง หนูและปลวกกินไปก็มาก จึงแนะนำให้ทำไม้เดือยและไม้ฟันนาค(นาคทนต์)ติดไว้ที่ฝาสำหรับแขวนสิ่งของ. สำหรับจีวร ทรงให้ทำราวเก็บและสายระเดียง(ราวตากผ้า)ไว้ในวิหาร

(234) **ระเบียงวิหาร**-เมื่อแรก วิหารไม่ได้มีระเบียง ไม่มีที่พักผ่อน เมื่อภิกษุกราบทูลให้ทรงพิจารณา ก็ทรงอนุญาตให้ทำระเบียง(อาลินฺท์). เฉลียงลับแล(ปฆนำ). หน้ามุขมีหลังคา(ปกฺขฺฌ์โอสาริกำ): เพื่อให้ระเบียงเป็นที่นอนพักผ่อนได้ ทรงให้ทำแผ่นกันสาดที่เลื่อนยกค้ำได้

(235-236) **หอฉัน-โรงน้ำ**-แต่เดิม ภิกษุทั้งหลายฉันอาหารในที่กลางแจ้ง เมื่อเห็นว่าเป็นความลำบาก จึงทรงอนุญาตให้มีหอฉัน(อุปฏฐานสาลา)ได้ มีลักษณะงานก่อสร้างเหมือนกับวิหารทุกอย่าง (อาจจะต่างกันที่ขนาดและวัตถุประสงค์)

การผึ่งจีวร-สมัยแรกๆ ก็ปูลงที่พื้นดิน ทำให้จีวรเปื้อนฝุ่นผง จึงทรงอนุญาตให้มีราวเก็บจีวรและราวตากผ้าไว้กลางแจ้ง

น้ำดื่ม-ก็เริ่มจากตั้งไว้กลางแจ้ง ต่อมาจึงได้ทรงอนุญาตให้มีโรงน้ำดื่ม(ปานียสาลา) ซึ่งรูปแบบของโรงเรือนเหมือนกับวิหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีราวจีวร-ราวตากผ้าไว้ใช้สอยเป็นส่วนกลางด้วย และมีภาชนะตักน้ำ ซึ่งทรงอนุญาตให้ใช้หอยสังข์และขันน้ำดื่มไว้ด้วย

(237) **รั้ววิหาร**-รั้ววิหารมีขึ้นภายหลัง ตัวรั้วทรงให้ทำด้วยอิฐ. หิน. หรือไม้ มีซุ้มประตูและบานประตู ทำนองเดียวกับประตูวิหาร

(238-239) **ท่อระบายน้ำ-โรงไฟ(สำหรับก่อกองไฟ)**-เกิดมีขึ้นมาตามความจำเป็น โรงไฟก็สร้างเหมือนกับโรงน้ำทุกอย่าง

(โดยภาพรวม ไม่ว่าวิหารจะเป็นรูปแบบใด ก็มีองค์ประกอบ

เหมือนกัน สิ่งของ-สิ่งก่อสร้าง ประกอบด้วยสีขาว, สีดำ, และสีแดงหม่น แต่ละอย่างล้วนแต่ก่อฐานสูงพอประมาณ ไม่ให้น้ำท่วมถึง)

(240) **ปราสาทปูนขาว**-ครั้งหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารมีพระราชประสงค์จะสร้างปราสาทปูนขาว(สุธามตฺติกาเลปนำปาสาทำ) ถวายแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายไม่แน่ใจว่าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตเครื่องมุงชนิดใดบ้าง จึงไปทูลถาม ได้รับพระดำรัสตอบว่า ทรงอนุญาตเครื่องมุงหลังคา 5 ชนิด คือ 1. กระเบื้อง 2. หิน 3. ปูนขาว 4. หญ้า 5. ใบไม้

อนาถบิณฑิกเศรษฐี

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับอนาถบิณฑิกเศรษฐี

พระพุทธองค์ประทับจำพรรษาที่กรุงราชคฤห์ คือที่วัดเวฬุวันในพรรษาที่ 2-3-4 อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เข้าเฝ้าครั้งแรกขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่ป่าสีตวัน ซึ่งคงอยู่ไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์นัก เพราะท่านเศรษฐีเดินถึง ปีที่ได้เข้าเฝ้านั้นน่าจะเป็นช่วงต้นๆ ที่เสด็จไปจำพรรษา เพราะท่านเศรษฐีไม่เคยได้ข่าวมาก่อนว่ามีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลกจริงๆ เพิ่งได้ทราบจากเศรษฐีกรุงราชคฤห์ซึ่งตนไปพักด้วย

ชื่อ“อนาถบิณฑิกเศรษฐี”นั้น มี 2 ท่าน คือ

"มหาอนาถบิณฑิกเศรษฐี" และ "จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี" ท่านที่กำลังกล่าวถึงนี้ คือ มหาอนาถบิณฑิกเศรษฐี แต่ขอเรียกแต่เพียงว่า"อนาถบิณฑิกเศรษฐี"

ชื่อเดิมของท่านที่พ่อแม่ตั้งให้(อธิจจสมุปปันน-นาม) คือ"สุทัตตะ" แปลว่า"คนดี" ส่วนชื่อที่คนเรียกขานตามคุณสมบัติ(เนมิตตกนาม)หรือสมญานาม คือ "อนาถบิณฑิกะ" แปลว่า"ผู้สงเคราะห์คนยาก"(ตามรูปศัพท์แปลว่า "ผู้ให้ก้อนข้าวแก่คนยากไร้") ท่านเป็นบุตรของสุมนเศรษฐีแห่งกรุงสาวัตถี มีพี่ชายออกบวชท่านหนึ่งคือ "พระสุภูติ". มีภรรยาชื่อ"ปุญญลักขณา" ซึ่งเป็นน้องสาวของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ที่ท่านไปพักด้วยในคราวนั้น, และเศรษฐีกรุงราชคฤห์คนเดียวกันนี้แหละที่ได้น้องสาวของท่านอนาถปิณฑิกะเป็นภรรยา (ต่างคนต่างก็ได้น้องสาวของกันและกัน)

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเมื่อได้เข้าเฝ้าและฟังธรรมครั้งแรกที่ป่าสีตวัน ก็ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน-เป็นโสดาบันประเภทที่ยังพอใจในการเวียนว่ายตายเกิด(วัฏ-ฏัชฌาสัยบุคคล-วัฏฏาภิรตบุคคล) ได้รับเอตทัคคะว่าเป็นยอดของผู้ถวายทาน, พระสูตรที่พระพุทธองค์และพระสาวกแสดงแก่ท่าน มีมากถึง 17 พระสูตร มีชาดกที่ทรงแสดงเพราะเรื่องที่ท่านนำมากราบทูล จำนวน 10 ชาดก การถวายทานครั้งสำคัญที่สุดในชีวิตของท่าน

คือการสร้างวัดเชตวัน รวมมูลค่าทั้งราคาที่ดิน. สิ่งก่อสร้าง. และงานสมโภช เป็นเงิน 54 โกฏิ: วัดเชตวันนั้น พระพุทธองค์เสด็จจำพรรษามากครั้งกว่าที่ใดๆ เรื่องราวและคำสอนในพระไตรปิฎกเกิดขึ้นที่วัดเชตวันมากที่สุด

เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ครั้งแรก

(241-257) ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี(น้องเขยเศรษฐีแห่งราชคฤห์) ไปกรุงราชคฤห์ด้วยกิจธุระบางอย่าง ไปถึงขณะที่เศรษฐีเจ้าถิ่นกำลังสั่งการให้ข้าทาสบริวารพรักพร้อมกันจัดเตรียมภัตตาหารให้อร่อยเป็นพิเศษตั้งแต่เช้าตรู่ วันรุ่งขึ้นอนาถบิณฑิกะแปลกใจว่า เมื่อก่อนที่ตนเคยมา เศรษฐีน้องเขยคนนี้สนทนาปราศรัยอยู่กับตนเพียงผู้เดียว ไม่เคยมีคนอื่นเข้ามาแทรกได้ แต่คราวนี้กลับใส่ใจอยู่ที่การมอบหมายงานให้แก่ข้าทาสบริวาร คงจะมีงานใหญ่ เป็นงานแต่งงาน หรืองานบุญมหายัญ? หรือว่า เขาทูลเชิญเสด็จพระเจ้าพิมพิสารมาเสวยเป็นคราวพิเศษกระมัง?

เมื่อเศรษฐีแห่งราชคฤห์สั่งการแก่บริวารเสร็จแล้ว จึงมานั่งคุยกัน อนาถบิณฑิกะได้ถามเรื่องที่เขาสั่งการว่าเป็นเรื่องอะไร? ได้ฟังว่า พรุ่งนี้ พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์จะมาฉัน เป็นบุญใหญ่จึงเตรียมการใหญ่. พอได้ยินคำว่า "พระพุทธเจ้า" เท่านั้น ท่านอนาถบิณฑิกะก็ถามให้แน่ใจว่าเขาพูดคำว่าพระพุทธเจ้าหรือ? อีกฝ่ายหนึ่งได้กล่าวเน้นย้ำอยู่ถึง 3 ครั้ง ว่าเขาได้พูดคำว่าพระพุทธ-

เจ้าจริงๆ, อนาถบิณฑิกะกล่าวด้วยความตื่นเต้นว่า แม้แต่เพียงคำว่า"พุทธะ" ก็ยากที่จะได้ยินได้ฟังในโลกนี้ จะขอไปเข้าเฝ้าวันนี้ได้หรือไม่? อีกฝ่ายหนึ่งบอกว่า อดใจรอเป็นพรุ่งนี้จะเหมาะกว่า

คืนนั้น อนาถบิณฑิกะนอนนึกถึงแต่"พระพุทธเจ้า" ใจจดจ่อว่ารุ่งขึ้นจะได้เข้าเฝ้า จนนอนแทบไม่หลับ ตื่นขึ้นมา 3 ครั้ง แต่ละครั้งคิดว่าสว่างแล้ว ตื่นครั้งสุดท้าย ได้ดุ่มเดินไปทางป่าสีตวัน ซึ่งเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ในเวลานั้น, เรื่องเล่าว่า พวกอมนุษย์เปิดประตูเมืองให้ท่านออกเดินไป พอเดินพ้นประตูเมือง แสงสว่างที่เข้าใจว่าเป็นยามเช้าก็หายไปเป็นความมืดดังเดิม เมื่อรู้ตัวว่าตนอยู่ในความมืด ก็กลัวจนตัวสั่น จะวิ่งกลับให้ได้ พลันนั้นก็มีเสียงจากสีวกยักษ์ ซึ่งไม่ปรากฏกาย กล่าวเป็นคาถาให้ได้ยินว่า ต่อให้เป็นช้าง, ม้า, รถม้าอัสดร, และสาวน้อยประดับต่างหูเพชรล้ำค่า อย่างละ 1 แสน ก็ไม่ได้เสี้ยวที่ 16 ของการที่ท่านก้าวไปเพียงก้าวหนึ่ง ก้าวต่อไปข้างหน้าเถิดท่านคหบดี ก้าวต่อไป อย่าถอยกลับเลย

และบัดดลนั้น ความมืดมิดก็มลาย แสงสว่างของวันใหม่ปรากฏแทนที่ พร้อมกับที่ความขลาดกลัวสยองขวัญเมื่อสักครู่ก็ปลาสนาการไปด้วย วนเวียนเป็นอยู่อย่างนั้น สลับกับเสียงกล่าวคาถาบทเดิมของยักษ์ตนนั้นอยู่ 3 หน จนกระทั่งท่านเศรษฐีเดินไปถึงป่าสีตวัน ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จจงกรมอยู่ ณ ที่กลางแจ้ง

ทรงทอดพระเนตรเห็นท่านเศรษฐีแต่ไกลแล้ว เมื่อท่านเดินไปถึง พระพุทธองค์เสด็จลงจากที่จงกรม ประทับบนอาสนะ

แล้วทรงกล่าวขึ้นว่า เชิญเถิดสุทัตตะ. พระดำรัสนั้น ทำให้อนาถบิณฑิกะตื่นเต้นดีใจว่าพระพุทธองค์ตรัสเรียกตน รีบเข้าไปเฝ้าซบลงแทบพระบาท ทูลถามคำแรกว่า พระองค์ทรงพระสำราญดีอยู่หรือพระเจ้าข้า?

พระพุทธองค์ตรัสตอบเป็นพระคาถาว่า

"พราหมณ์ผู้ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขทุกกาลเวลา ผู้ใดไม่ข้องอยู่ในกาม, มีจิตสงบเย็น, ไม่มีกิเลสร้อยรัดใจ, กำจัดความผูกพันได้ทุกอย่าง, คลายความร้อนรุ่มในใจได้, บรรลุถึงความสงบแห่งจิต, เป็นผู้สงบนิ่งแล้ว ท่านผู้นั้นย่อมอยู่เป็นสุขสถานเดียว"

แล้วตรัสสอนด้วยอนุบุพพีกถา จนกระทั่งทรงเห็นว่าจิตของท่านเศรษฐีโน้มน้อมตาม, ปราศจากนิวรณ์, ยกระดับขึ้นสูง, และผ่องใสแล้ว จึงทรงนำเข้าสู่อริยสัจ 4 ทันทีที่ทรงแสดงธรรมจบลง ท่านเศรษฐีก็บังเกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบัน ได้กล่าวชื่นชมพระธรรมเทศนาว่าสุดเยี่ยมยอด และได้ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น พร้อมกับได้ทูลอาราธนาเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทั้งมวล

ข่าวเรื่องมหาเศรษฐีแห่งกรุงสาวัตถีจะได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์ในวันรุ่งขึ้น รู้กันไปทั่ว, เศรษฐีแห่งราชคฤห์ตลอดถึงชาวเมือง และแม้กระทั่งพระเจ้าพิมพิสาร ต่างก็ขอให้อนาถบิณฑิกะยืมทรัพย์ของตนเพื่อทำบุญครั้งนี้ เพราะเห็นว่าอยู่ต่างเมืองต่างแคว้น คงจะไม่มีทรัพย์ติดตัวมามาก แต่ท่าน

เศรษฐีตอบว่าทรัพย์มีอยู่พรั่งพร้อมแล้ว. เป็นอันว่าได้ถวายภัตตาหารของตนล้วนๆ ที่บ้านเศรษฐีกรุงราชคฤห์นั่นเอง เมื่อพระพุทธองค์เสวยเสร็จ ท่านเศรษฐีได้กล่าวอาราธนาให้เสด็จไปจำพรรษาที่สาวัตถีของท่าน. มีรับสั่งว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมพอใจในสุญญาคาร(เรือนว่าง). ท่านเศรษฐีได้แต่น้อมรับด้วยเกล้า

ระหว่างทางที่กลับไปสู่กรุงสาวัตถีคราวนั้น โดยที่อนาถบิณฑิกะเป็นคนกว้างขวาง ใครๆ ก็รักใคร่นับถือ ท่านได้ชักชวนผู้คนไปทั่วว่า ให้มาร่วมกันสร้างวัดสร้างวิหารทำทานกัน เพราะเวลานี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว และพระองค์จะเสด็จมาทางนี้ตามคำทูลอาราธนาของตนเป็นแน่แท้

สร้างวัดเชตวัน

ด้วยคำชักชวนของอนาถบิณฑิกะดังกล่าว ชาวบ้านชาวเมืองตามรายทางซึ่งนับถือท่าน ต่างพากันสร้างอารามสร้างวิหารบำเพ็ญทานกันอย่างทั่วถึง ตัวท่านเองเมื่อกลับถึงสาวัตถีก็ออกตระเวนสำรวจที่ดินรอบเมือง หาที่ที่เหมาะสมสำหรับเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ ซึ่งจะต้อง ไม่ใกล้ไม่ไกลจากเมือง. ไปมาสะดวก. กลางวันสงบกลางคืนสงัดไม่มีผู้คนไปพลุกพล่านรบกวน. อยากจะอยู่ปลีกหลีกเร้นก็ทำได้ง่าย ในที่สุดท่านก็สนใจที่สวนของเจ้าเชตราชกุมาร ซึ่งมีลักษณะเข้าข่ายดังกล่าวครบถ้วน

ท่านเศรษฐีมิพักรอช้า ได้เข้าเฝ้าเจ้าเชต ทูลทาบทามขอให้ประทานที่ดินตรงนั้นเพื่อจัดสร้างอาราม เจ้าเชตพลั้งโอษฐ์ไปว่ายกให้ไม่ได้หรอก ถ้าอยากจะได้ก็เอาเงินโกฏิไปปูเอา. ท่านเศรษฐี

ได้ซ่องทูลถามว่า พระองค์ตกลงขายแล้วสิ? เจ้าเชตกลับคำ กลายเป็นถ้อยเป็นความให้อำมาตย์ผู้พิพากษาตัดสิน อำมาตย์ตัดสินว่า เมื่อตีราคาอย่างนั้น ที่ดินก็เป็นอันตกลงขายแล้ว เจ้าเชตต้องจำยอมขายที่ดินตามคำพิพากษา และท่านเศรษฐีก็จะต้องซื้อที่ดินโดยวิธีปูเงิน(กหาปณะ)จริงๆ ถ้าต้องการ

โบราณสถานวัดเชตวัน

ท่านเศรษฐีให้คนเอาเกวียนขนเงินมาวางเรียงชนกัน ให้เต็มพื้นที่สวนเป็นเกณฑ์ ยังขาดอยู่นิดเดียวที่บริเวณซุ้มประตูสวน ท่านสั่งเดินหน้าขนเงินจะมาปูต่อ เจ้าเชตเห็นแล้วก็บอกกับตัวเองว่า ถ้าปล่อยให้ปูเงินอีก เศรษฐีก็จะต้องปูจนไม่เหลือที่ว่างแม้แต่น้อยนิด จึงตรัสกะท่านว่า พอเถอะท่านเศรษฐี ที่ตรงนี้

อย่าซื้อเลย เหลือไว้เป็นส่วนของฉันบ้าง ที่ตรงนี้จะไม่คิดเงินกับท่าน, ท่านเศรษฐีเห็นว่า เจ้าเชตเป็นผู้มีชื่อเสียง ใครๆ ก็รู้จัก การที่คนเช่นนี้มาเลื่อมใสในพระธรรมวินัย จะเป็นผลดีอย่างยิ่ง จึงถวายที่ตรงซุ้มประตูนั้นคืนแก่เจ้าเชต และที่ตรงนั้นเอง เจ้าเชตได้สร้างเป็นซุ้มประตูเข้าวัดเชตวัน เป็นอนุสรณ์ว่าสวนแห่งนี้เคยเป็นของเจ้าเชต ส่วนท่านเศรษฐีก็ได้ดำเนินการสร้างวิหารขึ้นหลายแห่ง จัดแต่งบริเวณ, ทำซุ้มประตู, สร้างโรงฉัน, โรงไฟ, กัปปิยกุฏี, วัจกุฏี, ที่จงกรม, โรงจงกรม, บ่อน้ำ, ศาลาบ่อน้ำ, เรือนไฟ, ศาลาเรือนไฟ, สระโบกขรณี, และมณฑป

(อรรถกถากล่าวว่า เนื้อที่สวนของเจ้าเชตนั้นประมาณ 8 กรีส (1 กรีส เท่ากับ 1 เส้น 11 วา 1 ศอก หรือเท่ากับ 125 ตารางศอก เฉพาะราคาที่ดินคือ 18 โกฏิ)

(257) พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์(ในคราวนั้น) ตรงไปยังกรุงเวสาลี เสด็จประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน

ภิกษุกับงานก่อสร้าง

(258-259) คราวหนึ่ง มีงานก่อสร้างในวัด พวกชาวบ้านต่างก็ตั้งอกตั้งใจช่วยการก่อสร้างและอุปัฏฐากภิกษุผู้อำนวยการก่อสร้าง ด้วยปัจจัย 4, มีคนยากจนคนหนึ่ง อาชีพเป็นช่างเย็บผ้า (ตนุนวาโย-tailor) เห็นชาวบ้านไปช่วยงานก่อสร้างในวัด ก็เกิดความคิดว่า ประเดี๋ยวที่วัดก็คงไม่มีที่ให้สร้างอะไรอีก เพราะคนพวกนี้ไปรุมก่อสร้างกันหมด เราก็น่าจะไปช่วยบ้าง (เกรงจะไม่ได้บุญกับเขา). ความที่ไม่เป็นงาน เมื่อไปขยำโคลนก่ออิฐตั้ง

กำแพงโดยลำพัง แนวกำแพงไม่ได้ฉาก มันก็พังแล้วพังอีก เขาทั้งโกรธและน้อยใจ บ่นว่า พวกภิกษุสอนวิธีก่อสร้างให้แต่พวกอุปัฏฐาก ส่วนเรามันคนจน ไม่มีใครบอกสอนดูแล, ภิกษุทั้งหลายได้ยินก็ทูลรายงาน พระพุทธองค์รับสั่งว่า ทรงอนุญาตให้มอบหมายงานก่อสร้าง(นวกมฺม)แก่ภิกษุ ภิกษุผู้ได้รับมอบหมายจากสงฆ์ให้เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง ต้องขวนขวายให้การก่อสร้างเสร็จสิ้นโดยเร็ว สิ่งที่หักพังต้องเร่งแก้ไข (อย่างกรณีงานก่อกำแพงของช่างเย็บผ้าที่พังลงอย่างนั้น ภิกษุผู้อำนวยการต้องรีบเข้าไปช่วยเหลือ)

การมอบหมายงานก่อสร้าง คือแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง โดยให้สงฆ์ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ใจความมีว่า สงฆ์ขอมอบวิหารหลังนี้ ของคหบดีชื่อนี้ ให้เป็นนวกรรมของภิกษุชื่อนี้, ถ้ารูปใดไม่เห็นด้วย ขอให้ค้าน ถ้าเห็นชอบ ก็คือนิ่ง

(ภิกษุผู้อำนวยการก่อสร้าง เรียกว่า"นวกัมมาธิษฐายี" พระมหาโมคคัลลานะเป็นนวกัมมาธิษฐายีในการสร้างวัดบุพพาราม กรุงสาวัตถี, วัดเวฬุวันและวัดเชตวัน ซึ่งสร้างในยุคแรก ไม่มีภิกษุอำนวยการก่อสร้าง เพราะยังไม่เกิดปัญหาให้ภิกษุต้องไปควบคุมดูแล, อีกคำหนึ่งที่หมายถึงภิกษุผู้ดูแลงานก่อสร้าง คือ "นวกัมมิกะ" ซึ่งจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์เช่นกัน)

ภิกษุเคารพกันด้วยอายุพรรษา

(260-261) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงเวสา-

ลีไปยังกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ พวกภิกษุอันเตวาสิก (ลูกศิษย์)ของภิกษุฉัพพัคคีย์ ชิงเดินทางล่วงหน้าไปก่อน ไปถึงวัดก็จองวิหาร กันที่นอนไว้ให้อุปัชฌาย์อาจารย์ของพวกตน, พระสาริบุตรไปถึงช้ากว่าใครทั้งหมด ไม่เหลือวิหารและที่นอนเลย ท่านจึงไปนั่งพำนักอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง, ครั้นเพลาใกล้รุ่ง พระพุทธองค์ทรงตื่น ทรงกระแอม (เป็นพระอาการปกติเมื่อทรงตื่นจากบรรทม) พระสาริบุตรก็กระแอมขึ้นเหมือนกัน ทรงถามขึ้นว่า นั่นใคร? พระสาริบุตรกราบทูลว่าเป็นตน, เมื่อทรงถามอีกว่า เหตุใดจึงได้มานั่งอยู่ที่นั่น? พระเถระได้กราบทูลเรื่องไม่มีที่พัก

วันนั้น มีพระบัญชาให้ประชุมสงฆ์เพื่อเรื่องนั้นโดยเฉพาะ ทรงตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ที่ทำอย่างนั้น และมีพระดำรัสถามภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมนั้นว่า ภิกษุประเภทใดควรได้อาสนะอย่างดี, น้ำอย่างดี, และบิณฑบาตอย่างดี(ก่อนใครอื่น)? ภิกษุทั้งหลายต่างรูปต่างตอบ ตามแต่จะคิดเห็นกันไป, บางพวกทูลว่าน่าจะเป็นภิกษุจากตระกูลกษัตริย์หรือพราหมณ์หรือคหบดี บางพวกว่า น่าจะเป็นภิกษุผู้มีตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ บางพวกว่า น่าจะได้แก่ผู้ได้บรรลุธรรมตามลำดับชั้น

นิทานสอนธรรมเนียมการเคารพกัน

(261) ก่อนจะทรงเฉลยว่าคำตอบควรจะเป็นอย่างไร ทรงเล่านิทานเรื่องสัตว์ 3 สหาย ดังนี้

นานมาแล้ว มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งในป่าหิมพานต์ ที่ต้นไทรนั้นมีสัตว์ 3 สหายอาศัยอยู่ด้วยกัน คือ นกกระทา, ลิง, และ

ช้าง ตอนแรกสัตว์ทั้งสามไม่มีความเคารพย่าเกรงและสามัคคีกันเลย วันหนึ่งพวกเขาปรึกษากันว่า เราสามชีวิตนี้ น่าจะมีใครสักคนเป็นพี่ใหญ่อายุมากกว่าเพื่อน ถ้ารู้ว่าเป็นใครก็จะได้ยกขึ้นเป็นที่เคารพนับถือและรับคำสั่งสอน

นกกระทาและลิงถามช้างขึ้นก่อนว่า ท่านช้างจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง? ช้างตอบว่า จำได้ว่าเมื่อตนยังเล็ก ต้นไทรต้นนี้อยู่หว่างขาหนีบ ปลายยอดไทรอยู่แค่ท้องของตน

นกกระทาหันไปถามลิงอย่างเดียวกัน ลิงตอบว่า จำได้ว่าเมื่อตนยังเล็ก ได้เคยนั่งอยู่ที่พื้นดินเอามือเด็ดยอดไทรต้นนี้แหละ

ลิงกับช้างถามนกกระทาบ้าง นกกระทาตอบว่า มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งอยู่ไกลโพ้น ตนกินผลของมันแล้วมาถ่ายตรงนี้ ต้นไทรต้นนี้เกิดจากเมล็ดของไทรใหญ่ต้นนั้น. เล่าจบก็สรุปเองว่า ตนเกิดก่อนลิงและช้าง แล้วสัตว์ทั้งสามก็ได้ปูชนียบุคคล คือนกกระทา

พระพุทธองค์ทรงจบนิทานด้วยพระดำรัสว่า นกกระทาได้ให้ลิงกับช้างสมาทานศีล 5 และตนเองก็ถือศีล 5 เหมือนกัน. สัตว์ทั้งสามให้ความเคารพย่าเกรงกันจนตายจากกัน และต่างไปเกิดในสวรรค์. รับสั่งอีกว่า ความประพฤติของสัตว์ทั้งสามเรียกว่า "ติตติริยพรหมจรรย์" ใครที่ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ย่อมได้รับการยกย่องจากมหาชนในปัจจุบันชาติ เมื่อเขาตายไปก็จะไปสู่สุคติอย่างแน่นอน ถ้าภิกษุทั้งหลายมีความเคารพกลมเกลียวกัน ก็จะเป็นความงามอย่างยิ่งในพระธรรมวินัย

สุดท้ายรับสั่งว่า ภิกษุต้องแสดงความเคารพกราบไหว้.

ลุกรับ, นอบน้อม, ให้สิ่งของและอาหารอย่างดี(แก่ภิกษุด้วยกัน) ตามลำดับผู้มีพรรษามากกว่า ภิกษุใดกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ ไม่เป็นไปตามลำดับผู้มีพรรษาแก่กว่า เป็นอาบัติทุกกฏ

ภิกษุผู้ควรไหว้และไม่ควรไหว้

(ภิกษุต้องเคารพกราบไหว้กันตามอายุพรรษาก็จริง แต่ก็มีด้านคุณสมบัติของภิกษุผู้สมควรหรือไม่สมควรแก่การนบไหว้เหมือนกัน)

(264) ตรัสว่า บุคคล 10 จำพวก ภิกษุไม่ควรไหว้ คือ

1. ไม่ควรไหว้ผู้อุปสมบทภายหลัง
2. ไม่ควรไหว้อนุปสัมบัน
3. ไม่ควรไหว้ภิกษุอธรรมวาที แม้จะเป็นนานาสังวาสและมีพรรษามากกว่า
4. ไม่ควรไหว้สตรี (แม้กระทั่งภิกษุณี)
5. ไม่ควรไหว้กะเทย (แม้จะได้อุปสมบทแล้ว)

6-7-8-9-10. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้อยู่ปริวาส, ภิกษุผู้ถูกชักเข้าหาอาบัติเดิม, ภิกษุผู้จะได้มานัต, ภิกษุผู้ประพฤติมานัต, และภิกษุผู้ควรแก่อัพภาน (คือเหล่าภิกษุที่อยู่ระหว่างประพฤติวัตรเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ถ้าเป็นผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสด้วยกัน ไม่เป็นไร)

ส่วนบุคคลที่ควรไหว้ ตรัสว่ามี 3 ประเภท คือ 1. ภิกษุผู้อุปสมบทก่อน 2. ภิกษุนานาสังวาสมีพรรษามากกว่า และเป็น

ธรรมวาที (เช่นภิกษุฝ่ายมหานิกายกับธรรมยุต ไหว้กันตามอายุพรรษาได้ แม้จะเป็นนานาสังวาสต่อกัน แต่ถ้าเป็นอธรรมวาที ก็ไม่ควรไหว้) 3. พระพุทธเจ้า

ไม่ใช่ของวัด-ไม่ใช่ของสงฆ์ ก็ห้ามกีดกัน

(265-266) วันหนึ่ง(ในงานบุญพิเศษ) ชาวบ้านตกแต่งมณฑป(เรือนยอดรูปเหลี่ยม), จัดเตรียมเครื่องปูนั่งปูนอน, และแผ้วถางสถานที่ไว้เพื่อสงฆ์ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็ชิงล่วงหน้าไปจับจองไว้ให้พวกตัวเอง(เหมือนคราวก่อน) คิดว่าคงไม่ผิดอะไร เพราะการที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไว้คราวก่อน เป็นการห้ามสำหรับของที่เขาถวายแก่สงฆ์ ส่วนของเหล่านี้ไม่ใช่ของสงฆ์, เรื่องนี้ก็ได้ทรงปรามด้วยอาบัติทุกกฏเช่นกัน

ของที่นั่งทับได้ แต่ห้ามนอน

(267-268) ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านจัดแต่งสถานที่ในโรงอาหารที่ทำบุญ นิมนต์ภิกษุไปฉัน ของที่จัดวางตกแต่งมีเก้าอี้นอน(อาสนฺที), เตียงใหญ่(ปลฺลงฺก), ผ้าโกเชาว์ขนยาว(โกณก์), และเครื่องปูลาดชนิดต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นของใช้หรูหราของคฤหัสถ์ ภิกษุทั้งหลายไม่กล้านั่ง ได้กราบทูลเรื่องนี้, พระพุทธองค์ตรัสว่า ที่นั่งที่นอนของคฤหัสถ์ทุกอย่าง ยกเว้นเก้าอี้นอน, เตียงใหญ่, และเครื่องปูลาดยัดนุ่น ภิกษุนั่งทับได้ แต่นอนทับไม่ได้

ถวายวัดเชตวัน

(269) ข้อความเกี่ยวกับการถวายวัดเชตวันของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เหมือนกับในข้อ(198-199) ว่าด้วยการถวายวิหารครั้งแรกที่กรุงราชคฤห์ ต่างกันที่อนาถบิณฑิกะเป็นผู้ถวายวัด(ทั้งที่ตั้งวัดและวิหารทุกอย่าง). พระคาถาอนุโมทนาก็เหมือนกับข้อนั้น

ถือพรรษาเกินเหตุ

(272-275) มหาอำมาตย์คนหนึ่ง ซึ่งเป็นสาวกของอาชีวกได้เลี้ยงอาหารภิกษุสงฆ์ พระอุปนันทะ(ศากยบุตร)มาถึงทีหลังบอกภิกษุรูปหนึ่งซึ่งกำลังนั่งฉันอยู่ ให้ลุกขึ้น เพื่อตนจะได้นั่งตามลำดับพรรษา ทำให้เกิดอลหม่านขึ้น (เพราะภิกษุอีกหลายรูปจะต้องลุกเปลี่ยนที่นั่งกันด้วย) มหาอำมาตย์เห็นอย่างนั้นก็ตำหนิว่าทำไม่ถูก. เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบก็รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ห้ามให้ภิกษุที่กำลังฉันอยู่ลุกขึ้น. ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ ถ้าจะให้ลุกขึ้นก็เท่ากับว่า ภิกษุนั้นหยุดฉัน จะฉันอีกไม่ได้ ถ้าบอกให้ลุกไปเอาน้ำมา ภิกษุนั้นก็ยังสามารถฉันได้อีกเมื่อลุกจากที่นั่ง ถ้าไม่ทำอย่างนั้น ก็ต้องให้ภิกษุกลืนอาหารก่อน(คือฉันเสร็จก่อน)จึงลุกขึ้น เพื่อให้ที่นั่งแก่ผู้มีพรรษามากกว่า. อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุหวงที่นั่ง กีดกันที่นั่ง ไม่ยอมให้ภิกษุผู้มีพรรษามากกว่าได้นั่ง ด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม เป็นอาบัติทุกกฏ

ภิกษุฉัพพัคคีย์ไล่ภิกษุอาพาธให้ลุกจากที่นั่งตามลำดับพรรษา ภิกษุรูปนั้นลุกไม่ไหว ก็ไปช่วยประคองให้ลุก แต่แล้วก็ปล่อยให้ท่านล้มเป็นลมหมดสติไป กรณีนี้ก็ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

ภิกษุฉัพพัคคีย์อีกเหมือนกัน อ้างว่าตนอาพาธลุกไม่ขึ้น แล้วยึดเอาที่นอนดีๆ ไว้. ทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า ที่นอนสำหรับภิกษุอาพาธ ควรให้ตามที่เห็นสมควร. ภิกษุอาพาธเล็กน้อย ทวงกันเสนาสนะไว้ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

(ข้อ(276) เรื่องพระสัตตรสวัคคีย์ (กลุ่มภิกษุเด็ก 17 รูป) ซ่อมวิหารแล้ว ถูกพวกภิกษุฉัพพัคคีย์รังแก แย่งเอาไปเป็นของตน โดยอ้างว่าเป็นของสงฆ์ ซ้ำกับเรื่องในข้อ(387) เล่ม 1 หน้า 160)

ภิกษุเจ้าหน้าที่แจกจ่ายเสนาสนะ

(277-280) ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันในเรื่องคุณสมบัติของภิกษุผู้ควรได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แจกจ่ายเสนาสนะ(เสนาสน-คาหาปกะ) แล้วนำความกราบทูลให้ทรงแนะนำ พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า คุณสมบัติ 5 อย่างที่ต้องมีคือ ไม่ลำเอียงด้วยอคติ 4 (รัก-เกลียด-หลง-กลัว) และรู้ว่าวิธีแจกจ่ายเสนาสนะที่ถูกต้องทำอย่างไร

(เสนาสนคาหาปกะ แปลตามศัพท์ว่า "ผู้ทำหน้าที่แจกจ่ายเสนาสนะให้ภิกษุถือครอง" สาเหตุที่ทรงให้มีภิกษุในตำแหน่งนี้ เพราะเกิดกรณีภิกษุฉัพพัคคีย์ไปแย่งถือครองวิหารที่ภิกษุอีกฝ่ายหนึ่งซ่อมแซมเสร็จแล้ว พระพุทธองค์รับสั่งในคราวนั้นว่า ให้ภิกษุถือครองเสนาสนะได้(เสนาสน์ คาเหตุ๋) เพื่อไม่ให้มีการอ้างแต่ว่าเป็นของสงฆ์ใครจะยึดจะครองก็ได้)

วิธีแต่งตั้งภิกษุในตำแหน่งนี้ ให้สงฆ์ประกาศด้วยญัตติ-

ทุติยกรรมวาจา

วิธีแจกจ่ายเสนาสนะ ทรงแนะนำว่า ให้เริ่มจากนับจำนวนภิกษุก่อน แล้วนับจำนวนที่นอน ถ้าที่นอนเหลือมาก ให้แจกส่วนที่เหลือตามจำนวนวิหาร ถ้ายังเหลืออยู่อีก ให้แจกตามจำนวนบริเวณ (พื้นที่หนึ่งๆ อาจมีวิหารหลายหลังและมีภิกษุหลายรูป). และถ้าของยังเหลืออยู่อีก ให้แจกซ้ำอีกรอบหนึ่ง. กรณีมีภิกษุรูปอื่นมา ถ้าท่านไม่ต้องการ ก็ไม่ต้องแจก

แจกเสนาสนะให้แก่ภิกษุผู้อยู่นอกสีมา ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

ไม่ให้ผูกขาดเสนาสนะ

(281) แม้จะได้รับแจกเสนาสนะให้ถือครอง ภิกษุก็ไม่ควรหวงแหนกีดกันตลอดไป ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ ให้ครอบครองเป็นเอกสิทธิ์ได้ตลอดพรรษา 3 เดือน จะหวงแหนกีดกันตลอดไปไม่ได้

(282) การแจกเสนาสนะ ทรงแบ่งคราวแจกไว้ 3 อย่างคือ

1. แจกในวันเข้าปุริมพรรษา คืออันแรม 1 ค่ำ เดือนอาสาฬหะ(เดือน 8)
2. แจกในวันปัจฉิมพรรษา (นับจากวันปุริมพรรษาไป 1 เดือน)
3. แจกหลังจากวันปวารณา(ออกพรรษา) สำหรับให้อยู่จำพรรษาคราวต่อไป

(283) พระอุปนันทะ ได้เสนาสนะที่สาวัตถีแล้ว ไปรับแจก

เสนาสนะอีกที่วัดหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายที่วัดนั้นรู้ว่าท่านเป็นจอมยุยง ชอบก่อการทะเลาะวิวาท ก่ออธิกรณ์ในหมู่สงฆ์ ถ้ามาอยู่จำพรรษาด้วยก็จะเดือดร้อนกัน จึงแกล้งถามว่า พระอุปนันทะมีเสนาสนะอยู่ที่สาวัตถีแล้วมิใช่หรือ? พระอุปนันทะยอมจำนวนจำใจกลับสาวัตถี. เรื่องทราบถึงพระพุทธองค์ ทรงตำหนิ และรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุใดหวงแหนถือครองเสนาสนะไว้ 2 แห่ง เป็นอาบัติทุกกฏ

นั่งต่ำ-นั่งสูงในการเล่าเรียน

(284-290) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องพระวินัยแก่ภิกษุทั้งหลายในแง่มุมต่างๆ คือทรงกล่าวถึงประโยชน์ของพระวินัย และประโยชน์ของการเรียนพระวินัย ทรงยกย่องพระอุบาลี(ผู้เชี่ยวชาญในพระวินัย)เป็นการเฉพาะ. ภิกษุทั้งหลายได้ฟังก็ชวนกันเล่าเรียนพระวินัยกันยกใหญ่ ทั้งพระเถระ. พระนวกะ. และพระมัชฌิมะ(ภิกษุผู้มีพรรษาระหว่าง 5-9 พรรษา) ต่างไปขอเรียนพระวินัยกับพระอุบาลี

ด้วยความเคารพในพระเถระ พระอุบาลีเมื่อสอนก็ยืนสอน เพราะพระเถระยืนเรียน เมื่อต่างฝ่ายต่างยืนนานๆ ก็เมื่อยล้า. เรื่องทราบถึงพระพุทธองค์ ทรงแนะนำว่า ให้ภิกษุนวกะผู้สอน นั่งสอนบนที่นั่งเสมอกันหรือสูงกว่าได้ ให้พระเถระผู้เรียน นั่งเรียนบนที่นั่งเสมอกันกับผู้สอน หรือบนที่นั่งต่ำกว่า ก็ได้ เพราะในเวลาเช่นนั้น สิ่งที่ทั้งสองฝ่ายต่างเคารพ คือธรรม

ในการเล่าเรียน ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้มีพรรษาใกล้เคียงกัน (คือไม่น้อยไม่มากกว่ากันเกิน 3 พรรษา) นั่งรวมกันได้ ใน

บรรดาที่นั่งรวมกันได้นี้ ให้นั่งเตียงหรือตั่งละ 2 รูป (สมัยนั้น ป้องกันไม่ให้ที่นั่งหักเพราะรับน้ำหนักไม่ไหว). การนั่งร่วมบนที่นั่งเดียวกันระหว่างภิกษุที่พรรษาต่างกัน(เกิน 3 พรรษา) มีภิกษุบางพวกก็ไม่กล้านั่ง ด้วยเกรงจะเป็นอาบัติ ทรงอนุญาตให้นั่งได้ แต่ไม่ให้นั่งร่วมบนที่นั่งเดียวกันกับกะเทย, สตรี, และคนสองเพศ (อุภโตพยัญชนก). ที่นั่งยาวที่สุดให้มีความยาวขนาดนั่งได้ 3 รูป (ที่นั่งอาจจะยาวกว่านั้นได้ แต่ให้ภิกษุนั่งได้ 3 รูปเป็นอย่างมาก)

ปราสาท-ไม่จำกัดรูปแบบ

(290) นางวิสาขาประสงค์จะสร้างปราสาท(เรือนชั้น) ให้มีเฉลียงเหมือนเทริดบนกระพองช้าง ถวายแก่สงฆ์ ภิกษุไปทูลถาม, พระพุทธองค์ตรัสว่า ปราสาททุกรูปแบบใช้ได้ (สมัยนั้น ปราสาทนิยมสร้างด้วยไม้และอิฐเป็นพื้น ซึ่งมีอายุได้ไม่เกินหนึ่งพันปี ปัจจุบันจึงไม่เหลือร่องรอยให้เห็นในทางโบราณคดี)

ของหรูหราให้ดัดแปลงใช้ได้

(291) เมื่อครั้งพระอัยยิกา(ย่า,ยาย)ของพระเจ้าปเสนทิโกศลทิวงคต เครื่องใช้สอยหรูหราล้ำค่ามากมายของพระนางถูกขนมาถวายแก่สงฆ์ เช่น เก้าอี้, เตียง, ผ้าขนสัตว์, เครื่องปูลาด, ฟูก เป็นต้น ของส่วนมากเป็นอกัปปิยภัณฑ์สำหรับภิกษุ คือไม่สมควรที่ภิกษุจะใช้สอย เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ พระพุทธองค์รับสั่งว่า เก้าอี้นอนให้ตัดขาลง(อย่าให้สูงอย่างของชาวบ้าน). เตียงใหญ่ที่มีรูปสัตว์ร้าย ให้ทำลายรูปเสีย, ฟูกที่ยัดนุ่น

ให้รื้อเอามาทำหมอน ที่เหลือให้ทำเป็นเครื่องปูลาดพื้น ก็จะเป็นของใช้ได้

ของสงฆ์ที่ภิกษุแจกไม่ได้

(292) ภิกษุเจ้าถิ่นในวัดใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ไม่ห่างจากกรุงสาวัตถี เป็นเจ้าหน้าที่แจกจ่ายเสนาสนะ เกิดความลำบากใจที่จะแจกจ่ายเสนาสนะให้แก่ภิกษุอาคันตุกะและภิกษุผู้จะออกเดินทาง จึงตกลงกันในระหว่างพวกเดียวกันว่า ยกเสนาสนะทั้งหมดให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งในวัดก็แล้วกัน ภิกษุใดอยากจะใช้สอย ให้ไปขอจากรูปนั้น(เช่นเอาไปรวมไว้กับเจ้าอาวาสรูปเดียว). วันหนึ่งภิกษุอาคันตุกะไปขอให้ภิกษุเจ้าหน้าที่รูปนั้นจัดแบ่งเสนาสนะให้. ภิกษุเจ้าหน้าที่ตอบว่า เสนาสนะของสงฆ์ไม่มี ทางวัดได้มอบให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งไปหมดแล้ว. ภิกษุอาคันตุกะถามว่า พวกท่านเอาของสงฆ์แจกจ่ายกันหรือ? ได้รับคำตอบว่าใช่. เรื่องนี้มีภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนำความเข้ากราบทูล ทรงตำหนิภิกษุวัดนั้น และตรัสว่า มีของอยู่ 5 หมวดที่ภิกษุไม่ควรนำมาแจกจ่ายกัน ถึงแจกจ่ายไปก็ไม่เป็นอันแจก ภิกษุใดขืนแจกจ่าย เป็นอาบัติถุลลัจจัย ของ 5 หมวดนั้นคือ

หมวดที่ 1 อาราม-พื้นที่อาราม(อารามวตฺถุ)

หมวดที่ 2 วิหาร-ที่ตั้งวิหาร(วิหารวตฺถุ)

หมวดที่ 3 เตียง-ตั่ง-ฟูก-หมอน

หมวดที่ 4 หม้อโลหะ-อ่างโลหะ(โลหภาณกำ)-กระถางโลหะ(โลหวารโก)-กระทะโลหะ(โลหกฏาหำ)-มีด-ขวาน-ผึ่ง(กุธารี-

เครื่องมือสำหรับถากไม้ชนิดหนึ่ง)-จอบ-สว่าน

หมวดที่ 5 เถาวัลย์-ไม้ไผ่-หญ้าปล้อง(มุญฺช์)-หญ้ามุงกระต่าย(ปพฺพช์)-หญ้าสามัญ(ติณ์)-ดิน-เครื่องไม้(ทารุภณฑ์)-เครื่องดิน(มตฺติกาภณฑ์)

(293) จากสาวัตถี พระพุทธองค์เสด็จสู่กิฏาคิริชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ภิกษุฝ่ายพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะทราบข่าวการเสด็จมา ก็รีบจัดการแบ่งเสนาสนะของสงฆ์จนหมด, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อรู้ว่าพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะมาด้วย ก็ยิ่งไม่อยากให้ท่านทั้งสองได้รับส่วนแบ่งอะไร เพราะมีความขุ่นแค้นอยู่ในใจ, เมื่อเสด็จถึงกิฏาคิริ ทรงให้ภิกษุทั้งหลายไปบอกภิกษุเจ้าถิ่น ให้จัดเตรียมเสนาสนะถวาย, ภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้นบอกว่า เสนาสนะของสงฆ์ไม่มี เพราะจัดแบ่งกันหมดแล้ว พระพุทธองค์เสด็จมาดีแล้ว ขอพระองค์ได้ประทับในพระวิหารที่ทรงประสงค์ ส่วนพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะนั้น เป็นผู้มุ่งร้าย พวกตนจะไม่จัดเสนาสนะถวาย

การที่ภิกษุเหล่านั้นแบ่งของสงฆ์กัน ทรงตำหนิ และทรงบัญญัติห้าม เช่นเดียวกับการยกของสงฆ์ให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งดังกล่าวแล้ว ของที่ทรงห้ามนำออกแบ่งกันก็มี 5 หมวดเหมือนกัน

(294-295) เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กิฏาคิริพอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็เสด็จจาริกต่อไปยังเมืองอาฬวี(อยู่ด้านหลังภูเขากิฏาคิริ) เข้าประทับที่อัคคาฬวเจดีย์ พวกภิกษุที่เมืองนั้นพากันมอบหมายงานก่อสร้างซอบกล เป็นงานเล็กๆ น้อยๆ เช่น วางก้อนดิน, ติดสายยู, ทาสี, มุงหลังคา เป็นต้น ได้พากันแต่ง

ตั้งภิกษุเป็นผู้อำนวยการในตำแหน่งนวกัมมิกะ, บางงานกำหนดเวลาก่อสร้างเป็น 20 ปี 30 ปี หรือจนตายก็มี, เรื่องนี้ทรงติเตียนและทรงห้ามว่า ต่อไปถ้าทำอย่างนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ ทรงวางข้อกำหนดเกี่ยวกับเวลาการก่อสร้างไว้ดังนี้

- ก่อสร้างวิหารใหม่ หรือทำส่วนที่ยังค้างอยู่ สำหรับวิหารหลังเล็ก ให้เวลาก่อสร้าง 5-6 ปี
- เรือนเพิง(อัฑฒโยค) ให้เวลา 7-8 ปี
- วิหารใหญ่ หรือปราสาท ให้เวลา 10-12 ปี

หลักการมอบหมายงานก่อสร้าง

(296-308) เกิดปัญหาในเรื่องการมอบหมายงานก่อสร้างและการกระทำของภิกษุผู้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลงานก่อสร้าง(นวกัมมิกะ)อีกหลายกรณี ทรงวางหลักให้ปฏิบัติดังนี้

- *ให้สร้างวิหารทั้งหลัง*-การให้ภิกษุนวกัมมิกะควบคุมการสร้างวิหารทั้งหลัง ทรงห้าม โดยปรับเป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ให้งานอย่างนั้น

- *วิหารหลังหนึ่งให้งาน 2 ครั้ง*-ให้ภิกษุกัมมิกะรูปหนึ่งควบคุมงานก่อสร้างวิหารหลังหนึ่งๆ ได้เพียงครั้งเดียว ภิกษุใดให้งาน 2 ครั้ง เป็นทุกกฏ(ป้องกันการเลี่ยงให้งานทั้งหลังนั่นเอง)

- *โอนงานก่อสร้างให้รูปอื่น*-ภิกษุนวกัมมิกะได้งานก่อสร้างมาควบคุม แล้วยกงานนั้นให้ภิกษุรูปอื่นควบคุมแทน(ตัวเองเป็นเพียงนายหน้ารับงาน) เป็นทุกกฏแก่ผู้ให้งาน (ป้องกันการเลี่ยงเหมางานทั้งหลังอีกวิธีหนึ่ง)

- *หวงเสนาสนะ*-ภิกษุได้รับแต่งตั้งเป็นนวกัมมิกะ ถืออภิสิทธิ์ครองเสนาสนะของสงฆ์ กีดกันไม่ให้ภิกษุอื่นได้ใช้ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ แต่ทรงอนุญาตให้ครองที่นอนอย่างดีได้ (ไม่ให้ภิกษุในตำแหน่งใดๆ ผูกขาดยึดครองเสนาสนะไว้เพื่อตัวเอง)

- *ให้งานก่อสร้างนอกวัด*-งานวิหารที่อยู่นอกสีมา(ปัจจุบันคือนอกวัดหนึ่งๆ) ห้ามให้ภิกษุนวกัมมิกะไปควบคุม ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ (ป้องกันการรับงานนอกเหนือความจำเป็นและการเข้าไปแทรกแซงวัดอื่น)

- *ผูกขาดงานก่อสร้าง*-ภิกษุนวกัมมิกะได้คุมงานก่อสร้างแล้ว ก็รั้งตำแหน่งตายตัว ขวางภิกษุอื่นไม่ให้ได้งานนี้ ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ ทรงอนุญาตให้รั้งตำแหน่งได้ถึง 3 เดือนเฉพาะในฤดูฝน(เฉพาะในพรรษา)

- *ทำงานไม่เสร็จ*-รับงานก่อสร้างแล้ว ทำยังไม่เสร็จก็มีอันเป็นไปเสียก่อน เช่น ไปอยู่ที่อื่น, สึก, ต้องอาบัติปาราชิก, มรณภาพ เป็นต้น ให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุรูปอื่นทำต่อ กำชับอย่าให้งานเสียหาย

- *งานเสร็จแล้วไป*-ภิกษุทำงานก่อสร้างเสร็จแล้วไปสู่ที่อื่น ผลงานนั้นจัดว่าเป็นของภิกษุรูปนั้น ถือว่าภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าของวิหารนั้น ถ้างานเสร็จแล้วสึก, มรณภาพ, ลดภาวะไปเป็นสามเณร, หรือต้องอาบัติปาราชิก งานที่ก่อสร้างนั้นตกเป็นของสงฆ์ แต่ถ้าผู้ทำ วิกลจริต, บ้าไปชั่วคราว, เจ็บป่วยจนไม่ได้สติ, หรือถูกลงอุกเขปนียกรรม สิ่งปลูกสร้างยังเป็นของภิกษุนั้น: กรณีทำงาน

เสร็จแล้ว ภิกษุนั้นกลายเป็นกะเทย, เป็นลักเพศ, ไปเข้ารีตเดียรถีย์, กลับไปเป็นเดรัจฉาน, ก่ออนันตริยกรรม(ฆ่ามารดาบิดาเป็นต้น), หรือกลายเป็นคน 2 เพศ(อุภโตพยัญชนก) สิ่งปลูกสร้างตกเป็นของสงฆ์

ระเบียบปฏิบัติปลีกย่อยต่างๆ

(309-323) ทรงวางระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับเสนาสนะชนิดต่างๆ หลังจากที่เกิดกรณีให้ทรงวินิจฉัย ดังนี้

- *สมบัติของวิหาร*-ภิกษุทั้งหลายเอาเสนาสนะประจำวิหารของอุบาสกคนหนึ่งไปใช้ในวิหารหลังอื่น ถูกอุบาสกตำหนิจึงทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

- *ยืมเสนาสนะ*-ภิกษุทั้งหลายไม่กล้าใช้ของประจำโรงอุโบสถและของที่ประชุม ได้พากันนั่งที่พื้นดิน ทำให้ร่างกายและจีวรเปื้อนฝุ่น ทรงให้ใช้ของในที่อย่างนั้นได้ อย่างของยืม

- *เก็บของไปรักษาไว้*-วิหารใหญ่หลังหนึ่งชำรุด ภิกษุทั้งหลายไม่กล้านำของในวิหารออกมา ทรงอนุญาตให้นำไปเก็บรักษาได้

- *แลกเปลี่ยนของ(ผาติกรรม)*-สงฆ์ได้ผ้าราคาแพงมา(เพื่อแปลงค่า)เป็นเสนาสนะ ทรงอนุญาตให้แลกเปลี่ยนเอาของที่เหมาะสมซึ่งภิกษุจะใช้สอยได้ (การแลกเปลี่ยนแทนกัน เรียกว่า "ผาติกรรม"-barter)

- *ผ้าเช็ดเท้า*-เขาถวายหนังหมีแก่สงฆ์ ทรงอนุญาตให้ทำเป็นที่เช็ดเท้า, สงฆ์ได้เครื่องเช็ดเท้ารูปวงล้อ(จกฺกลี)มา หรือได้

เศษผ้ามา ก็ทรงให้ทำเป็นผ้าเช็ดเท้า

- *เท้าไม่ล้าง*-ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ล้างเท้าก่อน เหยียบเสนาสนะให้เปรอะเปื้อน มีการทูลร้องเรียน ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. เท้าเปียก หรือสวมรองเท้าเหยียบเสนาสนะ ก็ทรงห้ามเหมือนกัน

- *กระโถน*-พวกภิกษุถ่มน้ำลายลงบนพื้นวิหาร ทำให้สกปรก ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ และทรงอนุญาตให้มีกระโถน(เขฬมลฺลกำ)

- *เท้าเตียง-เท้าตั่ง*-พื้นวิหารเสียหายเป็นรอยครูด เพราะเท้าเตียงและเท้าตั่ง ทรงแนะนำให้ใช้ผ้าห่อพันที่เท้าเตียงและตั่ง

- *พนักพิง*-ฝาที่ขัดถูไว้อย่างดี พวกภิกษุนั่งพิงก็สกปรก ไม่น่าดู การนั่งพิงฝาให้เกิดความเสียหายอย่างนั้น ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ ทรงอนุญาตให้มีพนักพิง(อปสฺเสนผลกำ) และให้มีผ้าหุ้มป้องกันการครูดสีกับฝาด้วย

- *ที่นอน*-ภิกษุทั้งหลายไม่กล้านอนลงบนพื้น เกรงว่าพื้นจะสกปรกเสียหาย ทรงแนะนำให้มีเครื่องปูลาดสำหรับนอนเช่น เสื่อ, ผืนผ้า เป็นต้น

ภัตตาหาร

(324-325) จากเมืองอาฬวี พระพุทธองค์เสด็จจาริกสู่กรุงราชคฤห์ (เมืองอาฬวีอยู่ระหว่างกรุงสาวัตถีกับกรุงราชคฤห์, B.C.A.I. กล่าวว่าอยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี 30 โยชน์) เสด็จประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน, ในคราวเดียวกันนั้น กรุงราชคฤห์ประสบภาวะข้าวยากหมากแพง

ประชาชนยากจนลง ไม่มีกำลังจะถวายภัตตาหารแก่สงฆ์(สังฆภัต)ทั้งมวลได้ มีแต่ต้องการทำบุญที่เจาะจงภิกษุ เมื่อซึ่งไม่ต้องจัดอาหารมากนัก เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลรายงานเรื่องนี้ พระพุทธองค์รับสั่งเรื่องประเภทภัตตาหารที่ทรงอนุญาต ว่ามี 7 อย่าง คือ

1. *สังฆภัต*-อาหารถวายแก่ภิกษุสงฆ์(ทั้งวัด)
2. *อุทเทสภัต*-อาหารที่สงฆ์ให้ถวายตามลำดับพรรษาได้ไม่ครบทุกรูป
3. *นิมันตนภัต*-อาหารที่นิมนต์ภิกษุไปรับ
4. *สลากภัต*-อาหารที่ถวายตามสลาก
5. *ปักขิกภัต*-อาหารที่ถวายปักษ์ละครั้ง(15 วันครั้งหนึ่ง)
6. *อุโปสถิกภัต*-อาหารที่ถวายในวันพระ(เดือนละ 4 วัน)
7. *ปาฏิปทิกภัต*-อาหารที่ถวายในวันขึ้นค่ำ 1 หรือแรมค่ำ 1 (วันปาฏิบท-มักจะหมายถึงแรมค่ำ 1)

ภัตตุเทสก์-ภิกษุเจ้าหน้าที่แจกภัตตาหาร

(236-238) ภิกษุฉัพพัคคีย์ คัดแต่อาหารดีๆ ไว้สำหรับพวกตน ส่วนอาหารไม่ดี เหลือไว้ให้ภิกษุอื่นๆ เมื่อทรงทราบ ก็รับสั่งให้มีการแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นภัตตุเทสก์ ซึ่งมีหน้าที่แจกจ่ายภัตตาหารแก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นภัตตุเทสก์ ว่ามี 5 อย่าง คือ ไม่มีความลำเอียงด้วยอคติ 4 และรู้วิธีแจกภัตตาหาร, ในการแต่งตั้งนั้น ให้ภิกษุรูปหนึ่งประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

ภัตตุเทสก์รูปหนึ่ง เกิดความสงสัยว่า การแจกภัตตาหาร

ควรจะทำอย่างไร? ได้เข้าเฝ้าทูลถามเรื่องนี้ ทรงแนะนำว่า ให้เขียนชื่อลงในสลากหรือบนแผ่นผ้ารวมกัน(ทำบัญชีรายชื่อ) แล้วแจกตามรายชื่อ (คำว่า "เขียนชื่อ" แปลจากคำว่า อุปนิพนฺธิตฺวา (แปลงเป็นคำไทยก็คือ "อุปนิพนธ์") จะเป็นการเขียนด้วยวิธีใด ก็เป็นเรื่องน่าศึกษากันต่อไป)

ภิกษุเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ

(329-335) นอกจากตำแหน่งภัตตุเทสก์แล้ว ต่อมาได้เกิดความจำเป็นต้องมีภิกษุทำหน้าที่ดูแลและแจกจ่ายของอย่างอื่นอีก ทรงให้สงฆ์แต่งตั้งด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาเหมือนกัน. ภิกษุเจ้าหน้าที่ตำแหน่งต่างๆ คือ

1. เจ้าหน้าที่ปูลาดเสนาสนะ(เสนาสนปัญญาปกะ)
2. เจ้าหน้าที่ดูแลเรือนคลัง(ภัณฑาคาริก)
3. เจ้าหน้าที่รับจีวร(จีวรปฏิคาหก)
4. เจ้าหน้าที่แจกจีวร(จีวรภาชกะ)
5. เจ้าหน้าที่แจกข้าวยาคู(ยาคุภาชกะ)
6. เจ้าหน้าแจกผลไม้(ผลภาชกะ)
7. เจ้าหน้าที่แจกของขบเคี้ยว(ขัชชภาชกะ)
8. เจ้าหน้าที่แจกของเบ็ดเตล็ด(อัปปมัตตกวิสัชชกะ)
9. เจ้าหน้าที่แจกผ้า(สาฏิยคาหาปกะ)
10. เจ้าหน้าที่แจกบาตร(ปัตตคาหาปกะ)
11. เจ้าหน้าที่สั่งงานคนวัด(อารามิกเปสกะ)
12. เจ้าหน้าที่สั่งงานสามเณร(สามเณรเปสกะ)

สังฆเภทขันธกะ

เจ้าชายชาวศากยะออกบวช

(337-340) ในคราวพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่อนุปิย-นิคม แคว้นมัลละ พวกเจ้าชาย ซึ่งล้วนแต่มีชื่อเสียง ได้พากันออกบวชตามพระองค์จำนวนหนึ่ง (คือ ภัททิยะ, อนุรุทธะ, อานนท์, ภัคคุ, กิมพิละ, อีกองค์คือ เทวทัตแห่งโกลิยวงศ์ และช่างกัลบกประจำราชสำนักขอออกบวชด้วย คืออุบาลี รวมเป็นเจ้าชาย 6 องค์กับช่างกัลบก 1 คน) มีเรื่องราวตามลำดับ ดังนี้

อนุรุทธะเป็นอนุชาของเจ้ามหานามะ ได้รับการทะนุถนอมมาจากตระกูลเป็นพิเศษ(สุขุมาลชาติ) มีปราสาท 3 หลังสำหรับ 3 ฤดู คือฤดูหนาว, ฤดูร้อน, และฤดูฝน คนรับใช้ปรนเปรอมีแต่สตรีล้วน, 4 เดือนในฤดูฝนได้รับการขับกล่อมด้วยดนตรีไม่ให้เสด็จลงจากปราสาทเลย เมื่อได้ทราบข่าวว่าพวกเจ้าชายด้วยกันจะพากันออกผนวช เจ้ามหานามะก็มาคิดว่า ทางราชสกุลของพระองค์ไม่มีใครสักคนออกผนวชตามพระพุทธองค์ น่าจะมีใคร

สักคน ไม่พระองค์ก็ต้องเป็นอนุรุทธะได้ออกผนวช เมื่อคิดดังนั้นแล้วก็ทรงปรึกษากับอนุรุทธะผู้อนุชา

อนุรุทธะออกตัวว่า ตนคงออกบวชไม่ได้หรอก เพราะเป็นคนผิวอ่อนบางเกินไป เจ้ามหานามะจึงเรียกมาพร่ำสอนเรื่องการครองเรือนว่าต้องทำอะไรบ้าง ทรงสอนว่า ผู้ครองเรือนต้องไถนา ไถแล้วก็หว่านดำ ต้องคอยระบายน้ำเข้านา น้ำมากไปก็ต้องระบายออก มีหญ้าก็ต้องถอนหญ้า ถึงเวลาหนึ่งก็มีงานเก็บเกี่ยว, แบกขน, ตั้งลอม, นวด, สงฟาง, ฝัดข้าวลีบ, โปรยเศษผงออกจากข้าวเปลือก, ขนขึ้นฉาง ทุกฤดูฝนต้องทำอยู่อย่างนี้ตลอดไป

อนุรุทธะได้ฟังก็ถามถึงว่า เมื่อไรจะได้หยุดงาน? เมื่อไรจะไม่ต้องทำอีก? เมื่อไรจะมีแต่การเสวยสุขไม่ต้องทำอะไรอีก? เจ้ามหานามะตอบว่า การงานของชีวิตไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะที่ชีวิตของพ่อแม่ปู่ย่าตายายสิ้นสุดกันไปตามลำดับ. อนุรุทธะฟังแล้วก็รู้สึกท้อ ขอออกบวชเอง ให้พี่ชายอยู่ครองเรือน. เมื่อตกลงกันได้แล้ว อนุรุทธะได้เข้าไปหาพระมารดา แจ้งความจำนงที่จะออกบวช พระมารดาห้ามโอรสทั้งสอง ไม่ต้องการให้บวช

ในเวลานั้น ผู้เป็นราชาของชาวศากยะคือพระเจ้าภัททิยะ ซึ่งเป็นพระสหายของอนุรุทธะ, มารดาของอนุรุทธะคิดหาทางออกโดยคิดว่าพระเจ้าภัททิยะคงจะไม่ออกผนวช จึงพูดกับอนุรุทธะว่า ถ้าพระเจ้าภัททิยะออกผนวช ลูกก็บวชตามได้. อนุรุทธะไปทูลพระเจ้าภัททิยะว่า การบวชของตนขึ้นอยู่กับพระองค์. พระเจ้าภัททิยะไม่ขอเกี่ยวข้องด้วย. อนุรุทธะได้ทูลคะยั้นคะยอให้ทรง

ออกผนวชด้วยกัน ไม่ยอมถอย

คนสมัยนั้น พูดอะไรก็ต้องทำตามที่พูด (สจฺจวาทิโน โหนฺติ สจฺจปฏิญฺญาตา) พระเจ้าภัททิยะรับสั่งพอเป็นทางออกว่า อีก 7 ปี ค่อยออกบวชด้วยกันเถิด อนุรุทธะทูลว่านานไป, พระเจ้าภัททิยะลดระยะเวลาลงมาเป็น 6 ปี 5 ปี 4 ปี ตามลำดับ จนเหลือเพียง 7 วัน อนุรุทธะจึงพอใจว่ารอได้

อุบาลีตัดสินใจบวชตาม

(341-348) พระเจ้าภัททิยะ, อนุรุทธะ, อานนท์, ภัคคุ, กิมพิละ(จากศากยวงศ์), เทวทัต(จากโกลิยวงศ์) มีอุบาลี(ภูษามาลาหรือช่างกัลบก)ติดตาม ได้เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ โดยมีทหาร 4 เหล่าทัพส่งเสด็จ ทำทีเหมือนเสด็จประพาสอุทยานที่เคยเสด็จเป็นปกติ เมื่อออกไปไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว ก็รับสั่งให้เหล่าทหารกลับ เหลือแต่อุบาลีตามเสด็จ พอถึงพรมแดนแคว้นมัลละก็พากันเปลื้องเครื่องประดับ เอาภูษาห่อมอบแก่อุบาลีให้กลับไป รับสั่งว่า ทรัพย์สินที่ยกให้นั้น เพียงพอที่จะยังชีพไปจนตาย

อุบาลีรับห่อสมบัติแล้วก็ยืนคิดอยู่คนเดียวว่า พวกเจ้าศากยะโหดร้ายนัก(จณฺฑา) ถ้ากลับไป ตนต้องถูกฆ่าแน่ ฐานปล่อยให้พวกเจ้าชายออกบวช ก็เมื่อพวกเจ้าชายยังบวชได้ ไฉนตนจะบวชไม่ได้, คิดดังนั้นแล้วก็แกะห่อเครื่องประดับเอาแขวนไว้ตามต้นไม้ พลางพูดขึ้นว่า ใครมาพบเข้าก็ขอให้รับเอาไปเถิด แล้ววิ่งตามพวกเจ้าชาย ได้ทูลเรื่องที่ตนคิดและตัดสินใจนั้น พวกเจ้า

ชายบอกว่าคิดถูกแล้ว เพราะถ้ากลับไปก็จะต้องถูกประหารชีวิต

เมื่อเดินทางไปถึงที่ประทับของพระพุทธองค์ที่อนุปิยนิคม พวกเจ้าชายได้เข้าเฝ้า กราบทูลว่า พวกตนเป็นเจ้าศากยะซึ่งมีความถือตัวนัก ส่วนอุบาลีเป็นช่างกัลบกรับใช้มานาน ขอให้เขาได้บวชก่อนเถิด เพื่อว่าพวกตนจะได้กราบไว้แสดงความเคารพต่อเขา ความถือตัวจะได้หมดไป. พระพุทธองค์ทรงโปรดให้อุบาลีบวชก่อนตามความประสงค์ของพวกเจ้าชาย. และในระหว่างพรรษาปีนั้นเอง พระภัททิยะก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พระเทวทัตได้โลกิยสมาบัติ

พระภัททิยะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในป่า. อยู่ที่โคนไม้. หรืออยู่ที่เรือนว่าง ก็พร่ำรำพึงแต่คำว่า "สุขหนอ สุขหนอ". ภิกษุทั้งหลายได้ยินก็นึกว่าท่านคิดถึงแต่ความสุขสบายสมัยครองราชสมบัติ พระพุทธองค์ทรงให้เรียกท่านเข้าเฝ้า ท่านกราบทูลว่า เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทำการปกครองป้องกันบ้านเมืองนับแต่พระราชวังไปจนถึงชนบทห่างไกล ทำได้เข้มแข็งมั่นคงอย่างไรก็ไม่วายยังมีความกลัวความหวาดระแวงภัย ผิดกับขณะนี้ ซึ่งแม้จะอยู่เพียงลำพังไม่มีใครมาอารักขา ก็ไม่หวั่นไม่หวาดไม่สะดุ้งกลัวอะไร ชีวิตมีเพียงปัจจัย 4 ที่ผู้อื่นให้ก็พอแล้ว เหมือนกวางไพร. เมื่อเกิดความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ จึงอดไม่ได้ที่จะรำพึงกับตัวเองว่า สุขหนอ สุขหนอ

ครั้นทรงสดับดังนั้น พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานด้วยพระคาถาว่า

"บุคคลใดไม่มีความขัดเคืองอยู่ในดวงจิต ก้าวล่วงภพ

น้อยภพใหญ่เป็นอันมากแล้ว* เทวดาทั้งหลายก็ไม่สามารถจะหยั่งเห็นจิตของผู้นั้น ผู้ซึ่งไม่มีความกลัว, มีแต่สุข, ไร้โศก"

(* อิติภวาภวตญฺจ วีติวตฺโต P.T.S. แปลว่า who has overcome becoming and not becoming thus or thus. ดูเชิงอรรถ B.D. 5/259)

จากอนุปิยนิคมคราวนั้น พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปยังโกสัมพี แควันวังสะ เข้าประทับอยู่ที่โฆสิตาราม (ส่วนพระเทวทัตได้ออกเดินทางไปยังกรุงราชคฤห์)

พระเทวทัตเริ่มคิดการใหญ่

(349) ภายหลังที่ได้ฌานสมาบัติ(โลกิยสมาบัติ)แล้ว วันหนึ่ง พระเทวทัตไปนั่งหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดขึ้นมาว่า เจ้าชายอชาตศัตรูแห่งกรุงราชคฤห์ยังหนุ่ม จะเรืองอำนาจต่อไปในภายภาคหน้า ถ้าทำให้พระองค์มาเลื่อมใสในตนได้ ลาภสักการะก็จะไหลมาเทมา, แล้วพระเทวทัตก็ออกเดินทางมุ่งตรงสู่กรุงราชคฤห์ ไปถึงก็สำแดงฤทธิ์แปลงกายเป็นเด็กน้อยเอางูพันสะเอวไปนั่งบนตักของเจ้าชายอชาตศัตรู, เจ้าชายทรงสะดุ้งกลัว พระเทวทัตในร่างของเด็กน้อยกล่าวขึ้นว่า กลัวฉันหรือ? เจ้าชายทรงยอมรับว่ากลัว และทรงถามว่าเธอเป็นใคร?

พระเทวทัตได้แนะนำตัวเองและแปลงกายกลับมาเป็นภิกษุยืนอยู่เบื้องหน้าเจ้าชาย ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเลื่อมใสยิ่งนัก ตั้งแต่นั้น พระองค์ก็เสด็จไปอุปัฏฐากพระเทวทัตทั้งเย็นทั้งเช้า เสด็จแต่ละครั้งก็มีรถเป็นขบวน ภัตตาหารล้นเหลือ, พระเทวทัตหลง

ปลื้มกับลาภสักการะ ในที่สุดก็คิดการใหญ่ ตั้งเป้าหมายที่จะเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์

ทันทีที่เกิดความคิดอย่างนั้น อิทธิฤทธิ์อันเกิดจากสมาบัติก็เสื่อม(ทำให้ฤทธิ์เกิดอีกไม่ได้)

ผู้รู้ความคิดของพระเทวทัตตั้งแต่แรก

(351) โยมอุปัฏฐากของพระมหาโมคคัลลานะคนหนึ่ง ชื่อ "กักกุธะ โกฬิยบุตร" เพิ่งตายไปได้ไม่นาน ไปเกิดเป็นกายทิพย์อย่างหนึ่ง (มโนมยๆ กายๆ อุปปนฺโน-had arisen in a certain mind-made body) มีร่าง(อัตภาพ)ใหญ่ขนาดเท่ากับหมู่บ้าน 2-3 แห่งรวมกัน, โดยที่ได้ร่างอย่างนั้น เขาจึงสำนึกในบุญและบาป ไม่ทำให้ตนและคนอื่นเดือดร้อน, วันนั้น เทพกักกุธะได้เข้าไปกราบเรียนพระมหาโมคคัลลานะถึงเรื่องที่พระเทวทัตกำลังคิดอะไรอยู่และได้เสื่อมจากฤทธิ์แล้ว พระเถระนำความเข้ากราบทูลให้ทรงทราบ, พระพุทธองค์ทรงถามว่า แน่ใจหรือว่าเทพบุตรที่กล่าวนั้นจะเชื่อได้? พระเถระกราบทูลว่าได้หยั่งรู้ทางจิตแล้ว แน่ใจว่าเชื่อได้, พระพุทธองค์ทรงให้จำคำพูดนั้นไว้ และตรัสว่า พระเทวทัตจะเผยตัวตนที่แท้จริงออกมาเอง

ศาสดา 5 ประเภท

(352-357) พระพุทธองค์ตรัสแก่พระมหาโมคคัลลานะต่อไปว่า มีคนที่ตั้งตนเป็นศาสดาอยู่ 5 ประเภท คือ

1. ศาสดามีศีลไม่บริสุทธิ์ แต่ประกาศว่าตนเองเป็นผู้มีศีล

2. ศาสดามีความเป็นอยู่(อาชีวะ)ไม่บริสุทธิ์ แต่ประกาศว่าตนเองหาเลี้ยงชีพอย่างบริสุทธิ์

3. ศาสดามีคำสอนไม่บริสุทธิ์ แต่ประกาศว่าคำสอนของตนบริสุทธิ์

4. ศาสดาไม่มีคำตอบ(ไวยากรณ์-exposition)อันบริสุทธิ์ แต่ประกาศว่าตนมีคำตอบอันบริสุทธิ์(คือเปิดเผยความจริงอันเชื่อไม่ได้)

5. ศาสดาไม่ได้ตรัสรู้ธรรม(ไม่มีญาณทัสสนะอันบริสุทธิ์) แต่ประกาศว่าตนเองได้ตรัสรู้

ศาสดาเหล่านี้ อยู่ได้ด้วยความคุ้มครองยกย่องของสาวก พวกสาวกก็ไม่ได้เคารพยกย่องเขาอย่างจริงใจ ถ้ามีอันเป็นไปก็เป็นเรื่องของผู้ที่เป็นศาสดา พวกสาวกไม่รับผิดชอบ สิ่งที่สาวกหวังจากศาสดาเหล่านี้ คือปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเท่านั้น

พระพุทธองค์รับสั่งอีกว่า พระองค์มีศีล, มีอาชีวะ, มีคำสอน, มีคำตอบ, และมีญาณทัสสนะ อันล้วนบริสุทธิ์หมดจดจริง ไม่ต้องหวังให้พระสาวกมาปกป้องในเรื่องเหล่านี้

ลาภสักการะฆ่าคนโง่

(358-360) จากโกสัมพี พระพุทธองค์เสด็จจาริกสู่ราชคฤห์ ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน, คราวนั้น ภิกษุทั้งหลายเข้าเฝ้ากราบทูลรายงานเรื่องที่เจ้าชายอชาตศัตรูทรงเลื่อมใสและอุปัฏฐากพระเทวทัตทุกเช้าเย็น, รับสั่งว่า อย่าได้ปลื้มกับลาภสักการะและคำเยินยอที่เทวทัตได้รับเลย อชาตศัตรูจะทำอย่างนั้นได้สักกี่วันก็ยังไม่รู้

เทวทัตเธอมีแต่จะเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย หาความเจริญไม่ได้เลย เหมือนคนเอาน้ำดีหมี (ปิตฺต์)ทาจมูกลูกสุนัขที่ดุร้าย ซึ่งลูกสุนัขนั้นก็มีแต่จะดุร้ายยิ่งขึ้น

ตรัสต่อไปว่า สำหรับเทวทัตนั้น ลาภสักการะและเสียงสรรเสริญที่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นเพื่อทำลายตัวเธอเอง เหมือนต้นกล้วยที่เผล็ดผลเพื่อฆ่าต้นกล้วยเอง, เหมือนไม้ไผ่ตกขุยเพื่อฆ่าไม้ไผ่เอง, เหมือนไม้อ้อตกขุยเพื่อฆ่าไม้อ้อเอง, เหมือนแม่ม้าอัสดรตั้งท้องเพื่อทำลายชีวิตตัวเอง, แล้วตรัสพระคาถาว่า

"ผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย
ขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่
ขุยอ้อฆ่าต้นอ้อ
ลูกในท้องฆ่าแม่ม้าอัสดร
สักการะก็เหมือนกัน
เกิดแก่คนชั่ว ก็ฆ่าคนชั่ว"

พระเทวทัตขอปกครองสงฆ์

(เรื่องราวในข้อต่อไปนี้ ช่วยให้เห็นชัดขึ้นว่า แต่ละเรื่องที่ร้อยเรียงอยู่ในพระไตรปิฎก รวมถึงแต่ละข้อด้วย ไม่จำเป็นจะต้องมีความต่อเนื่องกันด้วยวันเดือนปี เพราะพระไตรปิฎกจัดลำดับเนื้อหาตามหมวดหมู่ของพระธรรมวินัย ไม่ใช่จัดตามลำดับของวันเดือนปี เช่นเรื่องของพระเทวทัตที่เริ่มปรากฏในพรรษาต้น(นับแต่ตรัสรู้) แต่ในตอนที่ทูลขอปกครองสงฆ์ ท้องเรื่องกล่าวถึงว่า พระพุทธองค์เป็น"ผู้เฒ่าแก่หง่อมแล้ว" (ตามคำทูลของ

พระเทวทัต) แสดงว่า เป็นเหตุการณ์ปลายพุทธกาล)

(361) วันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางพุทธบริษัทหมู่ใหญ่ มีพระราชาทรงนั่งสดับอยู่ด้วย พระเทวทัตลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าเฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประนมมือกราบทูลขึ้นว่า เวลานี้พระพุทธองค์ทรงพระชราภาพแล้ว เป็นผู้เฒ่าแก่หง่อมแล้ว ล่วงกาลผ่านวัยมากแล้ว(ชิณฺโณทานิ...วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโย อนุปฺปตฺโต) ขอจงทรงพักผ่อนให้ทรงพระสำราญเถิด, ขอจงทรงมอบภิกษุสงฆ์ให้ข้าพระองค์ปกครองสืบแทนต่อไปเถิด, ทรงห้ามพระเทวทัตถึง 3 ครั้ง และรับสั่งว่า แม้แต่พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ พระองค์ก็ยังไม่มอบภิกษุสงฆ์ให้ คนอย่างพระเทวทัตซึ่งเหมือนซากศพกินน้ำลายจะทรงมอบให้ได้อย่างไร

พระเทวทัตเจ็บแค้นว่าตนถูกพระพุทธองค์รุกรานไม่ไว้หน้าท่ามกลางพุทธบริษัทและพระราชา ด้วยพระดำรัสว่า "กินน้ำลาย" มิหนำซ้ำยังทรงยกย่องพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะให้ปรากฏเด่นอีกด้วย ทั้งโกรธทั้งน้อยใจ รีบลุกหนีจากที่ประชุมฟังธรรมในทันที

นี่เป็นครั้งแรก ที่พระเทวทัตผูกอาฆาตในพระพุทธองค์

ปกาสนียกรรม

ประกาศไม่รับรองความประพฤติของพระเทวทัต

(362-365) เมื่อพระเทวทัตมีความประพฤติและความ

เห็นที่วิปริตรุนแรงโดยลำดับ พระพุทธองค์จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สงฆ์จงลงปกาสนียกรรม คือประกาศไปทั่วกรุงราชคฤห์ให้ประชาชนได้ทราบทั่วกันว่า พระเทวทัตมีความประพฤติและความเห็นวิปริตไปจากเดิม (เมื่อก่อนเป็นอย่างหนึ่ง เดี๋ยวนี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง) ไม่ว่าพระเทวทัตจะทำจะพูดอย่างไร ขอให้ถือว่า เป็นเรื่องเฉพาะตัวของพระเทวทัตรูปเดียว พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ไม่ได้เป็นอย่างนั้น

การลงปกาสนียกรรม ทรงแนะนำให้ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ใจความของกรรมวาจาที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ กล่าวถึงความวิปริตของพระเทวทัต ไม่ให้ถือว่าการทำการพูดของท่านเป็นอย่างเดียวกันกับของพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์ (เท่ากับเนรเทศไม่ให้นับเนื่องอยู่กับพระรัตนตรัย)

เมื่อผ่านมติสงฆ์ในการให้ลงปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัตแล้ว พระพุทธองค์รับสั่งให้พระสารีบุตรไปประกาศทั่วกรุงราชคฤห์ ให้ประชาชนรู้ตามที่สงฆ์ลงมติกัน. พระสารีบุตรทูลถามข้อสงสัยของตนอย่างหนึ่งว่า เมื่อก่อนท่านเคยชมพระเทวทัตให้ชาวกรุงราชคฤห์ฟังว่า พระเทวทัตเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจ(ทางจิต)มาก การกล่าวประกาศครั้งนี้จะทำอย่างไร? ทรงแนะนำว่า ให้ประกาศไปตามความเป็นจริง (ที่เคยชมก็ประกาศว่าเคยชมด้วย)

และแม้จะได้ทรงมอบหมายให้พระสารีบุตรเป็นผู้ไปประกาศก็ตาม แต่ก็ทรงแนะนำให้สงฆ์ลงมติแต่งตั้งพระสารีบุตร เพื่อทำหน้าที่ดังกล่าวก่อน. การแต่งตั้งนั้น ให้ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เริ่มจากทาบทามพระสารีบุตรเพื่อให้รับหน้าที่ แล้วจึงสวดกรรม-

วาจาแต่งตั้ง

ผลจากการลงปกาสนียกรรมครั้งนั้น ทำให้ประชาชนชาวราชคฤห์มีความเห็นเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายที่ไม่นับถือพระรัตนตรัย พูดกันว่า พวกภิกษุริษยากันเอง ขัดขวางลาภสักการะของพระเทวทัต ส่วนฝ่ายที่นับถือพระรัตนตรัยผู้ฉลาดเข้าใจ ต่างพูดกันว่า การที่พระพุทธองค์ทรงให้ประกาศอย่างนั้น ต้องไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเป็นแน่

(เหตุการณ์เลวร้ายที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา ทำให้เห็นว่าความมุ่งหมายอย่างหนึ่งของการลงปกาสนียกรรม คือเพื่อปกป้องสงฆ์ทั้งมวล ไม่ให้ไปผูกพันกับความผิดอุกฉกรรจ์ที่พระเทวทัตก่อขึ้น)

เริ่มงานปลงพระชนม์

(366-367) วันหนึ่ง พระเทวทัตเข้าไปพบเจ้าชายอชาตศัตรู กล่าวชักชวนขึ้นว่า เมื่อก่อนคนอายุยืน เดี๋ยวนี้คนอายุสั้น พระองค์อาจจะตายตั้งแต่ยังหนุ่มก็ได้ ปลงพระชนม์พระชนกแล้วขึ้นครองราชย์เสียเถิด อาตมาก็จะจัดการปลงพระชนม์พระพุทธองค์ขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าแทน, เจ้าชายเชื่อว่าพระเทวทัตมีฤทธิ์คงจะล่วงรู้ว่าต้องเกิดอะไรแน่ จึงเหน็บกฤชไว้ที่เอวเข้าพระราชวังที่ประทับของพระเจ้าพิมพิสารในเวลากลางวัน ด้วยอาการลุกลี้ลุกลนมีพิรุธ พวกมหาอำมาตย์เห็นอาการก็ขอตรวจค้น พบกฤช และเมื่อสอบเค้นมากเข้า เจ้าชายก็จนมุม รับสารภาพว่าจะปลงพระชนม์พระราชบิดาตามคำแนะนำของพระเทวทัต พวกอำมาตย์มี

ความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องที่จะลงโทษผู้มีความผิดในครั้งนี้ พวกหนึ่งเห็นว่า ควรประหารชีวิตเจ้าชาย และฆ่าพระเทวทัตพร้อมทั้งภิกษุทุกรูป พวกหนึ่งเห็นว่า ภิกษุอื่นๆ ไม่มีความผิดอะไร ควรปลงพระชนม์เจ้าชายและฆ่าพระเทวทัต อีกพวกหนึ่งเห็นว่า ไม่ควรด่วนตัดสินกันเอง ควรทำตามรับสั่งของพระเจ้าอยู่หัว. ในที่สุด มติของพวกหลังสุดเป็นฝ่ายชนะ

เจ้าชายอชาตศัตรูถูกจับกุมคุมตัวเข้าเฝ้าทูลรายงานเรื่องที่เกิดขึ้น พระเจ้าพิมสารตรัสถามว่า มหาอำมาตย์ทั้งหลายลงมติตัดสินกันอย่างไร? เมื่อทรงสดับคำกราบบังคมทูล ได้มีรับสั่งว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ จะมาเกี่ยวข้องอะไร ก่อนหน้านี้ พระพุทธองค์รับสั่งให้ประกาศพระเทวทัต(ลงปกาสนียกรรม)ไปทั่วราชคฤห์แล้วมิใช่หรือว่า สิ่งที่พระเทวทัตทำหรือพูดเป็นเรื่องของพระเทวทัตผู้เดียว. ครั้นรับสั่งดังนั้นแล้ว ก็ทรงตัดสินการลงมติของพวกมหาอำมาตย์ดังนี้

- ถอดยศพวกที่ลงมติให้ปลงพระชนม์เจ้าชายและให้ฆ่าพระเทวทัตพร้อมภิกษุทั้งหลาย
- ลดตำแหน่งพวกที่ลงมติให้ปลงพระชนม์เจ้าชายและพระเทวทัต ไม่เอาผิดกับภิกษุทั้งหลาย
- เลื่อนตำแหน่งขึ้นสำหรับพวกที่ลงมติให้ทำตามรับสั่งของพระเจ้าอยู่หัว

สำหรับเจ้าชายอชาตศัตรูนั้น พระเจ้าพิมพิสารได้รับสั่งถามว่าเหตุใดจึงคิดฆ่าพ่อ? เจ้าชายกราบทูลตามความสัตย์ว่าเพราะต้องการขึ้นครองราชย์, ภายหลังต่อมา พระเจ้าพิมพิสารก็

ได้สละราชบัลลังก์ให้แก่เจ้าชายอชาตศัตรู

(พระเจ้าพิมพิสารขึ้นเสวยราชย์ก่อนพุทธปรินิพพาน 60 ปี (คือ 60 ปีก่อน พ.ศ.) ทรงครองราชย์อยู่ 52 ปี พระเจ้าอชาตศัตรูครองราชย์เมื่อ 8 ปีก่อน พ.ศ. ถึง พ.ศ. 24 รวมเวลา 32 ปี ถ้ามติเรื่องปีรัชกาลนี้ถูกต้อง ก็แสดงว่าพระเจ้าอชาตศัตรูขึ้นครองราชย์ในราวพรรษาที่ 37 นับแต่พระพุทธองค์ตรัสรู้ ขณะพระพุทธองค์มีพระชนมายุได้ 72 ปี)

พระเทวทัตพยายามปลงพระชนม์พระพุทธองค์

(368-371) หลังจากพระเจ้าอชาตศัตรูได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาแล้ว พระเทวทัตก็เข้าเฝ้าในวันหนึ่ง ขอให้ทรงบัญชาราชบุรุษ(เจ้าพนักงาน เช่นตำรวจหรือทหาร ในพระราชวัง)ไปปลงพระชนม์พระพุทธองค์ ซึ่งพระเจ้าชาตศัตรูก็ได้ทรงบัญชาให้ราชบุรุษไปรับคำสั่งของพระเทวทัต พระเทวทัตสั่งมาอย่างไรให้ทำตามนั้น. พระเทวทัตใช้แผนฆ่าตัดตอนอย่างแยบยล โดยเริ่มจากสั่งให้ราชบุรุษคนหนึ่งเป็นมือปลงพระชนม์ และซุ่มราชบุรุษ 2 คนไว้ฆ่าคนผู้ปลงพระชนม์นั้น ซุ่มอีก 4 คนไว้ฆ่า 2 คนนั้น ซุ่มอีก 8 คนไว้ฆ่า 4 คนนั้น ซุ่มอีก 16 คนไว้ฆ่า 8 คนนั้น (โดยวิธีนี้ก็จะจับไม่ได้ว่าใครเป็นมือปลงพระชนม์ เพราะคนที่ซุ่มฆ่ากัน ไม่มีโอกาสได้รู้เลยว่า ฆ่าเพื่ออะไร)

มือสังหารคนที่หนึ่งนั้น ถือดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนูตรงเข้าไปยังที่ประทับของพระพุทธองค์ ด้วยอาการหวาดกลัวจนตัวสั่น ยืนแข็งทื่ออยู่กับที่(เหมือนถูกสะกด). พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นเข้าก็ตรัสขึ้นว่า มาเถิด อย่ากลัวไปเลย. บุรุษนั้น

วางดาบและโล่ ปลดแล่งธนูวางไว้ทางหนึ่ง แล้วเข้าไปซบศีรษะลงแทบพระบาท กราบทูลว่า ตนผิดไปแล้วด้วยความโง่เขลาที่คิดร้ายหมายปลงพระชนม์พระองค์ ขอได้โปรดประทานอภัยด้วยเถิด. มีรับสั่งว่า ความผิดนั้นเกิดเพราะความโง่ความหลง ถ้าสำนึกได้ว่าเป็นความผิดแล้วกลับตัวกลับใจได้ เราก็อภัยโทษแก่เจ้าได้ เพราะผู้ใดเห็นโทษว่าเป็นโทษ แล้วแก้ไขให้ถูก ระมัดระวังไม่ให้เกิดโทษได้อีก นั่นคือความเจริญในอริยวินัย(ธรรมเนียมปฏิบัติของพระอริยเจ้า ย่อมให้โอกาสแก่คนผิด ผู้ยอมรับผิดและตั้งใจจะสำรวมระวังไม่ให้ผิดอีกต่อไป)

บุรุษนั้นได้ฟังธรรม ตั้งแต่อนุบุพพีกถาไปจนถึงอริยสัจ 4 ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน และได้ทูลอุทิศชีวิตเป็นอุบาสกในพระธรรมวินัยตั้งแต่บัดนั้น

และเมื่อเขาถวายบังคมลา ทรงชี้ให้ไปอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นคนละทางกับที่ที่มีคนซุ่มจะฆ่าตัดตอน

บุรุษมือสังหารที่มีการวางซุ่มไว้แต่ละจุด เมื่อไม่เห็นคนที่ตนจะต้องฆ่าผ่านมา ก็เดินสืบไปข้างหน้า ทุกคนได้เดินไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และได้ฟังธรรม เกิดดวงตาเห็นธรรม ทูลขอเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตามลำดับ, คนแรกที่รู้คำสั่งให้ไปปลงพระชนม์เท่านั้นไปบอกแก่พระเทวทัตว่า ตนไม่สามารถจะปลงพระชนม์ได้เพราะพระพุทธองค์มากด้วยฤทธานุภาพ, พระเทวทัตกล่าวว่า ไม่ต้องทำอะไรกันแล้ว ตนจะจัดการปลงพระชนม์เอง

อนันตริยกรรมโลหิตุปบาท

(372-376) วันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จจงกรมอยู่

ที่เชิงเขาคิชฌกูฏ(ใกล้กรุงราชคฤห์) พระเทวทัตขึ้นไปบนภูเขานั้น กลิ้งหินก้อนใหญ่ลงไป หมายปลงพระชนม์พระพุทธองค์ ก้อนหินหล่นกลิ้งไปปะทะยอดเขาส่วนหนึ่ง (แปลตรงไปตรงมาว่า ยอดเขาสองยอดน้อมรับก้อนหินนั้นไว้) เกิดสะเก็ดหินกระเด็นไปต้องพระบาทถึงห้อพระโลหิต, พระพุทธองค์ทรงแหงนทอดพระเนตรเห็นพระเทวทัต จึงตรัสขึ้นว่า เธอสั่งสมบาปไว้มากนัก ด้วยจิตมุ่งร้ายมุ่งฆ่า ทำโลหิตของเราให้ห้อขึ้น, และมีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การกระทำของพระเทวทัตนั้น จัดเป็นอนันตริยกรรมข้อที่ 1. ภิกษุทั้งหลายเมื่อทราบว่าพระเทวทัตก่อกรรมหนักอย่างนั้น ก็พากันจงกรมรอบพระวิหารที่ประทับ พลางสาธยาย(บทสวด)กันงึมงำ(อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา สชฺฌายํ กโรนฺตา) เพื่อเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันไม่ให้พระพุทธองค์ได้รับอันตราย. เมื่อทรงได้ยินเสียงนั้น ก็ตรัสถามพระอานนท์ว่า เป็นเสียงอะไร? พระอานนท์ได้กราบทูลให้ทรงทราบ จึงรับสั่งให้เรียกภิกษุเหล่านั้นมาเข้าเฝ้า ตรัสถึงเรื่องที่เกิดขึ้นว่า ชีวิตของพระองค์ไม่มีใครอื่นที่จะปลิดปลงได้ เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของคนอื่น จากนั้นได้ทรงกล่าวถึงศาสดา 5 ประเภทอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายกลับไปเดินจงกรมต่อ และไม่ให้สาธยายป้องกันภัยแก่พระองค์อีก

ปล่อยช้างปลงพระชนม์

(377-381) ในโรงช้างของหลวง มีช้างเชือกหนึ่ง ชื่อ "นาฬาคิรี" เป็นช้างดุเคยฆ่าคนมาแล้ว, พระเทวทัตเข้าไปในกรุง

ราชคฤห์ ตรงเข้าไปในโรงช้าง บอกกับนายควาญช้างว่า ตนเป็นพระญาติของพระเจ้าอยู่หัว สามารถช่วยให้คนมีตำแหน่งสูงขึ้นได้ ช่วยให้เบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนเพิ่มก็ได้ ขอให้จัดการอย่างนี้ เมื่อพระสมณะโคดมมาบิณฑบาตที่ตรงนี้ ให้ปล่อยช้างนาฬาคิรีเข้าตรอกนี้. พวกควาญช้างรับปากให้ความร่วมมือ

เช้าวันนั้น พระพุทธองค์(พร้อมด้วยภิกษุหลายรูป) ทรงพระดำเนินไปที่ตรอกนั้น เมื่อพวกควาญช้างเห็น ก็ปล่อยช้างเข้าตรอก. ช้างเห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกลก็ชูงวง หูกางหางชี้วิ่งรี่เข้าหา. ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ต่างก็ทูลวิงวอนให้เสด็จกลับ แต่พระพุทธองค์รับสั่งไม่ให้กลับ ทรงกล่าวเหมือนครั้งก่อนว่า เป็นไปไม่ได้ที่ใครๆ จะทำให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน, ตรัสอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง

ห้วงเวลานั้น คนทั้งหลายต่างขลาดกลัว พากันวิ่งหนีขึ้นปราสาทบ้านเรือนกันหมด คนพวกหนึ่งที่ไม่ศรัทธาในพระรัตน-ตรัย พูดกันว่า พระพุทธองค์จะต้องถูกช้างฆ่าตาย อีกพวกหนึ่งที่เลื่อมใสศรัทธา ฉลาดรู้ พูดกันว่า ประเดี๋ยวก็ได้เห็นสงครามระหว่างนาคกับนาค (หมายถึงพระพุทธเจ้ากับพญาช้าง)

พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาจิตไปยังช้างนาฬาคิรี ช้างได้สัมผัสพระเมตตา ก็ลดงวงลงต่ำ เดินเยื้องย่างไปยืนอยู่ที่เบื้องพระพักตร์. ทรงยกพระหัตถ์ขวาลูบที่กระพองของมัน พร้อมกับตรัสพระคาถาว่า

"ช้างเอ๋ย เจ้าอย่าได้เข้าหาพระพุทธนาค เพราะการเข้าไป

หาด้วยดวงจิตเพชฌฆาต จะเป็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้ทำร้ายพระพุทธ-นาค ตายไปเกิดใหม่ จะไม่มีสุคติ เจ้าอย่ามึนเมา อย่าประมาท ผู้ประมาท จะไปสู่สุคติไม่ได้ เจ้านี่แหละ จักกระทำการอันจะนำตนไปสู่สุคติได้"

ช้างเอางวงลูบละอองธุลีพระบาทขึ้นโปรยลงบนศีรษะของตน แล้วย่อตัวถอยห่างออกไป และเดินกลับเข้าโรงช้างดังเดิม, คนทั้งหลายที่เห็นเหตุการณ์ ได้ร้องบอกกันว่า คนพวกหนึ่งฝึกช้าง ฝึกม้า ด้วยไม้. ด้วยขอ. ด้วยแส้ ส่วนพระพุทธองค์ ทรงฝึกช้างด้วยเพราะหัตถ์เปล่า

พระเทวทัตเสื่อมหนัก

(382) นับแต่คนทั้งหลายรู้ว่า พระเทวทัตพยายามที่จะปลงพระชนม์พระพุทธองค์ครั้งแล้วครั้งเล่า พระเทวทัตก็เสื่อมจากลาภสักการะลงตามลำดับ ส่วนพระพุทธองค์มีแต่ทรงรุ่งโรจน์ยิ่งขึ้น

เมื่อพระเทวทัตและบริวารไม่มีคนตักบาตรทำบุญด้วย ก็พากันไปขออาหารตามบ้านมาฉัน ถูกชาวบ้านกล่าวโทษที่ไปทำให้เขาเดือดร้อน ทรงเรียกมาตำหนิ และทรงบัญญัติติกโภชนะ(การฉันรวมกัน 3 รูป)ในบ้าน(สกุล) โดยมีความมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์ 3 ประการคือ

1. เพื่อป้องปรามคนหน้าด้าน(ทุมมังกุ)
2. เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลอยู่ผาสุก

3. เพื่อไม่ให้คนที่มุ่งทำบาป ปลุกระดมชาวบ้านมาเป็นฝักฝ่ายทำลายสงฆ์

(ติกโภชนะ แปลว่า"อาหารสำหรับคน 3 คน"-the eating by a triad(of monks). ดูจากความมุ่งหมายที่ทรงบัญญัติ น่าจะหมายถึงไม่ให้ภิกษุเกิน 3 รูป ไปขอ หรือไปฉันอาหารเป็นประจำ ในบ้านหรือในสกุลหนึ่งๆ (ดูเชิงอรรถ B.D. 5/275)

ส่วนการฉันเป็นเป็นหมู่(คณโภชน์) มีพระบัญญัติปรับอาบัติตามควรแก่กรณีอยู่แล้ว

บัญญัติใหม่ 5 ข้อของพระเทวทัต

(383-386) ภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัต ระดับหัวโจก คือ พระโกกาลิกะ, พระกตโมรกติสสกะ, พระขัณฑเทวิบุตร, และพระสมุทททัตตะ วันหนึ่ง พระเทวทัตไปชวนภิกษุทั้ง 4 รูป มาร่วมมือกันก่อความแตกแยกในหมู่สงฆ์(สังฆเภท) ทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน(จักรเภท) ของหมู่สงฆ์ พระโกกาลิกะกล่าวขึ้นว่า จะทำได้ด้วยวิธีใด ในเมื่อพระสมณะโคดมมีฤทธานุภาพมากมาย? พระเทวทัตบอกแผนใหม่ว่า พระพุทธองค์นั้นทรงสอนให้มักน้อยสันโดษ ขจัดขัดเกลากิเลส มุ่งต่อความเพียรเป็นที่ตั้ง ถ้าเราเสนอแนวปฏิบัติที่เข้มงวดกว่าที่พระองค์ทรงสอน หากพระองค์ปฏิเสธ คนทั้งหลายก็จะเสื่อมศรัทธาจากพระองค์ ภิกษุส่วนหนึ่งก็จะมาอยู่ข้างเรา, ข้อปฏิบัติใหม่ที่พระเทวทัตคิดบัญญัติขึ้นเพื่อทูลขอพุทธานุมัติให้ภิกษุปฏิบัติตาม มี 5 ประการ คือ

1. ให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ป่าตลอดชีวิต การเข้าอยู่อาศัยในเขตบ้านเมือง เป็นความผิด
2. ให้ภิกษุทั้งหลายถือบิณฑบาตตลอดชีวิต การรับนิมนต์ฉัน เป็นความผิด
3. ให้ภิกษุทั้งหลายใช้ผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต การรับจีวรที่เขาถวาย(คหบดีจีวร)มาใช้ เป็นความผิด
4. ให้ภิกษุทั้งหลายอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต การเข้าอยู่อาศัยในที่มุงที่บัง เป็นความผิด
5. ห้ามภิกษุทั้งหลายฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุใดฉัน เป็นความผิด

พระโกกาลิกะได้ฟัง ก็เห็นด้วยว่าเป็นไปได้ที่จะทำให้สงฆ์แตกกัน เพราะคนทั้งหลายเลื่อมใสผู้ปฏิบัติเคร่ง

วันนั้น พระเทวทัตพร้อมกับพวกได้เข้าเฝ้า เล่นบทแสดงความเคารพนอบน้อมดังพระสาวกทั่วไป ทูลเสนอให้ทรงรับข้อปฏิบัติที่ตนคิดขึ้น เพื่อให้ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลาย. พระพุทธองค์รับสั่งว่า อย่าเลยเทวทัต ภิกษุใดปรารถนาจะอยู่ป่าก็ให้อยู่ป่า ปรารถนาจะอยู่ในหมู่บ้านเขตเมือง ก็ให้อยู่ได้ รูปใดพอใจที่จะบิณฑบาตเป็นวัตรตลอดชีวิต ก็ให้ทำ รูปใดยังยินดีที่จะรับกิจนิมนต์ก็ให้รับไป ผ้าบังสุกุลและคหบดีจีวรนั้น ภิกษุจะเลือกอย่างไหนก็ให้เลือกได้ การอยู่โคนไม้ เราอนุญาตให้ภิกษุอยู่ได้ใน 8 เดือน(นอกฤดูฝน) ส่วนการฉันปลาและเนื้อ(มจฺฉมํสํ) ภิกษุฉันได้ ถ้าไม่ได้เห็นว่าเขาฆ่าเพื่อตน, ไม่ได้ยินว่าเขาฆ่า(หรือปรุง)เพื่อตน, และไม่ได้แคลงใจ(not suspected)ว่าเขาทำเพื่อตนหรือไม่

เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนั้น พระเทวทัตก็ตื่นเต้นดีใจ คิดว่าเข้าแผนของตนแล้ว จากนั้นก็พาภิกษุบริวารออกเดินประกาศไปทั่วกรุงราชคฤห์ว่า พวกตนได้เสนอข้อปฏิบัติดีๆ สำหรับภิกษุสงฆ์ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงรับ พวกตนได้ปฏิบัติอย่างเข้มงวดในทุกข้อปฏิบัติที่เสนอแล้ว. ประชาชนได้ฟังก็มีทั้งที่อยู่ข้างพระเทวทัต โดยเห็นว่า พระพุทธองค์ยังปฏิบัติหละหลวม และมีทั้งฝ่ายที่รู้ทันว่า เป็นแผนทำลายสงฆ์ให้เกิดความแตกแยก

พระพุทธองค์ทรงให้เรียกพระเทวทัตมาห้ามปราม ไม่ให้ทำลายสงฆ์อย่างนั้น ตรัสว่า การทำลายสงฆ์มีโทษหนักอย่างยิ่ง ผู้ทำลายสงฆ์ซึ่งอยู่กันอย่างพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันย่อมจะได้รับโทษเป็นกัป หมกไหม้ในนรกเป็นกัป ตรงกันข้าม ผู้ทำให้สงฆ์ปรองดองกันได้ ย่อมประสบบุญอันประเสริฐ จักไปอุบัติรื่นรมย์อยู่ในสวรรค์ชั่วกัปกัลป์

ถึงจุดสังฆเภท

(387-390) เช้าวันหนึ่ง ระหว่างที่บิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตเดินเข้าไปบอกพระอานนท์ว่า ตั้งแต่วันนี้ไป พวกตนจะทำอุโบสถสังฆกรรม แยกจากพระพุทธองค์ แยกจากภิกษุสงฆ์. เมื่อทรงทราบจากคำกราบทูลของพระอานนท์ พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า

"ความดี คนดีทำง่าย
ความดี คนชั่วทำยาก

ความชั่ว คนชั่วทำง่าย
แต่อริยชน ทำความชั่วได้ยาก"

การแยกสงฆ์ออกจากสงฆ์หมู่ใหญ่ พระเทวทัตเริ่มดำเนินการทันทีในวันอุโบสถ โดยกล่าวขึ้นกลางที่ประชุมสงฆ์ว่า ตนได้ทูลขอให้พระพุทธองค์ปรับปรุงข้อประพฤติปฏิบัติของภิกษุทั้งหลาย ให้เป็นไปในทางขจัดขัดเกลากิเลสยิ่งขึ้น รวม 5 ข้อ แต่ทรงปฏิเสธ มีแต่พวกตนเท่านั้นสมาทานเป็นข้อปฏิบัติอยู่ ถ้าท่านรูปใดเห็นว่า ข้อปฏิบัติของพวกตนเป็นสิ่งที่ดี ขอให้จับสลากมาอยู่กับฝ่ายตน (ทำสลากให้เลือกเอาว่าจะอยู่ข้างไหน)

ครั้งนั้น มีภิกษุพวกวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลี จำนวนประมาณ 500 รูป เพิ่งบวชใหม่ รู้พระธรรมวินัยเพียงเล็กน้อย ได้ฟังคำกล่าวของพระเทวทัต ก็เข้าใจว่าแนวปฏิบัติของพระเทวทัตคือพระธรรมวินัย คือคำสอนของพระพุทธองค์ จึงพากันเลือกเอาสลากข้างฝ่ายพระเทวทัต, ณ จุดนั้น คือ"สังฆเภท" ที่พระเทวทัตทำสำเร็จแล้ว, สงฆ์ฝ่ายนั้นได้พากันออกเดินทางจากรุงราชคฤห์มุ่งสู่ตำบลคยาสีสะ (ห่างจากราชคฤห์ราว 70 ก.ม. สมัยนั้นขึ้นต่อแคว้นมคธ)

พระเทวทัตกระอักเลือด

(391-394) พระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องที่เกิดขึ้น พระพุทธองค์รับสั่งว่า ท่านทั้งสองมีใจกรุณาต่อภิกษุใหม่ที่พระเทวทัตพาหนีไปมิใช่หรือ? ก่อนที่ภิกษุ

เหล่านั้นจะย่อยยับ จงพากันรีบไปช่วยเหลือ. พระเถระทั้งสองได้ออกเดินทางสู่คยาสีสะทันที

ภิกษุรูปหนึ่ง เห็นพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะรีบร้อนออกจากกรุงราชคฤห์ นึกว่าท่านทั้งสองดีจากพระพุทธองค์ตามไปเข้าพวกพระเทวทัต ก็ยืนร้องไห้อยู่ไม่ไกลจากที่ประทับ. เมื่อรับสั่งถามได้ความว่า ร้องไห้เพราะคิดว่าสูญเสียพระอัครสาวกทั้งสอง จึงตรัสว่า เป็นไปไม่ได้เลย ที่พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะจะไปชื่นชอบคำสอนของพระเทวทัต ท่านทั้งสองไปเพื่อชี้แจงชักนำภิกษุทั้งหลายด่างหาก

พระเทวทัตเมื่อเห็นพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเดินมาแต่ไกล ขณะที่กำลังนั่งแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางภิกษุหมู่ใหญ่ ก็กล่าวขึ้นว่า เห็นไหม ธรรมที่เราสอนถูกต้องแล้ว พระอัครสาวกของพระสมณะโคดม ยังพากันมาหาเรา ท่านจะต้องเห็นด้วยกับคำสอนของเรา. แม้พระโกกาลิกะจะได้กล่าวติงว่า อย่าได้วางใจพระเถระทั้งสองนั้นมีแต่ความชั่วครองใจ. พระเทวทัตก็ไม่ฟัง ยืนยันว่าท่านทั้งสองมาดี

เมื่อพระเถระไปถึง พระเทวทัตนิมนต์พระสารีบุตรนั่งบนที่นั่งเดียวกันกับตน พระสารีบุตรขอตัวไปนั่งอีกที่หนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะก็ไปนั่งอยู่อีกที่หนึ่ง พระเทวทัตแสดงธรรมต่อด้วยท่วงทีกิริยาเหมือนพระพุทธองค์ทุกอย่าง การแสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายดื่มด่ำทราบซึ้ง ดำเนินไปหลายคืน จนพระเทวทัตเมื่อยล้า แล้วคืนหนึ่ง พระเทวทัตก็กล่าวแก่พระสารีบุตรว่า ภิกษุทั้งหลายหายจากความซึมเซา(ถีนมิทธะ)แล้ว ท่านก็คงเกิดความเข้า

ใจแจ่มแจ้งไปด้วย ผมรู้สึกเมื่อยหลัง ขอเอนงีบก่อน แล้วปูสังฆาฏิ 4 ชั้นนอนตะแคงขวา(สีหไสยา)เลียนแบบพระพุทธองค์ ครั่เดียวก็หลับผลอยไปด้วยความอ่อนล้า

ในโอกาสนั้นเอง พระสาริบุตรได้กล่าวสอนภิกษุทั้งหลายด้วยคำสอนอันแฝงด้วยปาฏิหาริย์ดักใจ(อาเทสนาปาฏิหาริย์)ผู้ฟัง. ขณะเดียวกัน พระมหาโมคคัลลานะก็ใช้อิทธิปาฏิหาริย์ประกอบการแสดงธรรม เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้ฟัง ก็เกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน ในที่สุด พระสาริบุตรก็ได้พาภิกษุชาววัชชีทั้งหลายกลับสู่วัดเวฬุวัน

พระโกกาลิกะเป็นผู้ปลุกพระเทวทัตให้ตื่น บอกว่าภิกษุตามพระอัครสาวกทั้งสองไปหมดแล้ว เห็นไหม เตือนแล้วก็ไม่ฟัง, พระเทวทัตได้ฟังก็ถึงกับกระอักเลือด ณ ที่ตรงนั้นเอง(ตตฺเถว อุณฺหโลหิตๆ มุขโต อุคฺคจฺฉิ)

ปรับอาบัติภิกษุวัชชีบุตร

(395-397) ในวันที่พระอัครสาวกทั้งสองเข้าเฝ้า ทูลรายงานความสำเร็จที่ไปพาภิกษุทั้งหลายกลับมาจากพระเทวทัตนั้น พระสาริบุตรกราบทูลขอให้มีการอุปสมบทแก่ภิกษุเหล่านั้นใหม่เพราะได้ประพฤติตามผู้ทำสังฆเภท, พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ต้องมีการบวชใหม่ ปรับเป็นอาบัติถุลลัจจัยแก่พวกเธอก็พอแล้ว, ทรงถามว่า พระเทวทัตได้ปฏิบัติต่อท่านทั้งสองอย่างไร? เมื่อพระสาริบุตรกราบทูลว่า พระเทวทัตทำตนเลียนแบบพระพุทธองค์ทุกอย่าง, จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เรื่องทำนองเดียวกันนี้เคยมีมาแล้ว

ทรงเล่าว่า

มีสระใหญ่แห่งหนึ่งในราวป่า ซึ่งช้างทั้งหลายได้อาศัยดื่มและอาบ ได้เหง้าและรากบัวกินเป็นอาหารไม่อดตาย ช้างโตจะกินบัวก็รู้จักล้างโคลนตมออกก่อน ส่วนลูกช้างก็เอาอย่างช้างโต ลงสระเหมือนกัน ถอนเหง้าและรากบัวเหมือนกัน แต่ไม่ล้างให้สะอาดก่อนกิน พวกมันก็ตาย หรือไม่ก็ป่วยตาย พระเทวทัตนั้นเลียนแบบพระองค์ เธอก็จักตายอย่างคนกำพร้า(กปโณ) ไม่มีใครเหลียวแล ทรงจบเรื่องเล่าด้วยพระคาถา มีใจความว่า ช้างใหญ่จ่าโขลง ขุดดินกินเหง้าบัวในสระใหญ่ ลูกช้างก็กินเหง้าบัว แต่กินทั้งโคลนตม แล้วตาย เทวทัตก็เหมือนกัน เลียนแบบพระองค์ก็ตายอย่างโดดเดี่ยว(แม้พระองค์ก็ช่วยไม่ได้)

ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นทูตที่ดี

(ทูต ในทางภาษาบาลีหมายถึง ผู้ไปทำหน้าที่เจรจาชี้แจงให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจ. B.D. 5/282 แปลคำนี้ว่า "messenger", คนทำหน้าที่ส่งข่าวสาร ก็เรียกว่า "ทูต")

การไปทำหน้าที่ เพื่อนำพวกภิกษุวัชชีบุตรกลับมาสู่ครรลองพระธรรมวินัย เป็นความสำเร็จในเชิงงานทูตของพระสารีบุตร พระพุทธองค์รับสั่งว่า ภิกษุผู้สมควรเป็นทูต ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 8 ประการ คือ

1. รับฟังคนอื่นพูด(โสตา)
2. พูดให้คนอื่นยินดีรับฟัง(สาเวตา)
3. คงแก่เรียน-มีความรอบรู้(อุคฺคเหตา)

4. ความทรงจำดี(ธาเรตา)
5. เข้าใจความหมายที่เขาพูด(วิญญาตา)
6. ทำให้คนอื่นสามารถเข้าใจความหมายที่ตนเองพูด(วิญญาเปตา)
7. รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์(กุสโล สหิตาสหิตสฺส)
8. ไม่ชวนทะเลาะ(โน กลหการโก)

ตรัสอีกว่า พระสาริบุตรมีคุณสมบัติเหล่านี้ครบถ้วน, และรับสั่งด้วยพระคาถาว่า ภิกษุใดเข้าไปหาหมู่ชนที่เขาพูดหยาบคายก็ไม่หวาดหวั่น ไม่ใช้คำพูดเสียหายไปด้วย ไม่อำพรางข้อเท็จจริงพูดจนให้เขาหายสงสัยได้ และเมื่อถูกซักถามก็ไม่โกรธ ภิกษุอย่างนี้แหละ ควรทำหน้าที่ทูต

แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้

(401-403) เหตุที่พระเทวทัตฝักใฝ่แต่การทำชั่ว และจะต้องไปเกิดในอบายชั่วกัป ตกนรกชั่วกัป ไม่มีใครช่วยเหลือได้ (อเตกิจฺโฉ) พระพุทธองค์ตรัสว่า เพราะจิตของพระเทวทัตถูกครอบงำย่ำยีด้วยอสัทธรรม(ธรรมฝ่ายชั่ว) 8 ประการ คือ 1. ลาภ (gain-ปัจจัย 4. ของที่ได้มาตามที่ตนต้องการ) 2. ความเสื่อมลาภ 3. ยศ(fame-เกียรติ, ชื่อเสียง) 4. ความเสื่อมยศ 5. สักการะ (honour-ความเคารพนับถือ, ความยกย่อง) 6. ความเสื่อมสักการะ 7. ความปรารถนาอันต่ำทราม(ปาปิจฺฉตา-evil desire) 8. ความเป็นมิตรชั่ว (ปาปมิตฺตตา-evil friendship)

ทรงสอนให้ภิกษุเป็นฝ่ายครอบงำย่ำยีอสัทธรรมดังกล่าว แทนที่จะเป็นฝ่ายถูกมันครอบงำ เหตุที่ทรงให้ครอบงำย่ำยีอสัท-ธรรม ก็เพื่อว่า อาสวะ(กิเลส)ที่ทำให้เกิดความคับแค้นและรุ่มร้อนจะได้ไม่เกิดขึ้น (เป็นการดับที่ต้นเหตุหรือดับไฟแต่ต้นลม)

อสัทธรรมอีก 3 อย่างที่ครอบงำจิตของพระเทวทัต ซึ่งจะทำให้ไปเกิดในอบายชั่วกัป ตกนรกชั่วกัป ไม่มีใครช่วยเหลือได้ ตรัสว่ามี 3 อย่าง คือ

1. ความปรารถนาอันต่ำทราม(ปาปิจฺฉตา)
2. ความเป็นมิตรชั่ว(ปาปมิตฺตตา)
3. พอได้บรรลุคุณวิเศษเพียงขั้นต่ำ ก็หยุดอยู่เพียงแค่นั้น (โอรมตฺตเกน วิเสสาธิคเมน อนฺตรา โวสานํ อาปาทิ)

พระคาถาสรุป กล่าวดังนี้

"ใครก็ตาม อย่าเกิดเป็นคนปรารถนาต่ำทรามในโลกอย่างที่พระเทวทัตเป็น พระเทวทัตทำตนเป็นบัณฑิต, เป็นคนได้ฝึกอบรมดน, มากด้วยคำยกย่องสรรเสริญ แต่เธอสั่งสมแต่ความประมาท เบียดเบียนพระตถาคต จึงตกนรกอเวจี 4 ประตูอันน่าสะพึงกลัว(จตุทฺวารํ ภยานกํ)

ผู้ใดประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายผู้ไม่ทำบาป บาปย่อมตกต้องแก่ผู้นั้นโดยตรง, มหาสมุทรอันกว้างใหญ่นั้น ไม่ควรที่ใครจะประทุษร้ายด้วยยาพิษเป็นหม้อๆ (ยาพิษนั้นไม่มีทางทำให้มหาสมุทรเสียหายได้ เพราะความกว้างใหญ่ไพศาล), ฉันใดก็ฉันนั้น ผู้ใดเบียดเบียนพระตถาคต ผู้ซึ่งเสด็จไปดี ผู้มีพระทัยสงบด้วยการกล่าวให้ร้าย คำกล่าวของเขาฟังไม่ขึ้น

ภิกษุเจริญรอยตามพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกแล้วบรรลุความสิ้นทุกข์ พึงคบหาพระองค์และพระสาวกนั้นแหละเป็นมิตรไว้"

ภิกษุเท่านั้นทำสังฆเภทได้

(404-410) วันหนึ่ง พระอุบาลีเกิดความสงสัยในคำคำหนึ่งซึ่งเคยตรัสว่า"สังฆราชี" ท่านสงสัยว่า ระหว่าง"สังฆราชี"กับ "สังฆเภท" ต่างกันอย่างไร? จึงเข้าเฝ้าทูลถามเรื่องนี้. ใจความโดยสรุปที่ตรัสตอบคือ สังฆราชี(ความร้าวราน. ความร้าวฉานในหมู่สงฆ์) ได้แก่ จำนวนภิกษุแต่ละฝ่ายที่มีความขัดแย้งกันในเรื่องพระธรรมวินัยและคำสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่ถึงฝ่ายละ 4 รูปขึ้นไป จัดเป็นสังฆราชี ไม่เป็นสังฆเภท. ต่อเมื่อใด แต่ละฝ่ายมีภิกษุจำนวน 4 รูปขึ้นไป ซึ่งครบองค์สงฆ์ทำอุโบสถสังฆกรรมได้เมื่อนั้น จัดว่าเป็นสังฆราชีและสังฆเภท. และแม้ว่าฝ่ายหนึ่งมี 4 รูป อีกฝ่ายหนึ่งไม่ถึง 4 รูป มีรูปหนึ่งทำหน้าที่เป็นคนกลาง(เจ้าหน้าที่ให้จับสลาก) ก็เป็นเพียงสังฆราชี ไม่เป็นสังฆเภท

ตรัสแก่พระอุบาลีอีกว่า ภิกษุปกติ(ปกตัตตภิกขุ-ผู้ไม่ต้องอาบัติปาราชิก. ไม่อยู่ระหว่างออกจากอาบัติสังฆาทิเสส. หรือไม่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม). ภิกษุมีสังวาสเสมอกัน(มีอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน). และภิกษุอยู่ในสีมาเดียวกัน จึงทำสังฆเภทได้ บุคคลนอกจากนี้ทำสังฆเภทไม่ได้ ทำได้แต่เพียงขวนขวายพยายาม(ปรกฺกมติ)เท่านั้น (อนันตริยกรรมข้อสังฆเภทของบุคคลที่มิใช่ภิกษุ จึงไม่มี)

พระอุบาลีทูลถามว่า สังฆเภทเกิดจากเหตุอะไร? ตรัสตอบว่า เกิดจากภิกษุทั้งหลายมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องพระธรรมวินัย, พุทธวจนะ, ข้อปฏิบัติ, พุทธบัญญัติ, และในเรื่องอาบัติ (เมื่อกระจายความเห็นที่ขัดแย้งกันออกไป ก็จะได้ 18 ข้อ เรียกว่า "เภทกรวัตถุ") เมื่อภิกษุทั้งหลายประกาศให้แตกแยกกันด้วยเรื่องเหล่านี้ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็จะแยกกันทำอุโบสถ, ปวารณา, และสังฆกรรม: ณ จุดนั้น คือ"สังฆเภท"

แต่ถ้าภิกษุทั้งหลาย แม้จะมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องเหล่านั้น ก็ไม่แยกกันทำอุโบสถ, ปวารณา, และสังฆกรรม ยังถือว่าสงฆ์มีความพร้อมเพรียงกันดีอยู่ คือเป็น "สังฆสามัคคี"

เมื่อพระอุบาลีทูลถามว่า ภิกษุผู้ทำสังฆเภทจะได้รับผลกรรมอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ได้รับผลชั่วร้าย(กิพฺพิสปสวติ)ไปชั่วกัป หมกไหม้ในนรกอยู่ชั่วกัป, ในพระคาถาเน้นย้ำอีกว่า ภิกษุผู้มีใจยินดีในการทำให้สงฆ์แตกกัน ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมเสื่อมจากธรรมอันปลอดจากกิเลสผูกมัด(โยคะ) คือไม่สามารถจะบรรลุมรรคผลได้ ในทางตรงกันข้าม ภิกษุผู้สามารถทำให้สงฆ์ที่แตกกัน กลับมาปรองดองกันได้ ย่อมได้บุญอันประเสริฐ จักได้บังเกิดในสวรรค์ชั่วกัปกัลป์

ทำสังฆเภท แต่พอแก้ไขได้

(411-412) ทรงตอบคำทูลถามของพระอุบาลีเรื่องทำสังฆเภท ว่าอย่างไหนแก้ไขไม่ได้ ช่วยเหลือไม่ได้? อย่างไหนพอแก้ไขได้ พอช่วยเหลือได้? ดังนี้

- กรณีแก้ไขไม่ได้, ช่วยเหลือไม่ได้, ต้องเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ชั่วกัป ได้แก่ภิกษุผู้มีความเห็นแตกแยกในเรื่องพระธรรมวินัยเป็นต้น ดังกล่าวแล้ว ยังอำพรางความเห็นของตน ไม่บอกว่าฝ่ายไหนถูกฝ่ายไหนผิด ไม่พูดความจริงว่าอะไรเป็นอะไร แล้วบอกให้ภิกษุทั้งหลายจับสลาก ซึ่งระบุแต่เพียงว่า สลากไหนเป็นฝ่ายธรรมวินัย สลากไหนไม่ใช่ เท่านั้น คือทำอย่างคลุมเครือ มีเบื้องหน้าเบื้องหลัง ไม่โปร่งใส

- กรณีพอแก้ไขได้, พอช่วยเหลือได้, ไม่ต้องเกิดในอบาย, ไม่ตกนรกอยู่ชั่วกัป(ได้รับผลกรรมไม่นานถึงกัป) ได้แก่ภิกษุผู้มีความเห็นแตกแยกดังกล่าวนั้น แต่เมื่อจะทำการให้ภิกษุทั้งหลายแยกกันอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็ทำอย่างเปิดเผยชัดเจน มีการแสดงความเห็น-ความจริงว่า อย่างไหนคือธรรมวินัยและคำสอนของพระพุทธเจ้า

(คำว่า"แก้ไขได้, ช่วยเหลือได้" ไม่ได้หมายถึงว่า จะมีใครมาแก้ไขให้ หรือมาช่วยเหลือได้ เจตนาของผู้ทำเท่านั้นเป็นเครื่องกำหนดว่าจะต้องไปรับผลกรรมอย่างไร)

วัตตขันธกะ

วัตร

วัตร คือระเบียบปฏิบัติ หรือแบบแผนสำหรับปฏิบัติให้เหมาะแก่กาล, แก่งาน, หรือแก่บุคคล (ตรงกับคำอังกฤษว่า custom, duty, habit) เพื่อให้เห็นชัดยิ่งขึ้น ท่านแสดงด้วยวัตรของภิกษุ ว่ามี 3 อย่าง คือ

1. *กิจวัตร* ได้แก่กิจหรือหน้าที่ที่ต้องทำ เช่น อุปัชฌายวัตร, อาคันตุกวัตร เป็นต้น

2. *จริยาวัตร* ได้แก่มารยาทอันควรประพฤติ เช่น ไม่ทิ้งขยะออกทางหน้าต่าง, ไม่จับสิ่งของที่เป็นอนามาส เช่น เงิน, ทอง เป็นต้น

3. *วิธีวัตร* ได้แก่แบบอย่าง หรือธรรมเนียมปฏิบัติที่พึงกระทำ เช่น วิธีเก็บบาตร, วิธีเดินเป็นหมู่

เป็นต้น

ภิกษุผู้เพียบพร้อมด้วยวัตร เรียกว่า "อาจารสัมปันโน" หรือ "วัตตสัมปันโน" มักจะมาคู่กับคำว่า "สีลสัมปันโน"(ผู้มีศีล). แสดงว่า อาจาระและวัตรต่างจากศีล. ภิกษุผู้เพียบพร้อมด้วยอาจาระ(วัตร)และศีล คือภิกษุผู้งามพร้อมน่าเคารพเลื่อมใส

อาคันตุกวัตร

ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุอาคันตุกะ

(414-415) ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน มีเรื่องของความไม่เรียบร้อยทางด้านมารยาทและความประพฤติที่ไม่สมควรหลายอย่างของพวกภิกษุอาคันตุกะ ซึ่งทรงได้รับการรายงานจากภิกษุทั้งหลาย จึงทรงวางระเบียบปฏิบัติแก่ภิกษุอาคันตุกะเมื่อเข้าไปยังวัดอื่น ดังนี้

1. *รองเท้า*-ให้ถอดและเคาะ(ฝุ่นผงดินโคลน) ถือไปต่ำๆ
2. *ร่ม*-อย่ากางเข้าวัด
3. *ศีรษะ*-อย่าโพกหรือคลุมผ้าเข้าไป
4. *จีวร*-ถ้าคลุมพาดไว้บนศีรษะ ให้ลดลงไว้ที่บ่า
5. *กิริยาอาการ*-อย่ารีบร้อนรุกรนเข้าไป
6. *ไปถึงที่ประชุมสงฆ์*-ให้วางบาตรจีวรไว้ในที่แห่งหนึ่ง (อย่าหอบของพะรุงพะรังเข้าที่ประชุม)

7. *น้ำดื่ม-น้ำใช้*-อย่าใช้สับสนกัน น้ำดื่มสำหรับดื่ม น้ำใช้สำหรับล้างมือล้างเท้า

8. *การล้างมือล้างเท้า*-ใช้มือข้างหนึ่งราดน้ำล้างเท้า มืออีกข้างหนึ่งเช็ดถูเท้า ไม่ใช้มือข้างเดียวกันทั้งราดน้ำและเช็ดถูเท้า

9. *ผ้าเช็ดรองเท้า*-ถามเขาก่อนว่าผ้าไหนสำหรับเช็ดรองเท้า ใช้ผ้าแห้งเช็ดก่อน ผ้าเปียกเช็ดทีหลัง เช็ดแล้วก็ซักบิดผึ่งไว้ให้เขา

10. *การกราบไหว้*-ถ้าเจ้าถิ่นมีอายุพรรษามากกว่า ให้เข้าไปกราบไหว้ ถ้าเขาพรรษาอ่อนกว่า ให้รับการกราบไหว้จากเขา (ถามพรรษากันก่อน)

11. *เรื่องที่ต้องถามก่อนเข้าพักอาศัย*-คือเสนาสนะ, ที่บิณฑบาต(ว่าที่ไหนควรไปไม่ควรไป), บ้านที่จะไปรับบิณฑบาต (ดูปาฏิเทสนียสิกขาบท), ที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ, น้ำฉันน้ำใช้, ไม้เท้า, ระเบียบกติกาของวัด ว่าเวลาเข้า-ออกวิหาร ตั้งไว้อย่างไร

12. *การเข้าวิหาร*-เคาะประตูก่อนจึงผลักบานประตู มองสำรวจให้ทั่ว(กรณีไม่มีภิกษุอยู่อาศัย) ถ้าเห็นว่ารกเรื้อไม่เรียบร้อยก็ช่วยปัดกวาดจัดวางสิ่งของให้เรียบร้อย ไม่ทำให้ของเสียหาย

13. *การปัดกวาด-เช็ดถู*-ถ้าวิหารมีหยากไย่ ให้กวาดตั้งแต่เพดานลงมา เห็นอะไรสกปรกมีฝุ่นเกาะขึ้นรา ก็ใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดถู เก็บวางสิ่งของเครื่องใช้ทุกอย่างในวิหารให้เรียบร้อย

14. *หน้าต่าง*-ลมหอบเอาฝุ่นละอองมาทางไหน ให้ปิดทางนั้น, ในฤดูหนาว กลางวันเปิดหน้าต่าง กลางคืนปิด, ในฤดูร้อน

กลางวันปิด กลางคืนเปิด (สำหรับในภูมิภาคนั้น)

15. *รอบๆ วิหารที่พัก*-ดูแลจัดการให้เรียบร้อย ตั้งแต่บริเวณไปจนถึงห้องส้วม

(ภิกษุอาคันตุกะไปพักอาศัยที่ไหน ให้ปฏิบัติต่อที่นั้นเหมือนเป็นที่อยู่ของตนเอง เพราะวัด, วิหาร, สิ่งของเครื่องใช้เป็นของสงฆ์ส่วนรวม ทั้งนี้ นอกจากสิ่งที่เป็นของส่วนบุคคล)

อาวาสิกวัตร

ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุเจ้าถิ่น

(416-417) เมื่อพิจารณาจากอาคันตุกวัตร ก็จะรู้ได้ว่าภิกษุเจ้าถิ่นมีอะไรต้องทำบ้าง ภิกษุเจ้าถิ่นเป็นฝ่ายต้อนรับให้ความสะดวกแก่ภิกษุอาคันตุกะ ด้วยความเอื้อเฟื้อ ถ้าเห็นอาคันตุกะมีพรรษามากกว่า ให้แสดงการต้อนรับ ตั้งแต่ปูอาสนะ, ตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ถวาย, ลุกรับบาตรจีวรจากท่าน ถ้ามีน้ำใจกว่านั้น ก็ให้คอยเช็ดรองเท้า และซัก-ตากผ้าเช็ดรองเท้าให้ท่าน

คมิกวัตร

ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้จะออกเดินทาง

(418-419) ภิกษุสมัยพุทธกาลไม่อยู่ประจำในที่ใดที่หนึ่งนาน โดยเฉพาะเมื่อออกพรรษาแล้ว ก็จะออกเดินทางจาริกไปยังที่ต่างๆ คนละทิศละทาง, ก่อนจะไป ภิกษุบางพวกไม่ใส่ใจที่จะ

ทำหน้าที่ของผู้อยู่อาศัยให้เรียบร้อยดีงาม จึงทรงวางระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้จะออกเดินทาง ดังนี้

ให้เก็บเครื่องไม้เครื่องดิน ปิดประตูหน้าต่าง มอบหมายเสนาสนะให้มีผู้รับดูแลต่อจากตน, ถ้าไม่มีภิกษุ ให้มอบหมายแก่สามเณร ถ้าสามเณรไม่มี ให้มอบหมายแก่คนวัด(อารามิก) ถ้าไม่มีคนวัด ให้มอบหมายแก่อุบาสก ถ้าไม่มีใครที่จะมอบหมายได้เลยให้ยกเตียง, ตั่ง, และสิ่งของทั้งหลาย กองรวมไว้

ก่อนออกเดินทาง เห็นวิหารที่อยู่รั่ว ถ้าพอจะทำได้ ให้จัดการซ่อม ถ้าจำเป็นทำไม่ได้ ให้เก็บรวมสิ่งของไว้ในที่ที่จะไม่ถูกฝนรั่วรด ถ้าวิหารรั่วไปทั่ว สุดที่จะซ่อมแซมแก้ไข ให้ขนเครื่องเสนาสนะเข้าไปฝากไว้ในบ้าน ถ้าทำอย่างนั้นไม่ได้ ให้ยกเตียงตั่งซ้อนกันไว้บนแผ่นศิลา แล้ววางของอย่างอื่นซ้อนทับ เอาหญ้าหรือใบไม้คลุมไว้ อย่างน้อยก็ให้เตียงและตั่งปลอดภัย

ภัตตัคควัตร

ระเบียบปฏิบัติในการฉันอาหาร

(420-423) การกล่าวอนุโมทนาหลังจากฉันอาหาร เกิดขึ้นเพราะชาวบ้านตำหนิภิกษุทั้งหลาย ที่ฉันแล้วก็ลุกจากไป โดยไม่กล่าวอะไรให้เขาชื่นชมยินดี (ต่างจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมให้เจ้าภาพได้สุขใจเบิกบานใจทุกครั้ง) การกล่าวอนุโมทนาทรงให้เป็นหน้าที่ของพระเถระกล่าวแทนภิกษุทั้งหลายที่ไปฉัน

ครั้งหนึ่ง ภิกษุฉันเสร็จแล้วพากันกลับก่อน เหลือไว้แต่

พระสาริบุตรรูปเดียว เมื่อทำหน้าที่กล่าวอนุโมทนาแล้ว ท่านก็เดินกลับรูปเดียว พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล รับสั่งถามว่า อาหารฉันคงมาก จึงกลับช้า? ท่านกราบทูลว่า อาหารมีมากและภิกษุทั้งหลายพากันกลับก่อน, เป็นเหตุให้ทรงวางระเบียบว่า เมื่อฉันเสร็จ ให้พระเถรานุเถระ 4-5 รูปอยู่ด้วยกันก่อน เว้นแต่รูปใดรูปหนึ่งมีเหตุจำเป็นต้องรีบกลับ ให้ขอกลับก่อนได้

(424) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไปฉันในโรงฉัน ด้วยกิริยามารยาทที่ไม่เรียบร้อยหลายอย่าง เป็นเหตุให้ทรงวางระเบียบปฏิบัติในการไปฉันในโรงฉัน เรียกว่า "ภัตตัคควัตร" ดังนี้

- นุ่งห่มให้เรียบร้อย(เป็นปริมณฑล) คาดประคดเอว ห่มผ้าซ้อน 2 ชั้น (สคุณ กตฺวา สงฺฆาฏิโย ปารุปิตฺวา) กลัดลูกดุม (กันจีวรห่มปลิวเวิกขึ้น)
- ล้างบาตรก่อนไป ไม่ต้องรีบร้อน ไม่เดินแซงพระเถระ
- เมื่อเข้าไปในละแวกบ้าน ให้สำรวม ทอดตาต่ำ อย่าถลกผ้าหรือตวัดพาดชายจีวร
- ในละแวกบ้าน อย่าหัวเราะลั่น ให้พูดแต่เบาๆ อย่าเดินส่ายไปส่ายมา หรือทำศีรษะโคลงเคลง (กิริยาอาการให้เป็นไปตามเสขิยวัตร)

บิณฑจาริกวัตร

ระเบียบปฏิบัติในการบิณฑบาต

(426-427) ระเบียบปฏิบัติในการบิณฑบาต เรียกว่า"บิณฑ-

จาริกวัตร" เกิดจากความไม่เรียบร้อยต่างๆ ของภิกษุที่ไปบิณฑบาต, มีอยู่กรณีหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปบิณฑบาต ไม่ได้ดูว่าทางที่เดินเข้าไป เป็นทางเข้าไปภายในเรือนของเขา ปรากฏว่าได้เดินเข้าไปถึงห้องนอนของหญิงคนหนึ่ง ซึ่งนอนเปลือยอยู่ เมื่อรู้ว่าเข้าผิดทาง ท่านจึงรีบถอยกลับ แต่สามีของนางเห็น แล้วคิดไปว่าภิกษุนั้นได้เข้าไปข่มขืนภรรยาของตน ได้จับภิกษุมาทุบตี ภรรยาเห็นเข้าก็ถามว่าทุบตีภิกษุทำไม? เมื่อได้ฟังความ นางก็บอกว่า ภิกษุไม่ได้ทำผิดอะไร เรื่องจบลงด้วยดี แต่ภิกษุนั้นเจ็บตัวไป. เรื่องนี้ภิกษุทั้งหลายได้ทราบเข้า ต่างก็ตำหนิภิกษุนั้นที่ไม่ดูทางเดินให้ดี พระพุทธองค์ได้ทรงประมวลความบกพร่องเสียหายต่างๆ ในการบิณฑบาตของภิกษุให้เป็นหลักปฏิบัติ ดังนี้

- การนุ่งห่ม และกิริยามารยาท ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสำรวมระวัง (เหมือนระเบียบปฏิบัติในการเข้าสู่ละแวกบ้านทั่วไป)

- เมื่อเข้าไปในเขตบ้านเรือน ดูให้ดีว่าทางไหนเป็นทางไหน อย่าลุกลนรีบร้อนเข้าออก อย่ายืนอยู่ไกลหรือใกล้เกินไป เมื่อยืนรอรับบิณฑบาต อย่ารอนานนักและอย่ากลับเร็วนัก ดูอาการว่าเขาจะถวายหรือไม่

- เมื่อเขาจะใส่อาหารลงในบาตร ให้แหวกผ้าห่ม(สังฆาฏิหรือจีวรซ้อน 2 ชั้น)ด้วยมือซ้าย น้อมบาตรไปด้วยมือขวา แล้วใช้มือทั้งสองข้างประคองบาตรรับอาหาร อย่ามองหน้าเขา(อาหารที่ใส่บาตร ระบุว่ามี 2 อย่างคือ ภิกษา(food) และ สูปะ(แกง-curry. บางคนใส่สูปะด้วย)

- เมื่อเขาใส่อาหารลงในบาตรเสร็จแล้ว ให้คลุมบาตรด้วยจีวร เดินกลับด้วยกิริยาสงบเรียบร้อย ไม่รีบร้อน

(ข้อวัตรอย่างอื่น เหมือนในเสขิยวัตร)

อารัญญกวัตร

ระเบียบปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า

(428-429) ภิกษุพวกหนึ่ง อยู่ด้วยกันในป่าหลายรูป ไม่ได้ตั้งน้ำดื่มน้ำใช้ไว้ ไฟก็ไม่ได้ก่อไว้ ไม้สีไฟก็ไม่ได้เตรียมไว้ ไม่รู้จักตำแหน่งของดาว(น นกฺขตฺตปทานิ ชานนฺติ-they did not know the positions of the lunar mansions) ไม่รู้จักทิศทั้ง 4. วันหนึ่งพวกโจรไปที่นั่น ขออะไร ถามอะไร พวกภิกษุก็บอกแต่ว่าไม่มี ไม่รู้ โจรก็เลยคิดกันว่า พวกนี้ไม่ใช่ภิกษุ จึงทำร้ายร่างกาย แล้วหนีไป. เมื่อพระพุทธองค์ทรงสดับเรื่องนี้ จึงทรงวางระเบียบปฏิบัติให้ภิกษุผู้อยู่ป่าได้ประพฤติกัน ดังนี้

- ลุกแต่เช้าตรู่ เอาบาตรใส่ถุงบาตรคล้องบ่า, พาดจีวรบนไหล่, สวมรองเท้า, เก็บเครื่องไม้เครื่องดิน, ปิดประตูหน้าต่างแล้วจึงออกจากที่พัก

- เมื่อเห็นว่าจะเข้าเขตบ้าน ให้ถอดรองเท้า, เคาะ, เก็บใส่ถุงคล้องบ่า(แทนถุงบาตร) แล้วห่มผ้าให้เรียบร้อย เดินไปด้วยอาการสำรวม ไม่รีบร้อน...

- ขากลับจากบิณฑบาต เอาบาตรกลับเข้าใส่ถุง คล้องบ่า, พับจีวรวางบนศีรษะ(ปกศีรษะ-สีเส กริตฺวา), สวมรองเท้าออกเดิน

- ภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องตั้งน้ำดื่มน้ำใช้ไว้, ติดไฟไว้, เตรียมไม้สีไฟไว้, เตรียมไม้เท้าไว้, ให้เรียนรู้ตำแหน่งดาวทั้งหมดหรือบางส่วน และต้องรู้ว่าทิศไหนเป็นทิศไหน

(ระเบียบปฏิบัติเหล่านี้ช่วยให้ได้รู้ว่า สมัยนั้น ไฟได้จากไม้สีไฟ(อรณิสหิตๆ), จีวรที่ห่มเข้าบ้าน ใช้จีวร 2 ชั้น(สังฆาฏิ)ห่ม, และภิกษุคำนวณวันเดือนปีด้วยตำแหน่งดาวที่เรียกว่า "นักขัตตบท" จึงจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีดูดาว)

เสนาสนวัตร

ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับที่อยู่

(430-431) คราวหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายทำจีวรอยู่กลางแจ้ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เอาที่นั่งที่นอนออกมาเคาะอยู่เหนือลม ฝุ่นผงก็ฟุ้งตลบไปทางภิกษุเหล่านั้น, เรื่องนี้เป็นมูลเหตุให้ทรงวางระเบียบปฏิบัติในเรื่องที่เกี่ยวกับเสนาสนะ ให้พิถีพิถันระมัดระวังในการเคลื่อนย้ายและยกสิ่งของ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายและไม่ทำให้ภิกษุอื่นเดือดร้อน

นอกจากให้ทำอย่างพิถีพิถันระมัดระวังแล้ว ยังทรงให้หลักปฏิบัติแก่ภิกษุผู้อยู่ในวิหารหลังเดียวกันกับผู้มีพรรษามากกว่าด้วย ว่าจะทำอะไรต้องขอโอกาส(อาปุจฺฉา)ท่านก่อน ไม่ว่าจะเป็นการถาม, การเรียน, การสาธยาย, การแสดงธรรม ไปจนถึงการตามประทีป และการปิด-เปิดหน้าต่าง ถ้าเดินจงกรมกับท่านก็ให้เดินตาม(ปริวตฺติตพฺพ-he should turn when the

senior turns) ไม่เดินกระทบท่านแม้ด้วยชายสังฆาฏิ (ให้ทิ้งระยะห่างพอประมาณ)

ชันตาฆรวัตร

ระเบียบปฏิบัติในเรือนไฟ

(432-433) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ไม่เคารพเชื่อฟังพระเถระทั้งหลาย พากันกลั่นแกล้งให้ท่านเดือดร้อนต่างๆ. ครั้งหนึ่งได้ก่อเหตุขึ้นในเรือนไฟ โดยการใส่ฟืนมาก. ติดไฟ. ปิดประตูเรือนไฟขณะที่พระเถระทั้งหลายยังอยู่ในนั้น ห้ามปรามอย่างไรก็ไม่ฟัง จนมีพระเถระทนความร้อนไม่ได้ ถึงกับเป็นลมหมดสติไปก็มี. การกระทำของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ครั้งนั้น เป็นเหตุให้ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ ไม่ให้ภิกษุปิดประตูเรือนไฟแล้วนั่งขวางประตู พร้อมกันนั้นได้ทรงวางระเบียบปฏิบัติในเรือนไฟ ดังนี้

- ภิกษุใดก็ตาม เมื่อไปถึงเรือนไฟ ถ้าเห็นเถ้ามาก ก็ให้เทเถ้าทิ้งเสีย และให้ทำความสะอาดทั้งภายในและบริเวณรอบๆ เรือนไฟ
- ให้บดจุณ. แช่ดินเหนียว. และตักน้ำไว้ในราง
- เมื่อจะเข้าไปในเรือนไฟ ให้เอาดินเหนียวทาหน้าก่อน (กันความร้อน) และปิดประตูทั้งด้านหน้าและด้านหลัง
- ในเรือนไฟ อย่านั่งเบียดพระเถระ อย่ากีดกันที่นั่งภิกษุใหม่ ถ้ามีแก่ใจ(อุตสาหะ) ให้ทำการนวดฟั้นแก่พระเถระ
- เมื่อออกจากเรือนไฟ ให้ถือตั่งออกมาด้วย และอย่า

ลืมปิดประตู

- จากเรือนไฟไปสรงน้ำ ให้นวดฟั้นแก่พระเถระในน้ำก็ได้ อย่าสรงน้ำข้างหน้าพระเถระ และอย่าสรงน้ำทางเหนือน้ำ เมื่อสรงน้ำเสร็จแล้วจะขึ้นข้างบน จงหลีกทางให้พระเถระที่จะลงก่อน

- ภิกษุใดออกจากเรือนไฟภายหลัง เห็นเรือนไฟสกปรกต้องล้าง ทำความสะอาด รางแช่ดินก็ให้ล้าง ตั่งก็ให้เก็บ อย่าลืมดับไฟปิดประตูก่อนไป

วัจจกุฏิวัตร

ระเบียบปฏิบัติสำหรับวัจกุฏี(ส้วม)

(434-437) เกิดกรณีที่เป็นมูลเหตุให้ทรงวางหลักปฏิบัติในการใช้วัจกุฏิ 3 เรื่อง คือ

1. ภิกษุรูปหนึ่งจากตระกูลพราหมณ์ ถ่ายอุจจาระแล้วไม่เคยชำระล้าง เพราะรังเกียจว่าสกปรกเหม็น ผลก็คือ ในวัจมรรค(ช่องทวารหนัก)ของท่านเป็นแผลเน่าจนเกิดหนอน ภิกษุทั้งหลายได้ทราบก็นำความกราบทูล ทรงตำหนิ และทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ สำหรับภิกษุที่ถ่ายแล้วไม่ชำระ

2. เมื่อยังไม่มีระเบียบกติกาในการใช้วัจกุฏี พวกภิกษุก็เอาเรื่องอายุพรรษามาใช้ด้วย คือเข้าส้วมตามลำดับพรรษา เคยมีภิกษุใหม่กลั้นรอไม่ไหว ถึงกับเป็นลมล้มพับ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า ภิกษุใดอ้างพรรษา เข้าไปถ่ายอุจจาระในวัจกุฏี เป็นอาบัติทุกกฏ

3. พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ แสดงพฤติกรรมหลายอย่างที่ไม่เหมาะสม ไม่เรียบร้อยในการใช้วัจกุฎี เช่น ถลกสบงเข้าส้วม, เบ่งเสียงดัง, เคี้ยวไม้ชำระฟันไปพลางถ่ายอุจจาระไปพลาง เป็นต้น เหล่านี้ คือมูลเหตุให้ทรงวางระเบียบปฏิบัติในการใช้วัจกุฎี ดังนี้

- ไปถึงวัจกุฎี ให้ยืนกระแอมอยู่ข้างนอกก่อน
- ภิกษุผู้อยู่ข้างใน เมื่อได้ยินเสียงกระแอม ให้กระแอมตอบ
- ก่อนจะเข้าวัจกุฎี ให้พาดจีวรไว้บนราวจีวรหรือที่ราวตากจีวร
- เข้าไปด้วยอาการเรียบร้อย ไม่รีบร้อนวิ่งเข้า ไม่ถลกผ้าเข้าไป
- ยืนบนเขียงถ่าย(ที่รองเหยียบ) แล้วจึงเลิกผ้า
- ไม่ถอนหายใจแรงขณะถ่าย
- ไม่เคี้ยวไม้ชำระฟันขณะถ่าย
- ถ่ายอุจจาระให้ตรงช่อง อย่าให้เรี่ยราด, ถ่ายปัสสาวะก็ให้ลงรางปัสสาวะ และอย่าถ่มน้ำลายลงในรางปัสสาวะ
- อย่าชำระด้วยไม้หยาบ(มีเสี้ยนมีคม) และอย่าทิ้งไม้ชำระลงในช่องถ่าย
- ถ่ายเสร็จแล้วยืนปิดผ้านุ่งดังเดิม อย่าผลุนผลันออกอย่าเลิกผ้านุ่งออกมาจากวัจกุฎี
- ในการชำระ อย่าให้เกิดเสียงดังปุๆ
- อย่าเหลือน้ำชำระไว้ในกระบอกชำระ
- เห็นวัจกุฎีสกปรกเลอะเทอะ ต้องล้าง, เห็นตะกร้าไม้

ชำระเต็ม ให้เอาไปเททิ้ง, ให้ดูแลปัดกวาดและทำความสะอาดรอบๆ บริเวณวัจกุฎีด้วย

- น้ำในหม้อชำระไม่มี ให้ตักมาใส่

(จะเห็นได้ว่า ให้ภิกษุแต่ละรูปถือเป็นหน้าที่ ไม่ใช่มอบหมายให้รูปใดรูปหนึ่งทำ สุขลักษณะอนามัยก็จะเกิดขึ้นเอง)

บ่อน้ำในวัดเชตวัน เชื่อว่ามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล

(438-445) ว่าด้วยอุปัชฌายวัตร, สัทธิวิหาริกวัตร, อาจริย-วัตร, และอันเตวาสิกวัตร เนื้อหาตรงกับในมหาวรรค ที่ผ่านมาแล้ว

ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ

ภิกษุมีอาบัติเข้าฟังสวดปาติโมกข์

(447-448) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ ปราสาทที่นางวิสาขาเป็นเจ้าภาพสร้างไว้ในวัดบุพพาราม(อยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงสาวัตถี). วันนั้นเป็นวันอุโบสถ 15 ค่ำ เป็นวันเกิดเหตุการณ์ซึ่งทำให้พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นับแต่นี้ไป พระองค์จะไม่ทรงทำอุโบสถ และจะไม่ทรงสวดปาติโมกข์

วันนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ เพื่อทำอุโบสถสวดปาติโมกข์ กระทั่งเวลาได้ล่วงเลยปฐมยามไปแล้วก็ยังประทับนิ่งอยู่ แม้พระอานนท์ลุกจากที่นั่งไปกราบทูลให้ทรงรู้เวลาที่ล่วงเลย ก็ยังประทับนิ่งอยู่อย่างเดิม และแม้พระอานนท์จะเข้ากราบทูลถึง 3 ครั้ง พระอาการก็มิได้เปลี่ยนไป. เวลาผ่านไปอีกจนล่วงเลยมัชฌิมยามและปัจฉิมยาม ซึ่งพระอานนท์ก็ได้

เข้าไปทูลอาราธนาทุกช่วงยามที่ล่วงเลยอย่างเดียวกัน ก็ไม่เป็นผล จนกระทั่งรุ่งอรุณ จึงมีรับสั่งแก่พระอานนท์ว่า ที่ประชุมสงฆ์(วันนี้)ไม่บริสุทธิ์

พระมหาโมคคัลลานะได้ฟังพระดำรัส ก็สงสัยว่าทรงหมายถึงภิกษุรูปใด เมื่อเพ่งกำหนดจิตของภิกษุสงฆ์ทั้งหมดด้วยจิตของตน ก็ได้เห็นบุคคลคนหนึ่งมีศีลไม่บริสุทธิ์, ปกปิดอาบัติ, ขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว, มีจิตใจหมักหมมด้วยกิเลส อยู่ในที่ประชุมสงฆ์นั้น ท่านเข้าไปหาเขาผู้นั้น บอกให้ลุกขึ้น และกล่าวว่า พระพุทธองค์เห็นเขาแล้ว เขาไม่มีสิทธิและฐานะของความเป็นภิกษุ, แต่เขาผู้นั้นก็แสดงอาการไม่รู้ไม่ชี้ พระมหาโมคคัลลานะต้องกล่าวเตือนถึง 3 ครั้ง เมื่อไม่เป็นผล จึงฉุดแขนลากออกจากห้องประชุม แล้วปิดประตูใส่กลอน เข้าไปทูลรายงานว่าได้จัดการบุคคลนั้นให้ออกไปแล้ว ที่ประชุมสงฆ์บริสุทธิ์แล้ว ขอได้ทรงสวดพระปาติโมกข์เถิด

พระพุทธองค์ตรัสว่า การกระทำของพระมหาโมคคัลลานะเป็นที่น่าอัศจรรย์ หาดูไม่ได้ ที่ได้ลากเอาคนชั่วออกจากภิกษุสงฆ์ได้ และตรัสถึงความน่าอัศจรรย์ที่เหมือนกัน ระหว่างมหาสมุทรกับพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัยเหมือนมหาสมุทร

(449-464) ตรัสว่า พวกอสูรเห็นความน่าอัศจรรย์ของมหาสมุทร ส่วนภิกษุทั้งหลายเห็นความน่าอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ดังนี้

1. มหาสมุทรมีความลาดลุ่มลึกลงไปตามลำดับ ไม่ใช่ลึกโกรกเท่ากันหมด. พระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน มีความลาดลุ่มลึกไปตามลำดับด้วยสิกขา, ด้วยข้อปฏิบัติ, และด้วยวิธีปฏิบัติ(สิกขา, กิริยา, และปฏิปทา) ไม่ใช่ว่ามีแต่การตรัสรู้ธรรมอย่างเดียว

2. น้ำในมหาสมุทรไม่เคยล้นฝั่ง. พระอริยสาวกของพระพุทธเจ้าในพระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน ไม่เคยล่วงละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว แม้จะต้องแลกด้วยชีวิตก็ตาม

3. มหาสมุทรไม่มีการขังซากศพเอาไว้ มีแต่ซัดขึ้นฝั่งไม่ให้เหลือตกค้าง. ในพระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน บุคคลใดเป็นคนทุศีล แฝงตนเป็นสมณะ สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น แม้เขาอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ก็ได้ชื่อว่าไกลสงฆ์ และสงฆ์ก็อยู่ไกลเขา (ใครจะรู้หรือไม่รู้ เขาก็ไม่ใช่ภิกษุ ไม่อาจจะงอกงามในพรหมจรรย์ได้)

4. แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย เมื่อไหลไปถึงมหาสมุทร ก็ทิ้งชื่อทิ้งตระกูลเดิมของตนหมด มีแต่ความเป็นมหาสมุทรอย่างเดียว. บุคคลจากวรรณะต่างๆ ที่ออกบวชในพระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน ย่อมทิ้งชื่อทิ้งตระกูลเดิมของตน มาเป็นสมณะศากยบุตรเหมือนกันหมด

5. แม่น้ำไหลไปรวมลงที่มหาสมุทร ฝนจากฟ้าตกลงไปรวมอยู่ที่มหาสมุทร แต่มหาสมุทรก็ไม่เคยพร่องและไม่เคยเต็มล้นให้เห็น. ในนิพพาน(อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ)ก็เหมือนกัน มีภิกษุมากมายเป็นพระอรหันต์ แม้จะนิพพานอีกสักเท่าไร ก็ไม่เคยพร่อง ไม่เคยเต็มล้นให้ปรากฏ

6. มหาสมุทรมีรสเค็มรสเดียว. พระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน มีอยู่รสเดียว คือวิมุตติรส(ความพ้นทุกข์)

7. ในมหาสมุทร มีรัตนะล้ำค่าหลากหลาย คือ เพชรนิล จินดา. เงิน. ทอง เป็นต้น: ในพระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน มีรัตนะ(คือธรรม)นานัปการ เช่น สติปัฏฐาน ๔. สัมมัปปธาน ๔. อิทธิบาท ๔ เป็นต้น

8. มหาสมุทร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ใหญ่ๆ คือ ปลา. ยักษ์ชนิดต่างๆ. อสูร. นาค. และคนธรรพ์ ก็อยู่ในมหาสมุทร. พระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน เป็นที่รวมของพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ มากมาย

(465) ต่อจากนั้น ทรงเปล่งอุทานว่า

"ปิดไว้ ฝนจึงกระหน่ำ(รั่ว)
เปิดเสีย ฝนก็ไม่กระหน่ำ(ไม่รั่ว)
เพราะฉะนั้น ที่ปิดไว้ จงเปิด
เปิดแล้ว ฝนก็จะไม่กระหน่ำ(ไม่รั่ว)"

(อรรถกถาไขความว่า เมื่อต้องอาบัติแล้วปกปิดไว้ เท่ากับต้องอาบัติอื่นอีก ถ้าต้องอาบัติแล้วเปิดเผย การต้องอาบัติอื่นด้วยเหตุอย่างนั้นก็ไม่มี)

(466) แล้วตรัสต่อไปในคราวนั้นว่า ตั้งแต่นี้ไป พระองค์จะไม่ทำอุโบสถ ไม่สวดปาติโมกข์. ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำกันเอง (เหตุผลก็คือ)เป็นไปไม่ได้ที่พระองค์จะทรงทำอุโบสถและทรงสวดปาติโมกข์ในหมู่สงฆ์ที่มีอาบัติ ทรงให้ปรับเป็นอาบัติ

ทุกกฏแก่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวแต่ก็ยังเข้าฟังปาติโมกข์ และเมื่อยังมีภิกษุนั้นอยู่ในที่ประชุม ทรงอนุญาตให้งด(สวด)ปาติโมกข์

วิธีงดปาติโมกข์ ทรงแนะนำให้ประกาศในท่ามกลางสงฆ์ขณะที่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวยังอยู่ในที่ประชุมว่า บุคคลชื่อนี้มีอาบัติติดตัว ข้าพเจ้าของดการฟังปาติโมกข์ของเธอ. เมื่อเธอยังอยู่ในหมู่สงฆ์ ก็ไม่ต้องสวดปาติโมกข์ ครั้นได้ประกาศอย่างนี้แล้ว ปาติโมกข์ก็เป็นอันงดไปสำหรับวันอุโบสถนั้น

งดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์

(467) หลังจากมีระเบียบปฏิบัติให้งดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวแล้ว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ซึ่งมีอาบัติติดตัว ได้ปรึกษากันว่า ถึงจะมีอาบัติก็ไม่มีใครรู้ได้ พวกเธอพากันนั่งฟังปาติโมกข์เฉยอยู่ แต่มีพระเถระอยู่หลายรูป ซึ่งล่วงรู้วาระจิตของผู้อื่น ได้บอกภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุฉัพพัคคีย์รูปนี้ๆ ปรึกษากันเรื่องที่ตนมีอาบัติติดตัว ยังพากันฟังปาติโมกข์อยู่. เมื่อพวกภิกษุฉัพพัคคีย์รู้อย่างนั้นก็ไหวทัน พากันชิงประกาศงดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ก่อน เรื่องนี้เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า ห้ามภิกษุงดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติติดตัว ภิกษุใดงด เป็นอาบัติทุกกฏ

(468-498) การงดปาติโมกข์แก่ภิกษุ ทรงแจกแจงโดยละเอียดว่า งดโดยไม่เป็นธรรมแต่มีมูล ก็มี งดอย่างเป็นธรรมและมีมูล ก็มี, กรณีใดที่วินิจฉัยยังไม่ได้ว่า เป็นอาบัติติดตัวหรือไม่(ยังค้างการพิจารณาอยู่) ก็ให้งดปาติโมกข์ได้ เมื่องดปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปใด รูปนั้นต้องออกจากที่ประชุมก่อน สงฆ์ที่เหลือก็

ดำเนินการสวดปาติโมกข์ต่อไป จะเลิกประชุมกลางคันได้ต่อเมื่อเกิดเหตุจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้

1. พระราชาเสด็จมา (เลิกสวดเพื่อรับเสด็จ)
2. โจรมาปล้น (เลิกสวดเพื่อหนีภัย)
3. ไฟไหม้ (เลิกสวดเพื่อดับไฟหรือป้องกันไฟลามมาไหม้)
4. น้ำหลากมา (เลิกสวดเพื่อหนีน้ำ, สวดกลางแจ้ง ถ้าฝนตก ก็เลิกสวดได้)
5. คนมามาก (เลิกสวดเพื่อต้อนรับ หรือดูว่าเกิดอะไรขึ้น)
6. ผี(อมนุษย์)เข้าภิกษุ (เลิกสวดเพื่อแก้ไขอาการ)
7. สัตว์ร้ายเข้าวัด (เลิกสวดเพื่อไล่สัตว์)
8. งูเลื้อยเข้าที่ประชุม (เลิกสวดเพื่อไล่งู)
9. มีภิกษุป่วยหนักหรือมรณภาพ (เลิกสวดเพื่อช่วยเหลือ)
10. พรหมจรรย์มีอันตราย(เลิกสวดเพราะเกิดความวุ่นวาย)

(การงดปาติโมกข์ เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมอย่างไร มีแจกแจงโดยละเอียดในข้อ(468-498). ในทางปฏิบัติให้ถือหลักว่า ภิกษุใดมีอาบัติติดตัวอยู่ ยังขืนเข้าฟังปาติโมกข์กับสงฆ์ ย่อมมีความผิดเป็นอาบัติทุกกฏ. ถ้านึกได้ว่าตนมีอาบัติติดตัวในระหว่างฟังปาติโมกข์ ให้บอกแก่ภิกษุที่นั่งอยู่ข้างกันว่า เมื่อออกจากที่ประชุม ตนจักแสดงอาบัติ)

ก่อนตัดสินใจเป็นผู้โจทอาบัติ

(499) วันหนึ่ง พระอุบาลีเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลปรึกษา

ว่า ถ้าภิกษุจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอธิกรณ์ โดยเป็นผู้กล่าวหาหรือโจทอาบัติภิกษุอื่น ควรรับอธิกรณ์ที่มีลักษณะอย่างไ? ตรัสแนะนำว่า ให้พิจารณาองค์ประกอบของอธิกรณ์ ดังต่อไปนี้

1. พิจารณาว่า เป็นโอกาสเวลาที่เหมาะสมหรือไม่ที่จะโจท ถ้าเห็นว่าโอกาสเวลายังไม่เหมาะ ก็อย่าโจท

2. ถ้าเห็นว่าโอกาสเวลาเหมาะสมแล้ว ก็ให้พิจารณาต่อไปว่า เรื่องที่จะโจทนั้นเป็นเรื่องจริงหรือไม่ ถ้าเห็นว่าไม่ใช่เรื่องจริง ก็อย่าโจท

3. เมื่อรู้ว่าอธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องจริงแล้ว ก็ให้พิจารณาต่อไปว่า เรื่องที่จะโจทนั้น มีประโยชน์หรือไม่ ถ้าเห็นว่าไม่มีประโยชน์ ก็อย่าโจท

4. แม้เมื่อเห็นว่าเรื่องที่จะโจทมีประโยชน์ก็ตาม ก็ให้พิจารณาต่อไปว่า ถ้าเอาเรื่องนี้มาโจท จะได้เพื่อนมาเป็นฝักฝ่ายสนับสนุนโดยถูกต้องตามธรรมตามวินัยหรือไม่ ถ้าเห็นว่าจะไม่มีเพื่อนหนุนอย่างนั้น ก็อย่าโจท

5. แม้จะมั่นใจว่ามีฝักฝ่ายสนับสนุนการโจทของตน ก็ให้พิจารณาต่อไปว่า ถ้าก่ออธิกรณ์นี้แล้ว ความบาดหมางทะเลาะวิวาท, ความแตกแยก, ความร้าวฉาน, ความเห็นต่างกัน, ข้อปฏิบัติต่างกัน จะเกิดแก่สงฆ์หรือไม่ ถ้าเห็นว่าจะเกิดผลเสียอย่างนั้น ก็อย่าโจท

ตรัสว่า ถ้าภิกษุพิจารณาองค์ประกอบเหล่านี้ก่อนตัดสินใจโจทอาบัติกัน ก็จะไม่เกิดความเดือนร้อนตามมา

สำรวจตัวเองก่อนโจท

(500-501) พระอุบาลีทูลปรึกษาว่า ภิกษุที่จะโจทผู้อื่นควรมีคุณสมบัติอะไรบ้างในตน? ทรงให้พิจารณาว่า ตนมีคุณสมบัติ 5 ประการดังต่อไปนี้หรือไม่ คือ

1. พิจารณาว่า ความประพฤติทางกายของตนบริสุทธิ์หรือไม่ มีจุดบกพร่อง มีข้อตำหนิให้เขาว่าได้หรือไม่

2. พิจารณาว่า ความประพฤติทางวาจาของตนบริสุทธิ์หรือไม่ มีการพูดที่เสียหายให้เขาตำหนิได้หรือไม่

3. พิจารณาว่า จิตใจของตนมีเมตตาหรือไม่ มีใจอาฆาตเคียดแค้นเพื่อนภิกษุรูปใดหรือไม่ ถ้ายังมีใจอาฆาตอยู่ เขาก็จะว่าเอาได้

4. พิจารณาว่า ตนมีความรอบรู้ในพระธรรมวินัยเป็นพหูสูตหรือไม่ ถ้าไม่มีความรู้เป็นพหูสูต ก็จะมีคนบอกให้ไปเล่าเรียนเสียก่อน

5. พิจารณาว่า ปาติโมกข์ทั้งสอง(ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุนีปาติโมกข์) ตนจำได้แม่นยำ, สวดได้ฉาดฉานคล่องแคล่ว, รู้ที่มาของสิกขาบท, รู้ความหมายของคำ หรือไม่ ถ้าถูกถามแล้วตอบไม่ได้ ก็จะมีคนบอกให้ไปเรียนวินัยก่อน

พระอุบาลีทูลถามว่า ถ้าภิกษุต้องการจะโจทผู้อื่น ควรจะมีธรรมข้อใดบ้างในตน? ตรัสว่า ควรจะมีธรรม 5 ประการ คือ

1. โจทให้เหมาะแก่กาล
2. โจทด้วยเรื่องที่เป็นจริง
3. โจทด้วยถ้อยคำสุภาพอ่อนโยน(สณฺห)

4. โจทด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์
5. โจทด้วยเมตตาจิต ไม่มุ่งร้าย

ตรัสว่า ถ้าภิกษุไม่มีธรรมเหล่านี้ในการโจทผู้อื่น ตนเองก็จะเดือดร้อน เพราะภิกษุอื่นจะไม่สนใจเรื่องที่ไม่เป็นเรื่อง และผู้ถูกโจทก็จะไม่เดือดร้อนอะไร

พระอุบาลีทูลถามอีกว่า ธรรมข้อใดบ้างที่ภิกษุผู้โจทควรตั้งเป็นความมุ่งหมายไว้ในใจ? ตรัสว่า ภิกษุผู้โจทควรมีความมุ่งหมายในการโจท 5 ประการ คือ

1. ความกรุณา(การุญญตา)
2. ความหวังดี หวังให้เกิดประโยชน์(หิเตสิตา)
3. ความเอ็นดู(อนุกมฺปิตา-หวังอนุเคราะห์)
4. ความพ้นจากอาบัติของผู้ถูกโจท(อาปตฺติวุฏฐานตา)
5. ถือพระวินัยเป็นที่ตั้ง (วินยปุเรกฺขารตา-ไม่ลำเอียงด้วยเหตุต่างๆ)

ส่วนธรรมของผู้ถูกโจท ทรงแนะนำให้ให้การตามความจริงและไม่ขุ่นเคืองที่ถูกโจท

ภิกขุนีขันธกะ

สตรีอุปสมบทด้วยครุธรรม

(513-517) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมี(พระน้านางและพระมารดาเลี้ยงของสิทธัตถราชกุมาร)เข้าเฝ้า กราบทูลขอให้สตรีได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัย ทรงปฏิเสธพระนางถึง 3 ครั้ง พระนางน้อยพระทัย เป็นทุกข์ ร้องไห้น้ำตานองหน้ากลับไป. พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์คราวนั้น ทรงจาริกไปยังกรุงเวลาลี ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน

แม้ไม่ทรงรับสตรีบวช พระนางมหาปชาบดีก็ปลงพระเกศา และนุ่งห่มผ้าย้อมฝาด โดยมีสตรีชาวศากยะ(สากิยานี)จำนวนมากถือเพศอย่างเดียวกัน พากันออกเดินทางไปยังกรุงเวสาลี. พระนางมหาปชาบดีนั้น พระบาททั้งสองบวมพองเพราะเดินทางไกล พระกายมอมแมม น้ำตายังพรั่งพรู ไปทรงยืน

กรรแสงอยู่ที่ซุ้มประตูด้านนอก. พระอานนท์ไปพบเข้าก็ถามว่า เกิดอะไรขึ้น? พระนางเล่าเรื่องที่ไม่ทรงรับบวชสตรี จึงเป็นทุกข์เสียใจอย่างนี้. พระอานนท์อาสาไปกราบทูลพระพุทธองค์เพื่อให้ทรงพระเมตตารับสตรีเข้ามาบวชได้

เมื่อพระอานนท์เข้ากราบทูลให้ทรงทราบถึงสภาพที่น่าสงสารของพระนางมหาปชาบดี และกราบทูลขอให้ทรงรับสตรีบวช พระพุทธองค์ก็ทรงปฏิเสธถึง 3 ครั้งเหมือนกัน. พระอานนท์คิดหนัก แต่ก็ไม่ละความพยายาม คิดอยู่แต่ว่า จะต้องมีสักวิธีที่จะทรงพิจารณาผ่อนปรนได้ ในที่สุดก็ได้กราบทูลขึ้นว่า สตรีออกบวชในพระธรรมวินัยนี้ มีทางหรือไม่ที่พวกเธอจะบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน, สกทาคามี, อนาคามี, หรือเป็นพระอรหันต์? ตรัสตอบว่า สตรีก็บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลได้ในทุกระดับที่กล่าวถึงนั้น

พระอานนท์สบช่องที่ได้มีพระดำรัสอย่างนั้น จึงกราบทูลว่า เมื่อสตรีออกบวชแล้วสามารถบรรลุธรรมได้ทุกอย่าง พระนางมหาปชาบดีเป็นพระน้านาง(มาตุจฉา)ของพระองค์ มีอุปการะใหญ่หลวง ได้เคยประคบประหงมเลี้ยงดู ถวายน้ำนม(ขีรธารา) นับแต่พระพุทธมารดาสวรรคต ขอได้ทรงพระเมตตาเถิด ขอให้สตรีได้ออกบวชในพระธรรมวินัยนี้เถิด

ด้วยคำกราบทูลอันมีเหตุผลลึกซึ้งนั้น พระพุทธองค์รับสั่งว่า ถ้าพระนางมหาปชาบดียอมรับปฏิบัติครุธรรม 8 ประการ ก็ให้ครุธรรม 8 ประการนั่นแหละเป็นการบวช(อุปสัมปทา)แก่พระนาง (ครุธรรมได้กล่าวถึงแล้วในเล่ม 1 หน้า 163). พระอานนท์

ได้เรียนครุธรรมจากพระโอษฐ์ แล้วไปแจ้งให้พระนางมหาปชาบดีทรงทราบ. พระนางกล่าวว่า ตนยินดีรับปฏิบัติครุธรรม 8 ประการ จะไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต ให้เหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่รักสวยรักงามซึ่งอาบน้ำสระผมเสร็จ ได้ช่อดอกบัว. พวงมะลิ. หรือ ช่อลำดวนแล้ว ก็จะต้องประคองสองมือ รับมายกไว้เหนือหัว

สตรีบวช ศาสนาเสื่อมสูญเร็ว

(518) เมื่อพระอานนท์เข้าเฝ้า กราบทูลเรื่องพระนางมหาปชาบดีนั้น ท่านกราบทูลว่า พระนางมหาปชาบดีได้น้อมรับปฏิบัติครุธรรม 8 ประการแล้ว พระมาตุจฉาของพระองค์ได้อุปสมบทแล้ว (ได้ความว่า ทันทีที่พระนางมหาปชาบดีน้อมรับครุธรรม พระนางก็ได้เป็นภิกษุณีโดยสมบูรณ์ ไม่มีขั้นตอนอย่างอื่นอีก ส่วนสากิยานีนางอื่นต้องเข้าสู่กระบวนการอุปสมบทใหม่)

ครั้นทรงสดับคำกราบทูลของพระอานนท์แล้ว พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าสตรีไม่ได้บวชเป็นภิกษุณี พรหมจรรย์(พระศาสนา)จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธรรม(คำสอนของพระพุทธองค์) จะดำรงอยู่ตลอดพันปี แต่เพราะเหตุที่สตรีออกบวช พรหมจรรย์จะอยู่ได้ไม่นาน สัทธรรมจะอยู่ได้เพียง 500 ปีเท่านั้น

รับสั่งแก่พระอานนท์อีกว่า

เมื่อสตรีได้ออกบวช พรหมจรรย์จะอยู่ได้ไม่นาน เปรียบเหมือนตระกูลมีหญิงมากมีชายน้อย ย่อมจะถูกโจรจู่โจมเล่นงานได้ง่าย

หรือเหมือนหนอนผีเสื้อ(เสตฏฐิกา)ที่ลงนาข้าวสาลีซึ่ง

กำลังงาม นาข้าวสาลีนั้นก็จะเงยงามอยู่ไม่ได้นาน หรือไม่ก็เหมือนเพลี้ย(มญฺเชฏฺฐิกา)ที่ลงไร่อ้อยอันงอกงาม ก็มีแต่จะทำให้ไร่อ้อยต้องย่อยยับไปในไม่ช้า

"อานนท์! คนเขากั้นทำนบสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อไม่ให้น้ำไหลหลั่งออกไปจากสระ เราก็เหมือนกัน ที่ต้องบัญญัติครุธรรม 8 ประการแก่ภิกษุณี ก็เพื่อไม่ให้ภิกษุณีละเมิดตลอดชีวิต"

(ตามพระดำรัสในเรื่องนี้ แสดงว่า พระสัทธรรมเสื่อมสูญก่อนพรหมจรรย์)

เหล่าสากิยานีได้อุปสมบท

(519-520) วันหนึ่ง ภิกษุณีมหาปชาบดีเข้าเฝ้า กราบทูลเรื่องนางสากิยานีทั้งหลายที่ยังไม่ได้บวช ว่าจะทรงมีพระเมตตาอย่างไร? ทรงแสดงธรรมโปรดมหาปชาบดี และหลังจากที่พระนางทูลลากลับไปแล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นผู้อุปสมบทแก่ภิกษุณี (วิธีอุปสมบท ไม่ได้กล่าวไว้ในตอนนี้ น่าจะเหมือนการอุปสมบทเป็นภิกษุทุกอย่างก่อน)

เมื่อสากิยานีเหล่านั้นได้บวชเป็นภิกษุณีแล้ว ก็ไปกล่าวแก่ภิกษุณีมหาปชาบดีว่า พระแม่เจ้ายังไม่ได้อุปสมบท ส่วนพวกดิฉันอุปสมบทแล้ว เพราะทรงบัญญัติว่า ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้อุปสมบทภิกษุณี, มหาปชาบดีจึงเข้าไปหาพระอานนท์ เล่าความถวาย, พระอานนท์เข้าทูลปรึกษาในเรื่องนี้ มีรับสั่งว่า ภิกษุณีมหาปชาบดีได้อุปสมบทแล้วตั้งแต่ได้รับครุธรรม 8 ประการ

วัตรและสิกขาบทของภิกษุณี

(521) ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุณีมหาปชาบดีเข้าไปนมัสการพระอานนท์ว่า อยากจะทูลขอพรอย่างหนึ่งจากพระพุทธองค์ เพื่อทรงอนุญาตให้ภิกษุและภิกษุณีกราบไหว้กัน แสดงความเคารพต่อกัน ตามลำดับพรรษา

พระอานนท์นำความเข้ากราบทูล พระพุทธองค์รับสั่งว่าเป็นไปไม่ได้ที่พระองค์จะทรงอนุญาตให้ภิกษุกราบไหว้แสดงความเคารพแก่มาตุคาม(ภิกษุณี) ตามลำดับพรรษา เพราะแม้แต่พวกเดียรถีย์ซึ่งมีคำสอนเพี้ยนๆ ก็ยังไม่กราบไว้แสดงความเคารพต่อสตรี แล้วพระองค์จะทำได้อย่างไร. ตรัสดังนั้นแล้วก็รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ห้ามภิกษุกราบไหว้(อภิวาท). ลุกรับ. ทำอัญชลิกรรม(ประนมมือไหว้). และทำสามีจิกรรม(แสดงความเคารพ)แก่มาตุคาม ภิกษุใดทำ เป็นอาบัติทุกกฏ

(522) อีกวันหนึ่ง มหาปชาบดีเข้าเฝ้า กราบทูลเรื่องสิกขาบทของภิกษุณีที่ไปตรงกันกับสิกขาบทของภิกษุว่า ภิกษุณีควรจะปฏิบัติอย่างไร? ตรัสตอบว่า ให้ตั้งใจรักษาเหมือนกับภิกษุทั้งหลาย. สำหรับสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเฉพาะสำหรับภิกษุณีทรงให้ปฏิบัติตามที่ทรงบัญญัติอีกต่างหาก

(สิกขาบทที่ตรงกันระหว่างของภิกษุกับของภิกษุณี เรียกว่า "สาธารณสิกขาบท" สิกขาบทเฉพาะของแต่ละฝ่าย เรียกว่า "อสาธารณสิกขาบท")

คำสอนอย่างย่อสำหรับปฏิบัติ

(523) ครั้งหนึ่ง ภิกษุณีมหาปชาบดีเข้าเฝ้า กราบทูลขอให้ทรงแสดงธรรมย่อๆ สั้นๆ ที่ฟังแล้วสามารถนำไปปฏิบัติเมื่ออยู่แต่ผู้เดียวได้ พระพุทธองค์ได้ประทานคำสอนที่บอกลักษณะของพระธรรมวินัย ดังนี้

1. มุ่งให้คลายกำหนัด(วิราคะ-หมดใคร่)
2. มุ่งให้ออกจากภพ(ความมี, ความเป็น, การเกิด-คือเป็นวิสัญโญคะ)
3. มุ่งให้สละออกไป ไม่ใช่สั่งสม(อปจยะ)
4. มุ่งให้มักน้อย ไม่ละโมบเห็นแก่ได้(อัปปิจฉตา)
5. มุ่งให้สันโดษ(สันตุฏฐี)
6. มุ่งความสงัดปลีกตน ไม่คลุกคลีกับคนมาก(วิเวกะ)
7. มุ่งให้ระดมความเพียร ไม่เกียจคร้าน(วิริยารัมภะ)
8. มุ่งให้เป็นคนเลี้ยงง่าย(สุภรตา)

(แนวคำสอนทั้ง 8 ข้อนี้ เป็นทั้งวินัย เป็นทั้งธรรม และเป็นทั้งคำสั่งสอน(สัตถุศาสน์)ของพระพุทธเจ้า เมื่อจับหลักได้แล้ว ก็จะสามารถอยู่ปฏิบัติธรรมคนเดียวได้)

หลักปฏิบัติต่างๆ ทางพระวินัย

ต่อไปนี้ เป็นการรวบรวมหลักปฏิบัติต่างๆ ในทางพระวินัยสำหรับภิกษุณี ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นสังฆกรรมและระเบียบปฏิบัติ(วัตร)

(524-525) **การแสดง(สวด)ปาติโมกข์**-สมัยต้นๆ ภิกษุ

ทั้งหลายไม่แสดง(สวด)ปาติโมกข์แก่ภิกษุณี (ภิกษุณีไม่มีการฟังปาติโมกข์). เมื่อทรงทราบ ก็มีรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายเป็นฝ่ายแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณี. แต่การที่ภิกษุทั้งหลายไปแสดงปาติโมกข์ที่สำนักของภิกษุณี ทำให้ประชาชนติฉินนินทาว่า ภิกษุณีกับภิกษุเป็นผัวเมียกัน เป็นชู้กัน จึงเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า ห้ามภิกษุแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณี ภิกษุใดแสดง เป็นอาบัติทุกกฏ. และทรงอนุญาตให้ภิกษุณีแสดงปาติโมกข์กันเอง. เมื่อภิกษุณีไม่รู้ว่าจะแสดงปาติโมกข์อย่างไร ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุแนะนำได้

(526-527) **การแสดงอาบัติ**-เมื่อภิกษุณีต้องอาบัติแล้วไม่มีการปลงอาบัติ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า ภิกษุณีไม่ออกจากอาบัติไม่ได้ ภิกษุณีใดไม่ออกจากอาบัติ เป็นอาบัติทุกกฏ. วิธีออกจากอาบัติ ทรงให้ภิกษุแนะนำ. ภิกษุทั้งหลายไม่รู้ว่าจะให้ใครเป็นผู้รับอาบัติของภิกษุณี? เริ่มแรก ทรงให้ภิกษุเป็นผู้รับการแสดงอาบัติของภิกษุณี แต่เมื่อมีภิกษุณีพบภิกษุที่ไหน ก็นั่งลงแสดงอาบัติต่อหน้าภิกษุที่นั่น ชาวบ้านเห็น ก็ตำหนิว่าเป็นคู่ผัวตัวเมียกัน ภิกษุณีคงจะได้ล่วงเกินภิกษุ(ในทางชู้สาว)ตอนกลางคืน จึงมาขอขมากันในตอนนี้. เรื่องนี้เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติห้ามภิกษุรับการปลงอาบัติของภิกษุณี ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ และทรงอนุญาตให้ภิกษุณีปลงอาบัติกันเอง. ถ้าภิกษุณีไม่รู้วิธี ก็ให้ภิกษุแนะนำได้

(528-529) **การสวดประกาศลงโทษภิกษุณี**–เดิมที การลงโทษ(นิคหกรรม มีตัชชนียกรรมเป็นต้น)สำหรับภิกษุณี ยังไม่มี เมื่อภิกษุทั้งหลายไปทูลถามเรื่องนี้ ทรงมอบหมายให้เป็น

หน้าที่ของภิกษุเป็นผู้ทำการลงโทษภิกษุณี แต่เวลาภิกษุณีขอให้ภิกษุระงับโทษให้ พวกภิกษุณีพบภิกษุที่ไหนก็คุกเข่าลงขอที่นั่น ชาวบ้านตำหนิเหมือนกรณีแสดงอาบัติ ตั้งแต่นั้นจึงทรงห้ามภิกษุทั้งหลายด้วยอาบัติทุกกฏ และทรงอนุญาตให้ภิกษุณีทำการลงโทษกันเอง ส่วนภิกษุ ให้เป็นเพียงผู้แนะนำวิธี

(530-531) **การระงับอธิกรณ์**-คราวหนึ่ง ภิกษุณีทั้งหลายผิดใจกัน ทะเลาะวิวาทกัน ระงับอธิกรณ์กันเองไม่ได้ เมื่อทรงทราบ ก็ได้มีรับสั่งให้ภิกษุไประงับอธิกรณ์แก่ภิกษุณี. ระหว่างที่วินิจฉัยอธิกรณ์อยู่นั้น พวกภิกษุณีที่ถูกลงโทษและที่ต้องอาบัติได้กล่าวแก่ภิกษุว่า ถ้าทรงให้ภิกษุระงับอธิกรณ์แก่ภิกษุณี ก็ขอให้ภิกษุเป็นผู้ลงโทษและรับการแสดงอาบัติของภิกษุณีด้วย เมื่อเรื่องทราบถึงพระพุทธองค์ จึงได้มีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ให้ภิกษุยกกรรม ยกอาบัติ ของภิกษุณี (คือรับเรื่องมา) แล้วมอบให้ภิกษุณีดำเนินการกันต่อไป

(532) **การเรียนพระวินัย**-ภิกษุณีลูกศิษย์(อันเตวาสินี)รูปหนึ่งของภิกษุณีอุบลวัณณา ได้ตามเสด็จพระพุทธองค์เพื่อเรียนพระวินัยอยู่ 7 ปี แต่ก็ไม่เคยจำได้ หลงๆ ลืมๆ. นางคิดว่า การที่มาตุคามจะติดตามพระพุทธองค์ไปตลอดชีวิต ทำได้ยาก จึงปรึกษาเรื่องนี้กับภิกษุณีด้วยกัน ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้เข้ากราบทูล ทรงอนุญาตให้ภิกษุทำหน้าที่สอนพระวินัยแก่ภิกษุณี

(533-534) **ภิกษุที่ภิกษุณีไม่ต้องไหว้**-คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงเวสาลีไปยังกรุงสาวัตถี เข้าประทับอยู่ที่วัดเชตวัน. มีเรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์สาดน้ำโคลนใส่ภิกษุณี หวังให้เกิด

ความชอบพอกัน เรื่องนี้เป็นเหตุให้ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุทั้งหลาย. สำหรับภิกษุรูปนั้น ทรงให้ลงทัณฑกรรม โดยการให้ภิกษุณีสงฆ์ประกาศให้ภิกษุณีทั้งหลายทราบทั่วกันว่า ภิกษุณีไม่ต้องไหว้ภิกษุรูปนั้น(อวนฺทิโย): อีกกรณีหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์เปิดขาอ่อน เปิดองค์กำเนิดอวดภิกษุณี. พูดเกี้ยวภิกษุณี. ชักจูงให้บุรุษสมสู่กับภิกษุณี หวังให้ภิกษุณีนั้นชอบพอตน เป็นเหตุให้ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ และให้ลงทัณฑกรรมแก่ภิกษุอย่างเดียวกัน

(535-551) **การรับโอวาทจากภิกษุ**-ในครุธรรม 8 (ข้อ 3) กำหนดให้ภิกษุณีต้องไปฟังโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุก 15 วัน มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับโอวาทและงดโอวาท ดังนี้

- ภิกษุณีฉัพพัคคีย์สาดน้ำโคลนใส่ภิกษุ (เหมือนกับที่ภิกษุเคยทำ) ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏเหมือนกัน และให้ลงทัณฑกรรม เริ่มด้วยการห้ามปรามก่อน ถ้าไม่เชื่อฟัง ให้งดการให้โอวาทแก่นาง ภิกษุณีเปิดอวัยวะต่างๆ อวดภิกษุ หรือพูดเกี้ยวภิกษุ หรือกล่าวชักจูงสตรีให้สมสู่กับภิกษุ ก็ทรงห้าม และให้ลงทัณฑกรรมอย่างเดียวกัน. ทรงห้ามภิกษุไม่ให้ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุณีที่ถูกงดโอวาท

- การงดโอวาทแก่ภิกษุณีนั้น เป็นการลงทัณฑกรรมชั่วคราว ระหว่างงดโอวาทนั้น ภิกษุผู้ให้โอวาทจะหนีจากวัดไม่ได้ จนกว่าจะยกเลิกการลงทัณฑกรรมนั้นด้วยการตัดสิน(วินิจฉัยโทษ)ก่อน. พระอุทายีงดโทษแล้วออกจากวัดไปที่อื่น เป็นเหตุให้ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ: ภิกษุโง่งดโทษ. ภิกษุงดโทษในเรื่องที่

ไม่ควรงด. ภิกษุงดโทษแล้วไม่วินิจฉัยโทษ ล้วนแต่ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

- ภิกษุณีจะไม่ไปรับโอวาทไม่ได้ ปรับอาบัติตามควรแก่กรณี การไปรับโอวาทเป็นหมู่ใหญ่หรือ 4-5 รูปพร้อมกัน ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ เพราะเคยถูกชาวบ้านโจมตีว่าไปจับคู่กับภิกษุในทางชู้สาวกัน ทรงกำหนดให้ไป 2-3 รูป

วิธีรับโอวาท

เริ่มด้วยภิกษุณีทั้งหลายเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง โดยห่มผ้าเฉวียงบ่า ไหว้ที่เท้า นั่งกระหย่งประนมมือ กล่าวขึ้นว่า ภิกษุณีสงฆ์ขอไหว้แทบเท้าภิกษุสงฆ์และขอเข้ารับโอวาท. จากนั้น ภิกษุรูปนั้นเข้าไปกล่าวแก่ภิกษุผู้สวดปาติโมกข์ว่า ภิกษุณีสงฆ์มาขอรับโอวาท. ภิกษุผู้แสดงปาติโมกข์จะถามขึ้นว่า มีภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งให้สอนภิกษุณีหรือไม่ถ้ามี ก็ให้ภิกษุณีสงฆ์ไปฟังโอวาทจากภิกษุนั้น ถ้าไม่มี ก็ให้แต่งตั้งขึ้นมา (โดยต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม ซึ่งทรงกำหนดไว้แล้ว) แล้วให้ภิกษุณีสงฆ์ไปฟังโอวาทจากภิกษุนั้น. ถ้าหาภิกษุที่เหมาะสมไม่ได้ ภิกษุผู้แสดงปาติโมกข์จะแจ้งให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบ และบอกให้ประพฤติตนให้น่าเลื่อมใสโดยทั่วกัน (เท่ากับว่าเป็นการให้โอวาทแล้ว)

- เมื่อภิกษุณีไปขอรับโอวาท ภิกษุทั้งหลายจะปฏิเสธไม่ได้ ถ้าปฏิเสธ เป็นอาบัติทุกกฏ ยกเว้นภิกษุโง่เขลา(ให้โอวาทไม่เป็น). ภิกษุอาพาธ. และภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางไปอยู่ที่อื่น สำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า ก็ต้องให้โอวาทแก่ภิกษุณีได้ แต่ภิกษุณีต้อง

ตกลงกันว่า เมื่อรับโอวาทแล้วจะรีบกลับกัน

- ภิกษุผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณี เมื่อรับว่าจะให้โอวาท ต้องแจ้งให้ภิกษุผู้สวดปาติโมกข์ทราบ ถ้าไม่แจ้ง เป็นอาบัติทุกกฏ, และเมื่อให้โอวาทแล้วก็ต้องกลับมาบอกภิกษุผู้สวดปาติโมกข์อีก ถ้าไม่กลับมาบอก เป็นอาบัติทุกกฏ

(552) **การนัดหมาย**-ภิกษุณีมีการนัดหมายกับใครต้องไปตามนัด ถ้าผิดนัด เป็นอาบัติทุกกฏ

(553-554) **ผ้ารัดเอว**-ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏสำหรับภิกษุณีผู้รัดเอวด้วยผ้ารัดเอวยาว, ด้วยไม้สาน, ด้วยแผ่นหนัง, ด้วยช้องผ้า, ด้วยเกลียวผ้า, ด้วยเศษผ้าชนิดต่างๆ, และด้วยด้ายถัก เพราะชาวบ้านตำหนิว่าทำอย่างหญิงคฤหัสถ์

(555-557) **รักสวยรักงาม**-ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏสำหรับภิกษุณีผู้นวดตัว, นวดอวัยวะต่างๆ เพื่อให้สวยให้งาม, แต่งหน้าทาปาก, ไปยืนลับๆ ล่อๆ ที่ประตูหน้าต่าง, ให้เขาฟ้อนรำ, ตั้งสำนักหญิงแพศยา, ตั้งร้านขายสุรา-ร้านขายเนื้อ, ออกร้านขายของ, ทำกิจการค้าขายหากำไร, มีทาสมีกรรมกร, มีสัตว์ไว้ใช้งาน, ใช้เครื่องปูลาดที่อัดด้วยขนสัตว์ เพราะชาวบ้านตำหนิว่าทำอย่างหญิงคฤหัสถ์

(558) **จีวร**-ปรับเป็นอาบัติทุกกฏ สำหรับภิกษุณีผู้ใช้จีวรสีต่างๆ ที่ไม่ใช่สีย้อมฝาด, จีวรที่ทำลวดลายต่างๆ, รวมถึงจีวรไม่ตัดชายหรือมีชายยาว และห้ามสวมเสื้อ-สวมหมวกด้วย

(559) **พินัยกรรมและมรดก**-ภิกษุณี, สิกขมานา, และสามเณรี สั่งเสียยกบริขารให้แก่สงฆ์ก่อนมรณภาพ บริขารนั้นตก

เป็นของภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว: ภิกษุ, สามเณร, อุบาสก, อุบาสิกา, สั่งเสียยกบริขาร(หรือของใช้อื่นๆ)ให้แก่สงฆ์ก่อนมรณภาพหรือตาย ของนั้นตกเป็นของภิกษสงฆ์ฝ่ายเดียว

(560) **ทำร้ายภิกษุ**-ภิกษุณีรูปหนึ่ง เคยเป็นภรรยาของนักมวยมาก่อน เห็นภิกษุอ่อนแอรูปหนึ่ง ก็แกล้งเดินเอาไหล่กระแทกจนภิกษุนั้นชวนเซ เป็นเหตุให้ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ และให้ภิกษุณีหลีกทางให้ไกลเมื่อเห็นภิกษุ

(561-562) **ให้ภิกษุดูบาตร**-หญิงคนหนึ่ง ผัวหย่า ไปมีครรภ์กับชายชู้ เพื่อไม่ให้ใครรู้จึงรีดครรภ์เอาเด็กออก ให้ภิกษุณีรูปหนึ่งซึ่งตนถวายบิณฑบาตประจำ เอาเด็กใส่บาตรไปทิ้ง ภิกษุณีต้องเดินเอาสังฆาฏิคลุมบาตรเดินกลับ สวนทางกับภิกษุรูปหนึ่งซึ่งอธิษฐานใจถือวัตรจะปฏิบัติมิให้ขาด คือ ถ้าไม่ได้ให้อาหารแก่ภิกษุหรือภิกษุณีก่อนแล้วจะไม่ฉัน ภิกษุนั้นขอให้นางยื่นบาตรมารับอาหาร นางปฏิเสธครั้งแล้วครั้งเล่า เมื่อทนรบเร้าไม่ไหว จึงยื่นบาตรให้ดู และให้ช่วยปิดเป็นความลับ แต่เรื่องนี้ก็ทราบถึงพระองค์จนได้ เป็นเหตุให้ทรงห้ามการกระทำอย่างนั้นด้วยอาบัติทุกกฏ และทรงให้ถือเป็นธรรมเนียมว่า เมื่อภิกษุณีเดินบิณฑบาตพบภิกษุ ให้ยื่นบาตรให้ภิกษุดู, ต่อมา ภิกษุณีฉัพพัคคีย์พบภิกษุ ได้ความว่าบาตรให้ดู เป็นเหตุให้ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ และนอกจากห้ามความว่าบาตรให้ดูแล้ว ยังให้นิมนต์ภิกษุแบ่งอาหารในบาตรให้ด้วย

(563) **ดูรูปอวัยวะเพศชาย**-เขาทำรูปอวัยวะเพศชายไว้ที่ถนนในกรุงสาวัตถี พวกภิกษุณีพากันยืนเพ่งมอง ชาวบ้านเห็นก็

โทให้อาย เป็นเหตุให้ทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ

(564-569) **การแบ่งอาหารให้กัน**-อาหารที่เขาถวายมา เคย มีทั้งภิกษุและภิกษุณีเอามาถวายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ชาวบ้านตำหนิ ว่า ไปแย่งการทำทานของเขา เป็นเหตุให้ทรงห้ามแจกอาหารที่เขาถวายเพื่อตน ด้วยอาบัติทุกกฏ เว้นแต่ให้เฉพาะรูป(ไม่ใช่แจกจ่ายไปทั่ว). หรือถ้ามีอาหารเหลือเฟือเป็นของสงฆ์ ก็ให้กันได้ (ข้อนี้มุ่งรักษาศรัทธาไทย ไม่ให้ทายกเสียใจ)

(570) **ขอเสนาสนะภิกษุ**-คราวหนึ่ง เสนาสนะ(เช่นที่นั่งที่นอน)ของภิกษุมีมาก ภิกษุณีทั้งหลายจึงส่งคนไปขอยืมมาใช้ชั่วคราว การยืมเสนาสนะของภิกษุมาใช้ชั่วคราว ทรงอนุญาต

(571-572) **ผ้าอนามัย**-ภิกษุณีนั่งหรือนอนบนเตียงแลตั่งที่หุ้มนวม ทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ เพราะเคยมีภิกษุณีผู้มีระดู นั่งแล้วเปรอะเปื้อน ทรงอนุญาตให้คาดผ้าซึมซับประจำเดือนเฉพาะเวลามีระดู ถ้าผูกคาดเอวไว้ตลอดเวลา เป็นอาบัติทุกกฏ เพราะชาวบ้านตำหนิว่าทำเหมือนหญิงคฤหัสถ์

(573-574) **อันตรายิกธรรมของภิกษุณี**-อันตรายิกธรรม คือข้อบกพร่องที่เป็นเรื่องต้องห้ามสำหรับผู้ที่จะอุปสมบท. สมัยแรกการบวชของภิกษุณี ไม่มีการซักถามอันตรายิกธรรม ต่อเมื่อเกิดกรณีต่างๆ ที่เป็นความเสียหายน่ารังเกียจ จึงทรงอนุญาตให้มีการถามอันตรายิกธรรมแก่ผู้ที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุณี อันตรายิกธรรมสำหรับภิกษุณีมี 24 ประการ คือ 1. มีอวัยวะเพศ(นิมิต)หรือไม่? 2. ไม่มีความรู้สึกทางเพศ(กามตายด้าน)หรือไม่? 3. ประจำเดือนมีหรือไม่? 4. ประจำเดือนไหลซึมเสมอหรือไม่? 5. ใช้ผ้า

อนามัยตลอดเวลาหรือไม่? 6. ตกขาวกะปริบกะปรอยหรือไม่? 7. มีปุ่มงอกในอวัยวะเพศหรือไม่? 8. เป็นหญิงกะเทย(บัณเฑาะก์)หรือไม่? 9. มีความเบี่ยงเบนเป็นชาย(เวปุริสิกา)หรือไม่? 10. อวัยวะเพศเป็นทั้งหญิงและชาย(สมฺภินฺนา)หรือไม่? 11. เป็นคนสองเพศ(อุภโตพฺยญฺชนกา)หรือไม่? 12. มีโรคต่างๆ คือโรคเรื้อน. ฝี. กลาก. มองคร่อ. หรือลมบ้าหมู หรือไม่? 13. เป็นมนุษย์หรือไม่? 14. เป็นหญิงหรือไม่? 15. เป็นไทแก่ตัว(ภุชิสฺสา)หรือไม่? 16. มีหนี้สินหรือไม่? 17. เป็นข้าราชการ(ราชภฏิ)หรือไม่? 18-19. มารดาบิดาและสามีอนุญาตหรือยัง? 20. อายุครบ 20 ปีหรือไม่? 21-22. มีบาตรจีวรครบหรือไม่? 23. มีชื่อว่าอะไร? 24. ปวัตตินี (อุปัชฌาย์)ชื่ออะไร?

ถ้าคุณสมบัติไม่ผ่านในเรื่องอันตรายิกธรรม อุปสมบทเป็นภิกษุณีไม่ได้

เมื่อมีการถามอันตรายิกธรรมในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ หญิงที่เข้าบวชก็เขินอาย ตอบไม่ได้ เป็นเหตุให้ทรงมอบหมายหน้าที่ถามอันตรายิกธรรมเป็นของภิกษุณี หลังจากขั้นตอนนั้นจึงเป็นหน้าที่ของภิกษุดำเนินการต่อ การซักซ้อมถาม-ตอบอันตรายิก-ธรรม มีวิธีการเหมือนการอุปสมบทของภิกษุ ห้ามภิกษุณีที่โง่เขลาทำหน้าที่ซักซ้อม ฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

(วิธีบวชภิกษุณี ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา มีอยู่ในข้อ (575-580) ข้อแตกต่างพิเศษคือ บวชภิกษุณีต้องบวชทั้งจากภิกษุณีสงฆ์และจากภิกษุสงฆ์)

(581) **ขั้นตอนสุดท้ายของการบวชภิกษุณี**-หลังจากภิกษุ

สงฆ์สวดกรรมวาจาแล้ว เงาแดด, บอกวิธีนับฤดู, อื่นๆ ที่ภิกษุณีใหม่ควรรู้ นิสัย 3 (ไม่มีข้อ"อยู่ป่า") และอกรณียกิจ 8 (ตามจำนวนสิกขาบทปาราชิกสำหรับภิกษุณี) พิธีอุปสมบทภิกษุณีจบลงด้วยการวัด บอกให้รู้เวลาแต่ละส่วนของวัน, และ แล้วให้ฝ่ายภิกษุณีเป็นผู้ทำหน้าที่บอก

(582-583) **การนั่งตามลำดับพรรษา**-พวกภิกษุณีพากันยึดที่นั่งในโรงฉันไม่ยอมปล่อย เมื่อทรงทราบก็รับสั่งว่า อนุญาตให้ภิกษุณีนั่งกันได้ 8 รูปตามลำดับพรรษา, ภิกษุณีรูปอื่นๆ ใครมาถึงก่อนให้นั่งก่อน ไม่ต้องนั่งตามลำดับพรรษา ภิกษุณีทั้งหลายเข้าใจกันว่า นั่งในที่ไหนๆ ก็ถือหลักนั้น จึงมีรับสั่งเพิ่มเติมอีกว่า ในโรงฉัน อนุญาตให้ภิกษุณี 8 รูปนั่งตามลำดับพรรษา นอกเหนือจากนั้น ใครมาก่อน นั่งก่อน, ในที่อื่นนอกจากโรงฉัน ต้องนั่งตามลำดับพรรษา ถ้าไม่นั่งตามลำดับพรรษา เป็นอาบัติทุกกฏ

(584-588) **การปวารณาของภิกษุณี**-วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พวกภิกษุณีไม่ได้ทำปวารณา(ในวันออกพรรษา) จึงรับสั่งว่า ภิกษุณีไม่ปวารณาไม่ได้ รูปใดไม่ปวารณา ต้องปรับอาบัติทุกกฏ. ต่อมา พวกภิกษุณีปวารณาพร้อมกับภิกษุสงฆ์ เกิดความโกลาหล จึงให้แยกไปทำปวารณากันต่างหาก ภิกษุณีใดปวารณาพร้อมกับภิกษุ เป็นอาบัติทุกกฏ. การปวารณาก่อนเวลาฉันอาหาร ก็กินเวลาจนล่วงเลยเวลาฉัน ทรงห้าม, ให้ปวารณาหลังเวลาฉันไปจนถึงพลบค่ำ และเนื่องจากภิกษุณีต้องปวารณาต่อสงฆ์สองฝ่าย ทรงให้ปวารณาต่อภิกษุณีสงฆ์ก่อน วันรุ่งขึ้นจึงปวารณาต่อภิกษุสงฆ์

การปวารณาต่อภิกษุสงฆ์มีปัญหาอีก เมื่อภิกษุณีทั้งหมดปวารณาพร้อมกัน คือเกิดความโกลาหล จึงทรงให้แต่งตั้งภิกษุณีรูปหนึ่งเป็นตัวแทนกล่าวปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ การแต่งตั้ง ให้ทำด้วยญัตติกรรมวาจา

(590-591) **การกล่าวหากันระหว่างภิกษุกับภิกษุณี**-ดราวหนึ่ง พวกภิกษุณีงดอุโบสถ, งดปวารณา, ดำเนินการโจทอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อทรงทราบ ได้รับสั่งว่า ภิกษุณีทำอย่างนั้นไม่ได้ ถึงทำไปก็ไม่มีผล ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ แต่ภิกษุทำแก่ภิกษุณีได้

(592-594) **ภิกษุณีกับยวดยาน**-พวกชาวบ้านเห็นภิกษุณีฉัพพัคคีย์ขี่ยานซึ่งเทียมด้วยโค มีบุรุษเป็นสารถีบ้าง มีสตรีเป็นสารถีบ้าง พวกเขาตำหนิว่า เหมือนหนุ่มสาวชาวบ้านไปเล่นน้ำกัน จึงทรงห้ามด้วยอาบัติตามควรแก่กรณี เว้นแต่อาพาธ ซึ่งทรงอนุญาตไปถึงรถลากและคานหาม เพราะเคยมีภิกษุณีป่วยหนักทนความกระทบกระเทือนไม่ได้

(595-596) **บวชด้วยภิกษุณีทูต**-หญิงแพศยา(โสเภณี) คนหนึ่งชื่อ "อัฑฒกาสี" ได้อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว ยังเหลือแต่จากฝ่ายภิกษุสงฆ์ นางประสงค์จะได้บวชในสำนักของพระพุทธองค์ที่กรุงสาวัตถี แต่ได้ทราบว่ามีพวกผู้ร้ายซุ่มซ่อนอยู่ตามรายทาง ไม่ปลอดภัยต่อการเดินทาง จึงส่งคนไปกราบทูลให้ทรงแนะนำ พระพุทธองค์รับสั่งในเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีอุปสมบทโดยทูตได้ แต่ทูตนั้นต้องเป็นภิกษุณีเท่านั้น และต้องเป็นภิกษุณีที่ฉลาดสามารถทำหน้าที่ได้ ถ้าภิกษุ

เป็นทูตบวชให้ หรือภิกษุณีโง่เขลาเป็นทูต เป็นอาบัติทุกกฏ. การบวชด้วยทูต ทรงให้ทำด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ซึ่งมีใจความว่า แม่นางคนนี้ ได้มาขอบวชกับภิกษุณีชื่อนี้ นางได้อุปสมบทแล้วจากภิกษุณีสงฆ์ แต่มาอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ไม่ได้ เพราะมีอันตรายบางอย่าง ปวัตตินีของนางชื่อนี้ ถ้าภิกษุสงฆ์พร้อมแล้ว ขอได้โปรดอุปสมบทให้นางด้วยเถิด. เมื่อไม่มีเสียงคัดค้านจากภิกษุสงฆ์ ก็เป็นอันว่าการอุปสมบทโดยทูตได้เสร็จสมบูรณ์แล้ว, จากนั้นเป็นขั้นตอนการวัดเงาแดด...ให้ภิกษุณีทั้งหลายไปบอกนิสัยและอกรณียกิจแก่ภิกษุณีผู้อุปสมบทรูปนั้น

(597) **การอยู่ป่า**-เหตุที่ทรงห้ามภิกษุณีอยู่ป่า เพราะภิกษุณีทั้งหลายเคยถูกพวกผู้ร้ายข่มขืน(ทูเสนฺติ). ภิกษุณีใดอยู่ป่า (เป็นประจำ) เป็นอาบัติทุกกฏ

(598) **เสนาสนะ**-ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีทั้งหลายรับถวายโรงเก็บของ(อุทฺโทสิตๅ-storeroom)ได้. เมื่อโรงเก็บของไม่พอ ทรงอนุญาตให้มีที่อยู่(อุปสฺสยๅ-house). เมื่อที่อยู่ไม่พอ ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีทำการสร้างใหม่(นวกมฺมๅ) แม้จะทำเป็นการส่วนบุคคลก็ได้(เป็นที่น่าสังเกตว่า ที่อยู่ของภิกษุณีไม่เรียกว่า"วิหาร" และไม่เรียกว่า"อาราม" แต่เรียกว่า "อุปัสสัย")

(599) **คลอดบุตรเมื่อบวชแล้ว**-ภิกษุณีรูปหนึ่งตั้งครรภ์มาก่อนบวช เมื่อคลอดบุตรก็สงสัยว่าจะทำอย่างไรดี? เรื่องนี้ พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ให้เลี้ยงดูเด็กไปจนกว่าเด็กจะรู้เดียงสา. เมื่อมีปัญหาเลี้ยงบุตรโดยลำพังไม่ได้ ทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุณีรูปหนึ่งเป็นเพื่อน(ทุติยๅ). การแต่งตั้ง ให้ทำโดย

ญัตติทุติยกรรมวาจา, การอยู่เป็นเพื่อนของภิกษุณีนั้น ให้ปฏิบัติต่อเด็กชายเหมือนบุรุษทั่วไป ห้ามนอนร่วมในเรือนเดียวกัน (ยกเว้นภิกษุณีผู้เป็นแม่)

(600) **อยู่กรรมให้มีเพื่อน**-ภิกษุณีรูปหนึ่งต้องอาบัติสังฆาทิเสส กำลังประพฤติมานัต ซึ่งจะต้องอยู่คนเดียว นางสงสัยว่าจะทำอย่างไร? เรื่องนี้ก็ได้ทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีรูปหนึ่งอยู่เป็นเพื่อนได้ โดยการแต่งตั้งด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

(601-602) **สึกไม่ต้องลาสิกขา** ภิกษุณีรูปหนึ่งลาสิกขาออกไป โดยไม่ได้บอกลาสิกขา และกลับมาขออุปสมบทใหม่ ภิกษุทั้งหลายทูลรายงาน มีรับสั่งว่า สำหรับภิกษุณี ไม่ต้องลาสิกขา, สึก(เปลื้องเครื่องนุ่งห่มของภิกษุณี) เมื่อใด ก็ไม่เป็นภิกษุณีเมื่อนั้น (บวชยากสึกง่าย) แต่ถ้าไปเข้ารีตเดียรถีย์ทั้งๆ ที่ยังเป็นภิกษุณีอยู่ กลับมาขออุปสมบทอีก ทรงห้ามอุปสมบทให้

(603) **ภิกษุณีกับบุรุษ**-ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีรับไหว้ของบุรุษได้, บุรุษปลงผมให้, ตัดเล็บให้, รักษาแผลให้ ไม่ห้าม

(604-605) **นั่งขัดสมาธิ**-การนั่งในท่าขัดสมาธิ (ปลฺลงฺเกนนิสีทนฺติ-นั่งคู้บัลลังก์-sitting down cross-legged) เคยมีปัญหาสำหรับภิกษุณี คือมีภิกษุณีใช้สันเท้ากระตุ้นความรู้สึกทางเพศ (ปญฺหิสมฺผสฺสं สาทิยนฺติ) เป็นเหตุให้ทรงห้ามภิกษุณีนั่งขัดสมาธิ, ฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ, ทรงแนะนำให้นั่งพับเพียบ (อทฺธปลฺลงฺกं-the half cross-legged (posture) ดูคำอธิบายในเชิงอรรถ B.D. 5/387)

(606) **การถ่ายอุจจาระ**-เดิมที ภิกษุณีถ่ายอุจจาระในวัจ-

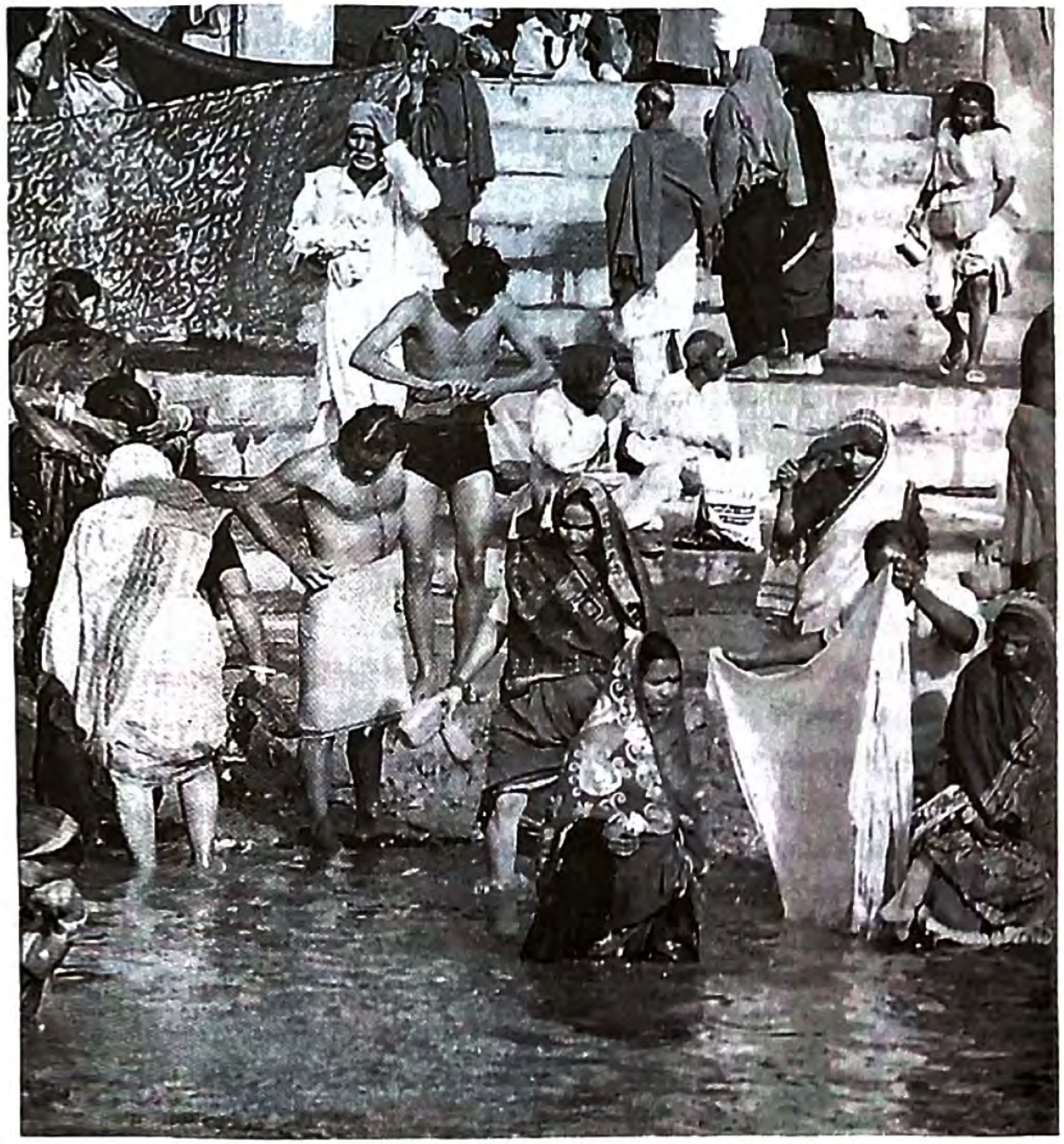
กุฏีเหมือนกับภิกษุทั้งหลาย มีอยู่ครั้งหนึ่ง ภิกษุณีฉัพพัคคีย์แท้ง ลูก(คพฺภ-abortion)ตกลงไปในส้วม เป็นเหตุให้ทรงห้ามภิกษุณีถ่ายอุจจาระในวัจกุฏี ถ้าขืนถ่าย เป็นอาบัติทุกกฏ. ที่ถ่ายอุจจาระของภิกษุณี ทรงให้ทำแบบเปิดข้างล่าง-ปิดข้างบน (B.D. 5/388 กล่าวไว้ที่เชิงอรรถว่า The idea is that there should be no privacy. อรรถกถากล่าวว่า ขุดเป็นหลุมแล้วปูแผ่นกระดานข้างบน)

(607-612) **การอาบน้ำ**-การอาบน้ำของภิกษุณีในกรณีต่อไปนี้ ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ คือ

- ห้ามอาบน้ำด้วยจุณ(ทำให้กายหอม) ทรงอนุญาตรำกับดินเหนียว
- ห้ามอาบน้ำด้วยดินเหนียวอบกลิ่น ทรงอนุญาตให้ใช้ดินเหนียวธรรมดา
- ห้ามอาบน้ำในเรือนไฟ เพราะทำให้เกิดความโกลาหล (ไม่เป็นระเบียบ)
- ห้ามอาบน้ำทวนกระแสน้ำ (หันหน้าไปทางเหนือน้ำ) เนื่องจากมีภิกษุณีได้ความรู้สึกทางเพศ
- ห้ามอาบน้ำในที่ที่มิใช่ท่าอาบ เพราะเคยมีภิกษุณีถูกผู้ร้ายข่มขืน
- ห้ามอาบน้ำที่ท่าสำหรับผู้ชายอาบ

(ทรงห้ามการอาบน้ำในเกือบทุกข้อดังกล่าว ก็เพราะชาวบ้านตำหนิว่า เป็นการกระทำอย่างหญิงคฤหัสถ์ซึ่งยังเสพกาม และน่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า การรับสั่งเพื่อทรงห้ามและเพื่อทรง

อนุญาตต่างๆ แก่ภิกษุณีนั้น ไม่ได้รับสั่งแก่ภิกษุณีโดยตรง แต่รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลาย ให้ไปแจ้งแก่ภิกษุณีอีกต่อหนึ่ง)

บรรยากาศการอาบน้ำที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ณ เมืองพาราณสี

ปัญจสติกขันธกะ

สังคายนาครั้งที่ 1

จุดเริ่มต้นของการทำสังคายนาครั้งที่ 1

(614-615) พระมหากัสสปะ ได้เล่าเรื่องต่อไปนี้ ณ ที่แห่งหนึ่ง(น่าจะเป็นที่เมืองกุสินารา)ว่า ครั้งหนึ่ง ท่านเดินทางไกลจากเมืองปาวาไปยังเมืองกุสินาราพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป ระหว่างที่แวะพักข้างทางที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง มีอาชีวกคนหนึ่ง(นักบวชลัทธิหนึ่ง)เดินสวนทางมา จะไปเมืองปาวา ในมือถือดอกมณฑารพ (มณฺฑารวปุปฺผ-a flower of the Coral Tree ดูเชิงอรรถ B.D. 5/393) ซึ่งได้มาจากเมืองกุสินารา ท่านจึงถามขึ้นว่า ได้ข่าวพระศาสดาของเราบ้างหรือไม่? อาชีวกตอบว่า พระพุทธองค์ปรินิพพานได้ 7 วันนี้แล้ว ดอกไม้นี้ก็ได้มาจากที่ปรินิพพานนั้น

พระมหากัสสปะเล่าต่อไปว่า เมื่อได้ฟังว่า พระพุทธองค์ได้ปรินิพพานแล้ว พวกภิกษุที่ยังมีกิเลส(ราคะ) ต่างก็ร้องไห้ร่ำพึง

ร่ำพันปิ่มจะขาดใจ ว่าพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานเร็วนัก ดวงตาหายไปจากโลกเร็วนัก. ส่วนผู้ที่ปราศจากราคะแล้ว ก็ตั้งสติ-สัมปชัญญะ อดกลั้นทุกข์โศกได้ โดยพิจารณาเห็นว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง จะหาสิ่งที่ถาวรไม่มีการเปลี่ยนแปลงได้จากไหน. เมื่อท่านเห็นภิกษุทั้งหลายโศกเศร้าเสียใจกัน ก็ได้แต่ปลอบใจ ให้คิดถึงคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า การพลัดพรากจากกันเป็นของธรรมดา การที่จะห้ามไม่ให้เกิดการแตกดับลับหายจากกันเป็นไปไม่ได้

ท่านเล่าว่า ในหมู่ภิกษุสงฆ์คราวนั้น มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อ "สุภัททะ" เป็นพระหลวงตา(วุฑฒบรรพชิต) พูดขึ้นว่า อย่าเศร้าโศกกันไปเลย พวกเราเป็นอิสระดีแล้วที่จะไม่ต้องถูกพระสมณะโคดมห้ามโน่นห้ามนี่ ให้ได้รับความลำบากต่อไปอีก

เมื่อเล่าเรื่องนี้จบลง พระมหากัสสปะได้กล่าวว่า เอาเถิด ขอให้พวกเรามาร่วมกันสังคายนาพระธรรมและพระวินัย เพราะในอนาคต คำสอนที่มิใช่ธรรมจะรุ่งเรือง พุทธธรรมจะเสื่อมถอย คำสอนที่มิใช่วินัยจะรุ่งเรือง พุทธบัญญัติจะเสื่อมถอย. ในภายภาคหน้า พวกคนที่สอนผิดเพี้ยนไปจากธรรม(อธมฺมวาที) จะมีกำลัง ฝ่ายธรรมวาทีจะถอยกำลัง พวกไม่ถือวินัย(อวินยวาที) จะมีกำลัง พวกวินัยวาทีจะถอยกำลัง

มติสงฆ์เพื่อการสังคายนา

คำชักชวนเพื่อการทำสังคายนาของพระมหากัสสปะนั้น ภิกษุทั้งหลายขานรับทันที โดยให้ท่านเป็นผู้คัดเลือกภิกษุขึ้นมา

จำนวนหนึ่ง. เพื่อการนี้ ท่านได้คัดเลือกพระอรหันต์จำนวน 499 รูป(รวมทั้งท่านเองด้วย). ที่เหลืออีกรูปหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเสนอให้บรรจุพระอานนท์ไว้ เพราะเห็นว่า แม้ไม่ใช่พระอรหันต์ แต่ก็เป็นผู้ไม่มีอคติ และได้เรียนพระธรรมวินัยจากพระพุทธองค์โดยตรงไว้เป็นอันมาก. พระมหากัสสปะเห็นชอบด้วย จากนั้นได้ปรึกษาขอความเห็นเรื่องสถานที่สังคายนา ในที่สุดเห็นตรงกันว่ากรุงราชคฤห์เหมาะสมที่สุด เพราะมีหมู่บ้านให้บิณฑบาต(โคจรคาม)จำนวนมาก เสนาสนะก็มีอย่างเพียงพอ. เมื่อเห็นร่วมกันอย่างนั้นแล้ว ก็นัดหมายกันจำพรรษาที่กรุงราชคฤห์ เพื่อทำสังคายนากันที่นั่น ไม่ให้ภิกษุอื่นจำพรรษาปะปนในปีนั้น. มติสงฆ์เรื่องนี้ พระมหากัสสปะได้ประกาศให้สงฆ์ ณ ที่นั้นทราบ ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

ทำสังคายนากลางพรรษา

(616) เมื่อพระเถระทั้งหลายไปถึงกรุงราชคฤห์ เพื่อจำพรรษาโดยพร้อมเพรียงกัน และเพื่อที่จะทำการสังคายนา ได้ปรึกษากันว่า พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการซ่อมแซมเสนาสนะที่ทรุดโทรม พวกเราควรจับงานซ่อมแซมก่อน ในเดือนแรกของพรรษา. ในเดือนที่ 2 จึงเริ่มประชุมสังคายนา (ในพระบาลีไม่ได้ระบุว่าที่ประชุมสังคายนาอยู่ ณ จุดไหน สันนิษฐานกันว่า วัดเวฬุวันน่าจะเป็นจุดศูนย์กลาง หรืออาจจะใช้หลายสถานที่รอบๆ กรุงราชคฤห์)

(617) ก่อนจะถึงวันประชุมสังคายนาในวันรุ่งขึ้น พระ

ราชคฤห์ด้านหนึ่ง มองจากภูเขาคิชกูฏ

อานนท์ก็ยังไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ท่านคิดอยู่ในใจว่า ถ้ายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ก็ไม่ควรจะเข้าร่วมประชุม คืนนั้นเกือบทั้งคืน ท่านเจริญกายคตาสติ(พิจารณากายเป็นอารมณ์)จนกระทั่งถึงเวลาใกล้รุ่ง จึงเอนกาย ตั้งใจว่าจะนอน ขณะที่ศีรษะยังไม่ถึงหมอน และเท้ายังไม่ทันจะพ้นจากพื้น(อยู่ระหว่างเอนกาย)

จิตของท่านก็พ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น(อนุปาทาย) วันนั้น ท่านจึงเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งที่เข้าสู่การประชุมสังคายนา

วิธีสังคายนาพระธรรมวินัย

(618-619) เริ่มสังคายนาพระวินัยก่อน แล้วจึงสังคายนาพระธรรม พระมหากัสสปะเป็นผู้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า เมื่อสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว ท่านขอทำหน้าที่ถามพระวินัยกะพระอุบาลี, แล้วพระอุบาลีก็ประกาศด้วยญัตติกรรมวาจาเหมือนกันว่า เมื่อท่านพระมหากัสสปะถามพระวินัย ท่านก็ขอโอกาสวิสัชนา, การถาม-ตอบเริ่มจากปาราชิกสิกขาบทที่ 1 หัวข้อที่ถามคือ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติที่ไหน? มีใครเป็นต้นเหตุและเป็นเรื่องอะไร? จากนั้นก็ถาม-ตอบเกี่ยวกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น (วตฺถุ-subject), นิทาน(ที่มา-provenance), บุคคล(individual), บัญญัติ(what was laid down), อนุบัญญัติ additions), อาบัติ(what was an offence), และอนาบัติ(what was no offence) ตามลำดับ

ในการสังคายนาพระธรรม พระมหากัสสปะดำเนินการถามพระอานนท์อย่างเดียวกับที่ถามพระอุบาลี เริ่มจากถามว่า พระสูตรนั้นๆ ตรัสที่ไหน? ทรงปรารภใคร? มีความเป็นมาอย่างไร? และบุคคลในเรื่องคือใคร(บ้าง)? บางพระสูตรก็ถามว่า ตรัสกะใครด้วย, ถาม-ตอบกันในลักษณะอย่างนี้ จนจบนิกายทั้ง 5

(อรรถกถากล่าวว่า อภิธรรมรวมอยู่ในขุททกนิกาย(นิกายที่ 5) ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยค้านว่า นิกายที่ 5 เป็นพระสูตร

ล้วน และลงความเห็นว่า พระอภิธรรมปิฎกเป็นคัมภีร์แต่งขึ้นสมัยหลัง)

สิกขาบทเล็กน้อยหาข้อยุติไม่ได้

(620-621) ในที่ประชุมสังคายนา พระอานนท์ได้ยกเรื่องหนึ่งขึ้นสู่การพิจารณาของสงฆ์ด้วย คือเรื่องพระพุทธองค์รับสั่งแก่ท่านเมื่อใกล้จะทรงปรินิพพานว่า เมื่อทรงล่วงลับไป ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย ก็ให้ทำได้. ที่ประชุมถามพระอานนท์ว่า ได้ทูลถามหรือไม่ว่า สิกขาบทเล็กน้อยที่รับสั่งหมายถึงอย่างไร? พระอานนท์ตอบว่าไม่ได้ทูลถาม. จึงเกิดการแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไปต่างๆ นานา บ้างก็ว่า นอกจากปาราชิกแล้วที่เหลือคืออาบัติเล็กน้อย บ้างก็ว่า นอกจากปาราชิก-สังฆาทิเสส ...บ้างก็รวมเอาอนิยตเข้าไว้ด้วย บ้างก็รวมไปถึงนิสสัคคีย์. ปาจิตตีย์ ที่เหลือคืออาบัติเล็กน้อย. เป็นอันว่าหาข้อยุติไม่ได้

พระมหากัสสปะตัดสินด้วยการประกาศต่อที่ประชุมด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา มีใจความว่า สิกขาบทของภิกษุที่คฤหัสถ์รู้ก็มีอยู่ ว่าอะไรถูกอะไรผิดสำหรับภิกษุ ถ้าเราถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสีย ก็จะมีคนกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นการชั่วคราว สาวกใส่ใจสิกขาบทก็เฉพาะเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ครั้นพระองค์ทรงปรินิพพานแล้ว สาวกทั้งหลายก็ไม่สนใจ

ในกรรมวาจา(คำสวดประกาศ)กล่าวอีกว่า

"ถ้าสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว สงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่พึงถอนบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พึงสมาทาน

ประพฤติในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว..."

กรรมวาจาของพระมหากัสสปะนั้น ไม่มีเสียงคัดค้านในที่ประชุม (นี่คือ หลักการ และปณิธาน ของฝ่ายเถรวาท ที่ยึดถือกันตลอดมา)

ปรับอาบัติพระอานนท์

(622) ในที่ประชุมสังคายนา พระอานนท์ถูกพระเถระทั้งหลายกล่าวโทษปรับอาบัติ (ทุกกฏ) เนื่องจากเห็นว่าปฏิบัติหน้าที่บกพร่อง ในระหว่างทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทธองค์ รวม 5 กระทง คือ

1. ไม่ทูลถามเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย
2. เมื่อเย็บผ้าอาบน้ำฝนถวายพระพุทธองค์ ท่านเหยียบผ้านั้นเย็บ
3. ปล่อยให้สตรีเข้าถวายบังคมพระพุทธสรีระ(พระบรม-ศพ) น้ำตาของพวกนางเปื้อนพระสรีระ
4. ไม่ทูลอาราธนาให้ทรงพระชนม์อยู่ตลอดกัป ทั้งๆ ที่ทรงแสดงนิมิตให้เห็นอยู่ชัดๆ
5. ขวนขวายให้สตรีได้บวชเป็นภิกษุณี (ทั้งๆ ที่ฝืนพระทัย)

พระอานนท์ชี้แจงต่อที่ประชุมแต่ละข้อ ดังนี้

ข้อว่า ไม่ทูลถามเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย ท่านชี้แจงว่าเพราะระลึกไม่ได้(นึกไม่ถึง). ข้อว่า เหยียบผ้าอาบน้ำฝนเย็บ ท่านว่า หาได้ทำเพราะไม่เคารพไม่. ข้อว่า ปล่อยให้สตรีเข้าถวาย

บังคมพระบรมศพ ท่านว่า ไม่อยากให้สตรีเดินทางกลับเมื่อพลบค่ำ จึงให้พวกนางเข้าถวายบังคมก่อน. ข้อว่า ไม่ทูลอาราธนาให้ทรงพระชนม์ตลอดกัป ท่านว่า ถูกมารดลใจ(มาเรน ปริยุฏฐิตจิตฺโต) จึงมิได้ทูลขอ. ข้อว่า ขวนขวายให้สตรีได้บวช ท่านว่า เพราะเห็นแก่พระนางมหาปชาบดี ซึ่งเป็นพระน้านางผู้มีอุปการคุณต่อพระพุทธองค์เมื่อทรงพระเยาว์

ทุกข้อที่เป็นการกล่าวโทษปรับอาบัติจากสงฆ์ พระอานนท์กล่าวว่า ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติทุกกฏ แต่ด้วยความเชื่อฟัง(สทฺธาย)ในพระเถระทั้งหลาย ก็ขอแสดง(ปลง)อาบัตินั้น

การสังคายนาครั้งที่ 1

ความเป็นมาของการสังคายนาครั้งที่ 1 ที่เรียบเรียงมาตามลำดับนี้ เป็นเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในพระบาลีล้วนๆ อย่างน้อยก็เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่ง แต่ยังมีประวัติการทำสังคายนาครั้งนี้ ที่มีการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ กล่าวกันไว้ดังนี้

สถานที่สังคายนา คือ "ถ้ำสัตตบัณณคูหา" ข้างภูเขาเวภาระ ใกล้กรุงราชคฤห์ ใช้เวลาสังคายนา 7 เดือน พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ การสังคายนามีขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน

น่าสังเกตว่า ประวัติการทำสังคายนาครั้งที่ 2 มาปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 7 (จุลลวรรค)นี้, แสดงว่าเป็นการเพิ่มเข้ามารวมไว้ในพระวินัยปิฎกในการทำสังคายนาครั้งที่ 3. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า "ปิฎก" ไม่มีในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

- ครั้งที่ 1 ใช้คำว่า"วินยวิสัชนา"(ตอบเรื่องพระวินัย) และ"ธัมมวิสัชนา"(ตอบเรื่องพระธรรม)
- ครั้งที่ 2 ใช้คำว่า"ทสวัตถุปุจฉาวิสัชนา" (ถาม-ตอบเรื่องวัตถุ 10)

แสดงว่า ในการสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 พระธรรมวินัยยังไม่ได้แบ่งเป็น 3 ปิฎก (ยังไม่มีพระไตรปิฎก) ยังเรียกรวมกันว่า "ธรรมวินัย" เหมือนเมื่อยังไม่ได้ทำสังคายนา, หลักฐานชั้นอรรถกถากล่าวถึงการแบ่งหมวดหมู่ของพุทธวจนะหลังพุทธปรินิพพานร่วมพันปี ว่า

- พูดว่ามีเพียง 1 ก็ได้ คือสอนเรื่องพ้นทุกข์เรื่องเดียว
- จำแนกเป็น 2 ก็ได้ คือ ธรรม และ วินัย
- แบ่งเป็น 3 ก็ได้ คือ พระไตรปิฎก (พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และ พระอภิธรรมปิฎก)
- กระจายเป็น 5 นิกายก็ได้ คือ ทีฆนิกาย

(หมวดยาว), มัชฌิมนิกาย(หมวดปานกลาง), สังยุตตนิกาย(หมวดจัดเรื่องเป็นชุดๆ), อังคุตตรนิกาย(หมวดจำแนกธรรมเป็นข้อๆ), และขุททกนิกาย(หมวดเบ็ดเตล็ด)

- การจัดแบ่งพุทธวจนะเป็น 5 นิกาย หรือ 5 หมวด นี้ เป็นการจัดตามแนวพระสุตตันตปิฎก ส่วนพระวินัยกับพระอภิธรรมรวมอยู่ในขุททกนิกาย(หมวดเบ็ดเตล็ด)

นอกจากนี้ อรรถกถายังจัดประเภทพุทธวจนะเป็น 9 ลักษณะก็ได้ คือ "นวังคสัตถุศาสน์" และกระจายจำนวนธรรมได้ถึง 84,000 ธรรมขันธ์

สรุปว่า การจัดแบ่งพุทธวจนะเป็น 3 ปิฎก เกิดขึ้นในการสังคายนาครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 234 (หรือ 235) อันอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (โปรดศึกษาเรื่องนี้เพิ่มเติมได้จากพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วย "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก")

พระปุราณะ

เรื่องราวในข้อ(623) ที่จะกล่าวถึงต่อไป กล่าวถึงพระปุราณะ ซึ่งไม่ละเอียดนัก (เข้าใจว่าน่าจะเป็นพระเถระรูปหนึ่ง แต่เป็นพระอรหันต์หรือไม่ก็ไม่แจ้ง) ท่าน

รูปนี้ไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งที่ 1, ในพระวินัยปิฎกของนิกายธรรมคุปตะ และของนิกายมหิศาสกะ กล่าวว่า พระปุราณะมีความเห็นขัดแย้งในเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย โดยเฉพาะพระวินัย 8 ข้อ คือ

1. *อันโตวุตถะ* -เก็บอาหารค้างคืนไว้ในที่อยู่
2. *อันโตปักกะ* -หุงต้มอาหารในที่อยู่
3. *สามปักกะ* -หุงต้มอาหารเอง
4. *อุคคหิตะ* -หยิบของฉันโดยไม่ได้รับประเคน
5. *ตโตนีหฏะ* -อาหารที่นำมาจากที่นิมนต์
6. *ปุเรภัตตะ* -อาหารที่รับประเคนก่อนเวลาฉัน
7. *วนัฏฐะ* -ของขบฉันที่อยู่ในป่า
8. *โปกขรัฏฐะ* -ของขบฉันที่อยู่ในสระ

พระวินัยทั้ง 8 เรื่องนี้ พระพุทธองค์เคยทรงผ่อนผันเมื่อคราวเกิดภาวะแล้งเข็ญ(ฉาตกภัย) หลังจากนั้นก็ทรงห้าม (ให้เป็นไปตามที่ได้ทรงบัญญัติไว้แต่เดิม) แต่พระปุราณะค้านว่า ไม่ได้ทรงห้าม และขอพากันปฏิบัติตามที่ทรงผ่อนผัน

ในคัมภีร์(ปกรณ์)ของฝ่ายมหายาน กล่าวว่า พระปุราณะได้พาภิกษุบริวารไปทำสังคายนาใหม่อีกต่างหาก แต่เรื่องนี้ไม่มีการกล่าวถึงในฝ่ายเถรวาท มีผู้สันนิษฐานว่า ฝ่ายมหายานคงจะดึงเอาพระปุราณะเป็นปฐมเหตุที่

ทำให้เกิดมหายาน (นิกายมหายานก่อตัวอย่างชัดเจนในราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 คือหลังจากปีทำสังคายนาครั้งที่ 1 ราว 700-800 ปี)

สงฆ์อีกหมู่หนึ่งไม่ยอมรับการสังคายนา

(623) พระปุราณะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป พากันจาริกอยู่ในทักขิณาคีรีชนบท (อยู่ถัดเนินเขาไปทางทิศใต้ของกรุงราชคฤห์) เมื่อไปถึงที่นั่น การสังคายนาก็เสร็จสิ้นลงแล้ว และหลังจากพำนักกันที่ทักขิณาคีรีพอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็เดินทางไปยังวัดเวฬุวัน. เมื่อได้ฟังคำบอกเล่าของพระเถระทั้งหลายเรื่องการสังคายนา และให้ถือปฏิบัติตาม พระปุราณะก็กล่าวขึ้นว่าเรื่องที่สังคายนากันไปแล้ว มีไม่ตรงกับที่ตนได้ฟังจากพระโอษฐ์อยู่เพราะฉะนั้น ก็จะถือปฏิบัติตามที่ตนได้รับมาจากพระพุทธองค์โดยตรงเหมือนกัน

ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะ

(624-628) หลังจากการทำสังคายนาผ่านไปแล้ว วันหนึ่งพระอานนท์กล่าวแก่พระเถระทั้งหลายว่า เมื่อใกล้จะเสด็จปรินิพพาน พระพุทธองค์รับสั่งไว้ว่า ดรันทรงล่วงลับไป สงฆ์จงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ. พระเถระถามว่า พรหมทัณฑ์นั้นมีรับสั่งให้ทำอย่างไร? พระอานนท์ตอบว่า รับสั่งให้ปล่อยพระฉันนะทำอะไรได้ตามใจปรารถนา ห้ามใครว่ากล่าวตักเตือนและพร่ำ

สอน. พระเถระทั้งหลายมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของพระอานนท์จัดการ พระอานนท์ขอปรึกษาว่าจะทำอย่างไรดี เพราะพระฉันนะเป็นคนดุร้ายหยาบคาย? พระเถระให้พาภิกษุสงฆ์ไปด้วย จำนวนประมาณ 500 รูป การเดินทางคราวนั้นไปทางเรือ เวลานั้น พระฉันนะพำนักอยู่ที่วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี. เมื่อลงจากเรือ พระอานนท์และภิกษุหมู่ใหญ่พากันนั่งชุมนุมกันอยู่ที่ร่มไม้ใกล้พระราชอุทยานของพระเจ้าอุเทน

พระมเหสีของพระเจ้าอุเทนนั้น ทรงนับถือพระอานนท์เป็นพระอาจารย์ เวลานั้นทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในพระราช-อุทยานพร้อมด้วยข้าราชบริพาร เมื่อได้สดับข่าวว่า พระอานนท์มาพักอยู่ใกล้ๆ พระราชอุทยาน พระมเหสีก็ทูลขอราชานุญาตไปหาพระอานนท์ และหลังจากได้ฟังธรรมเบิกบานพระทัยแล้ว ได้ถวายจีวรจำนวน 500 ผืนแก่พระอานนท์

พระเจ้าอุเทนตรัสถามพระมเหสีเมื่อเสด็จกลับจากไปฟังธรรมกับพระอานนท์มาว่า ได้ถวายอะไรท่านบ้าง? พระนางทูลว่าได้ถวายผ้า 500 ผืน. พระเจ้าอุเทนได้ทรงสดับก็ตกพระทัย ทรงกล่าวตำหนิขึ้นว่า พระอานนท์รับเอาจีวรมากมายอย่างนั้น จะตั้งร้านขายผ้าหรือ? แล้วเสด็จไปหาพระอานนท์ด้วยความไม่สบายพระทัยในเรื่องนี้ รับสั่งถามพระอานนท์ ได้ความว่าพระมเหสีได้มาถวายจีวร 500 ผืน จึงตรัสถามว่า จีวรมากมายอย่างนั้น จะเอาไปทำอะไร? พระอานนท์ตอบว่า จะแจกให้แก่ภิกษุทั้งหลายที่มีจีวรเก่าโทรม

พระอานนท์ได้ตอบคำถามของพระเจ้าอุเทน ในเรื่องการ

ใช้ประโยชน์จากจีวรที่ใช้สอยแล้ว ตามลำดับ ดังนี้

จากจีวรเก่า เอามาทำเป็นผ้าดาดเพดาน

จากผ้าดาดเพดาน เอามาทำเป็นผ้าปูฟูก

จากผ้าปูฟูก เอามาทำเป็นผ้าปูพื้น

จากผ้าปูพื้น เอามาทำเป็นผ้าเช็ดเท้า

จากผ้าเช็ดเท้า เอามาทำเป็นผ้าขี้ริ้วเช็ดถู

จากผ้าขี้ริ้ว เอามาโขลกปนขยำกับโคลน สำหรับฉาบฝาผนัง

พระเจ้าอุเทนได้ทรงสดับดังนั้นก็ทรงเลื่อมใสว่า พวกภิกษุมีวิธีใช้สอยจีวรอย่างแยบยล ไม่มีการเก็บสะสมไว้ในเรือนคลังเลย. แล้วพระองค์ก็ได้ถวายจีวรเพิ่มให้อีก 500 ผืน

หลังจากนั้น พระอานนท์ได้พาภิกษุสงฆ์เข้าไปยังวัดโฆสิตาราม. เมื่อนั่งประจำที่กันเรียบร้อยแล้ว ท่านได้กล่าวแก่พระฉันนะ ซึ่งนั่งอยู่ใกล้ๆ ว่า สงฆ์ได้ลงพรหมทัณฑ์แก่ท่านแล้ว. พระฉันนะไม่รู้ว่าพรหมทัณฑ์คืออะไร เมื่อได้ฟังคำชี้แจงจากพระอานนท์แล้ว ท่านได้กล่าวขึ้นว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายไม่ว่ากล่าว ไม่ตักเตือน ไม่พร่ำสอนท่าน ก็เท่ากับเป็นการทำลายท่านโดยสิ้นเชิง. ท่านเสียใจมากจนเป็นลมฟุบอยู่ตรงนั้น

การถูกลงโทษจากสงฆ์โดยพรหมทัณฑ์ ทำให้พระฉันนะรู้สึกอึดอัดร่ำคาญใจเป็นที่สุด ท่านต้องหลบไปอยู่เงียบๆ โดยลำพัง ตั้งใจบำเพ็ญเพียรไม่ประมาท ไม่นานนักก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ และเมื่อรู้แจ้งในตนแล้วก็เข้าไปหาพระอานนท์ ขอให้ท่านระงับพรหมทัณฑ์. พระอานนท์กล่าวว่า เมื่อท่านบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว พรหมทัณฑ์ก็ย่อมระงับไปเอง

บริเวณหน้าถ้ำสัตตบัณณคูหาที่ราชคฤห์

เรื่องราวในช่วงการทำสังคายนาครั้งที่ 1 จบลงเพียงเท่านี้ ที่ให้ชื่อหมวดนี้ว่า "ปัญจสติกะ" ก็เพราะการทำสังคายนาครั้งนี้ มีภิกษุอรหันต์ล้วนจำนวน 500 รูปพอดี

สัตตสติกขันธกะ

สังคายนาครั้งที่ 2

มูลเหตุแห่งการสังคายนาครั้งที่ 2

(630) ณ พ.ศ. 100 พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวเวสาลี ได้เผยแพร่ความประพฤติที่ผิดไปจากพุทธบัญญัติ 10 ข้อ คือ

1. *สิงฺคิโลณกปฺโป*-ภิกษุเก็บเกลือไว้ในเขาสัตว์หรือเขนงเอาไว้ฉันกับอาหารได้ (ตามพุทธบัญญัติเดิม เป็นอาบัติปาจิตตีย์เพราะเกลือนั้นเป็นของค้างคืน ซึ่งย่อมทำให้อาหารเป็นของค้างคืนไปด้วย)

2. *ทฺวงฺคุลกปฺโป*-เงาตะวันเลยเที่ยงไปแล้ว 2 นิ้ว ภิกษุฉันอาหารได้ (ตามพุทธบัญญัติเดิม เป็นอาบัติปาจิตตีย์เพราะวิกาลโภชน์)

3. *คามนฺตรกปฺโป*-ภิกษุห้ามภัตแล้ว(คืออิ่มจนได้บอกว่าพอ-ไม่รับประเคนอีก) แต่ยังคิดว่าจะเข้าบ้านฉันได้อีก (ตามพุทธ-

บัญญัติ เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เว้นแต่เป็นอาหารเดน)

4. *อาวาสกปฺโป*-ภิกษุอยู่ในสีมาเดียวกัน แยกกันทำอุโบสถได้ (ตามพุทธบัญญัติเดิม เป็นอาบัติทุกกฏ)

5. *อนุมติกปฺโป*-สงฆ์ยังมาประชุมไม่ครบทุกรูป แต่เมื่อครบองค์สงฆ์พอทำสังฆกรรมได้ ก็ให้ทำไปก่อนได้ แล้วค่อยขอความเห็นชอบจากภิกษุผู้มาทีหลัง (ตามพุทธบัญญัติ ว่าไม่ควร)

6. *อาจิณฺณกปฺโป*-เรื่องที่อุปัชฌาย์อาจารย์ประพฤติกันมาแล้ว ใช้ได้ (ความจริง ต้องดูว่าถูกหรือผิดก่อน เพราะอุปัชฌาย์อาจารย์ประพฤติผิดก็มี)

7. *อมถิตกปฺโป*-นมสดที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมส้ม ภิกษุสามารถฉันได้อีกหลังจากที่ห้ามภัตแล้ว (ตามพุทธบัญญัติเดิม เป็นอาบัติปาจิตตีย์)

8. *ชโลคี ปาตุ*-น้ำเมาอย่างอ่อน ไม่พอจะทำให้เมา ภิกษุดื่มได้ (ความจริงไม่ควรดื่ม)

9. *อทสกา นิสีทนำ*-ผ้าปูนั่งที่ไม่มีแถบชาย ภิกษุใช้ได้ (ความจริงไม่ควรใช้)

10. *ชาตรูปรชตำ*-ทองและเงิน ภิกษุรับได้ (ตามพุทธบัญญัติเดิม เป็นอาบัติปาจิตตีย์)

สถานการณ์พุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. 100

(631-633) ปีนั้น พระยสะ กากัณฑบุตร จาริกอยู่ในแคว้นวัชชี ไปพักอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี. วันอุโบสถวันหนึ่ง พวกภิกษุวัชชีบุตรเอาถาดทองสัมฤทธิ์ตักน้ำเต็ม ตั้งไว้

ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ แล้วกล่าวบอกบุญอุบาสกอุบาสิกาให้ถวายปัจจัย(รูปิยะ)แก่สงฆ์ตามจิตศรัทธา เพื่อสงฆ์จะได้ซื้อบริขารใช้สอย. พระยสะได้ฟังก็บอกอุบาสกอุบาสิกาว่าไม่ต้องถวายปัจจัย เพราะทองและเงินเป็นของต้องห้ามสำหรับสมณะศากยบุตร ภิกษุทั้งหลายไม่ยินดีและไม่รับทองและเงิน เป็นผู้สละแก้วแหวนเงินทองแล้วจึงมาบวช. แม้กล่าวอย่างนั้นแล้ว พวกอุบาสกอุบาสิกาก็ยังขืนถวายปัจจัยแก่สงฆ์อยู่นั่นเอง

วันรุ่งขึ้น พวกภิกษุวัชชีบุตรเอาปัจจัยที่เขาถวายออกมาแบ่งสรรปันส่วนตามจำนวนภิกษุ ส่วนที่เป็นของพระยสะก็นำไปถวายท่าน. พระยสะกล่าวขึ้นว่า ผมไม่รับส่วนแบ่ง ผมไม่ต้องการเงิน. พวกภิกษุวัชชีบุตรกล่าวโทษไปทั่วว่า พระยสะได้ด่าว่าพวกอุบาสกอุบาสิกาผู้เลื่อมใสศรัทธา ทำให้เขาเสื่อมจากความเลื่อมใส. แล้วชวนกันลงโทษท่านด้วยปฏิสารณียกรรม(ให้ไปขอขมาคฤหัสถ์)

พระยสะขอพระอนุทูต(ภิกษุผู้ช่วยเจรจากับคฤหัสถ์)ไปด้วยรูปหนึ่ง ตามวิธีแห่งพุทธบัญญัติ ท่านเข้าไปชี้แจงต่ออุบาสกอุบาสิกาในกรุงเวสาลีพร้อมกับพระอนุทูตว่า สิ่งที่ท่านพูดนั้น คือธรรมและวินัยแท้ แต่กลับถูกกล่าวหาว่าเป็นการด่าอุบาสกอุบาสิกาทำลายความเลื่อมใสศรัทธาของพวกโยม

มลทิน 4 อย่างทำให้ภิกษุไม่สง่างาม

(634-636) พระยสะสั่งสอนอุบาสกอุบาสิกาต่อไปว่า ครั้งหนึ่งที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ไม่สว่างสดใส เพราะเครื่องบดบัง 4 อย่าง

คือ หมอก, น้ำค้าง, ควัน, และราหู(จันทรุปราคา-สุริยุปราคา) สมณพราหมณ์(ภิกษุ)บางพวกก็เหมือนกัน

- พวกหนึ่ง ดื่มสุราเมรัย
- พวกหนึ่ง เสพเมถุน
- พวกหนึ่ง ยินดีรับทองและเงิน
- พวกหนึ่ง เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ

พระยสะกล่าวต่อไปว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ ย่อมไม่มีสง่า ไม่ผ่องใส ไม่รุ่งเรือง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสพระคาถาความว่า "สมณพราหมณ์เศร้าหมองเพราะถูกราคะ, โทสะ, และอวิชชาห่อหุ้ม เพลินในรูปที่น่ารักอย่างโง่เขลา พวกหนึ่งดื่มสุราเมรัย พวกหนึ่งเสพเมถุน พวกหนึ่งยินดีเงินและทอง พวกหนึ่งเป็นอยู่โดยมิจฉาชีพ, เครื่องเศร้าหมองเหล่านี้ทำให้สมณพราหมณ์ไม่มีสง่า ไม่หมดจดสดใส ถูกความมืดบอดปกคลุม เป็นทาสของตัณหาและกิเลสอันนำไปสู่ภพ พวกเหล่านี้แหละเพิ่มป่าช้ารองรับซากศพไว้ในโลกนี้ เขาย่อมจะต้องไปสู่ภพใหม่(มีการเกิดอีก)ต่อไป"

ภิกษุต้องไม่ยินดีรับทองและเงิน

(637) พระยสะได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งแก่อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีต่อไปอีกว่า วันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน พวกคนในราชสำนักคุยกันเรื่องนี้ว่า ภิกษุยินดีในเงินทองหรือไม่ มีเสียงพูดกันว่า พวกภิกษุรับเงินและทองได้? ผู้ใหญ่บ้าน(คามณี)คนหนึ่งชื่อ "มณีจูฬกะ" ได้ฟัง ก็กล่าว

ค้านขึ้นทันทีว่า ภิกษุไม่รับทองและเงิน เพราะสละแก้วแหวนเงินทองแล้วจึงบวช. หลังจากนั้นก็ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลเล่าเรื่องที่ได้ยินได้ฟัง และตนก็ได้กล่าวชี้แจงไปอย่างนั้น ไม่ทราบว่าถูกต้องตามที่พระองค์ทรงสอนหรือไม่? เป็นการตอบปัญหาที่ถูกต้องหรือไม่?

ครั้งนั้น พระพุทธองค์ทรงรับรองคำกล่าวของมณีจูฬกะว่าถูกต้องแล้ว ตรัสเสริมอีกว่า

"ทองและเงินเป็นสิ่งที่คู่ควรแก่ใคร กามคุณ 5 ก็ย่อมเป็นของคู่ควรแก่ผู้นั้น คนเช่นนั้น จงจำไว้สถานเดียวว่า เขาไม่ใช่สมณะที่แท้จริง เขาไม่ใช่เชื้อสายศากยบุตรที่แท้จริง

"เราขอกล่าวอย่างนี้ว่า ผู้ต้องการหญ้า ก็ต้องแสวงหาหญ้า ผู้ต้องการไม้ ก็ต้องแสวงหาไม้ ผู้ต้องการเกวียน ก็ต้องแสวงหาเกวียน ผู้ต้องการคน ก็ต้องแสวงหาคน ส่วนเรา ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ย่อมไม่กล่าวเป็นเด็ดขาดว่า เมื่อต้องการทองและเงิน ก็ต้องแสวงหาทองและเงิน"

(638) พระยสะกล่าวอ้างอิงแก่อุบาสกอุบาสิกาอีกว่า พระพุทธองค์ทรงห้ามภิกษุรับทองและเงิน ทรงบัญญัติสิกขาบทเรื่องนี้ในกรุงราชคฤห์นี้เอง เพราะพระอุปนันทะ ศากยบุตรเป็นต้นเหตุ

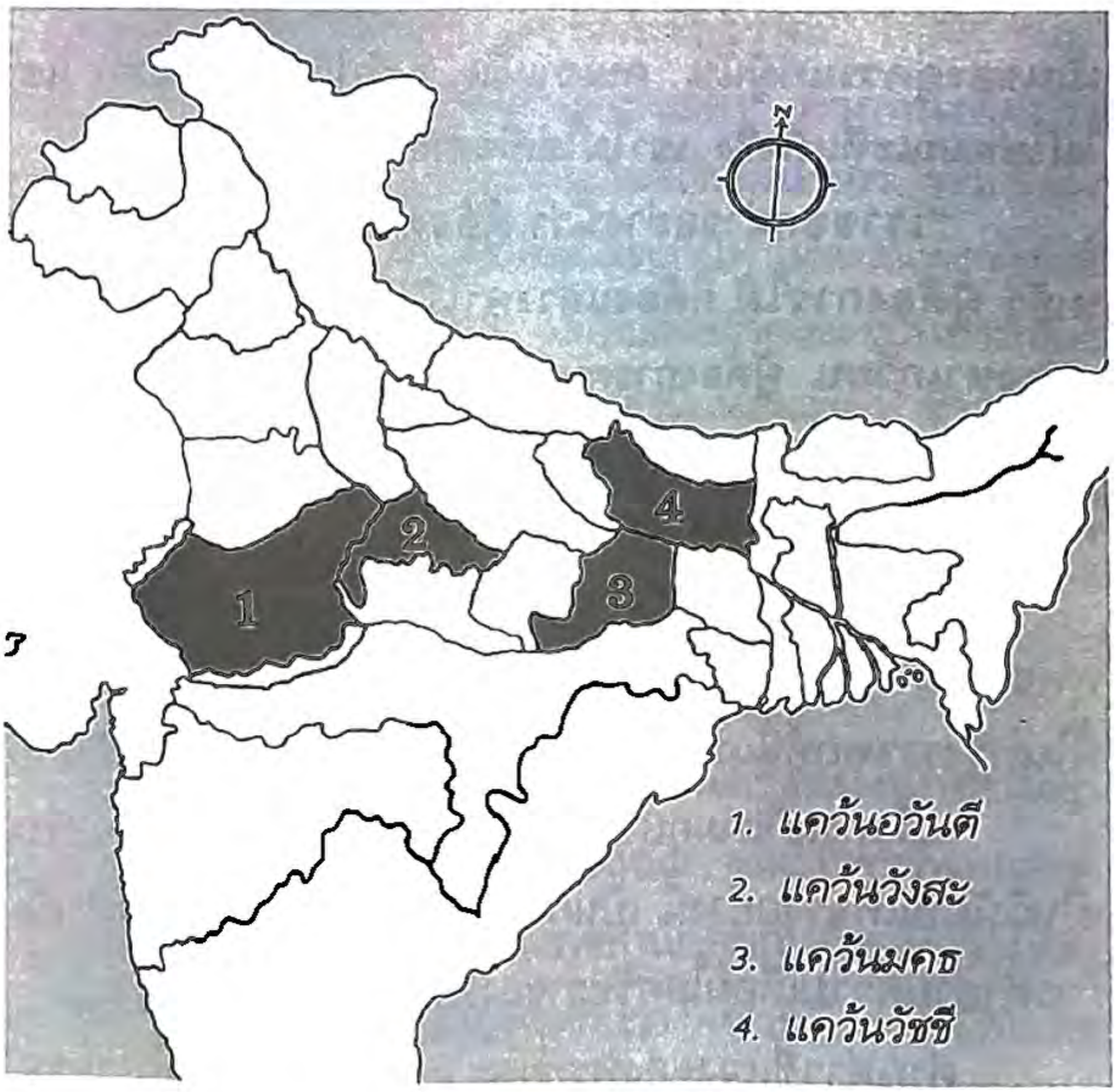
แล้วท่านก็ถามอุบาสกอุบาสิกาว่า การพูดว่าอะไรเป็นธรรมเป็นวินัยที่แท้จริงอย่างนี้ เป็นการด่าว่าอุบาสกอุบาสิกาหรือ? เป็นการทำลายความเลื่อมใสศรัทธาของพวกท่านหรือ?

คำกล่าวชี้แจงของพระยสะ แทนที่จะเป็นการไปขอขมาคฤหัสถ์ กลับเป็นการได้รับความเลื่อมใส พวกอุบาสกอุบาสิกา

เหล่านั้นกราบเรียนท่านว่า พระคุณท่านรูปเดียวเท่านั้นคือสมณะ-ศากยบุตร คนอื่นนอกนั้นหาใช่สมณะไม่ หาใช่ศากยบุตรไม่. แล้วนิมนต์ให้ท่านอยู่ที่เวสาลี พวกตนขอเป็นโยมอุปัฏฐากสืบไป

รวบรวมฝักฝ่ายเพื่อการสังคายนา

(639) เมื่อกลับถึงวัดเวฬุวัน ภิกษุอนุทูตถูกพวกภิกษุวัชชีบุตรถามว่า พาพระยสะไปขอขมาโยมได้ผลอย่างไร? ภิกษุ-

แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นอวันตี-แคว้นวังสะ-แคว้นมคธ-แคว้นวัชชี

อนุทูตตอบว่า อุบาสกอุบาสิกายกบาปให้พวกเราหมด ยกพระยสะเป็นสมณะศากยบุตรเพียงรูปเดียว พวกเราทั้งหมดหาใช่สมณะไม่. แล้วพวกภิกษุวัชชีบุตรก็ปรึกษากันเพื่อหาแง่เล่นงานพระยสะไม่เลิกรา โดยการกล่าวหาว่า พระยสะไม่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ แต่ไปประกาศอย่างนั้นแก่คฤหัสถ์ ต้องลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม ซึ่งจะมีผลให้ภิกษุทั่วทั้งแผ่นดินไม่คบหาสมาคมด้วย ฐานะและสิทธิของความเป็นภิกษุจะหมดไป

ระหว่างที่พวกภิกษุวัชชีบุตรประชุมกันเพื่อลงอุกเขปนียกรรมนั้น พระยสะก็เหาะไปปรากฏกายที่กรุงโกสัมพี(แคว้นวังสะ) แล้วส่งทูตไปบอกข่าวแก่ภิกษุชาวเมืองปาฐา. ภิกษุในแคว้นอวันตี. และภิกษุทางภาคใต้(ทักษิณาบถ) ให้มาช่วยกันสะสางอธิกรณ์ที่พวกภิกษุวัชชีบุตรก่อขึ้น เพื่อยับยั้งความยิ่งใหญ่ของพวกอธรรมวาทีและพวกอวินัยวาที ที่จะแผ่ไพศาลต่อไป

พระเถระผู้มีบทบาทสำคัญร่วมกัน

การสังคายนาครั้งที่ 2 ทำที่วาลิการาม กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี. พระยสะ กากัณฑบุตร เป็นผู้ริเริ่มชักชวนพระเถระจำนวนหนึ่ง ร่วมกันชำระสะสางความประพฤติที่วิปริตทางพระวินัย ของพวกภิกษุวัชชีบุตรดังกล่าวแล้ว พระเถระเหล่านั้นที่ปรากฏชื่อมี 8 รูป คือ

1. พระสัพพกามี 2. พระสาฬหะ 3. พระอุชชโสภิตะ (บางแห่งว่า"ขุชชโสภิตะ") 4. พระวาสภะ คามิกะ (4 รูปนี้เป็นชาวปาจีนกะ มีสำนักอยู่ทางทิศตะวันออก) 5. พระเรวตะ 6. พระ

สัมภูตะ สาณวาสี 7. พระยสะ กากัณฑบุตร 8. พระสุมนะ (4 รูปนี้เป็นชาวเมืองปาฐา)

เรื่องใหญ่ที่ยกขึ้นสู่การสังคายนา เป็นเรื่องทางพระวินัย, โดยพระเรวตะเป็นผู้ตั้งคำถาม พระสัพพกามีเป็นผู้ตอบ, จำนวนภิกษุสงฆ์ประชุมกัน 700 รูป, คัมภีร์สมันตปาสาทิกากล่าวว่า ทำอยู่ 8 เดือนจึงแล้วเสร็จ และกล่าวอีกว่า การสังคายนาที่แบ่งพุทธวจนะเป็น 3 ปิฎก(ไตรปิฎก) ได้มีมาแล้วตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ 1 ส่วนสังคายนาครั้งที่ 2 เป็นการทำซ้ำอีก (สมันตปาสาทิกา เป็นคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก แต่งโดยพระพุทธโฆส เมื่อเกือบพันปีหลังพุทธปรินิพพาน ดูภาคผนวกของเล่มนี้)

ต่อไปนี้ จะได้กล่าวถึงพระเถระผู้มีบทบาทสำคัญในการสังคายนาครั้งที่ 2 ตามลำดับ

(640) **พระสัมภูตะ สาณวาสี**-พำนักอยู่ที่ภูเขาอโหคังคะ (เมืองปาฐา) ท่านได้ฟังคำบอกเล่าเรื่องความประพฤติวิปริตของพวกภิกษุวัชชีบุตร เห็นด้วยว่า ถ้าปล่อยไป พวกที่ประพฤติผิดธรรมผิดวินัยจะมีอำนาจรุ่งเรืองไปภายหน้า, ที่ภูเขาอโหคังคะ ได้มีภิกษุชาวเมืองปาฐาไปประชุมรวมกันครั้งใหญ่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีประมาณ 60 รูปที่อยู่ป่าเป็นวัตร, ถือบิณฑบาตเป็นวัตร, ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร, และถือไตรจีวรเป็นวัตร มีภิกษุจากแคว้นอวันตีและจากภาคใต้(ทักษิณาบถ) ประมาณ 80 รูป ที่ถืออยู่ป่าเป็นวัตร, ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร, ถือไตรจีวรเป็นวัตร มาสมทบอีกส่วนหนึ่ง ทุกรูปล้วนเป็นพระอรหันต์

(641-642) **พระเรวตะ**-อยู่ที่เมืองโสเรยยะ เป็นพหูสูต,

เชี่ยวชาญในคัมภีร์(อาคตาคโม), จำข้อธรรมข้อวินัยได้ถ้วนทั่ว, เป็นนักปราชญ์, และเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ: เมื่อพระเถระทั้งหลายประชุมกัน คิดหาพระที่จะมาเป็นกำลังสำคัญ ก็นึกถึงท่าน ท่านได้ทราบถึงการปรึกษาหารือกันของพระเถระทั้งหลาย ด้วยทิพยโสต จึงออกเดินทางไปสมทบ โดยเดินทางจากเมืองโสเรยยะ สู่เมืองสังกัสสะ, เมืองกัณณกุชชะ, เมืองอุทุมพร, เมืองอัคคฬปุระตามลำดับ พระเถระตามหาท่านและไปทันกันที่เมืองสหชาติ

ที่นั่น พระสัมภูตะบอกแก่พระยสะว่า พระเรวตะเป็นพระเถระที่มีคุณสมบัติพิเศษ(ดังกล่าวแล้ว) ถ้าพวกเราถามปัญหาท่านเพียงปัญหาข้อเดียวเท่านั้นแหละ ท่านจะตอบได้ทั้งคืน, คืนนี้ท่านจะให้อันเตวาสิกของท่านสวดสรภัญญะ เมื่อภิกษุนั้นสวดจบ ให้เข้าไปหาท่าน แล้วถามเรื่องที่พวกภิกษุวัชชีบุตรประพฤติผิดเพี้ยนนั้น, พระยสะได้ทำตามคำแนะนำทุกอย่าง ได้ถามเรื่องความประพฤติของพวกภิกษุวัชชีบุตรทั้ง 10 ข้อ ว่าถูกหรือผิด? พระเรวตะตอบว่า ผิดทุกข้อ, เมื่อได้คำตอบแน่ชัดแล้ว พระยสะจึงอาราธนาให้พระเรวตะช่วยกันทำสังคายนาป้องกันภัยอันตรายอันจะเกิดแก่พระธรรมวินัย ซึ่งพระเรวตะก็รับอาราธนาด้วยความยินดี

ฝ่ายพวกภิกษุวัชชีบุตร เมื่อได้ทราบว่าพระยสะไปหาฝักฝ่ายมาเพื่อชำระอธิกรณ์ ก็คิดหาพวกเหมือนกัน แล้วก็คิดไปถึงพระเรวตะว่า ถ้าได้ท่านมาเป็นกำลังสำคัญ ฝ่ายตนก็จะได้ชัยชนะ, จึงพากันหอบหิ้วบริขารลงเรือไปยังเมืองสหชาติ โดยขึ้นเรือไปพักกันที่ร่มไม้แห่งหนึ่ง เมื่อได้โอกาสเหมาะจึงเข้าไปหาพระเรวตะ ยก

บริขารที่ขนกันมาเข้าไปถวาย. พระเรวตะไม่รับ บอกว่าท่านมีไตรจีวรใช้แล้ว. เมื่อเข้าทางตรงไม่สำเร็จ ก็พากันเข้าหาภิกษุอุปัฏฐากของพระเรวตะ ชื่อ"พระอุตตระ" ซึ่งมีพรรษาได้ 20 พรรษา พระอุตตระก็มีท่าทีอย่างเดียวกับพระเรวตะ แต่ถูกรบเร้าให้รับบริขารเหลือเกิน จึงรับจีวรไว้ผืนหนึ่ง แล้วถามถึงความประสงค์ในการที่พากันมาหาพระเรวตะ

พวกภิกษุวัชชีบุตรขอให้ท่านไปพูดขอร้องให้พระเรวตะชี้แจงแก่ที่ประชุมสงฆ์ว่า พระพุทธองค์ทรงอุบัติขึ้นในถิ่นตะวันออก(ปุรัตถิมชนบท) พวกตนเป็นชาวปาจีนกา เป็นฝ่ายธรรมวาที พวกภิกษุเมืองปาฐาเป็นอธรรมวาที. เมื่อพระอุตตระเข้าไปกราบเรียนพระเรวตะตามนั้น ถูกพระเรวตะตำหนิว่าไปชวนท่านให้เข้าข้างฝ่ายอธรรม เมื่อผลออกมาอย่างนั้น พระอุตตระก็เสียใจว่าได้ไปชักชวนอาจารย์ในทางผิด พวกภิกษุวัชชีบุตรพูดยุแหย่ว่าตัวท่านบวชได้ 20 พรรษาแล้วมิใช่หรือ (จะไปสนใจทำไม)? พระอุตตระกล่าวว่า แม้จะมีพรรษา 20 แต่ก็ยังถือนิสัยในพระเถระอยู่

(644) **พระสาฬหะ**-(เป็นอันเตวาสิกรูปหนึ่งของพระอานนท์) วันหนึ่งท่านหลีกเร้นครุ่นคิดเรื่องภิกษุ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายปาจีนกา (วัชชีบุตร)กับฝ่ายเมืองปาฐา ว่าใครถูกใครผิด? ขณะนั้น เทวดาชั้นสุทธาวาสองค์หนึ่ง ทราบว่าท่านคิดอะไรอยู่ จึงไปปรากฏกายเรียนท่านว่า ภิกษุฝ่ายปาจีนกาเป็นอธรรมวาที ฝ่ายเมืองปาฐาเป็นธรรมวาที ขอให้พระคุณเจ้าอยู่ในฝ่ายธรรมเถิด. พระเถระตอบไปว่า ท่านอยู่ในฝ่ายธรรมอยู่แล้ว เพียงแต่รอรับการแต่งตั้งให้เข้าร่วมในอธิกรณ์นี้เท่านั้น (B.D. เรียกเมืองปาฐาเป็น "ปาวา".

ชื่อ "ปาฐา" ไม่มีข้อมูลเลยว่าอยู่ที่ไหน ส่วนปาวา อยู่ในแคว้นมัลละ ห่างจากเมืองกุสินาราประมาณ 3 คาวุตหรือ 300 เส้น)

(646-648) **พระสัพพกามี**-เป็นพระเถระที่มีพรรษามากกว่าภิกษุทั้งปวงในเวลานั้น คือบวชได้ 120 พรรษา เป็นสัทธิวิหาริกของพระอานนท์ จำพรรษาอยู่ที่เวสาลี

เวลานั้น พระเถระทั้งหลายต่างก็ไปรวมตัวกันเพื่อประชุมใหญ่ที่เวสาลี หลังจากที่พระเรวตะประกาศแก่สงฆ์ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า ถ้าพวกเราระงับอธิกรณ์นอกเวสาลี อาจจะมีภิกษุบางพวกหาเหตุรื้อฟื้นอธิกรณ์ขึ้นพิจารณาใหม่ ขอให้เราพร้อมเพรียงกันระงับอธิกรณ์ในที่ที่อธิกรณ์เกิด

วันนั้น พระเรวตะนัดกับพระสัมภูตะว่า ท่านจะเข้าพักในวิหารของพระสัพพกามี ขอให้พระสัมภูตะไปหาพระสัพพกามีแต่เช้า แล้วเรียนถามเรื่องความประพฤติ 10 อย่าง(วัตถุ 10)ของพวกภิกษุวัชชีบุตร (เพื่อจะดูว่าพระสัพพกามีอยู่ฝ่ายไหน). คืนวันนั้นเขาจัดที่พักสำหรับพระเรวตะไว้ในห้อง สำหรับพระสัมภูตะ จัดไว้ที่หน้ามุขของห้องนั้น. พระเรวตะเห็นพระสัพพกามียังไม่จำวัด ก็คิดว่าพระผู้เฒ่ายังไม่นอน จึงไม่นอนเหมือนกัน ขณะที่พระสัพพกามีเห็นพระเรวตะไม่นอน ก็คิดว่าพระอาคันตุกะเดินทางมาเหนื่อย ยังไม่นอน ท่านก็จึงไม่นอนด้วย จนได้เวลาใกล้รุ่ง พระสัพพกามีจึงลุกขึ้นชวนพระเรวตะสนทนา ได้ถามขึ้นก่อนว่า ท่านอยู่ด้วยธรรมข้อใดเป็นส่วนมาก? อีกฝ่ายตอบว่า อยู่ด้วยเมตตา. พระผู้เฒ่ากล่าวว่า เป็นการอยู่ด้วยธรรมพื้นๆ. พระเรวตะกล่าวว่าตนได้เจริญเมตตาตั้งแต่เป็นคฤหัสถ์ จนเมื่อบวชมาแล้วก็ยังอยู่

ด้วยเมตตาและได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์มานานแล้ว, กล่าวจบ ก็เรียนถามย้อนไปว่า หลวงพ่ออยู่ด้วยธรรมอะไรเป็นส่วนใหญ่?

พระสัพพกามีตอบว่า ท่านอยู่ด้วยสุญญตา(สุญญตาวิหาร-ธรรม). คำตอบนั้นทำให้พระเรวตะรู้ได้ทันทีว่า พระผู้เฒ่าอยู่ด้วยวิหารธรรมของมหาบุรุษ คือ"สุญญตาสมาบัติ". พระผู้เฒ่าบอกอีกว่า ท่านได้เจริญสุญญตาสมาบัติตั้งแต่เป็นคฤหัสถ์ และได้เป็นพระอรหันต์มานานแล้ว

เมื่อสนทนาถึงตรงนี้ พระสัมภูตะก็เข้าไปหาพระสัพพกามีเรื่องสำคัญที่นำเรียน คือวัตถุ 10 ที่พวกภิกษุวัชชีบุตรประพฤตินั้น พระเถระผู้เฒ่าเห็นเป็นอย่างไร? พระสัพพกามีย้อนถามก่อนว่า แล้วท่านเห็นอย่างไร? เมื่อพระสัมภูตะเรียนว่า ท่านได้พิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้ว เห็นว่า ฝ่ายภิกษุวัชชีบุตรเป็นอธรรมวาที ฝ่ายภิกษุเมืองปาฐาเป็นธรรมวาที, พระสัพพกามีกล่าวขึ้นว่า ท่านก็เห็นอย่างเดียวกัน เพียงแต่รอให้สงฆ์แต่งตั้งท่านเข้าร่วมชำระอธิกรณ์เรื่องนี้เท่านั้น

อุพพาหิกวิธี-ตั้งคณะผู้พิจารณาตัดสิน

การเริ่มต้นเพื่อเข้าสู่กระบวนการสังคายนา สงฆ์ประชุมกันพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นก่อน ปรากฏว่าเกิดเสียงเอ็ดอึงฟังไม่ได้ศัพท์ไม่จบสิ้น จับประเด็นไม่ได้แม้แต่เรื่องเดียว พระเรวตะจึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า ขอให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธี (แต่งตั้งคณะ

สงฆ์เพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์โดยเฉพาะ โดยให้มีสงฆ์ 2 ฝ่ายลงมติตัดสินถูกผิด แล้วตัดสินด้วยเสียงข้างมาก ทำนองเดียวกับการลงประชามติ(referendum)สมัยปัจจุบัน เป็นประชามติของผู้แทนสงฆ์)

หลังคำประกาศของพระเรวตะ สงฆ์ได้คัดเลือกภิกษุขึ้น 2 ฝ่าย ฝ่ายละ 4 รูป ฝ่ายหนึ่งเป็นตัวแทนสงฆ์ชาวปาจีนกา อีกฝ่ายหนึ่งเป็นตัวแทนสงฆ์เมืองปาฐา

- ฝ่ายปาจีนกา คือ 1. พระสัพพกามี 2. พระสาฬหะ 3. พระอุชชโสภิตะ 4. พระวาสภะ คามิกะ

- ฝ่ายเมืองปาฐากา คือ 1. พระเรวตะ 2. พระสัมภูตะ สาณวาสี 3. พระยสะ กากัณฑบุตร 4. พระสุมนะ

จากนั้นพระเรวตะได้ประกาศแก่สงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา มีใจความว่า ขอให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันแต่งตั้งภิกษุเป็นตัวแทนของสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธี, ที่ประชุมไม่มีเสียงคัดค้าน, วันนั้นเป็นวันอุโบสถ พระอชิตะซึ่งบวชได้ 10 พรรษา เป็นผู้สวดปาติโมกข์ สงฆ์แต่งตั้งให้ท่านเป็นผู้จัดอาสนะแก่พระเถระทั้งหลาย พระเถระทั้งหลายปรึกษากันว่า ควรจะทำการระงับอธิกรณ์ที่ไหนดี? ในที่สุดได้มีความเห็นร่วมกันว่า วาลิการาม(ใกล้กรุงเวสาลี)เป็นที่ร่มรื่นสงบเงียบ การระงับอธิกรณ์จึงเกิดขึ้นที่นั่น

เนื้อหาของการสังคายนาครั้งที่ 2

(651-662) การปุจฉา-วิสัชนาที่วัดวาลิการาม มุ่งตรงต่อ

เรื่องความประพฤติของพวกภิกษุวัชชีบุตร ที่เรียกว่า"วัตถุ 10 ประการ" ซึ่งเกิดเป็นอธิกรณ์ให้สงฆ์ต้องตัดสินว่าถูกหรือผิด. กระบวนการพิจารณา เริ่มจากพระเรวตะประกาศแต่งตั้งตนเองให้เป็นผู้ถามพระสัพพกามี แล้วพระสัพพกามีก็ประกาศแต่งตั้งตัวท่านเอง เป็นผู้ตอบคำถามของพระเรวตะ. จากนั้น การถาม-ตอบก็ดำเนินไปตามลำดับ สรุปว่า เรื่องที่เป็นอธิกรณ์ทั้ง 10 ข้อ ได้รับคำตอบว่า ผิดธรรม, ผิดวินัย, หลีกเลี่ยงสัตถุศาสน์ (อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ อปคตสตฺถุสาสนํ) และทุกข้อที่ได้รับคำตอบอย่างนั้น พระเรวตะกล่าวว่า ท่านขอลงคะแนนให้(สลากํ นกฺขิปามิ). จากนั้นก็ประกาศแก่สงฆ์ในที่ประชุมว่า วัตถุ 10 ประการนี้ สงฆ์ได้วินิจฉัยแล้วว่า "ผิด"

(663) ส่วนพระสัพพกามีก็กล่าวในตอนท้ายว่า "ท่านทั้งหลาย! อธิกรณ์นั้น สงฆ์ได้ชำระแล้ว จบลงด้วยดีแล้ว ขอให้พระเรวตะทำหน้าที่ถามอีก ต่อที่ประชุมสงฆ์ เพื่อจะได้ประกาศให้ภิกษุทั้งหลายทราบทั่วถึงกัน"

(ในพระบาลีเรื่องนี้ ไม่มีข้อความตอนใดที่ระบุว่า เป็นการสังคายนาพระธรรมและพระวินัย เหมือนในเรื่องการสังคายนาครั้งที่ 1 และไม่ระบุเรื่องระยะเวลาด้วย กล่าวในตอนจบแต่เพียงว่า ในการสังคายนาครั้งนี้ มีภิกษุ 700 รูป ไม่หย่อนไม่เกิน จึงใช้คำว่า "สัตตสติกะ" (นับจำนวนภิกษุได้ 700 รูป)

ปริวาร

ภาคผนวกแห่งพระวินัยปิฎก

ปริวาร

พระไตรปิฎก(ฉบับบาลี)เล่ม 8 เป็นพระวินัยปิฎกเล่มสุดท้าย ลักษณะเนื้อหา เป็นการย้อนทบทวนสาระสำคัญในพระไตรปิฎกเล่ม 1 ถึง 7. คำว่า "ปริวาร" เป็นคำเดียวกับคำว่า "บริวาร" ความหมายส่อเค้าว่า เป็นส่วนเสริมให้เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธบัญญัติมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น. B.D. แปลคำ ปริวาร ว่า encompasser ซึ่งมีความหมายว่า"ภาคผนวก" คำแปลนี้น่าจะใกล้เคียงกับคำว่า accessory และ appendix เพราะส่วนหนึ่งของปริวาร มีลักษณะเป็นการหมายเหตุและอธิบายเสริม

ลักษณะเนื้อหาที่น่าสนใจอีกส่วนหนึ่ง คือมีรูปแบบเหมือนกับการสอบทานพระธรรมวินัยในการสังคายนาครั้งที่ 1 และการถาม-ตอบในการระงับอธิกรณ์เมื่อคราวทำสังคายนาครั้งที่ 2. อีกส่วนหนึ่งที่น่าสังเกตคือ มีการใช้คำประพันธ์ช่วยให้จำหัวข้อแห่งพุทธบัญญัติได้อย่างแยบยล จึงเป็นไปได้ว่า นักทรงจำพระวินัยจะขาด"ปริวาร"ไม่ได้เลย

การร้อยเรียงเนื้อหาของปริวารนี้ จะไม่รวบรวมรายละเอียดไว้ทั้งหมด เพราะจะไปซ้ำกับเนื้อหาในเล่มก่อนๆ จะเก็บเฉพาะคำศัพท์ที่น่าศึกษาเพิ่มเติมและข้อมูลใหม่ๆ ที่น่าสนใจ

ปริวารมีหัวข้อใหญ่ 21 หัวข้อ มีประเด็นเนื้อหาในแต่ละหัวข้อตามลำดับ ดังต่อไปนี้

มหาวิภังค์โสฬสมหาวาร

หมวดกิตตกปัญญัติวาร (ทรงบัญญัติที่ไหนเป็นต้น)

(1-243) มหาวิภังค์ คือสิกขาบท 227 ข้อของภิกษุ จำแนกเป็น 16 ประเด็น(โสฬสมหาวาร). ใน 16 ประเด็นนั้น แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนละ 8 หัวข้อ ส่วนแรกว่าด้วยการทำผิด ส่วนที่สองว่าด้วยผลของการทำผิด ทั้ง 8 หัวข้อของแต่ละส่วน ตั้งประเด็นไว้เหมือนกัน คือ

1. สิกขาบทเกิดขึ้นที่ไหน ใครเป็นต้นเหตุ เป็นต้น
2. เมื่อละเมิด จะเป็นอาบัติอะไรบ้าง
3. ความผิดที่ทำ เป็นศีลวิบัติหรืออาจารวิบัติ
4. ความผิดนั้นๆ จัดเข้าในหมวดอาบัติหรือในกองอาบัติอะไร
5. ความผิดนั้นเกิดขึ้นทางกาย, ทางวาจา, และหรือ ทางใจ
6. ความผิดนั้นเป็นอธิกรณ์ประเภทไหน
7. อธิกรณ์ของความผิดนั้นๆ จะระงับได้ด้วยวิธีใด
8. สรุปความของทั้ง 7 ประเด็นนั้น

ตัวอย่างการถาม-ตอบ

การถาม-ตอบ ในแต่ละสิกขาบท ดำเนินไปเหมือนกันดังนี้

(ตัวอย่าง)ปาราชิกสิกขาบทที่ 1

- *ถามว่า* พระพุทธองค์ทรงบัญญัติปาราชิก สิกขาบทที่ 1 ที่ไหน?
- *ตอบว่า* ที่เวสาลี
- *ถามว่า* ทรงยกใครเป็นกรณีให้ทรงบัญญัติ?
- *ตอบว่า* พระสุทิน กลันทบุตร
- *ถามว่า* ด้วยเรื่องอะไร?
- *ตอบว่า* พระสุทินเสพเมถุนกับภรรยาเก่า
- *ถามว่า* สิกขาบทนี้ มีบัญญัติประเภทไหน คือ บัญญัติ, อนุบัญญัติ, หรือ อนุปันนบัญญัติ
- *ตอบว่า* มีบัญญัติกับอนุบัญญัติ ไม่มีอนุปันนบัญญัติ (คือมีสิกขาบทหลัก(บัญญัติ) แล้วมีข้อบัญญัติเพิ่มหรือข้อผ่อนผัน(อนุบัญญัติ) แต่ไม่มีการบัญญัติก่อนเกิดเหตุ(อนุปันนบัญญัติ)
- *ถามว่า* สิกขาบทนี้ เป็นสัพพัตถบัญญัติ หรือเป็นปเทสบัญญัติ?
- *ตอบว่า* เป็นสัพพัตถบัญญัติ (คือบัญญัติแก่ภิกษุทั่วแผ่นดิน)

- *ถามว่า* สิกขาบทนี้เป็น สาธารณบัญญัติ หรือ อสาธารณบัญญัติ?
- *ตอบว่า* เป็นสาธารณบัญญัติ (คือบัญญัติแก่ภิกษุ-ณีด้วย)
- *ถามว่า* เป็น เอกโตบัญญัติ หรือ อุภโตบัญญัติ?
- *ตอบว่า* เป็นอุภโตบัญญัติ (มีความหมายเหมือนกับสาธารณบัญญัติ)
- *ถามว่า* จัดเข้าในอุเทศไหน?
- *ตอบว่า* จัดเข้าในนิทาน(นิทานุเทศ)
- *ถามว่า* อยู่ในอุเทศที่เท่าไร
- *ตอบว่า* อยู่ในอุเทศที่ 2 (ปาราชิกุเทศ)
- *ถามว่า* เป็นวิบัติประเภทไหน?
- *ตอบว่า* เป็นศีลวิบัติ (ปาราชิกและสังฆาทิเสส เป็นศีลวิบัติ, อาบัตินอกจากนั้น เป็นอาจาร-วิบัติ)
- *ถามว่า* เป็นอาบัติกองไหน?
- *ตอบว่า* กองปาราชิก (คืออาบัติหมวดปาราชิก)
- *ถามว่า* มีสมุฏฐานกี่อย่าง(คือเกิดจากกาย, วาจา, และหรือ ใจ)?
- *ตอบว่า* เกิดจากกายกับจิต (คือจงใจทำ)
- *ถามว่า* เป็นอธิกรณ์ประเภทไหน?
- *ตอบว่า* เป็นอาปัตตาธิกรณ์ (คือเป็นเรื่องของการต้องอาบัติ)

- *ถามว่า* อธิกรณ์นั้นจะระงับได้ด้วยวิธีใด?
- *ตอบว่า* ด้วยสัมมุขาวินัยและปฏิญญาตกรณะ (คือ ชำระอธิกรณ์ต่อหน้าสงฆ์ และจำเลยรับสารภาพ)
- *ถามว่า* ในสิกขาบทนี้ อะไรเป็นวินัย อะไรเป็นอภิ-วินัย?
- *ตอบว่า* พระบัญญัติเป็นวินัย, การจำแนก(อธิบายเสริม) เป็นอภิวินัย
- *ถามว่า* ในสิกขาบทนี้ อะไรเป็นปาติโมกข์ อะไรเป็นอธิปาติโมกข์?
- *ตอบว่า* พระบัญญัติเป็นปาติโมกข์ การจำแนกแจกแจงเป็นอธิปาติโมกข์
- *ถามว่า* อะไรเป็นวิบัติ (สาเหตุที่ละเมิด)?
- *ตอบว่า* ความไม่สังวร (ไม่ระวัง)
- *ถามว่า* อะไรเป็นข้อปฏิบัติสำหรับสิกขาบทนี้?
- *ตอบว่า* การสมาทานตลอดชีวิต ว่าจะไม่ทำความผิดในเรื่องนี้
- *ถามว่า* ทรงบัญญัติเพื่อให้เกิดประโยชน์อะไร?
- *ตอบว่า* เพื่อประโยชน์ 10 ประการ (มีเพื่อความดีความงาม โดยความเห็นชอบของสงฆ์ เป็นต้น)
- *ถามว่า* ภิกษุพวกไหนที่จะต้องศึกษา(คือใส่ใจฝึก-ฝนไม่ให้ทำผิดในเรื่องนี้)?

- *ตอบว่า* พวกเสขะและกัลยาณปุถุชน(คือภิกษุที่ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์)
- *ถามว่า* ภิกษุประเภทไหนที่ไม่ต้องศึกษา?
- *ตอบว่า* พระอรหันต์
- *ถามว่า* สิกขาบทนี้ มีอยู่ในภิกษุเช่นไร?
- *ตอบว่า* มีอยู่ในภิกษุผู้ใคร่ต่อการฝึกฝน
- *ถามว่า* ภิกษุพวกไหนรักษาสิกขาบทนี้ไว้?
- *ตอบว่า* พระเถระผู้ทรงจำ
- *ถามว่า* ใครเป็นผู้กล่าวสิกขาบทนี้
- *ตอบว่า* พระพุทธองค์
- *ถามว่า* ใครสืบทอดต่อๆ มา
- *ตอบว่า* พระเถระทั้งหลาย

(การถาม-ตอบ โดยวิธีนี้ ทำให้แต่ละสิกขาบทมีที่ไปที่มาและมีแนวทางให้ปฏิบัติอย่างมีเหตุผล, ในทุกคำถาม บังคับให้มีคำตอบที่ชัดเจน เพราะเป็นเรื่องของการตัดสินว่า ถูกหรือผิด และโปรดสังเกตว่า ไม่มีคำถามว่า ทรงบัญญัติเมื่อไร)

พระเถระผู้ทรงจำสืบทอดพระวินัย

พระเถระผู้ทำหน้าที่ทรงจำพระวินัยสืบๆ กันมา(ปรมฺปรา-ภฏฺ) ปรากฏชื่อในปริวารนี้ ในรูปคำประพันธ์เป็นคาถา ดังนี้

พระเถระแห่งชมพูทวีป(อินเดีย) คือ 1. พระอุบาลี 2. พระทาสกะ 3. พระโสณกะ 4. พระสิคควะ 5. พระโมคคัลลี-บุตร

พระเถระจากอินเดียไปอยู่เกาะสิงหฬ(เดิมเรียกว่า "เกาะตามพปัณณิ" ต่อมาเรียกว่า "เกาะสิงหฬ" และ "เกาะลังกา") คือ 6. พระมหินทะ 7. พระอิฏฐิยะ 8. พระอุตติยะ 9. พระสัมพละ 10. พระภัททะ

(พระเถระ 5 รูปนี้ นอกจากเชี่ยวชาญในพระวินัยแล้ว ยังสอนหรือเผยแพร่นิกายทั้ง 5 (พระสูตรที่แบ่งหมวดหมู่เป็น 5 นิกาย มีทีฆนิกายเป็นต้น) และปกรณ์ทั้ง 7 ด้วย (B.D. วงเล็บไว้ว่า "(อภิธรรม)" ถ้าปกรณ์ทั้ง 7 หมายถึงอภิธรรม(ปิฎก) ก็นับว่า อภิธรรมปรากฏอย่างชัดเจนครั้งแรก ณ ที่นี้)

พระเถระต่อไปนี้ ไม่ระบุชัดว่าเป็นชาวอินเดียกี่รูป และเป็นชาวลังกากี่รูป คือ

11. พระอริฏฐะ 12. พระติสสทัตตะ 13. พระกาฬสุมนะ 14. พระทีฆะ 15. พระทีฆสุมนะ (รูปที่ 12-13-14-15 เป็นศิษย์ของพระอริฏฐะ-ดูเชิงอรรถ B.D.6/5) 16. พระนาคะ 17. พระพุทธรักขิต 18. พระติสสะ 19. พระเทวะ 20. พระสุมนะ 21. พระจุฬนาค 22. พระธัมมปาลิต(อยู่ในโรหนชนบท) 23. พระเขมะ 24. พระอุปติสสะ 25. พระปุสสเทวะ(มหากถึก-นักเทศน์ผู้ยิ่งใหญ่) 26. พระสุมนะ 27. พระปุปผะ 28. พระมหาสีวะ (มหากถึก) 29. พระอุบาลี 30. พระมหานาคะ 31. พระอภัย 32. พระติสสะ 33. พระปุสสะ (ศิษย์ของพระติสสะ(ในลำดับที่32), รูปนี้ไปสืบพระศาสนาอยู่ในอินเดีย (สาสนำ อนุรกฺขนฺโต ชมฺพุทีเป ปติฏฐิโต) 34. พระจูฬาภยะ 35. พระติสสะ 36. พระจูฬาเทวะ 37. พระสีวะ

หมวดกตาปัตติวาร (ต้องอาบัติเท่าไร)

(244-461) การละเมิดแต่ละสิกขาบท มีโทษหรือเป็นอาบัติได้เป็นชั้นๆ ในกรณีที่การละเมิดนั้นไม่เป็นความผิดเต็มที่หรือไม่พร้อมด้วยองค์ประกอบทุกอย่าง ซึ่งมีอยู่ในเนื้อหาเกี่ยวกับสิกขาบททั้งหลายในเล่มก่อนๆ แล้ว. ในที่นี้ขอยกมากล่าวให้เห็นตัวอย่างของเนื้อหาในหมวดกตาปัตติวาร เฉพาะปาราชิกเท่านั้น ดังนี้

- *ถามว่า* ภิกษุเสพเมถุน เป็นอาบัติเท่าไร?
- *ตอบว่า* เป็นอาบัติ 3 คือ 1. เสพเมถุนกับร่างของคนหรือสัตว์ที่ยังไม่ถูกกัดแทะ เป็นอาบัติปาราชิก 2. เสพเมถุนกับร่างที่ถูกกัดแทะแล้วเป็นส่วนมาก เป็นอาบัติถุลลัจจัย 3. สอดองค์กำเนิดเข้าไปในปาก(ของคนหรือสัตว์)ที่อ้าอยู่ แต่องค์กำเนิดไม่ได้สัมผัสกับส่วนใดส่วนหนึ่งของปาก เป็นอาบัติทุกกฏ

- *ถามว่า* ภิกษุลักทรัพย์เป็นอาบัติเท่าไร?
- *ตอบว่า* เป็นอาบัติ 3 คือ 1. ลักทรัพย์เข้าข่ายเป็นโจร ราคา 5 มาสก ขึ้นไป เป็นอาบัติปาราชิก 2. ลักทรัพย์เกินกว่า 1 มาสก ไม่ถึง 5 มาสก เป็นอาบัติถุลลัจจัย 3. ลักทรัพย์ราคาไม่เกิน 1 มาสก เป็นอาบัติทุกกฏ

- *ถามว่า* ภิกษุฆ่ามนุษย์ เป็นอาบัติเท่าไร?
- *ตอบว่า* เป็นอาบัติ 3 คือ 1. ขุดบ่อ มุ่งให้มนุษย์ตก

ลงไปตาย เป็นอาบัติทุกกฏ(เมื่อขุดเสร็จ) 2. เมื่อมีมนุษย์ตกลงไป ได้รับบาดเจ็บ เป็นอาบัติถุลลัจจัย 3. เมื่อมนุษย์ตกลงไปตาย เป็นอาบัติปาราชิก

- *ถามว่า* ภิกษุกล่าวอวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริงในตน เป็นอาบัติเท่าไร?
- *ตอบว่า* เป็นอาบัติ 3 คือ 1. อวดด้วยใจคิดชั่ว(มีความต้องการที่เป็นบาป) เป็นอาบัติปาราชิก 2. อวดแบบเลียบเคียงให้เขารู้โดยทางอ้อม ว่าตนเป็นพระอรหันต์(ทั้งๆ ที่ไม่ได้เป็น) เป็นอาบัติถุลลัจจัย 3. ถ้าคนฟังไม่เข้าใจความหมายที่อวด เป็นอาบัติทุกกฏ

ระหว่างถุลลัจจัยกับทุกกฏ, จะเห็นได้ว่า ถุลลัจจัยมีระดับชั่วหยาบกว่าทุกกฏ, สำหรับความผิดเป็นอาบัติที่ลดลงมาจากปาจิตตีย์ และอาบัติที่ลดลงมาจากปาฏิเทสนียะ มีแต่ทุกกฏอย่างเดียว

ในบรรดาอาบัติทั้งหลาย ทุพภาสิต(แปลว่าพูดไม่ดี) เป็นอาบัติเบาที่สุด ต่อจากทุกกฏ, เช่น ภิกษุพูดกับภิกษุผู้มีชาติกำเนิดเป็นจัณฑาล มุ่งให้เกิดความอัปยศ ถูกหมิ่นหยาม เป็นอาบัติทุกกฏ. ถ้าเพียงแต่พูดล้อเล่น เป็นทุพภาสิต

บางสิกขาบท ละเมิดเข้าแล้ว เป็นอาบัติตัวเดียวก็มี เช่น ภิกษุรับประเคนเภสัชแล้ว เก็บไว้เกิน 7 วัน เป็นอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ (ไม่มีเงื่อนไขลดหย่อนเป็นอย่างอื่น)

บางสิกขาบท เป็นอาบัติได้ 2 ตัวก็มี เช่น ภิกษุด่าผู้อื่น ถ้าด่าภิกษุด้วยกัน เป็นอาบัติปาจิตตีย์, ด่าอนุปสัมบัน เป็นอาบัติทุกกฏ

บางสิกขาบท เป็นอาบัติได้ถึง 5 ตัวก็มี เช่น กรณีภิกษุมีเจตนากล่าวเท็จ โดยการ 1. อวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริงในตน เป็นปาราชิก 2. โจทภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล เป็นสังฆาทิเสส 3. อวดอุตริมนุสสธรรมโดยทางอ้อม เป็นถุลลัจจัย 4. อวดอุตริมนุสสธรรมที่ผู้ฟังไม่เข้าใจความ เป็นทุกกฏ 5. มีเจตนาพูดโกหก(สัมปชานมุสาวาท) เป็นปาจิตตีย์

หมวดกตาปัตติวารนี้ มีประโยชน์อย่างยิ่ง สำหรับการวินิจฉัยอธิกรณ์ว่าเป็นอาบัติหรือไม่อย่างไร เป็นการเพิ่มความแม่นยำในการตัดสินโทษ

หมวดวิปัตติวาร (อาบัติใดเป็นวิบัติอะไร)

(463) วิบัติ คือความเสื่อมเสีย วิบัติของภิกษุมี 4 อย่าง คือ

1. *ศีลวิบัติ*-ความเสื่อมเสียของศีล 2. *อาจารวิบัติ*-ความเสื่อมเสียด้านมารยาท 3. *ทิฏฐิวิบัติ*-ความเห็นผิดธรรมผิดวินัย 4. *อาชีววิบัติ*-ความเสื่อมเสียทางอาชีพ(วิธีหาเลี้ยงชีพผิด)

อาบัติหนัก คือ ปาราชิก และ สังฆาทิเสส เป็นศีลวิบัติ, อาบัติเบา คือ ถุลลัจจัย, ทุกกฏ, และ ทุพภาสิต เป็นอาจารวิบัติ, ในหมวดวิปัตติวารนี้ เป็นการถาม-ตอบว่า แต่ละสิกขาบทเป็นวิบัติอะไรบ้าง เช่นถามว่า อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุน จัดเป็น

วิบัติอะไร? ตอบว่า เป็นได้ทั้งศีลวิบัติและอาจารวิบัติ.....ถามว่า อาบัติของภิกษุผู้ทำผิด (ไม่เอื้อเฟื้อ,ไม่สำเหนียก) ในการถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย เป็นวิบัติอะไร? ตอบว่า เป็นอาจาร-วิบัติ ดังนี้เป็นต้น

หมวดสังคหิตวาร (จัดความผิดเข้ากลุ่มอาบัติ)

(463) อาบัติมี 7 กอง(กลุ่ม-ขันธ์) คือ 1. กองปาราชิก 2. กองสังฆาทิเสส 3. กองปาจิตตีย์ 4. กองถุลลัจจัย 5. กองปาฏิเทสนียะ 6. กองทุกกฏ 7. กองทุพภาสิต

ตัวอย่างการถาม-ตอบในสังคหิตวาร เช่นถามว่า อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุน จัดเข้ากองอาบัติได้กี่กอง? ตอบว่า จัดเข้าได้ 3 กองคือ 1. บางกรณีจัดเข้ากองอาบัติปาราชิก 2. บางกรณีจัดเข้ากองอาบัติถุลลัจจัย 3. บางกรณีจัดเข้ากองอาบัติทุก-กฏ....ถามว่า อาบัติของภิกษุผู้ทำผิดในการถ่ายอุจจาระ จัดเข้ากองอาบัติได้กี่กอง? ตอบว่า จัดเข้าในกองเดียว คือกองอาบัติทุก-กฏ ดังนี้เป็นต้น

หมวดสมุฏฐานวาร (อาบัติเกิดทางไหน)

(464) ในที่นี้ สมุฏฐาน หมายถึงที่เกิดของอาบัติ มี 6 ทาง คือ 1. ทางกายอย่างเดียว 2. ทางวาจาอย่างเดียว 3. ทางกายกับจิต 4. ทางวาจากับจิต 5. ทางกายกับวาจา 6. ทางกาย, วาจา, และจิต

ตัวอย่างการถาม-ตอบในหมวดนี้ เช่นถามว่า อาบัติของ

ภิกษุผู้เสพเมถุน เกิดได้ทางไหนบ้าง? ตอบว่า เกิดได้ทางเดียว คือ ทางกายกับจิต ไม่เกิดทางวาจา,...ถามว่า อาบัติของภิกษุผู้ทำผิดในการถ่ายอุจจาระ เกิดได้ทางไหนบ้าง? ตอบว่า เกิดได้ทางเดียว คือทางกายกับจิต ไม่เกิดทางวาจา ดังนี้เป็นต้น

หมวดอธิกรณวาร (อาบัติใดเป็นอธิกรณ์ประเภทไหน)

(465) คำว่า "อธิกรณ์" หมายถึงเรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ (ให้เรียบร้อย) มีความหมายกว้างกว่าคำว่า "คดี" ในทางโลก. อธิกรณ์มี 4 อย่าง คือ 1. วิวาทาธิกรณ์-การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย 2. อนุวาทาธิกรณ์-การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ 3. อาปัตตาธิกรณ์-การต้องอาบัติ, การปรับอาบัติ, และการแก้ไขตนให้พ้นจากอาบัติ 4. กิจจาธิกรณ์-กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้อุปสมบท, ให้ผ้ากฐิน เป็นต้น

การถาม-ตอบในหมวดนี้ เช่นถามว่า อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุน เป็นอธิกรณ์ประเภทไหน? ตอบว่า เป็นอาปัตตาธิกรณ์, ...ถามว่า อาบัติของภิกษุผู้ทำผิดในการถ่ายอุจจาระ เป็นอธิกรณ์ประเภทไหน? ตอบว่า เป็นอาปัตตาธิกรณ์ ดังนี้เป็นต้น

หมวดสมถวาร (ระงับอาบัติด้วยวิธีใด)

(466) สมถะ ในที่นี้หมายถึงวิธีระงับอธิกรณ์ คือทำอธิกรณ์ต่างๆ ให้จบ ให้ยุติลง มีอยู่ 7 วิธี คือ 1. สัมมุขาวินัย-ระงับต่อหน้าสงฆ์และต่อหน้าจำเลย 2. สติวินัย-ถือสติเป็นหลักในการระงับ (เมื่อพระอรหันต์ต้องอาบัติ ระงับด้วยวิธีนี้) 3. อมูฬ-

หวินัย ระงับอาบัติสำหรับภิกษุผู้หายบ้า 4. ปฏิญญาตกรณะ-ระงับอาบัติตามคำรับสารภาพ 5. ตัสสปาปิยสิกา-การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิดที่ไม่ยอมรับสารภาพ 6. เยภุยยสิกา-ตัดสินตามเสียงของภิกษุข้างมาก 7. ติณวัตถารกวินัย-ระงับด้วยการประนีประนอมกัน(เหมือนกลบด้วยหญ้า)

ตัวอย่างการถาม-ตอบในหมวดนี้ เช่นถามว่า อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุน ระงับด้วยสมถะเท่าไร อะไรบ้าง? ตอบว่า ด้วยสมถะ 2 อย่างคือ 1. ด้วยสัมมุขาวินัย 2. ด้วยปฏิญญาตกรณะ, ...ถามว่า อาบัติของภิกษุผู้ทำผิดในการถ่ายอุจจาระ ระงับด้วยสมถะเท่าไร อะไรบ้าง? ตอบว่า ด้วยสัมมุขาวินัยและด้วยปฏิญญาตกรณะ ดังนี้เป็นต้น

หมวดสมุจจัยวาร (รวบรวมกล่าวทบทวนอีกรอบหนึ่ง)

(467) สมุจจัย แปลว่า "การรวบรวมเข้าด้วยกัน" ในที่นี้เป็นการนำเนื้อหาทั้งหมดของทั้ง 7 หมวดที่กล่าวแล้ว มาทบทวนไว้อีก เนื้อหาและข้อความเหมือนกันทุกอย่าง เพียงแต่ไล่ไปทีละสิกขาบท ให้เห็นบทบาทของแต่ละหมวด เมื่อเข้าสู่กระบวนการเดียวกัน

(469-510) ทั้ง 8 วาร(หมวด)ที่กล่าวแล้ว นำมากล่าวอีกรอบหนึ่ง แต่ประเด็นอยู่ที่ว่า เมื่อมีปัจจัยหรือเหตุให้ทำความผิดแล้ว เกิดผล คือเป็นอาบัตินั้นๆ

8 วาร 2 รอบนี้เอง รวมเป็น"มหาวิภังค์โสฬสมหาวาร" หรือ มหาวิภังค์(สิกขาบทของภิกษุ)ที่กระจายเป็น 16 มหาวาร

(หมวดใหญ่)

ภิกขุนีวิภังค์โสฬสมหาวาร

(511-825) รูปแบบเนื้อหา เหมือนกับมหาวิภังค์โสฬส-มหาวารทุกอย่าง และเป็นที่น่าสังเกตว่า สิกขาบทสำหรับภิกษุณีทุกข้อ ทรงบัญญัติผ่านทางภิกษุทั้งหลาย ไม่ได้รับสั่งโดยตรงแก่ภิกษุณี และผู้ทรงจำสืบทอดสิกขาบทของภิกษุณี ก็ล้วนแต่เป็นพระเถระจำนวน 37 รูปนั้น ไม่มีพระเถรีหรือภิกษุณีเลย

สมุฏฐานสีสสังเขป

(826-840) สมุฏฐานสีสะ แปลว่า "หัวข้อสมุฏฐาน" เป็นการจัดหมวดหมู่ของสิกขาบททั้งหลายว่า สิกขาบทใดบ้าง มีบ่อเกิดจากอะไรบ้าง(สมุฏฐานก็คือกาย, วาจา, จิต) การตั้งชื่อหัวข้อสมุฏฐาน ตั้งตามชื่อสิกขาบทแรกที่เอามาจัดหมวดหมู่ เช่น ชื่อหัวข้อว่า"ปฐมปาราชิกสมุฏฐาน" สิกขาบทแรกของหมวดนี้ คือ ปฐมปาราชิกสิกขาบท(ว่าด้วยภิกษุเสพเมถุน). ในหัวข้อนี้ มีสิก-ขาบท(ทั้งของภิกษุและภิกษุณี)ที่มีสมุฏฐานอย่างเดียวกัน คือมีกายกับจิตเป็นสมุฏฐาน รวมทั้งสิ้น 76 สิกขาบท ดังนี้เป็นต้น

คำประพันธ์เป็นคาถาในเรื่องนี้ เป็นการทบทวนเรื่องบ่อเกิดของอาบัติ และจัดเป็นหมวดหมู่ ช่วยให้จำได้แม่นยำขึ้น

สำหรับนักวินัย. แสดงว่า นักทรงจำพระธรรมวินัยได้พยายามหาวิธีต่างๆ ที่จะไม่ให้เกิดการลืมเลือนหรือจำพลาดจำเพี้ยนได้ง่ายๆ และในคำประพันธ์นี้ ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาการจัดหมวดหมู่สิกขาบท มีประเด็นกล่าวนำที่น่าบันทึกไว้เป็นข้อมูลอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้

- กล่าวถึงคำสอนเรื่อง ไตรลักษณ์ และ นิพพาน ว่า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ. ก่อนพระองค์ตรัสรู้นั้น แม้แต่ชื่อของพระธรรมเหล่านี้ ก็ไม่มีใครเคยได้ยินได้ฟัง

- กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า ทรงแสดงพระไตรปิฎก คือ พระวินัย. พระสุตตันตะ. และพระอภิธรรม (คำว่า "ไตรปิฎก" และ "อภิธรรม" ปรากฏเป็นครั้งแรก ณ ที่นี้-สพฺพสตฺตุตฺตโม สีโห ปิฏเก ตีณิ เทสยิ สุตฺตนฺตं อภิธมฺมญฺจ วินยญฺจ มหาคุณ์)

- กล่าวถึงว่า ถ้าได้ร้อยกรองพระวินัยด้วยคัมภีร์ปริวารนี้ไว้แล้ว สิกขาบท. ขันธกะ. และมาติกา(หัวข้อ) ก็จะเป็นเหมือนดอกไม้ที่ร้อยด้วยเส้นด้าย เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก มุ่งต่อธรรม พึงศึกษาคัมภีร์ปริวารไว้

- กล่าวถึงว่า ในวันอุโบสถ ภิกษุและภิกษุณีย่อมสวดสิกขาบททั้งของภิกษุและภิกษุณี (อุภโตวิภังค์)

กติปุจฉาวาร

(841-859) กติปุจฉาวาร เป็นการถาม - ตอบในเรื่องต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วในเล่มก่อนๆ ว่ามีเท่าไร อะไรบ้าง เรื่องเหล่านั้น คือ

อาบัติ, วินีตวัตถุ(การวินิจฉัยอาบัติ, วิธีระงับอาบัติ), ความไม่เคารพและความเคารพ, วิบัติ, สมุฏฐานแห่งอาบัติ, มูลเหตุแห่งการวิวาท, มูลเหตุแห่งการโจท, สาราณียธรรม, การสร้างความแตกแยก, อธิกรณ์, และ สมถะ

วีสติวาร

(861-916) วีสติวาร กล่าวถึงการตั้งประเด็นในการวินิจฉัยไว้ 20 ประเด็น คือ 1. *สมุฏฐานวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับบ่อเกิดของอาบัติ 2. *กตาปัตติวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับบ่อเกิดแต่ละอย่าง ทำให้ต้องอาบัติได้เท่าไร 3. *วิปัตติปัจจัยวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับวิบัติทั้ง 4 แต่ละวิบัติทำให้ต้องอาบัติอะไรได้บ้าง 4. *อธิกรณ-ปัจจัยวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับอธิกรณ์แต่ละประเภท มีความสัมพันธ์กับอาบัติต่างๆ อย่างไร 5. *ปริยายวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับอธิกรณ์แต่ละอย่าง มีองค์ประกอบอะไรบ้าง 6. *สาธารณวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับวิธีระงับอธิกรณ์(สมถะ) อย่างไหนใช้กับอธิกรณ์อะไรได้บ้าง 7. *ตัพภาคิยวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะอะไรบ้างมีส่วนเกี่ยวกับอธิกรณ์ต่างๆ 8. *สมถสาธารณวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะแต่ละอย่างใช้ร่วมกับสมถะอะไรได้บ้าง 9. *สมถตัพภาคิยวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะที่มีส่วนเกี่ยวข้องกัน 10. *สมถสัมมุขาวินัย*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะในอีกแง่หนึ่ง 11. *วินัยวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับพระวินัยเป็นสมถะหรือไม่อย่างไร 12. *กุสลวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะแต่ละอย่าง เป็นกุศล, อกุศล, หรือ อัพยากฤต (คือไม่เป็นทั้ง 2 อย่าง)

13. *จักกเปยยาลยัตถวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะที่ไปด้วยกันได้ 14. *สมยวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะแต่ ละอย่าง ใช้เมื่อใดจึงจะไปด้วยกันได้ 15. *สังสัฏฐวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับสมถะกับอธิกรณ์ต้องไม่แยกกัน 16. *สัมมันติวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับอธิกรณ์แต่ละอย่างระงับได้ด้วยสมถะอะไร 17. *สัมมันติ นสัมมันติวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับอธิกรณ์ระงับหรือไม่ระงับด้วยสมถะอะไร 18. *สมถาธิกรณวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับการระงับสมถะและอธิกรณ์ ว่าระงับได้อย่างไรบ้าง 19. *สมุฏฐาเปติวาร*-ประเด็นเกี่ยวกับอธิกรณ์อะไร ทำให้อธิกรณ์อย่างไหนเกิดได้บ้าง

จบลงด้วย 20. *สมถเภท*-คืออธิกรณ์แต่ละอย่าง จะบอกถึงความสัมพันธ์กับสมถะได้หลายแง่มุม

ขันธกปุจฉา

(918-939) ขันธกปุจฉา เป็นการถาม-ตอบเกี่ยวกับขันธกะ คือหมวดต่างๆ ในพระไตรปิฎก(ฉบับบาลี) เล่ม 4 ถึงเล่ม 7 (ทั้งมหาวรรคและจุลวรรค) รวมทั้งสิ้น 22 หมวด(ขันธกะ) ว่าแต่ละหมวดกล่าวถึงอาบัติไว้กี่ประเภท

เอกุตตริกะ

(941-1006) เอกุตตริกะ เป็นการนำเรื่องต่างๆ ในพระวินัยมาจัดเป็นหมวดหมู่ด้วยจำนวน ตั้งแต่จำนวน 1 ถึง 11. ขอยกเพียงตัวอย่างมาแสดงให้เห็น ดังนี้

- สิ่งที่เปิดเผยไม่ปิดบัง จึงรุ่งเรือง มี 3 อย่าง คือ

1. ดวงจันทร์ 2. ดวงอาทิตย์ 3. พระธรรมวินัย

- การขาดพรรษาที่ไม่ต้องอาบัติ เมื่อเกิดกรณีจำเป็น 4 อย่าง คือ 1. สงฆ์แตกกัน 2. มีภิกษุมุ่งทำลายสงฆ์ให้แตกกัน 3. มีอันตรายแก่ชีวิต 4. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์

- ความผิดที่จะเกิดได้ สำหรับภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล (คือเข้าไปหาชาวบ้าน) มี 5 อย่าง คือ

1. ต้องอาบัติเพราะไม่บอกลาใครในวัด
2. ต้องอาบัติเพราะนั่งในที่ลับหู
3. ต้องอาบัติเพราะนั่งในที่ลับตา
4. ต้องอาบัติเพราะแสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน 5-6 คำ
5. เป็นผู้มากด้วยความหมกมุ่นครุ่นคิดในทางกาม

- ความผิดสำหรับภิกษุผู้เข้าสู่สกุล และคลุกคลีกับสกุล (ชาวบ้าน)เกินเวลา มี 5 อย่าง คือ

1. ได้เห็นมาตุคามบ่อยๆ
2. เมื่อมีการเห็น ก็มีการเกี่ยวข้อง
3. เมื่อมีการเกี่ยวข้อง ก็มีความคุ้นเคย
4. เมื่อมีความคุ้นเคย ก็มีจิตกำหนัด(ติดใจรักใคร่)
5. เมื่อมีจิตกำหนัด ก็หวังได้ว่าจะไม่รักที่จะประพฤติพรหมจรรย์ หรือจะต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจะต้องสึกไปเป็นคฤหัสถ์

อุโปสถาทิปุจฉาวิสัชชนา

(1007-1008) หมวดนี้ เป็นการถาม-ตอบเรื่องอุโบสถเป็นต้น ว่าแต่ละอย่างมีขั้นตอนอย่างไร (อะไรเป็นตอนต้น, อะไรเป็นตอนกลาง, อะไรเป็นตอนจบ) เช่นถามว่า อุโบสถกรรมมีอะไรเป็นเบื้องต้น, เป็นท่ามกลาง, และเป็นที่สุด? มีคำตอบว่า อุโบสถกรรมมีความพร้อมเพรียงของสงฆ์(สามัคคี)เป็นเบื้องต้น มีการกระทำเป็นท่ามกลาง มีความสำเร็จเป็นที่สุด....ถามว่า การให้อุปสมบท มีอะไรเป็นเบื้องต้น, ท่ามกลาง, และที่สุด? มีคำตอบว่า มีบุคคลเป็นเบื้องต้น มีญัตติเป็นท่ามกลาง มีกรรมวาจาเป็นที่สุด ดังนี้เป็นต้น

อัตถวสปกรณ์

(1009-1014) กล่าวถึงอานิสงส์หรือประโยชน์ของการบัญญัติสิกขาบท 10 ประการ เช่น เพื่อให้สงฆ์ยอมรับว่าดีเป็นต้น พร้อมกับแสดงให้เห็นว่า แต่ละข้อ ต่างเป็นเหตุและผลของกันและกัน

คาถาสังคณิกะ

(1016-1045) คาถาสังคณิกะ เป็นคำประพันธ์ในรูปฉันท์, เนื้อหาว่าด้วยอาบัติและสิกขาบท ทั้งของภิกษุและของภิกษุณี เป็นข้อมูลเบื้องต้นที่น่ารู้และน่าจดจำไว้ ใจความโดยสรุปคือ

- *จำนวนสิกขาบท*-สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุและ

ภิกษุณี ซึ่งนำมาสวดทุกวันอุโบสถ รวมทั้งสิ้น 350 สิกขาบท

- *สถานที่ทรงบัญญัติ*-สิกขาบททั้ง 350 นั้น ทรงบัญญัติในเมืองและในแคว้นต่างๆ 7 แห่ง คือ 1. เวสาลี(แคว้นวัชชี) 2. ราชคฤห์(แคว้นมคธ) 3. สาวัตถี(แคว้นโกศล) 4. อาฬวี (เป็นเมืองเล็ก ไม่ชัดเจนว่าอยู่ในแคว้นโกศลหรือแคว้นมคธ อยู่ห่างจากสาวัตถี 30 โยชน์ และอยู่ระหว่างสาวัตถีกับราชคฤห์ด้านหลังภูเขากิฏาคิริ - B.C.A.I.) 5. โกสัมพี (แคว้นวังสะ) 6. แคว้นสักกะ 7. แคว้นภัคคะ

- *จำนวนสิกขาบทในแต่ละแห่ง*-1. ในเวสาลี 10 สิกขาบท 2. ในราชคฤห์ 21 สิกขาบท 3. ในสาวัตถี 294 สิกขาบท 4. ในอาฬวี 6 สิกขาบท 5. ในโกสัมพี 8 สิกขาบท 6. ในแคว้นสักกะ 8 สิกขาบท 7. ในแคว้นภัคคะ 3 สิกขาบท

(ในคาถาได้แจกแจงไว้ด้วยว่า แต่ละสิกขาบทว่าด้วยเรื่องอะไร)

- *ชนิดของอาบัติแต่ละสิกขาบท*-1. อาบัติหนัก มี 31 สิกขาบท (แบ่งเป็นปาราชิก 8 และสังฆาทิเสส 23), อาบัติหนักเป็นศีลวิบัติ จัดเป็นอาบัติชั่วหยาบ 2. อาบัติเบา คือถุลลัจจัย, ปาจิตตีย์, ปาฏิเทสนียะ, ทุกกฏ, ทุพภาสิต เป็นประเภทอาจารวิบัติ

- *ทิฏฐิวิบัติ*-บุคคลปัญญาทราม ถูกโมหะครอบงำ ถูกอสัทธรรมรุมล้อม ย่อมเกิดทิฏฐิวิบัติ-มีความเห็นวิปริต บิดเบือนคำสอนของพระพุทธเจ้า

- *อาชีววิบัติ*-เช่น ภิกษุอวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริง

ในตนเพื่อให้ได้ลาภสักการะ. หรือ ภิกษุณีขออาหารอย่างดี เพื่อตนเองจะได้ฉัน เป็นต้น

- *ยาวตติยกสิกขาบท*-(ยาวตติยกสิกขาบท แปลว่า "ต้องอาบัติเมื่อสวดสมนุภาสน์จบครั้งที่ 3" หมายความว่า ขณะที่ละเมิดสิกขาบท ยังไม่ต้องอาบัติในทันที เมื่อสงฆ์สวดสมนุภาสน์ (คือสวดประกาศไม่ให้ดื้อรั้นในการอันมิชอบ) จึงต้องอาบัติ. ยาวตติยกสิกขาบทของฝ่ายภิกษุมี 5 สิกขาบท คือสังฆาทิเสสข้อที่ 10-11-12-17 และสิกขาบทที่ 8 แห่งสัปปาณกวรรค ในปาจิตตีย์). ในคาถานี้กล่าวว่า ยาวตติยกสิกขาบท มี 11 สิกขาบท คือ อุกขิตตานุวัตติกสิกขาบท 1, ยาวตติยกสิกขาบท 8, อริฏฐสิกขาบท 1, จัณฑกาลีสิกขาบท 1 (เป็นการกล่าวรวมไปถึงสิกขาบทสำหรับภิกษุณีด้วย)

- *จำนวนสิกขาบทแยกตามหมวดอาบัติ*-เฉพาะสิกขาบทที่สวดในวันอุโบสถ มีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวน ดังนี้

สิกขาบทของภิกษุ	220	(ไม่มีในฝ่ายภิกษุณี 46)
สิกขาบทของภิกษุณี	304	(ไม่มีในฝ่ายภิกษุ 130)
สิกขาบทของแต่ละฝ่ายล้วนๆ	176	
สิกขาบทที่เหมือนกัน รวม	174	

- *เทียบจำนวนสิกขาบท(ในปาติโมกข์)*-

สิกขาบท	ฝ่ายภิกษุ	ฝ่ายภิกษุณี	(ส.)
1. ปาราชิก	4 (อส. -)	8 (อส. 4)	4
2. สังฆาทิเสส	13 (อส. 6)	17 (อส. 10)	7

3. อนิยต	2 (อส. 2)	- (อส. -)	-
4. นิสสัคคิยปาจิตตีย์	30 (อส. 12)	30 (อส. 12)	18
5. ปาจิตตีย์ (ขุททกะ)	92 (อส. 22)	166 (อส. 96)	70
6. ปาฏิเทสนียะ	4 (อส. 4)	8 (อส. 8)	-
7. เสขิยะ	75 (อส. 46)	75 (อส. -)	75
รวม	**220 (อส. 92)**	**304 (อส. 130)**	**175**

ในวงเล็บ อส. ย่อมาจากคำว่า "อสาธารณสิกขาบท" คือ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติสำหรับภิกษุหรือภิกษุณีโดยเฉพาะ. ส. คือ "สาธารณสิกขาบท" เป็นสิกขาบทร่วมกันทั้งภิกษุและภิกษุณี

จะเห็นว่าได้ว่า อธิกรณสมถะ ไม่รวมอยู่กับสิกขาบทในปาติโมกข์

- *อาบัติที่ระงับไม่ได้ คืออาบัติปาราชิก*-ในคาถานี้ กล่าวว่า ผู้ต้องอาบัติปาราชิก ๘ จำพวก เป็นบุคคลที่ไม่ควรเข้าใกล้ พวกเขาเหมือนโคนต้นตาล พวกเขาไม่มีทางงอกงามได้ เหมือนใบไม้เหลือง เหมือนศิลาแผ่นหนา เหมือนคนศีรษะขาด เหมือนตาลยอดด้วน

- *ความหมายของอาบัติแต่ละอย่าง*-

1. *ปาราชิก*-ผู้ต้องเข้าแล้ว ย่อมหลุดร่วง ย่อมผิดพลาดและห่างเหินจากพระสัทธรรม ทำให้ภิกษุหมดสิทธิที่จะอยู่ร่วมกับภิกษุ(ภิกษุณีหมดสิทธิที่จะอยู่ร่วมกับภิกษุณี)ทั้งหลาย

2. *สังฆาทิเสส*-ผู้ต้องเข้าแล้ว สงฆ์เท่านั้นให้ปริวาส, ชัก

เข้าหาอาบัติเดิม, ให้มานัต, และให้อัพภาน

3. *อนิยต*-ผู้ละเมิดเข้าแล้ว ไม่แน่ว่าจะเป็นอาบัติอะไร ใน 3 อาบัติ คือ ปาราชิก, สังฆาทิเสส, และ ปาจิตตีย์ (ขึ้นอยู่กับการวินิจฉัยของพระวินัยธร)

4. *ถุลลัจจัย*-ในบรรดาอาบัติที่ระงับได้ด้วยการแสดง ที่เรียกว่า "ปลงอาบัติ" นั้น ถุลลัจจัยเป็นอาบัติชั่วหยาบที่สุด (อ้างหัวข้อ 1038 ในคาถานี้)

5. *นิสสัคคีย์*-ผู้ละเมิดต้องสละของที่เป็นเหตุให้ละเมิดนั้นก่อน อาจจะสละในท่ามกลางสงฆ์, ท่ามกลางคณะ, หรือต่อหน้าภิกษุรูปหนึ่ง จากนั้นจึงแสดง(ปลง)อาบัติได้

6. *ปาจิตตีย์*-ละเมิดเข้าแล้วทำให้กุศลธรรมตกไป, ขัดต่ออริยมรรค, และทำให้จิตลุ่มหลงไป

7. *ปาฏิเทสนียะ*-ละเมิดเข้าแล้วน่าตำหนิ เช่นไปขออาหารจากคนที่มิใช่ญาติของตนมาฉันเอง เป็นต้น

8. *ทุกกฏ*-เป็นอาบัติสำหรับผู้ทำผิดพลาด คือทำไม่ดี ไม่ว่าจะในที่แจ้งหรือในที่ลับ

9. *ทุพภาสิต*-เป็นอาบัติสำหรับผู้พูดไม่ดี พูดให้เกิดความเสียหาย

10. *เสขิยะ*-เป็นข้อประพฤติ เป็นแนวทางให้เกิดการสำรวมระวังสำหรับพระเสขะ(ผู้ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์)

- *อุปมาอาบัติกับเรือน*-เรือนที่ปิดไว้มิดชิดดี ฝนย่อมไม่รั่วไม่สาดเข้าไปได้ แต่อาบัตินั้น เมื่อภิกษุปิดบังไว้ ย่อมรั่ว(ยิ่งปิดก็ยิ่งเป็นช่องรั่ว) เพราะเป็นการต้องอาบัติเข้าอีก)

อธิกรณเภท

(1046-1067) อธิกรณเภท เป็นการจัดหมวดหมู่ของเรื่องอธิกรณ์ในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

- อธิกรณ์มีเท่าไร อะไรบ้าง
- การฟื้นอธิกรณ์ มีกี่อย่าง มีองค์ประกอบอื่นๆ อะไรบ้าง
- อธิกรณ์แต่ละอย่างมีอะไรเป็นมูลเหตุ เป็นต้น
- อธิกรณ์กับอาบัติ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร
- อธิกรณ์กับสมถะ(วิธีระงับ) ในประเด็นต่างๆ

คาถาสังคณิกะ (อีกหมวดหนึ่ง)

(1069-1076) สาระสำคัญในคาถาสังคณิกะนี้ กล่าวถึงการโจทอาบัติ, ลักษณะของอลัชชี, ลัชชี, และ โจทก์ โดยคำประพันธ์กล่าวว่าเป็นพระดำรัสตอบต่อคำทูลถามของพระอุบาลี สรุปได้ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการโจท ก็เพื่อให้ผู้ทำผิดเกิดความสำนึก, มีการสอบสวนวินิจฉัยโทษ ก็เพื่อปรามไม่ให้ทำผิดต่อไป, มีคณะสงฆ์ ก็เพื่อให้ช่วยกันพิจารณา, ส่วนการลงมติของสงฆ์ ก็เพื่อให้การวินิจฉัยจบลงด้วยดี

2. การวินิจฉัยอธิกรณ์ที่ดี ทรงแนะนำว่า อย่ารีบพูด, อย่าพูดเสียงดุดัน, อย่ายั่วยุให้เกิดความโกรธ, อย่าผลุนผลัน, อย่า

ใช้ถ้อยคำชวนวิวาทไม่เป็นประโยชน์: การซักถาม ให้เป็นไปตามพระบัญญัติ ถ้อยคำสำนวนที่ผลุนผลันทั้งของจำเลยและโจทก์อย่าเพิ่งเชื่อถือ ถ้าจำเลยยังปฏิเสธ ต้องสอบสวนทั้งสองฝ่ายให้ดี, การปรับโทษ ให้ปรับตามคำรับสารภาพ แต่สำหรับพวกอลัชชี ก็ฟังไม่ได้ทั้งสารภาพหรือปฏิเสธ ถ้าอลัชชีพูดมาก ให้ปรับอาบัติตามถ้อยคำสำนวน (เป็นการปราม)

3. ลักษณะของอลัชชีคือ จงใจต้องอาบัติ, ปกปิดอาบัติที่ต้องแล้ว, และลุแก่อำนาจอคติ (ภิกษุลัชชีมีลักษณะตรงกันข้าม)

4. ลักษณะของผู้โจทก์ เป็นธรรม ไม่เป็นธรรม, โง่ หรือฉลาด ได้กล่าวไว้แล้วในเล่มก่อน ส่วนการโจทนั้น ต้องแม่นยำว่าเรื่องที่โจทเป็นศีลวิบัติ, อาจารวิบัติ, ทิฏฐิวิบัติ, หรือ อาชีววิบัติ

โจทนากัณฑ์

(1077-1081) ในโจทนากัณฑ์ กล่าวถึงวิธีซักถามของผู้วินิจฉัยอธิกรณ์เมื่อถามฝ่ายโจทก์ ว่าต้องถามอย่างละเอียดตรงไปตรงมา และตรงประเด็น ไม่ให้ผู้โจทก์กล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งอย่างคลุมๆ เมื่อได้ซักถามอย่างถี่ถ้วนแล้ว ดูเหตุดูผลแล้ว ถ้าฝ่ายจำเลยไม่ยอมรับตามที่ถูกโจททั้งหมด ก็ให้ปรับอาบัติเท่าที่เธอยอมรับ และทำอุโบสถร่วมกับภิกษุนั้นได้

หลักของการโจทอาบัติ มีดังนี้

- ขอโอกาสจากจำเลยเป็นเบื้องต้น แล้วดำเนินการพิจารณาไต่สวน จบลงด้วยการหาข้อยุติให้ได้ (ต้องให้รู้ว่าอาบัติ

จะระงับได้ด้วยวิธีใด)

- ดูว่าการโจทมีมูลหรือไม่มีมูล
- เรื่องที่นำมาโจท เป็นเรื่องที่ได้เห็น หรือได้ยินได้ฟังมา หรือเป็นการตั้งข้อรังเกียจ
- ผู้โจทต้องอยู่ในภูมิทั้ง 5 คือ 1. ไม่พูดในเวลาอันไม่สมควร 2. พูดแต่คำจริง 3. พูดด้วยคำสุภาพ 4. พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ 5. พูดด้วยเมตตาจิต
- การโจททำได้ 2 วิธี คือโจทด้วยกาย และ โจทด้วยวาจา(ของตนเอง)

การปฏิบัติหน้าที่ของโจทก์, จำเลย, สงฆ์, และ ผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ มีระบุไว้ชัดเจนว่า ผู้โจทต้องอยู่ในภูมิ 5 ดังกล่าว จำเลยต้องตั้งอยู่ในธรรม 2 ประการ คือในความสัตย์ และในความไม่ขุ่นเคือง, สงฆ์ต้องทำหน้าที่ดูแลว่า คำพูดของแต่ละฝ่ายเข้าประเด็นหรือไม่ และผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ต้องมุ่งให้อธิกรณ์ระงับให้ได้โดยธรรม, โดยวินัย, และโดยสัตถุศาสน์

ข้อความส่วนที่เหลือ ไม่มีอะไรแตกต่างจากที่เคยกล่าวถึงแล้วในเล่มก่อน

จูฬสงคราม - มหาสงคราม

(1083-1123) จูฬสงคราม และ มหาสงคราม หมายถึงว่า เมื่อภิกษุถูกโจทด้วยอาบัติ ซึ่งจะต้องถูกพิจารณาไต่สวนหาความจริงเพื่อตัดสินความถูกผิด ก็เหมือนกับการเข้าสู่สงคราม

ต้องเตรียมพร้อมให้ดี กระบวนการต่างๆ ก็คือการทำหน้าที่ของโจทก์, จำเลย, สงฆ์, และ ผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ สาระสำคัญเหมือนกับที่กล่าวถึงแล้ว เพียงแต่นำมาจัดหมวดหมู่ให้พิสดารขึ้นเท่านั้น

กฐินเภท

(1124-1159) กฐินเภท ได้จำแนกแจกแจงเรื่องกฐินอีกครั้งหนึ่ง ในรูปของหมวดหมู่ ให้จับประเด็นและจดจำได้ง่ายขึ้น

อุปาลิปัญจกะ

(1161-1227) อุปาลิปัญจกะ เป็นการรวบรวมคำทูลถามของพระอุบาลีในเรื่องพระวินัย ซึ่งแต่ละคำถาม ได้รับพระดำรัสตอบเป็น 5 ข้อทั้งหมด(จึงเรียกว่าปัญจกะ), เนื้อหาเหมือนกับที่เคยกล่าวไว้แล้ว เพียงแต่บางเรื่องได้สรุปประเด็นเป็นข้อๆ ให้เห็นชัดขึ้น เพื่อให้รู้ว่ามีเรื่องอะไรบ้าง ขอรวบรวมหัวข้อเรื่องไว้ดังนี้

1. ภิกษุเช่นไรบ้างต้องถือนิสัย-ไม่ถือนิสัย
2. ภิกษุผู้ไม่ควรหรือควรให้การอุปสมบท
3. ภิกษุประเภทไหนบ้างต้องถูกลงโทษ
4. ภิกษุถูกลงนิคหกรรมแล้วสงฆ์ไม่ควรระงับโทษให้
5. คุณสมบัติของผู้ถูกโจทอาบัติ
6. คุณสมบัติและข้อควรประพฤติสำหรับภิกษุที่จะพูดในท่ามกลางสงฆ์ (ในการพิจารณาอธิกรณ์)

7. ประโยชน์ของการเรียนพระวินัย
8. ประเภทต่างๆ ของภิกษุผู้พูดในท่ามกลางสงฆ์
9. การแสดงความเห็นแย้ง(คัดค้าน)ที่ไม่เป็นธรรมหรือเป็นธรรม
10. ลักษณะการรับประเคน
11. อาหารที่เป็นเดน-ไม่เป็นเดน
12. อย่างไรจึงเรียกว่า"ห้ามภัต"(ปวารณา)
13. การตัดสินตามคำสารภาพ(ปฏิญญา)ที่ไม่ถูกต้องและที่ถูกต้อง
14. ภิกษุเช่นไร สงฆ์ไม่ควรให้เป็นโจทก์ หรือควรให้เป็น
15. ภิกษุเช่นไร ควรหรือไม่ควรเสวนาเรื่องพระวินัยด้วย
16. การถามปัญหามีกี่ประเภท
17. การอวดอ้างมรรคมีกี่อย่าง (มี 5 อย่าง คือ 1. เพราะความรู้น้อยหรืองมงาย 2. เพราะมีความคิดชั่ว 3. เพราะจิตฟุ้งซ่าน 4. เพราะสำคัญว่าได้บรรลุ 5. เพราะได้บรรลุจริง)
18. วิสุทธิ (ในการสวดปาติโมกข์)
19. โภชนะ 5
20. หน้าที่ของโจทก์ (สำรวจตัวเองว่าพร้อมแค่ไหน)
21. โจทก์ควรจะประกอบด้วยคุณธรรมอะไรบ้าง
22. ภิกษุที่สงฆ์ไม่ควรแต่งตั้งให้เป็นผู้ให้การ
23. ให้พิจารณาอย่างไรก่อนรับจัดการเรื่องอธิกรณ์
24. ภิกษุเช่นไรเป็นที่พึ่งได้ดีเมื่อเกิดอธิกรณ์
25. ภิกษุประเภทไหนควรหรือไม่ควรซักถาม (เรื่องพระวินัย)

26. ภิกษุอยู่ป่า, ภิกษุบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นต้น มีกี่จำพวก
27. มุสาวาท(พูดเท็จ)มีกี่อย่าง
28. ภิกษุเช่นไรห้ามมิดอุโบสถ-ปวารณา
29. ภิกษุต้องอาบัติเพราะเหตุอะไรบ้าง
30. เวร 5 (ศีล 5) และเจตนางดเว้น 5
31. ความเสื่อมและความมีพร้อม 5 อย่าง
32. ภิกษุทำผิดอะไร ซึ่งภิกษุณีสงฆ์สามารถลงโทษได้ (โดยการไม่ไหว้ภิกษุนั้น) และภิกษุณีทำผิดอะไรบ้าง ฝ่ายภิกษุสงฆ์ก็ลงโทษได้
33. ภิกษุเช่นไรไม่ควรให้โอวาทแก่ภิกษุณี และภิกษุเช่นไรไม่ควรรับการแต่งตั้งเป็นผู้สอนภิกษุณี
34. ภิกษุเช่นไรควรหรือไม่ควรสนทนาด้วย
35. การแต่งตั้งภิกษุให้อยู่ในคณะอุพพาหิกา(เหมือนคณะกรรมาธิการ) เพื่อนำเรื่องออกไปพิจารณาตัดสินนอกที่ประชุมสงฆ์เมื่อมีปัญหาในที่ประชุม
36. ประเภทของภิกษุโง่และฉลาดในเรื่องพระวินัย
37. ภิกษุเช่นไรควรหรือไม่ควรระงับอธิกรณ์
38. สงฆ์แตกกันด้วยวิธีใดบ้าง
39. ความร้าวรานแห่งสงฆ์(สังฆราชี) และ ความแตกแยกของสงฆ์(สังฆเภท) เกิดจากอะไร
40. ภิกษุทำลายสงฆ์อย่างไร ต้องตกนรก, แก้ไขไม่ได้ หรือยังแก้ไขได้
41. เจ้าอาวาสเก็บของสงฆ์อย่างไร มีโทษเหมือนตกนรก

(คือผู้มีอคติ 4 และใช้สอยของสงฆ์เหมือนของตัวเอง)

42. การชี้แจงพระวินัยที่เป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม

43. คุณสมบัติของภิกษุเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ (มีเจ้าหน้าที่แจกภัตเป็นต้น)

44. อานิสงส์กรานกฐิน

45. โทษของการนอนปล่อยสติ(หลับไม่สบาย, ตื่นไม่สบาย, ฝันเห็นสิ่งต่ำทราม, เทวดาไม่คุ้มครอง, น้ำอสุจิเคลื่อน)

46. บุคคลที่ไม่ควรไหว้และบุคคลควรไหว้

47. วิธีปฏิบัติของภิกษุผู้อ่อนพรรษากว่า

สมุฏฐาน

(1230-1240) หมวดนี้ แจกแจงเรื่องที่เกิด(สมุฏฐาน) ของอาบัติแต่ละอย่างอีกครั้งหนึ่ง

ทุติยคาถาสังคณิกะ

(1242-1295) เป็นคาถาอีกชุดหนึ่ง ร้อยกรองเรื่องของสิกขาบทและอาบัติ ให้จำง่าย

เสทโมจนคาถา

(1296-1338) เสทโมจนคาถา เป็นคำประพันธ์ว่าด้วยปัญหาที่ตอบได้ยาก หรือปัญหาลี้ลับทางพระวินัย บางคำถามก็เหมือนปัญหาเชาว์ แต่ก็เป็นเรื่องจริงที่มีอยู่ในพุทธบัญญัติ แสดง

ให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญของผู้ผูกปัญหาพระวินัย, "เสทโมจนะ" ตามรูปศัพท์แปลว่า "ทำให้เหงื่อไหล" หมายถึงปัญหาเหล่านี้มีความยุ่งยากลี้ลับ ทำให้ผู้ถูกถามถึงกับเหงื่อตก(เพราะคิดหนัก), เสทโมจนคาถา จึงแปลกันว่า "คาถาเหงื่อแตก" มีคำถามทั้งสิ้น 43 ข้อ ล้วนแต่ถามไว้ลอยๆ คำตอบไปมีอยู่ในอรรถกถา ในที่นี้ขอรวบรวมคำตอบไว้ด้วย ดังนี้

1. มีบุคคลประเภทหนึ่ง ไม่ได้อยู่ในฐานะ(สังวาส)เดียวกันกับภิกษุและภิกษุณี ทั้งภิกษุและภิกษุณีทั่วไปก็กินอยู่(สมโภค)ร่วมกับเขาไม่ได้ แต่ก็ไม่เป็นอาบัติอะไรเพราะการกินอยู่ร่วมกับเขานั้น? (คำตอบ: บุคคลนั้นได้แก่ลูกน้อยของภิกษุณีที่คลอดเมื่อนางบวชแล้ว, ในฐานะแม่ ให้อยู่ด้วยกันกับลูกได้)

2. โดยทั่วไป ครุภัณฑ์ในวัด ภิกษุจะจำหน่ายหรือใช้สอยเป็นส่วนตัวไม่ได้ แต่มีครุภัณฑ์ 5 อย่าง ที่ภิกษุทำได้โดยไม่เป็นอาบัติ? (คำตอบ: ทำโดยผาติกรรม(แลกเปลี่ยนสิ่งของ) โดยให้สงฆ์ได้รับประโยชน์เป็นเกณฑ์)

3. (ไม่ต้องกล่าวถึงภิกษุผู้ไม่ควรไหว้ 10 จำพวกในเสนาสนขันธกะและภิกษุ 11 จำพวกในมหาขันธกะ) มีกรณีไหว้ภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า ก็เป็นอาบัติได้ คือภิกษุประเภทไหน? (คำตอบ: ภิกษุผู้เปลือยกาย)

4. มีสิกขาบทหนึ่ง ซึ่งภิกษุทุกรูปต้องรักษาเหมือนกันหมด แต่มีภิกษุประเภทหนึ่ง ทั้งๆ ที่มีสังวาส(สิทธิและฐานะ)เหมือนกับภิกษุทั่วไป ถ้าทำอย่างภิกษุทั่วไป เป็นอาบัติ ภิกษุนั้นคือใคร? (คำตอบ: ภิกษุผู้เคยเป็นช่างโกนผม ห้ามไม่ให้เก็บ

รักษามีดโกนไว้กับตัว)

5. มีบุคคลประเภทหนึ่ง ได้บรรลุธรรมแล้ว ทำหน้าที่ถามเรื่องที่เป็นประโยชน์ เขาไม่มีชีวิต แต่ก็ไม่ใช่คนตาย และไม่ใช่ผู้นิพพาน บุคคลผู้นั้นเรียกว่าอะไร? (คำตอบ: คือพระพุทธ-นิรมิต ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตด้วยฤทธิ์ให้เป็นผู้ถามปัญหา)

6. เรื่องนี้ไม่เกี่ยวกับอวัยวะเหนือไหปลาร้า(รากขวัญ)ขึ้นไปและใต้สะดือลงมา ซึ่งมีที่ให้เสพเมถุนได้ ปรากฏว่า จากไหปลาร้าไปถึงสะดือ(ช่วงลำตัว) ภิกษุก็ยังเสพเมถุนได้ นั่นเพราะอะไร? (คำตอบ: มีสัตว์ชนิดหนึ่งชื่อ"กพันธะ" ไม่มีศีรษะ มีตาและปากอยู่ที่อก (ว่ากันว่า เป็นสัตว์อยู่คงกระพัน ฟันไม่เข้ายิงไม่ออก อาจจะเหมือนเวตาลในนิทาน) เมื่อมีปากอยู่ที่อก ก็คือมีที่เสพเมถุนอีกทางหนึ่ง-ดูเชิงอรรถ B.D. 6/351)

7. มีกุฏิประเภทหนึ่ง ที่ภิกษุทำด้วยการขอเอาเอง, ไม่ได้ให้สงฆ์กำหนดพื้นที่ให้ ทำใหญ่เกินขนาดที่ทรงอนุญาต ที่นั้นมีเจ้าของจับจอง และไม่มีบริเวณรอบๆ ตามข้อกำหนดในพระวินัย แต่ภิกษุผู้ทำก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะเป็นกุฏิมุงด้วยหญ้า-ไม่ใช่สิ่งก่อสร้างถาวร)

8. กุฏิอีกประเภทหนึ่ง ภิกษุทำด้วยการขอเอาเอง ให้สงฆ์กำหนดพื้นที่ให้ สร้างขึ้นได้ขนาดตามที่ทรงอนุญาต ที่นั้นไม่มีผู้จับจอง ทำบริเวณไว้รอบ (ถูกต้องทุกอย่าง) แต่ภิกษุนั้นเป็นอาบัติ เพราะอะไร? (คำตอบ: เพราะเป็นกุฏิที่ทำด้วยดิน-ทำลายชีวิตสัตว์โดยทางอ้อม)

9. ทำก็ไม่ได้ทำ พูดก็ไม่ได้พูด แต่เป็นอาบัติถึงปาราชิก

เพราะเหตุใด? (คำตอบ: ภิกษุณีปกปิดความผิด ปรับอาบัติได้ถึงปาราชิก)

10. เป็นคนดี(สัตบุรุษ) ไม่ทำความชั่วทั้งทางกาย, ทางวาจา, และทางใจ แต่ก็ถูกสงฆ์ขับออกจากหมู่(ไล่สึก)ได้โดยชอบธรรม เพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะผู้นั้นเป็นอภัพพบุคคล-คนที่ไม่ควรให้อุปสมบท มีกะเทยเป็นต้น รวมทั้งสิ้น 11 ประเภท พวกเขาเหมือนเป็นปาราชิกตั้งแต่ยังเป็นคฤหัสถ์)

11. ภิกษุไม่พูดอะไรกับมนุษย์เลย แต่ต้องอาบัติทางวาจาได้ โดยที่ไม่เกี่ยวกับอาบัติทางกายเลย เป็นเพราะอะไร? (คำตอบ: เป็นเพราะภิกษุนั้นไม่เปิดเผยอาบัติของตน จัดว่าเป็นอาบัติทุกกฏเพราะพูดเท็จทั้งๆ ที่รู้ (สัมปชานมุสาวาททุกกฏ) คือเป็นอาบัติเพราะการกระทำทางวาจา ไม่ใช่เพราะนั่งนิ่ง, ถ้าปรับอาบัติเพราะนั่งนิ่ง ก็เท่ากับปรับอาบัติอันเกิดทางใจ ซึ่งเพียงแต่คิดอยู่ในใจ ไม่ได้แสดงออกทางกายหรือวาจา ปรับอาบัติไม่ได้)

12. ภิกษุณีอาจต้องอาบัติสังฆาทิเสสได้พร้อมกันถึง 4 สิกขาบท เป็นได้อย่างไร? (คำตอบ: คือภิกษุณีก้าวลงสู่ฝั่งแม่น้ำในละแวกบ้านในเวลาอรุณขึ้น เป็นสังฆาทิเสสแรกคือ ไม่มีเพื่อนอยู่ตลอดคืน (เพราะเดินไปที่ฝั่งน้ำในเวลากลางคืน อย่างน้อยก็ยังเป็นเวลาใกล้รุ่ง), เป็นสังฆาทิเสสที่ 2 คือ ไปสู่ละแวกบ้านตามลำพัง, เป็นสังฆาทิเสสที่ 3 คือ ไปสู่ฝั่งแม่น้ำตามลำพัง, เป็นสังฆาทิเสสที่ 4 คือ ไปล้าหลังพวกเพียงคนเดียว)

13. มีภิกษุณี 2 รูป ต่างก็เพิ่งได้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว ภิกษุรับจีวรจากมือของภิกษุณีทั้ง 2 รูปนั้น แต่เป็นอาบัติ

ไม่เท่ากัน เกิดจากอะไร? (คำตอบ: รับจีวรจากมือภิกษุณีที่อุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์, รับจีวรจากมือภิกษุ-ณีที่อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ เป็นอาบัติทุกกฏ-ดูเชิงอรรถ B.D. 6/352)

14. ภิกษุ 4 รูป ชวนกันไปลักครุภัณฑ์ ปรากฏว่า 3 รูป เป็นปาราชิก อีก 1 รูปไม่เป็นปาราชิก เพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะมูลค่าของที่ลักนั้นไม่เท่ากัน เช่น ของราคา 6 มาสก อาจารย์ลักด้วยมือตนเอง 3 มาสก ให้ลูกศิษย์ลักอีกรูปละ 1 มาสก, อาจารย์เป็นอาบัติถุลลัจจัย เพราะของนั้นราคาไม่ถึง 5 มาสก ฝ่ายลูกศิษย์ลักด้วยมือตัวเองรูปละ 1 มาสก แล้วต่างก็บอกให้กันลักเพิ่มอีกรูปละ 5 มาสก ลูกศิษย์ 3 รูปนี้เป็นอาบัติปาราชิก)

15. สตรีอยู่ข้างใน ภิกษุอยู่ข้างนอก ไม่มีช่องใดๆ ในเรือนนั้น แต่ภิกษุก็เป็นอาบัติได้เพราะเสพเมถุน(กับสตรีคนนั้น) เป็นไปได้อย่างไร? (คำตอบ: เป็นไปได้ ถ้าสิ่งที่กั้นระหว่างข้างในกับข้างนอกเป็นผ้า เพราะกุฏิมุงบังด้วยผ้าก็มี)

16. ภิกษุรับประเคนน้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย, และเนยใส ด้วยตนเอง แล้วเก็บไว้ (ปกติเมื่อยังไม่เกิน 7 วัน ฉันได้ไม่เป็นอาบัติ) เกิดอะไรขึ้นอย่างหนึ่ง ฉันแล้วไม่เป็นอาบัติ? (คำตอบ: เพราะภิกษุนั้นเพศกลับ-เท่ากับว่าขาดจากความเป็นภิกษุก่อนฉันแล้ว)

17. มีอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์และสุทธิกปาจิตตีย์อยู่คู่หนึ่ง ซึ่งภิกษุอาจละเมิดได้พร้อมกัน คืออะไร? (คำตอบ: คือข้อ "น้อมลาภสงฆ์" เขาถวายจีวรเพื่อสงฆ์ แต่เอามาเป็นของตัวเอง 1 ผืน และยกให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งอีก 1 ผืน)

18. ภิกษุ 20 รูป ประชุมทำสังฆกรรม โดยคิดว่าพร้อมเพรียงกันแล้ว แต่เป็นไปได้ที่ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ไกลถึง 12 โยชน์ สามารถทำสังฆกรรมนั้นให้เสียได้ ด้วยเหตุที่การประชุมไม่ครบองค์สงฆ์ ใช่หรือไม่? (คำตอบ: ใช่ ในกรณีที่สีมาเป็นคามสีมา เช่น คามสีมาที่ครอบคลุมกรุงพาราณสี กินพื้นที่ถึง 12 โยชน์ ถ้าภิกษุรูปนั้นยังมาไม่ถึง ที่ประชุมก็ต้องรอ)

19. เพียงก้าวเท้าไปและกล่าววาจาคราวเดียวกัน ก็ทำให้ภิกษุเป็นสิบๆ รูปเป็นอาบัติสังฆาทิเสสพร้อมกันทั้งหมด ด้วยเรื่องอะไร? (คำตอบ: ด้วยเรื่องการชักสื่อในสัญจริตสิกขาบท (สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 5) ไปทำการชักสื่อกี่รูป ก็เป็นอาบัติพร้อมกันหมด)

20. ภิกษุนุ่งสบง ห่มสังฆาฏิ 2 ชั้น (อย่างถูกต้องแล้ว) แต่ผ้าทั้ง 2 ผืนนั้นกลายเป็นนิสสัคคีย์ เพราะอะไร? (คำตอบ: เกิดจากกรณีให้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติซักให้. แม้ยังนุ่งห่มผ้านั้นอยู่ ถ้ามุมผ้าเปื้อน แล้วให้ภิกษุณีนั้นซักมุมผ้า ผ้านั้นย่อมเป็นนิสสัคคีย์)

21. มีท่านผู้หนึ่ง จะว่าบวชด้วยญัตติก็ไม่ใช่ ด้วยกรรม-วาจาก็ไม่เชิง จะว่าบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุก็ไม่ใช่ สรณคมน์ก็ไม่ได้รับ ท่านผู้นั้นบวชด้วยวิธีใด? (คำตอบ: คือ มหาปชาบดีโคตมี ซึ่งบวชด้วยครุธรรม 8)

22. มีคนโง่อยู่คนหนึ่ง ได้ฆ่าสตรีซึ่งไม่ใช่มารดา ได้ฆ่าบุรุษซึ่งไม่ใช่บิดา ได้ฆ่าบุคคลซึ่งไม่ใช่อริยะ แต่ต้องอนันตริยกรรม เป็นเพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะที่แท้ สตรีและบุรุษที่ตนฆ่านั้นก็คือมารดาและบิดานั่นเอง แต่แต่มารดาและบิดานั้นเพศกลับ (ทำให้ไม่รู้ว่าเป็นมารดาบิดา)

23. คนโง่อีกรายหนึ่ง ฆ่าสตรีผู้เป็นมารดา ฆ่าบุรุษผู้เป็นบิดา แต่ไม่เป็นอนันตริยกรรม เพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะมารดาบิดาเป็นสัตว์เดรัจฉาน ดังเรื่องเล่าในนิทาน)

24. มีสังฆกรรมประเภทหนึ่ง ภิกษุไม่ได้โจท ไม่ได้สอบสวนและทำลับหลัง แต่ก็เป็นอันเสร็จโดยชอบธรรม สงฆ์ในที่ประชุม(การกสงฆ์)ก็ไม่เป็นอาบัติ นั่นคือสังฆกรรมประเภทไหน? (คำตอบ: คือการอุปสมบทภิกษุณีด้วยทูต โดยบวชผ่านตัวแทนของภิกษุณีซึ่งบวชจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว)

25. ถามแล้ว สอบสวนแล้ว ทำสังฆกรรมต่อหน้าแล้ว แต่สังฆกรรมนั้นก็ใช้ไม่ได้ สงฆ์ที่ร่วมกันทำก็เป็นอาบัติด้วย คือกรณีใด? (คำตอบ: คือการอุปสมบทของอภัพพบุคคล มีกะเทยเป็นต้น)

(ในอรรถกถาชื่อกุรุนที กล่าวว่า ข้อ 24 หมายถึงสังฆกรรมไม่พร้อมหน้า 8 อย่าง ข้อ 25 หมายถึงสังฆกรรมที่ทำแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติ)

26. ภิกษุตัด เป็นอาบัติก็มี ไม่เป็นอาบัติก็มี, ภิกษุปิด เป็นอาบัติก็มี ไม่เป็นอาบัติก็มี หมายถึงอย่างไร? (คำตอบ: ตัดหญ้าตัดเถาวัลย์ เป็นปาจิตตีย์, ตัดองคชาต เป็นถุลลัจจัย, ปลงผม-ตัดเล็บ ไม่เป็นอาบัติ, ปิดอาบัติ เป็นอาบัติ, ปิดหรือมุงหลังคาที่อยู่อาศัย ไม่เป็นอาบัติ)

27. พูดจริงเป็นอาบัติหนัก พูดเท็จเป็นอาบัติเบา พูดเท็จเป็นอาบัติหนัก และพูดจริงเป็นอาบัติเบา หมายถึงอย่างไร? (คำตอบ: พูดเรื่องจริงกับสตรีและกะเทยว่า เขามีหงอน หรือมี 2 เพศ เป็นสังฆาทิเสส, พูดเท็จ เป็นทุกกฏเพราะสัมปชานมุสาวาท, พูด

เท็จ เป็นปาราชิกเพราะอวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริงในตน. พูดจริง เป็นปาจิตตีย์เพราะอวดอุตริมนุสสธรรมที่มีจริงในตน)

28. ภิกษุใช้สอยจีวรที่อธิษฐานแล้ว เป็นผ้าย้อมฝาดแล้วกัปปะก็ทำแล้ว แต่ยังต้องอาบัติ เป็นเพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะไม่สละ ก่อนใช้จีวรที่เป็นนิสสัคคีย์)

29. ค่ำแล้วภิกษุฉันเนื้อ ทั้งๆ ที่ไม่ได้บ้า ไม่ได้คลั่ง ไม่ได้เพ้อ เพราะเจ็บไข้ได้ป่วยอะไร แต่ก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะเหตุอะไร? (คำตอบ: เพราะอ้วก เพราะเรอ-กลืนอาหารกลับเข้าไปได้)

30. มีภิกษุประเภทหนึ่ง ไม่มีจิตกำหนัด ไม่คิดลักขโมย และไม่คิดจะฆ่าใคร แต่เธอก็เป็นปาราชิก เพราะให้รูปอื่นจับสลาก และภิกษุผู้จับสลากก็เป็นถุลลัจจัย เป็นเพราะเหตุใด? (คำตอบ: ได้แก่ผู้ทำสังฆเภท ที่เป็นปาราชิก, ผู้ทำตามเธอ เป็นถุลลัจจัย)

31. ไม่ใช่เสนาสนะป่าอันน่ากลัวอันตราย ทั้งสงฆ์ก็ไม่ได้แต่งตั้งเธอ กฐิน เธอก็ไม่ได้กราน ภิกษุนั้นเก็บจีวรไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง แล้วเดินทางไปตั้งกึ่งโยชน์เมื่ออรุณขึ้น (ตามพระวินัยเป็นอาบัติ) แต่เธอไม่เป็นอาบัติ เพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะเก็บจีวรนั้นไว้ที่โคนต้นไม้ของสกุลหนึ่ง เช่น ต้นไทรที่งามสล้าง)

32. ทุกอย่างเป็นอาบัติทางกาย ไม่ใช่ทางวาจา สิ่งที่ทำไม่ใช่อันเดียวกัน แต่ภิกษุผู้ทำ เป็นอาบัติในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลัง คือทำอะไร? (คำตอบ: ได้แก่ภิกษุจับรวบเส้นผมหรือนิ้วมือของหญิงพร้อมกันหลายคน เป็นอาบัติหลายตัวพร้อมกันเท่ากับจำนวนหญิง)

33. ทุกอย่างเป็นอาบัติทางวาจา ไม่ใช่ทางกาย และต่าง

วัตถุกัน (เหมือนข้อ 32) แต่ภิกษุผู้ทำ เป็นอาบัติในขณะเดียวกัน คือทำอะไร? (คำตอบ: ได้แก่ภิกษุกล่าวคำหยาบ เช่นพูดว่า เธอทุกคนมีหงอน(ที่อวัยวะเพศ) เป็นต้น)

34. ไม่ได้เสพเมถุนกับสตรี 3 จำพวก, บุรุษ 3 จำพวก, คน 2 เพศ, และ กะเทย (รวม 6 จำพวก) และไม่ได้เสพเมถุนกับอวัยวะส่วนใดๆ แต่ก็เป็นปาราชิกได้เพราะเสพเมถุน เป็นด้วยเหตุใด? (คำตอบ: เป็นกรณีภิกษุณีพยายามเคล้าคลึงด้วยการให้เกิดอารมณ์ทางเพศ แม้ไม่ได้เสพเมถุน ก็เป็นปาราชิก)

35. ขอจีวรกะมารดา และไม่ได้น้อมลาภไปเพื่อสงฆ์ เหตุใดจึงเป็นอาบัติ แต่ขอกะญาติไม่เป็นอาบัติ เพราะเหตุใด? (คำตอบ: เพราะการขอนั้น เป็นการพูดให้ระลึกได้เพื่อตนจะได้ผ้าอาบน้ำฝน(วัสสิกสาฏก)เมื่อพ้นฤดูฝนแล้ว-ดูเชิงอรรถ B.D. 6/356)

36. ผู้โกรธที่ทำให้สงฆ์ยินดีก็มี ผู้โกรธที่สงฆ์ติเตียนก็มี เรื่องอะไรที่ทำให้สงฆ์สรรเสริญผู้โกรธได้? (คำตอบ: เรื่องเกี่ยวกับติตถิยวัตร(วัตรสำหรับเดียรถีย์) กล่าวคือ เดียรถีย์ หรือภิกษุผู้ไปเข้ารีตเดียรถีย์ จะต้องประพฤติวัตรนี้ก่อน สงฆ์จึงจะยอมรับได้ ถ้าคนอื่นสรรเสริญคุณของพวกเดียรถีย์ให้ฟัง แล้วเขาโกรธ สงฆ์จะยินดีพอใจ แต่ถ้าเขาผู้นั้นได้ยินคนสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยแล้วโกรธ สงฆ์จะยังไม่ยอมรับ)

37. ผู้แช่มชื่น ทำให้สงฆ์ยินดีก็มี ทำให้สงฆ์ติเตียนก็มี มีนัยเหมือนกับข้อ 36

38. ทำอย่างไร จึงเป็นอาบัติสังฆาทิเสส, ถุลลัจจัย, ปาจิตตีย์, ปาฏิเทสนียะ, และทุกกฏ ในขณะเดียวกันได้? (คำตอบ:

ได้แก่กรณีภิกษุณีผู้กำหนัด รับบิณฑบาตจากมือของบุรุษผู้กำหนัด และบิณฑบาตนั้นคืออาหารคลุกกับเนื้อมนุษย์, กระเทียม, โภชนะอันประณีต, เนื้อต้องห้าม(อกัปปิยมังสะ)ที่เหลือ, และกลืนกิน)

39. ทั้งสองมีอายุครบ 20 ปี บวชจากอุปัชฌาย์รูปเดียวกัน มีอาจารย์รูปเดียวกัน มีกรรมวาจาเดียวกัน แต่คนหนึ่งเป็นอุปสัมบัน อีกคนหนึ่งเป็นอนุปสัมบัน เพราะเหตุไร? (คำตอบ: เป็นกรณีสามเณร 2 รูป เมื่อรับการอุปสมบท สามเณรรูปหนึ่งมีฤทธิ์ เวลาอุปสมบท นั่งลอยอยู่ในอากาศ(แม้เท่าเส้นผมก็ตาม) ขณะที่อีกรูปหนึ่ง นั่งติดพื้นปกติ, การอุปสมบทของสามเณรรูปที่มีฤทธิ์ ใช้ไม่ได้ เธอจึงเป็นอนุปสัมบันเหมือนเดิม, หรือสงฆ์พากันนั่งอยู่ในอากาศ อุปสมบทให้อนุปสัมบันที่อยู่บนพื้นดิน ก็ใช้ไม่ได้-ดูเชิงอรรถ B.D. 6/365)

40. ผ้ายังไม่ทำกัปปะ ย้อมก็ยังไม่ได้ย้อม ภิกษุต้องการก็ไปหามานุ่งห่มเลย เธอไม่เป็นอาบัติ เพราะเหตุไร? (คำตอบ: เป็นกรณีภิกษุถูกโจรแย่งชิงจีวรไป หากเปลือยกายเดิน เป็นอาบัติ)

41. ภิกษุณีไม่ให้, ไม่รับ, ไม่มีการรับด้วยเรื่องนั้น แต่เป็นอาบัติหนักเพราะการบริโภค ด้วยเหตุใด? (คำตอบ: ได้แก่กรณีภิกษุณีผู้ใช้ เป็นอาบัติสังฆาทิเสส เพราะเหตุที่ภิกษุณีซึ่งตนใช้นั้นไปรับบิณฑบาตจากมือบุรุษผู้กำหนัด, การต้องอาบัติของภิกษุณีผู้ใช้ ต้องเพราะการบริโภคของภิกษุณีผู้รับใช้ คือเป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุณีผู้ใช้ ทันทีที่ผู้รับใช้ฉันเสร็จ)

42. ภิกษุณีไม่ให้, ไม่รับ, ไม่มีการรับด้วยเรื่องนั้น แต่เป็นอาบัติเบาเพราะการบริโภค ด้วยเหตุใด? (คำตอบ: เป็นการใช้ให้

ไปรับน้ำและไม้สีฟัน ของภิกษุณีผู้ใช้เอง)

43. ภิกษุณีต้องอาบัติหนักคือสังฆาทิเสส แล้วปกปิดไว้ โดยไม่ใส่ใจ เมื่อไม่ใช่ภิกษุณีก็ไม่เป็นอาบัติ เป็นเพราะเหตุใด? (คำตอบ: ภิกษุณีหรือไม่ใช่ภิกษุณีก็ตาม เมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสสตัวใดตัวหนึ่ง แม้จะปกปิดไว้ ก็ไม่ต้องอาบัติตัวอื่นอีกเหมือนภิกษุ, จะปกปิดหรือไม่ปกปิด ก็ให้ปักขมานัตต์(ให้อยู่มานัต 15 วัน)เหมือนกันหมด)

ปัญจวรรค

(1340-1364) ปัญจวรรค แปลว่า"หมวด 5" มีเรื่องต่างๆ อยู่ 5 หมวด คือ 1. กรรมวรรค 2. อัตถวสวรรค 3. บัญญัติ-วรรค 4. บัญญัติอีกหมวดหนึ่ง 5. นวสังคหวรรค ขอแสดงโดยสรุปตามลำดับ ดังนี้

① *กรรมวรรค (ว่าด้วยสังฆกรรมต่างๆ)*

คำว่า "กรรม" ในที่นี้ได้แก่กิจหรือหน้าที่ที่สงฆ์ต้องทำ มี 4 อย่าง คือ อปโลกนกรรม, ญัตติกรรม, ญัตติทุติยกรรม, และญัตติจตุตถกรรม กรรมแต่ละอย่างเสียหายได้ด้วยเหตุ 5 อย่าง เรียกว่า"วิบัติ" คือ

1. *วัตถุวิบัติ*-คือทำไม่ถูกเรื่อง เช่น สงฆ์ควรทำต่อหน้า แต่ทำลับหลัง ควรสอบถามก่อนทำ ก็ไม่สอบถาม ควรทำตามคำรับสารภาพ ก็ไม่ทำ ฯลฯ, ทำอุโบสถนอกวันอุโบสถ, ทำปวารณานอกวันปวารณา เป็นต้น การทำไม่ถูกเรื่อง ชื่อว่า"กรรมไม่เป็น

ธรรม"

2. *ญัตติวิบัติ*-เสียหายโดยญัตติ คือในญัตติไม่ระบุเรื่อง, ไม่ระบุสงฆ์, ไม่ระบุบุคคล, ไม่ระบุญัตติ, และตั้งญัตติภายหลัง (ปกติต้องตั้งญัตติก่อน)

3. *อนุสาวนาวิบัติ*-อนุสาวนา คือคำขอมติจากสงฆ์: การขอมติ ถ้าไม่ระบุเรื่อง, สงฆ์, บุคคล ทิ้งญัตติ และสวดในเวลาอันไม่สมควร ก็ทำให้กรรมเสียหายได้

4. *สีมาวิบัติ*-สีมาที่ใช้ไม่ได้ มี 11 อย่างคือ กำหนดเขตสีมาเล็กเกิน(ไม่พอนั่งสำหรับภิกษุ 21 รูป), ใหญ่เกิน(เกิน 3 โยชน์), สีมาที่นิมิตขาด, สีมาที่ใช้เงาเป็นนิมิต, สีมาไม่มีนิมิต, ภิกษุอยู่นอกสีมากำหนดเขตสีมา, สีมาในน้ำ, สีมาในมหาสมุทร, สีมาในห้วยหนองคลองบึง(ชาตสระ-แหล่งน้ำเกิดเองโดยธรรมชาติ), สีมาคาบเกี่ยวกัน, และ สีมาทับสีมา: ที่ว่าเสียหายเพราะสีมาเพราะเท่ากับว่ากรรมนั้นๆ ไม่ได้ทำภายในสีมา

5. *ปริสวิบัติ*-คำว่า "ปริส"(บริษัท) หมายถึงองค์ประชุม ซึ่งแต่ละกรรมของสงฆ์ จะมีจำนวนภิกษุที่เป็นองค์ประชุมไม่เท่ากัน นอกจากให้ครบองค์ประชุมแล้ว ยังต้องมีการนำฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าประชุม มอบแก่ที่ประชุมด้วย หาไม่แล้ว กรรมนั้นๆ ก็จะเสียหายโดยองค์ประชุม

ใช้สังฆกรรม 4 อย่างในเรื่องอะไรบ้าง

(1.353-1.357) 1. *อปโลกนกรรม*-การบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ว่าจะทำอะไรเป็นการสงฆ์ โดยไม่ต้องตั้งญัตติ และไม่ต้องสวด

ขอมติ ใช้กับเรื่องต่อไปนี้คือ โอสารณา(เรียกกลับเข้าหมู่ เช่น สามเณรถูกขับออกจากวัดแล้วสำนึกได้ สงฆ์ให้กลับเข้าอยู่วัดดังเดิม เป็นต้น), นิสสารณา(ตรงกันข้ามกับโอสารณา), ภัณฑุกรรม (ขออนุญาตสงฆ์เพื่อปลงผมให้ผู้ที่จะบวช), พรหมทัณฑ์(ลงโทษโดยการไม่ว่ากล่าวตักเตือน), และ กัมมลักขณะ(กรรมที่เข้าข่ายเป็นอปโลกนกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง) รวมเป็น 5

2. *ญัตติกรรม*-(การสวดประกาศให้สงฆ์ทราบ ว่าจะทำอะไร โดยไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือไม่ต้องขอมติ, พูดอีกอย่างหนึ่งว่า "เผดียงสงฆ์") ใช้ในเรื่องต่อไปนี้คือ โอสารณา, นิสสารณา, อุโบสถ, ปวารณา, สมมติ(แต่งตั้ง), การให้, การรับ, การเลื่อนปวารณาออกไป, และ กัมมลักขณะ(กรรมที่เข้าข่ายเป็นญัตติกรรม) รวมเป็น 9

3. *ญัตติทุติยกรรม*-(กรรมที่เริ่มด้วยการสวดญัตติ และจบลงด้วยการสวดกรรมวาจา(สวดอนุสาวนา 1 หน) ใช้ในเรื่องต่อไปนี้คือ โอสารณา, นิสสารณา, สมมติ(แต่งตั้ง), การให้, การถอน, การแสดง(เทสนา-เช่น แสดงพื้นที่สำหรับสร้างวิหาร เป็นต้น), และกัมมลักขณะ(กรรมที่เข้าข่ายเป็นญัตติทุติยกรรม) รวมเป็น 7

4. *ญัตติจตุตถกรรม*-(กรรมที่เริ่มด้วยการสวดญัตติและสวดอนุสาวนาอีก 3 หน เพื่อให้สงฆ์ได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนว่าควรจะอนุมัติหรือไม่) ใช้ในเรื่องต่อไปนี้คือ โอสารณา, นิสสารณา, สมมติ(แต่งตั้ง), การให้, นิคหะ(ลงโทษ), สมนุภาสน์(สวด

ห้ามไม่ให้ดื้อรั้น-admoniton). และ กัมมลักขณะ(กรรมที่เข้าข่ายเป็นญัตติจตุตถกรรม) รวมเป็น 7

การนับองค์สงฆ์

(1358) *สงฆ์จตุวรรค*-กรรมที่สงฆ์จะต้องทำด้วยจตุวรรค (สงฆ์จำนวน 4 รูป). 4 รูปคือสงฆ์ปกติ(แต่ละรูปเป็นภิกษุหมดจดจากความผิด ที่เรียกว่า"ปกตัตตภิกขุ") ถ้าจะมีภิกษุมอบฉันทะต้องไม่ใช่ใน 4 รูปนี้ และภิกษุผู้เป็นตัวการให้สงฆ์ทำกรรมให้ ก็ต้องไม่รวมอยู่ในจำนวน 4 รูปนี้

สงฆ์ปัญจวรรค (5 รูป). *สงฆ์ทสวรรค* (10 รูป). *สงฆ์วีสติวรรค*(20 รูป) ก็เหมือนกัน ต้องไม่นับทั้งผู้มอบฉันทะและผู้รับกรรมจากสงฆ์เข้าในองค์สงฆ์นั้นๆ

อัตถวสวรรค

ความมุ่งหมายในการบัญญัติสิกขาบท

(1359-1361) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกด้วยมุ่งประโยชน์ ซึ่งจัดได้เป็นคู่ๆ ได้ดังนี้

คู่ที่ 1 เพื่อความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ และเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

คู่ที่ 2 เพื่อกำราบคนดื้อด้าน และเพื่อให้ผู้มีศีลอยู่กันอย่างผาสุก

คู่ที่ 3 เพื่อป้องกันความเสื่อมเสีย(อาสวะ) อันจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และเพื่อป้องกันความเสื่อมเสียอันอาจจะเกิดได้ในอนาคต

คู่ที่ 4 เพื่อป้องกันเวรที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และเพื่อป้องกันเวร อันอาจจะเกิดได้ในอนาคต

คู่ที่ 5 เพื่อป้องกันโทษที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และเพื่อป้องกันโทษ อันอาจจะเกิดได้ในอนาคต

คู่ที่ 6 เพื่อป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และเพื่อป้องกันภัย อันอาจจะเกิดได้ในอนาคต

คู่ที่ 7 เพื่อป้องกันอกุศลธรรมที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และเพื่อป้องกันอกุศลธรรม อันอาจจะเกิดได้ในอนาคต

คู่ที่ 8 เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์ (out of compassion for house-holders) และเพื่อสกัดฝักฝ่ายของพวกภิกษุผู้ประสงค์ร้าย

คู่ที่ 9 เพื่อให้ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสได้เลื่อมใส และเพื่อให้ผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใส

คู่ที่ 10 เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม และเพื่ออนุเคราะห์พระวินัย (สนับสนุนพระวินัยให้หนักแน่น for protecting Discipline)

(ดูเปรียบเทียบกันใน วินย. 1/20/37 องฺ.ทสก. 24/31/74 องฺ.ทุก. 20/436/123 และคำอธิบายใน พุ.ธ. 436-437, ความมุ่ง

หมายทั้ง 10 คู่นี้ เป็นความมุ่งหมายในการทรงบัญญัติทุกเรื่องที่อยู่ในกระบวนการของพระวินัย นับตั้งแต่ปาติโมกข์, ปวารณาไปจนถึงนิคหกรรมต่างๆ, เนื้อหาไม่มีอะไรแตกต่างกัน รวมอยู่ในปัญจวรรคข้อที่ 3 และ 4 ว่าด้วยบัญญัติวรรค)

นวสังคหวรรค

(1362) การจัดเรื่องต่างๆ ในพระวินัยเข้าหมวดหมู่ หรือจัดประเภท เรียกว่า"สังคหะ"(classification) ซึ่งจัดได้ ๙ หมวด คือ หมวดวัตถุ, หมวดวิบัติ, หมวดอาบัติ, หมวดนิทาน, หมวดบุคคล, หมวดขันธ์(กอง,กลุ่ม), หมวดสมุฏฐาน(ที่เกิด), หมวดอธิกรณ์, และหมวดสมถะ(วิธีระงับอธิกรณ์)

วิธีดำเนินการระงับอธิกรณ์

(1363) เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้น คู่ความทั้งสองมาถึง สงฆ์ให้ทั้งสองฝ่ายบอกว่าเกิดอธิกรณ์เรื่องอะไรกันขึ้น เมื่อทั้งสองฝ่ายบอกเรื่องตรงกันแล้ว ให้สงฆ์พูดกับทั้งสองฝ่ายว่า เมื่อสงฆ์ระงับอธิกรณ์แล้ว ท่านทั้งสองจะยอมรับหรือไม่? ถ้าทั้งสองฝ่ายรับปากว่าจะยอมรับ สงฆ์จึงรับอธิกรณ์นั้นเพื่อพิจารณาวินิจฉัยต่อไป ถ้าการประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์มีอลัชชีมาก สงฆ์ควรระงับอธิกรณ์ด้วยวิธีอุพพาหิกา(แยกคณะพิจารณาต่างหาก) ถ้ามีภิกษุโง่(พาล -ignorant person)เป็นจำนวนมาก ให้หาพระวินัยธรมาช่วยดำเนินการ สงฆ์ต้องระงับอธิกรณ์ให้เป็นไปโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์

ในข้อ(1364) เป็นการแจกแจงให้รู้ว่า คำต่างๆ ในพระวินัย คำใดเป็นเรื่อง(วัตถุ) คำใดเป็นประเภทหรือชนิดของอาบัติ คำใดเป็นชื่ออาบัติ คำใดเป็นอาบัติ เช่นคำว่า"ปาราชิก" เป็นทั้งชื่ออาบัติ เป็นทั้งตัวอาบัติ เป็นต้น

บทสรุปปริวาร

(1366) บทสรุปปริวาร แต่งเป็นคาถา ใจความมีอยู่ 2 ประเด็น คือ

1. คัมภีร์ปริวารนี้ คิดเขียน(จินฺตยิตฺวา ลิขาเปสิ)ขึ้นไว้โดยท่านผู้เชี่ยวชาญในพระวินัย ผู้มีความรู้ มีการศึกษา มีวิจารณญาณสืบค้นแนวทางของบุรพาจารย์ ทั้งโดยพิสดารและโดยสังเขป อำนวยความสะดวกแก่ผู้ศึกษา,คัมภีร์นี้มีทุกเรื่องที่น่ารู้ ให้ความหมายในทางธรรม และให้ธรรมะในพระบัญญัติไปพร้อมกัน ทำหน้าที่โอบล้อมพระศาสนาไว้ ดุจเดียวกับมหาสมุทรโอบรอบชมพูทวีปฉะนั้น

2. ถ้าพระวินัยธรไม่เรียน ไม่รู้คัมภีร์ปริวาร การวินิจฉัยให้ถูกต้องเป็นธรรมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร คัมภีร์ปริวารนี้ จะทำให้ความเคลือบแคลงสงสัยในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับพระวินัย สูญสิ้นไปโดยสิ้นเชิง

พระเจ้าจักรพรรดิ สง่างามในกองทัพใหญ่
ไกรสร สง่างามท่ามกลางฝูงมฤค
พระอาทิตย์ สง่างามด้วยแสงเจิดจ้า

พระจันทร์ สง่างามท่ามกลางหมู่ดาว
พระพรหมเจ้า สง่างามท่ามกลางหมู่พรหม
ท่านผู้นำ สง่างามท่ามกลางปวงชน ฉันใด
พระสัทธรรมและพระวินัย ก็งามสง่าด้วยคัมภีร์ปริวาร
ฉันนั้นแล

พระวินัยปิฎกจบบริบูรณ์

ภาคผนวก

แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา

บทสวดขันธปริตต์

ดรรชนี

นามานุกรม

แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา

สมันตปาสาทิกา เป็นชื่อคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งไขความ หรืออธิบายความแห่งพระวินัยปิฎกโดยเฉพาะ (คำว่า "อรรถกถา" รูปเดิมในภาษาบาลี คือ "อัฏฐกถา") คัมภีร์นี้แต่งโดยพระพุทธโฆสฺ เมื่อราว พ.ศ. 963-972

พระพุทธโฆสนั้น ไทยเราเรียกชื่อแตกต่างกันอยู่บ้าง คือเรียกเป็น "พระพุทธโฆสาจารย์" ก็มี เป็น "พระพุทธโฆษาจารย์" ก็มี (ชื่อพุทธโฆษาจารย์ พ้องกับนาม"สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์"ในทำเนียบสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ไทย). บางท่านก็เรียกเป็น "พระพุทธโฆสะ" หรือ 'พระพุทธโฆษ"หรือ"พระพุทธโฆษา" ส่วนหนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้เรียกเป็น"พระพุทธโฆส" โดยตลอด

เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธโฆส ได้กล่าวไว้โดยละเอียดในภาคผนวกของเล่มที่ 15 (ของหนังสือชุดนี้) ซึ่งเป็นพระอภิธรรมปิฎกเล่มสุดท้าย

ชื่อ "สมันตปาสาทิกา" มีความหมายดังที่พระพุทธโฆสเองได้ร้อยกรองไว้ในคาถาท้ายปฐมปาราชิกวัณณนา ว่า

"ในข้อที่อรรถกถาชื่อสมันตปาสาทิกาในวินัยนั้น ชวนให้เกิดความเลื่อมใสรอบด้าน มีคำอธิบายดังจะกล่าวต่อไปดังนี้ว่า

เมื่อวิญญูทั้งหลายสอดส่องอยู่โดยลำดับแห่งอาจารย์ โดยการแสดงประเภทแห่งนิทานและวัตถุ โดยความเว้นลัทธิอื่น โดยความหมดจดแห่งลัทธิของตน โดยการชำระพยัญชนะให้เรียบร้อย โดยเนื้อความเฉพาะบท โดยลำดับแห่งบาลีและโยชนาแห่งบาลี โดยการวินิจฉัยสิกขาบท และโดยการชี้ความต่างแห่งวินัยในวิภังค์ คำน้อยหนึ่งซึ่งไม่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส ย่อมไม่ปรากฏในสมันตปาสาทิกานี้ เพราะเหตุนั้น สังวรรณนา(อรรถกถา)แห่งวินัย ที่พระโลกนาถผู้อนุเคราะห์โลก ฉลาดในการฝึกเวไนย ได้ตรัสไว้นี้ จึงเป็นไปโดยชื่อว่า สมันตปาสาทิกา"

สรุปว่า พระพุทธโฆสผู้แต่งอรรถกถานี้ มีความตั้งใจและมั่นใจว่าคัมภีร์สมันตปาสาทิกา มีเนื้อหาที่สะอาดหมดจดบริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะได้ทำด้วยความเคารพและละเอียดถี่ถ้วนรอบด้าน

ส่วนในอารัมภกถา พระพุทธโฆสได้ร้อยกรองเป็นคาถาไว้ตอนหนึ่ง ความว่า

"ข้าพเจ้าจักอาศัยอานุภาพของท่านบุรพาจารย์พรรณนาพระวินัยไม่ให้ปะปนกัน ซึ่งเมื่อดำรงอยู่แล้ว ศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในมัชฌิมาปฏิปทา ย่อมเป็นอันประดิษฐานอยู่ด้วยดี

*แท้จริง พระวินัยนี้ แม้ว่าท่านบุรพาจารย์ผู้องอาจ ผู้ชำระล้างมลทินและอาสวะออกหมดแล้วด้วยญาณ มีวิชชาและปฏิสัมภิทาบริสุทธิ์ ฉลาดในการอธิบาย(สังวัณณนา)พระสัทธรรม หาผู้เปรียบปานในความ

เป็นผู้ขัดเวลาได้ไม่ง่าย เปรียบดังธงชัยของวัดมหาวิหาร ท่านเหล่านั้นได้อธิบายพระสัทธรรมไว้โดยนัยอันวิจิตร คล้อยตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐแล้ว แต่กระนั้น อรรถกถา(สังวัณณนา)โดยท่านบุรพาจารย์เหล่านั้นก็มิได้อำนวยประโยชน์ใดๆ แก่เหล่าภิกษุในเกาะอื่น เพราะท่านเรียบเรียงไว้โดยภาษาชาวเกาะสิงหล(ลังกา)

ฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้รำลึกถึงอยู่ด้วยดีโดยชอบถึงคำเชิญของพระเถระนามว่า "พุทธสิริ" จึงจักเริ่มให้ดีซึ่งอรรถกถา(สังวัณณนา)นี้ อันควรแก่นัยบาลี ณ บัดนี้

และเมื่อจะเริ่มด้วยดีซึ่งอรรถกถานั้น จักเอามหาอรรถกถาเป็นโครง(ของงานนี้) ไม่ละข้อความอันควร แม้จากการวินิจฉัยของอรรถกถาชื่อ"มหาปัจจรี"และอรรถกถาชื่อ"กุรุนที"เป็นต้น ยึดถือเถรวาทไว้ในใจแล้วจึงจักเริ่มด้วยดีซึ่งงานอรรถกถานี้"

คำกล่าวของพระพุทธโฆสในคาถานี้ ยังได้พูดถึงว่า พระอรรถกถาจารย์ชาวเกาะสิงหล เมื่อแต่งอรรถกถา ก็ได้เจริญรอยตามพระพุทธสาวกผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยแต่อดีตเป็นอย่างดี เมื่อตัดความพลั้งพลาดในเรื่องการใช้ถ้อยคำ(เล็กๆ น้อยๆ)ออกไปแล้ว ผู้รู้ทั้งหลายก็ยอมรับว่าผลงานของพระอรรถกถาจารย์ชาวเกาะสิงหล เป็นที่เชื่อถือได้

พระพุทธโฆสกล่าวต่อไปอีกว่า งานอรรรถกถาชื่อสมันตปาสาทิกาของท่านนี้ จะอิงพระสุตตันตะเป็นใหญ่ จะข้ามเว้นเรื่องนอกเรื่อง(ที่ไม่เกี่ยวกับพระวินัย) จะเก็บเอาแต่สาระสำคัญ และไม่ทิ้งคำวินิจฉัย(ต่างๆ)พร้อมกันนั้นก็จะยึดแนวเนื้อหาของพระไตรปิฎกอย่างเคร่งครัด

ตามคำกล่าวของพระพุทธโฆสนี้ เห็นได้ว่า งานแต่งสมันตปาสาทิกา มีคัมภีร์อรรถกถาในภาษาสิงหล 3 คัมภีร์เป็นแม่แบบ คือ 1. คัมภีร์

มหาอรรถกถา(มูลอรรถกถา) 2. คัมภีร์มหาปัจจรี 3. คัมภีร์กุรุนที

มหาอรรถกถา หรือ มูลอรรถกถา เป็นผลงานของคณะสงฆ์แห่งมหาวิหารเมืองอนุราธปุระ ในเกาะสิงหล, บางมติเห็นว่าแต่งอธิบายพระไตรปิฎกครบทั้ง 3 ปิฎก (แต่บางมติว่าแต่งอธิบายพระสุตตันตปิฎก) เป็นคัมภีร์อรรถกถาที่เก่าที่สุด

มหาปัจจรี คำนี้แปลว่า "แพใหญ่" ว่ากันว่า เป็นคัมภีร์ที่แต่งบนแพใหญ่ที่ใดที่หนึ่งในลังกา แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่งอธิบายพระอภิธรรม-ปิฎก

กุรุนที เป็นชื่อคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในกุรุนทีเวฬุวิหารในลังกา ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งเหมือนกัน แต่งอธิบายพระวินัยปิฎก

ในอารัมภกถาของคัมภีร์สมันตปาสาทิกา นอกจากได้กล่าวว่า ได้แต่งขึ้นตามคำของพระพุทธสิริแล้ว ยังกล่าวอีกว่า แต่งขึ้นขณะที่พระพุทธโฆสพำนักอยู่ที่เมืองอนุราธปุระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของมหา-วิหาร, ที่พำนักของท่าน สร้างโดยเสนาบดีชื่อ "มหานิคม"

งานแต่งคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เริ่มขึ้นในปีที่ 12 จบในปีที่ 21 ของรัชกาลพระเจ้าสิรินิวาส(องค์เดียวกับพระเจ้ามหานามะ), กษัตริย์พระองค์นี้ ครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. 952 ถึง พ.ศ. 974, ปีที่ 12 ของรัชกาลนี้ตรงกับ พ.ศ. 963, และปีที่ 21 ตรงกับ พ.ศ. 972

เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมันตปาสาทิกา มีการอ้างถึงข้อความในอรรถ-กถาพระอภิธรรมปิฎกชื่อ "อัฏฐสาลินี" และในอัฏฐสาลินีก็มีการแนะนำให้ไปอ่านบางเรื่องในสมันตปาสาทิกาด้วย, B.C.Law (ผู้เขียนหนังสือ A History of Pali Literature) กล่าวว่า พระพุทธโฆสแต่งสมันตปาสาทิกาก่อนอรรถกถาเล่มอื่น ตรงกับความเห็นของ G.P. Malalasekera ใน Dictionary

of Pali Proper Names

คัมภีร์อรรถกถาที่ปรากฏชื่อผู้แต่งเป็น พระพุทธโฆส นั้น เสถียร โพธินันทะ กล่าวไว้ในหนังสือ "ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา" ว่า "ความจริงท่านมิได้แต่งคนเดียว แต่มีคณาจารย์อื่นหลายรูปช่วยกันเรียบเรียง และอาศัยชื่อท่านออกหน้า"

มีคัมภีร์อรรถกถาอีกเล่มหนึ่ง ชื่อ "กังขาวิตรณี" เป็นคัมภีร์อธิบายภิกขุปาติโมกข์และภิกขุนีปาติโมกข์ พระพุทธโฆสแต่งขึ้นตามคำขอของพระเถระชื่อ"โสณะ" (กังขาวิตรณี เคยใช้เป็นหนังสือเรียนของหลักสูตรบาลีเปรียญธรรม 6 ประโยค ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว)

ปัจจุบัน คัมภีร์สมันตปาสาทิกา(เรานิยมเรียกสั้นๆ ว่า "สามนต์") จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย แบ่งเป็น 5 ภาค (5 เล่ม) มีทั้งฉบับบาลีและฉบับแปลเป็นไทย ใช้เป็นหนังสือเรียนในหลักสูตรบาลี(เปรียญ-ธรรม=ป.ธ.)ของคณะสงฆ์ไทย โดยภาค 3-4-5 ใช้สำหรับวิชาแปลเป็นไทยของชั้นป.ธ.6. ภาค 1-2 ใช้สำหรับวิชาแปลเป็นไทยของชั้น ป.ธ.7. และใช้ภาค 1 สำหรับวิชาแปลไทยเป็นมคธของชั้น ป.ธ.8

เนื้อหาของสมันตปาสาทิกา แต่ละภาค แต่งอธิบายพระวินัยปิฎกดังนี้

สมันตปาสาทิกา ภาค 1 แต่งอธิบายในเวรัญชกัณฑ์-ปาราชิกกัณฑ์

สมันตปาสาทิกา ภาค 2 แต่งอธิบายในเตรสกัณฑ์-อนิยตกัณฑ์-นิสสัคคิยกัณฑ์-อธิกรณสมถกัณฑ์-ภิกขุนีวิภังค์

สมันตปาสาทิกา ภาค 3 แต่งอธิบายในมหาวรรค-จุลวรรค-ปริวาร

บทสวดขันธปริตต์

บทแผ่เมตตา ตามที่พระพุทธองค์ประทานให้ภิกษุทั้งหลายใช้สวดป้องกันสัตว์ร้าย (ตามเรื่องราวในหน้า 55-58) ขอยกมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ โดยประกอบวรรณยุกต์แบบภาษาไทย ให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ง่ายๆ

1. **วิรูปักเขหิ เม เมตตัง เมตตัง เอราปะเถหิ เม**
ฉัพยาปุตเตหิ เม เมตตัง เมตตัง กัณหาโคตะมะเกหิ จะ.

2. **อะปาทะเกหิ เม เมตตัง เมตตัง ทิปาทะเกหิ เม**
จะตุปปะเทหิ เม เมตตัง เมตตัง พะหุปปะเทหิ เม.

3. **มา มัง อะปาทะโก หิงสิ มา มัง หิงสิ ทิปาทะโก**
มา มัง จะตุปปะโท หิงสิ มา มัง หิงสิ พะหุปปะโท.

4. **สัพเพ สัตตา สัพเพ ปาณา สัพเพ ภูตา จะ เกวะลา**
สัพเพ ภัทรานิ ปัสสันตุ มา กิญจิ ปาปะมาคะมา.

5. **อัปปะมาโณ พุทโธ, อัปปะมาโณ ธัมโม, อัปปะมาโณ สังโฆ, ปะมาณะวันตานิ สิริงสะปานิ, อะหิ วิจฉิกา สะตะปะที อุณณานาภี สะระภู มูสิกา.**

6. **กะตา เม รักขา, กะตา เม ปะริตตา ปะฏิกกะมันตุ ภูตานิ. โสหัง นะโม ภะคะวะโต นะโม สัตตันนัง สัมมาสัมพุทธานัง.**

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กตาปัตติวาร 235, 237, 243
กฐิน 254, 264, กฐินศาลา 62, กฐินภาท 254
กติปุจฉาวาร 242
กพันธะ 259
กรรม 267, กรรมกร 188, กรรมาธิการ 256, กรรมวาจา 246, 262, 266, กรรมวรรค 267, กรรมไม่เป็นธรรม 268
กรรไกร (กตฺตริกา) 82
กรวด 82
กราน 264
กราบไหว้ 15, 73, 158, 182
กรีส 108
กรอบเช็ดหน้า 69, 95
กรองน้ำดื่ม 65, 66
กรุด้วยไม้ 99
กรุณา (การุญญตา) 177
กฤช 137
กล่องยาตา 82, กล่องเข็ม 63
กลอน 70, 95
กลาก 191
กลางวันเปิดหน้าต่าง 159
กล่าวคำหยาบ 265, กล่าววาจาดราวเดียวกัน 262, กล่าวหากันระหว่างภิกษุกับภิกษุณี 193, กล่าวฟ้อง 35
กลบไว้ด้วยหญ้า 39, 240
กลับมาบอก 188, กลับชาติมาจากโค 80
กลิ้งหิน 141
กลิ่นกระเทียม 89
กลืนอาหารกลับเข้าไปได้ 264, กลืนอ้วกของตัวเอง 80
กวางไพร 130
กวาฏ ปญฺจงฺคุลิกํ ทาตุ๋ 74
กษัตริย์ 110
กหาปณะ 107
กองทัพใหญ่ 273, กองปาราชิก 231, กองอาบัติ 229

ก่อสร้าง 108, ก่อสร้างวิหารใหม่ 121, ก่อด้วยไม้ (ทารุจย์) 69, ก่อด้วยหิน (สิลาจย์) 69, ก่อด้วยอิฐ (อิฏฐกาจย์) 69, ก่อเสริมด้วยอิฐ, หิน, หรือไม้ 73, ก่ออิฐหรือศิลา 99, ก่อเรื่องอื้อฉาว 5
ก่อนรับจัดการเรื่องอธิกรณ์ 255
กะลามะพร้าว 83
กะเทย 112, 122, 260, 263, 265
กะโหลกน้ำเต้า(ตุมพกฎาก) 62, กะโหลกผี 62
กระสัน 58
กระดูก 63, 82, 83
กระจายความเห็นที่ขัดแย้งกัน 153
กระซิบบอก (สกณฺณชปฺปก-the whispering in the ear) 45
กระดอง 63, กระดองสังข์ 82
กระเดียด(กฏิภารำ) 84
กระแต 96
กระแอม 110, 167
กระถางโลหะ 119
กระทะโลหะ 119
กระทา 110, 111
กระบอกกรองน้ำ 66, 67, กระบอกตักน้ำชำระ 91, กระบอกชำระ 167, กระบอกไม้ไผ่ 67
กระพอง 142
กระเทียม 89, 266
กระเบื้อง 79, 101, กระเบื้องหม้อ (ฆฏิกฎาห) 62
กระโถน 124
กระหน่ำ (รั่ว) 172
กระอักเลือด 147, 149
กังหัน 73
กันสาด 99, 100
กั้นด้วยผ้าม่าน 99, กั้นทำนบสระใหญ่ 181, กั้นร่ม 80
กัป 154, 155
กัปปะ 264, 266
กัปปิยกุฎี 108
กัมมขันธกะ 2, 4, กัมมาธิษฐายี 109, กัมมลักขณะ 269, 270
กัลยาณมิตร 8, กัลยาณปุถุชน 233
กางเข้าวัด 157
กาม 105, กามคุณ 5 217, กามตายด้าน 190
กายคตาสติ 201, กายวาจาและจิต 238, กายกับวาจา 238, กายกับจิต 238, 239, กายกับจิตเป็นสมุฏฐาน 241, กายทิพย์ 132, กายที่เป็นเหตุให้โจทกัน 46, กายอย่างเดียว 238
การกสงฆ์ 263
ก้าวล่วงภพน้อยภพใหญ่ 131, ก้าวลงสู่ฝั่งแม่น้ำ 260, ก้าวเท้า 262
กำพร้า(กปโณ) 150
กำราบคนดื้อด้าน 270
กำแพงกำบัง 73
กำหนัดรับบิณฑบาตจากมือของบุรุษผู้กำหนัด 266
กิจวัตร 156, กิจของสงฆ์ 48, กิจจาธิกรณ์ 41, 48, 49, 50, 239, กิจหรือหน้าที่ที่สงฆ์ต้องทำ 267
กิตตกปัญญัตติวาร 229
กินอยู่ร่วม 258
กิเลสผูกมัด(โยคะ) 154
กิริยามารยาท 161, 162, กิริยาอาการ 157
กีดกันที่นั่ง 114, กีดกันที่นั่งภิกษุใหม่ 165
กุฏิ 259, กุฏิมุงด้วยหญ้า 259, กุฏิมุงบังด้วยผ้า 261, กุฏิทำด้วยดิน 91, 259
กุสลวาร 243
กุศล 48, 243, กุศลมูล (อโลภะ อโทสะ อโมหะ) 42

กุลทูสก-ประทุษร้ายสกุล 8
เกศา 178
เกิดจากกายวาจาและหรือใจ 231, เกิดการวิวาทกันระหว่างภิกษุกับภิกษุณี 41, เกิดรื่นรมย์ 146, เกิดเรื่องแต่ไม่เป็นอธิกรณ์ 49, เกิดในอบายดกนรกอยู่ชั่วกัป 151, 152, 154
เกวียน 107
เกรียง 98
เกลียวผ้า 188
เกลือ 213
เก็บของไปรักษาไว้ 123, เก็บบาตรไว้บนเตียง 62, เก็บเกี่ยว 128, เก็บไว้เกิน 7 วัน 236, เก็บปริวาส(วตฺต นิกฺขิปามิ.) 25, เก็บอาหารค้างคืนในที่อยู่ 208
เก้าอี้ 96, 118, เก้าอี้นอน (อาสนฺทิ) 113,
แก้ไขตนให้พ้นจากอาบัติ 239, แก้ไขไม่ได้ 154, 256, แก้ไขได้ 155, 256
โกฏิ 103, 108
โกนขนเพชร 81
โกลาหล 192, 193, 196
โกเชาว์ 113
โกหก 237
ไกรสร 273
ไกลสงฆ์ 171

ข

ขดไม้เป็นรูปช้อน 66
ขน 81, ขนไก่ 63, ขนจมูก 82, ขนท้อง 81, ขนเพชร 81, ขนสีขาว 81, ขนหน้าอก 81, ขนในที่ลับ 81
ขนเครื่องเสนาสนะเข้าไปฝากไว้ในบ้าน 160
ขนดหอยสังข์ (สงฺขนาภิมฺย) 63
ขนมแดกงา 11, 12, 13
ขนาดกว้างยาวของพื้นที่จงกรม 69
ข่มขืน 194, 196
ขวนขวาย พยายาม(ปรกฺกมติ) 153, ขวนขวายให้สตรีได้บวช 204, 205, ขวนขวายให้เขาสูญเสียประโยชน์ (ลาภ) 13
ขวาน 119
ขอขมา 13, 14, 184, 218, ขอขมาคฤหัสถ์ 10, 215, 217, ขอตัวไปนั่งอีกที่หนึ่ง 148, ขอเสนาสนะภิกษุ 190, ขออโอกาส (อาปุจฺฉา) 164, ขออาหารจากคนที่มิใช่ญาติ 250
ของขบฉันที่อยู่ในสระ 208, ของขบฉันที่อยู่ในป่า 208, ของค้างคืน 213, ของยืม 123, ของที่ทรงห้ามนำออกแบ่งกัน 120, ของประจำโรงอุโบสถ 123, ของส่วนบุคคล 159, ของสงฆ์ 113, 115, 122, 159, ของสงฆ์ที่ภิกษุแจกไม่ได้ 119, ของวัด 113, ของหอม 74
ขอบสระ 74
ขอบปากหลุม 90,
ข้อบัญญัติเพิ่มหรือข้อผ่อนผัน(อนุบัญญัติ) 230, ข้อประพฤติ 250, ข้อปฏิบัติ 153, 171, 175, 232, ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ 205
ขังซากศพ 171
ขัดเกลา 278, ขัดเล็บ 81, ขัดแย้งกันในเรื่องพระธรรมวินัยและคำสอนของพระพุทธเจ้า 153, ขัดแต่งลูบทาหน้า 53
ขันตักน้ำ 71
ขันธกะ 2, 3, 242, 244, ขันธกปุจฉา 244, ขันธปริตตสาตก 57, ขันธปริตต์ 57, ขันธ์ 272
ขันน้ำ 75, ขันน้ำดื่ม 100
ขับออกจากวัด 8, ขับออก

จากหมู่(ไล่สึก) 260
ขาหนีบ 111, ขาอ่อน 186
ขาดจากความเป็นภิกษุ 170,
ขาดประชุม (เย น ตตฺถ โหนฺติ) 40, ขาดพรรษาที่ไม่ต้องอาบัติ 245
ข้าราชการ (ราชภฏิ) 191
ข้าว 80, 94, ข้าวเปลือก 128
ขีดเป็นรอยไว้(ภิตฺติกมฺม) 97
ขี้ผึ้ง 63, 82, ขี้ผึ้งเหลว 98
ขึ้นต้นไม้ 85
ขุดบ่อมุ่งให้มนุษย์ตกลงไปตาย 236
ขุยไผ่ 134, ขุยอ้อ 134
ขุททกวัตถุขันธกะ 3, 51, 52, ขุททกนิกาย 207
คู่, ปราม, หรือตำหนิโทษ 4
เขตบ้าน 163
เข็ม 63, 64, 65
เขนง 213
เขินอาย 191
เขียงถ่าย 167, เขียงรองเท้า 90, เขียงไม้(ทารุปาทุกำ-รองเท้าชนิดหนึ่ง) 91
เขียนภาพสตรีบุรุษติดอยู่ตามวิหาร 98,
เขียนชื่อ 125,
เขียนเป็นตัวหนังสือ 98
เขา(สัตว์) 63, 82, 83, 213
เข้าส้วมตามลำดับพรรษา 166, เข้าสู่สงคราม 253, เข้าข่ายเป็นโจร 235, เข้ารีตเดียรถีย์ 122, 265, เข้ารีตเดียรถีย์ทั้งๆที่ยังเป็นภิกษุณี 195, เข้าใจความหมายที่เขาพูด (วิญฺญาตา) 150, เข้าไปสู่ตระกูล 245, เข้าวิหาร 158, เข้าหาอาบัติเดิม 250
โขลกปนขยำกับโคลนสำหรับฉาบฝาผนัง 211

ค

คงแก่เรียน-มีความรอบรู้ (อุคฺคเหตา) 150
คนกลาง(เจ้าหน้าที่ให้จับสลาก) 153, คนสองเพศ(อุภโตพยัญชนก) 118, 122, คนนอกศาสนา 76, คนวัด (อารามิก) 160, คนดี (สัตบุรุษ) 260, คนเผาป่า 85, คนมามาก 174, คนหาบของหลวง 84
คนธรรพ์ 172
คณโภชน์ 144
คณะสงฆ์ไทย 276, 280
ครกรับเดือยประตู 69, 70, 95
ครบองค์สงฆ์ (4 รูปขึ้นไป) 5, ครบองค์สงฆ์ทำอุโบสถสังฆกรรม 153
ครลองพระธรรมวินัย 150
ครอบงำย่ำยีอสัทธรรม 151
คราวแจก 116
คฤหัสถ์ 13, 53, 60, 74, 75, 78, 81, 82, 83, 96, 97, 113, 188, 190, 196, 203, 219, 260
คลายกำหนัด (วิราคะ) 183
คลอดบุตร 194, คลอดบุตรเมื่อบวชแล้ว 194
คลุกคลีกับคฤหัสถ์ 6, 7, คลุกคลีกับตระกูล 245, คลุกคลีกับหญิง 8
คลุมบาตรด้วยจีวร 162, คลุมพาดไว้บนศีรษะ 157
ควรสนทนาด้วย 256, ควรให้โอวาทแก่ภิกษุณี 256
ครั่ง 63, 83
ครั้งแรก ที่พระเทวทัตผูกอาฆาตในพระพุทธองค์ 135
ครุกาบัติ 19
ครุภัณฑ์ 258
ครุธรรม 178, 186, 262, 180, 179, 181
ควัน 215
คณาจารย์ 280
ควาญช้าง 141, 142
ความชั่ว คนชั่วทำง่าย 146, ความดี คนดีทำง่าย

146, ความดี คนชั่วทำยาก 146, ความมุ่งหมายในการบัญญัติสิกขาบท 270, ความหมายของอาบัติแต่ละอย่าง 249
คว่ำบาตร 75, 76, คว่ำบาตรให้ดู 189
คหบดี 109, 110, คหบดีจีวร 145
คติ 36
คมิกวัตร 159
คดีในทางโลก 239
คอน(เอกโตกาซ่) 84
คันชั่ง 73
คันโพง(โพงเอาน้ำขึ้น) 73
คัมภีร์ 87, คัมภีร์(ปกรณ์) 208, คัมภีร์อรรถกถาที่เก่าที่สุด 279, คัมภีร์อรรถกถาในภาษาสิงหล สามคัมภีร์ 278
คาดผ้าซิมซับประจำเดือน 190
คาถาสังคณิกะ 246, 251, คาถาท้ายปฐมปาราชิกวัณณนา 277, คาถาเหงื่อแตก 258, คาถาอนุโมทนา 114
คานหาม 193
คามนตรกปฺโป 213
คามสีมา 262
คาวุต 223
ค้าขายหากำไร 188
ค้างคาว 96
ค้านช้างๆ คูๆ 44
คำขอมติจากสงฆ์ 268, คำจริง 253, คำตอบ (ไวยากรณ์-exposilion) 133, คำประพันธ์เป็นคาถา 233, 241, คำประพันธ์ในรูปฉันท์ 246, คำพูดเสียหาย 151, คำว่า ไตรปิฎก และอภิธรรม ปรากฏเป็นครั้งแรก 242, คำสั่งของพระเทวทัต 139, คำสอนที่มิใช่ธรรม 199, คำสอนที่มิใช่วินัย 199, คำสอนที่บอกลักษณะของพระธรรมวินัย 183, คำสอนอย่างย่อสำหรับปฏิบัติ 183, คำสุภาพ 253, คำอังกฤษว่า custom, duty, habit 156,
คำนวณวันเดือนปีด้วยตำแหน่งดาว 164
คิดชั่ว 255, คิดเขียน (จินฺตยิตฺวา ลิขาเปสิ) 273
คุณสมบัติของภิกษุผู้สมควรให้ไหว้หรือไม่สมควร 112, คุณสมบัติของภิกษุผู้ควรเป็นภัตตุเทสก์ 125
คุ้นเคยก็มีจิตกำหนัด 245
เคยชมก็ประกาศว่าเคยชม 136
เคล้าคลึง 265
เคารพ 243, เคารพยำเกรง 110, 111, เคารพกันด้วยอายุพรรษา 109, เคารพกราบไหว้ 112, เคารพในพระเถระ 117, เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย 42
เคาะอยู่เหนือลม 164
เคี้ยวไม้ชำระฟัน 84, เคี้ยวไม้ชำระฟันพลางถ่ายอุจจาระ 167
เครื่องสัมฤทธิ์ 82, เครื่อง(อุปกรณ์) มีดโกน (ขุรภณฑ์) 81, เครื่องมุง 101, เครื่องดิน 120, เครื่องดินเผา 91, เครื่องยา 65, เครื่องกำบัง 72, เครื่องบดบัง 4 อย่าง 215, เครื่องรัดเข่า(อาโยค์) 83, เครื่องเช็ดเท้ารูปวงล้อ(จกฺกลี) 123, เครื่องโลหะ 82, 91, เครื่องใช้ประจำวิหาร 96, เครื่องไม้ 91, 119, เครื่องไม้เครื่องดิน 160, 163, เครื่องประหาร 91, เครื่องปูลาด 75, 118,

เครื่องปูลาดสำหรับนอน 124, เครื่องปูลาดยัดนุ่น 113, เครื่องปูลาดที่อัดด้วยขนสัตว์ 188
แคลงใจ 145
แควัน 86
แคะขี้เล็บ 81
โคจรคาม 200
โคนต้นตาล 249, โคนต้นไม้ 92, 110, 130, 145, 198, 264
โคลนตม 150
ใคร่ต่อการฝึกฝน 233

ฆ
ฆ่าสตรีซึ่งไม่ใช่มารดา 262 ฆ่าสตรีผู้เป็นมารดา 263, ฆ่ามนุษย์ 235, ฆ่าตัดตอน 139, 140, ฆ่าบุคคลซึ่งไม่ใช่อริยะ 262, ฆ่าบุรุษซึ่งไม่ใช่บิดา 262, ฆ่าบุรุษผู้เป็นบิดา 263, ฆ่าเพื่อตน 145

ง
งดโทษ 187, งดโอวาท 186, งดใช้สิทธิของภิกษุ 19, งดปาติโมกข์ 173, 174, งดปวารณา 193, งดอุโบสถ 193, งดอุโบสถ-ปวารณา 256
งมงาย 255
งา 82, 83
งาช้าง 63
งานก่อสร้าง(นวกรรม) 67, 109, งานก่อสร้างนอกวัด 122, งานเสร็จแล้วไป 122
งามพร้อมน่าเคารพเลื่อมใส 157
งู 56, 57, 94, 95, 96, งูพันสะเอว 131, งูเลื้อยเข้าที่ประชุม 174
เงาตะวันเลยเที่ยงไปแล้วสองนิ้ว 213, เงาเป็นนิมิต 268
เงิน 172
โง่และฉลาดในเรื่องวินัย 256, โง่เขลา (ให้โอวาทไม่เป็น) 187, โง่เขลา (ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอาบัติไม่เป็นอาบัติ) 6

จ
จงกรม 24, 104, 140, 141, 164
จอบ 119
จอมยุยง 116
จริยาวัตร 156
จงใจต้องอาบัติ 252, จงใจทำ 231
จักกเปยยาลยัตถวาร 244
จักรยาท 144
จักรพรรดิ 273
จัณฑกาลีสิกขาบท 248
จัณฑาล 236
จัดความผิดเข้ากลุ่มอาบัติ 238, จัดเป็นหมวดหมู่ด้วยจำนวน 244
จันทร์ 245, 273
จับสลาก 36, 37, 38, 45, 46, 147, 264, จับคู่กับภิกษุในทางชู้สาวกัน 187, จับแขนลากออกจากห้องประชุม 170, จับรวบเส้นผมหรือนิ้วมือของหญิงพร้อมกันหลายคน 264
จาม 88, 89
จาริก 67, 159, 178, 209, 214
จำนวนสิกขาบท 246, จำนวนสิกขาบทแยกตามหมวดอาบัติ 248, จำนวนสิกขาบทในแต่ละแห่ง 247, จำนวนบริเวณ 116, จำนวนวิหาร 116
จำปาติโมกข์ได้แม่นยำ 44, จำพรรษา 103, 116, 117, 223
จำเลย 5, 32, 38, 43, 252, 253, 254, จำเลยต้องตั้งอยู่ในธรรมสองประการ 253, จำเลยแกล้งบ้า 35
จำแนก (อธิบายเสริม) เป็น

อภิวินัย 232
จิตมุ่งร้ายมุ่งฆ่า 141, จิตกำหนัด 245, 264, จิตลุ่มหลง 250, จิตเพชฌฆาต 142, จิตฟุ้งซ่าน 255
จิตรกรรมฝาผนัง 98
จินดา 172
จีวร 62, 63, 99, 126, 157, 163, 164, 167, 188, 210, 211, 222, 264, 265, จีวรสองชั้น (สังฆาฏิ) 164, จีวรที่ทำลวดลายต่างๆ 188, จีวรที่เขาถวาย 145, จีวรเก่า 211, จีวรไม่ตัดชาย 188
จุดไฟเผากองหญ้า 85
จุณ 165
จุลวรรค 1, 2, 51, 52, 244, 280
จูฬสงคราม 253
จูฬสุทธันตปริวาส 21
เจตนาของผู้ทำ 155, เจตนากล่าวเท็จ 237, เจตนางดเว้น 5 256
เจรจากับคฤหัสถ์ 215
เจ็บป่วย 122
เจริญสุญญตาสมาบัติตั้งแต่เป็นคฤหัสถ์ 224, เจริญรอยตาม 152, เจริญเมตตาตั้งแต่เป็นคฤหัสถ์ 223
เจ้าของวิหาร 122, เจ้าศากยะ 130, เจ้าศากยะโหดร้ายนัก (จณฑา) 129, เจ้าถิ่น 119, 120, 159, เจ้าหน้าที่แจกผลไม้ (ผลภาชกะ) 126, เจ้าหน้าที่สั่งงานสามเณร (สามเณรเปสกะ) 126, เจ้าหน้าที่สั่งงานคนวัด (อารามิกเปสกะ) 126, เจ้าหน้าที่ดูแลเรือนคลัง (ภัณฑาคาริก) 126, เจ้าหน้าที่แจกข้าวยาคู (ยาคุภาชกะ) 126, เจ้าหน้าที่แจกของขบเคี้ยว (ขัชชภาชกะ) 126, เจ้าหน้าที่แจกของเบ็ดเตล็ด (อัปปมัตตก-วิสัชชกะ 126, เจ้าหน้าที่แจกจีวร (จีวรภาชกะ) 126, เจ้าหน้าที่แจกจ่ายเสนาสนะ 115, 119, เจ้าหน้าที่แจกภัตตาหาร 125, เจ้าหน้าที่แจกบาตร (ปัตตคาหาปกะ) 126, เจ้าหน้าที่แจกผ้า (สาฏิย-คาหาปกะ) 126, เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ 126, เจ้าหน้าที่รับจีวร (จีวร-ปฏิคาหก) 126, เจ้าหน้าที่ปูลาดเสนาสนะ (เสนาสนปัญญาปกะ) 126, เจ้าอาวาส 10, 119, เจ้าอาวาสเก็บของสงฆ์ 256
เจาะฝา 95, เจาะปากหลุมสำหรับถ่าย 90
แจกจ่าย 119, แจกจ่ายผ้าอาบน้ำฝน 22, แจกเสนาสนะ 116, แจกอาหารที่เขาถวายเพื่อตน 190
โจท 5, 38, 46, 176, 239, 243, 253, 263, โจทด้วยถ้อยคำสุภาพอ่อนโยน 176, โจทด้วยเมตตาจิต 177, โจทด้วยเรื่องที่เป็นจริง 176, โจทด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์ 177, โจทก์เพื่อให้ผู้ทำผิดเกิดความสำนึก 251, โจทต้องอยู่ในภูมิทั้งห้า 253, โจทภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล 237, โจทที่เป็นอนุวาทาธิกรณ์ 49, โจทนั้นต้องแม่นยำ 252, โจทให้เหมาะแก่กาล 176, โจทอาบัติ 23, 35, 49, 174, 175, 193, 251, 254ล โจทก์ 35, 41, 43, 251, 252, 253, 254, 255,

โจทนากัณฑ์ 252
โจร 97, 163, 180, โจรมาปล้น 174, โจรแย่งชิงจีวร 266

ฉ
ฉนทโส 87, ฉนทโส อาโรเปม 87
ฉลาดที่จะระงับอธิกรณ์ 44
ฉันกระเทียม 89, ฉันเนื้อ 264, ฉันเป็นเป็นหมู่ 144, ฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต 145, ฉันอาหารในเวลาวิกาล 80, ฉันอาหารประณีตเลิศรส 68
ฉันทะ 268, 270
ฉันท์ 86, 87
ฉัพพัคคีย์ 33, 34, 36, 53, 54, 60, 61, 63, 64, 74, 75, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 91, 96, 97, 110, 113, 114, 115, 125, 161, 164, 165, 166, 173, 185, 186, 189, 193, 196
ฉาง 128
เฉลียงลับแล(ปฆน่) 100

ช
ชนบทห่างไกล 130
ชวนให้เกิดความเลื่อมใสรอบด้าน 277
ชนิดของอาบัติแต่ละสิกขาบท 247
ชโลดี ปาตุ่ 214
ช่วยเหลือได้ 155
ช่อดอกบัว 180, ช่อลำดวน 180
ช่องสำหรับชักเชือก 70, ช่องดาล 70, ช่องเชือกสำหรับชัก 95
ช้องผ้า 188
ชักสื่อ 262, ชักจูงสตรีให้สมสู่กับภิกษุ 186, ชักจูงให้บุรุษสมสู่กับภิกษุณี 186, ชักชวนอาจารย์ในทางผิด 222, ชักเข้าหาอาบัติเดิม 21, 24, 25, 28, 112
ชันตามรวัตร 165
ชาดก 102
ชายหนุ่ม 180
ชาตสระ-แหล่งน้ำเกิดเองโดยธรรมชาติ 268
ชาวตะวันออก(ปาจีนกา) 222
ชาตรูปรชต์ 214
ช่างกัลบก 127, 129, 130, ช่างเย็บผ้า 108, 109, ช่างโกนผม 258
ช้าง 104, 110, 111, 141, 142, 143, 149, 150, ช้างใหญ่จ่าโขลง 150, ช้างไล่ 85
ชำระ 167, ชำระสะสางความประพฤติที่วิปริตทางวินัยของพวกภิกษุ 219, ชำระด้วยไม้หยาบ 167, ชำระพยัญชนะ 277, ชำระอธิกรณ์ 232
ชิงประกาศงดปาติโมกข์ 173
ชีวตุ ภนฺเต ภควา ชีวตุ สุคโต 89
ชีวถ ภนฺเต 89
ชี้ความต่างแห่งวินัยในวิภังค์ 277, ชี้แจงวินัย 257
ชื่อของพระธรรม 242, ชื่ออาบัติ 273
ชุกชี 95
ชู้ (ประทุษร้าย) 75
เชิงรองบาตร 60, 61, เชิงฝาวิหารผุกร่อน 99
เชิงอรรถ 131, 144, 195, 198, 234, 259, 261, 265, 266
เชี่ยวชาญในคัมภีร์ 8, 220, เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย 278, เชี่ยวชาญในพระวินัย 234, 273
เชือก 73, 95, เชือกสำหรับชัก 70, เชือกห้อยไว้ภายในวัจกุฎี 90
เชื้อสายศากยบุตร 217
แช่มชื่น 265
ใช้สันเท้ากระตุ้นความรู้สึกทางเพศ 195, ใช้สอย

ของสงฆ์เหมือนของตัวเอง 257. ใช้สอยจีวรที่อธิษฐานแล้ว 264. ใช้มุมสังฆาฏิกรองน้ำ 67. ใช้คำประพันธ์ช่วยให้จำหัวข้อพระพุทธบัญญัติได้ 228. ใช้แต่ของบังสุกุลทุกอย่าง 62. ใช้วิธีเอาผ้าปูลงน้ำ 67. ใช้บาตรต่างกระโถน 62. ใช้เครื่องประดับ 53. ใช้ผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต 145

ช

ชอกเขา 92
ช่อมแซมเสนาสนะ 200
ชักช้อมถามตอบอันตรายิกธรรม 191, ชักถาม (เรื่องวินัย) 255, ชักถามอันตรายิกธรรม 190
ชัดขึ้นฝั่ง 171
ชากศพกินน้ำลาย 135
ชี่กรง 95
ชีมเชา(ถีนมิทธะ) 148
ชุ่มราชบุรุษ 139
ชุ้มประตู 100, 107, 108, 178

ฌ

ฌาน 94
ฌานสมาบัติ 131

ญ

ญัตติ 246, 262, 268, ญัตติจตุตถกรรม 9, 41, 50, 267, 269, ญัตติจตุตถกรรมวาจา 5, 7, 9, 14, 26, 35, 37, 38, 191, 194, ญัตติกรรม 41, 50, 267, 269, ญัตติกรรมวาจา 39, 40, 44, 193, 202, 223, 224, ญัตติทุติยกรรม 41, 50, 267, 269, ญัตติทุติยกรรมวาจา 14, 40, 44, 76, 77, 80, 109, 115, 125, 126, 136, 195, 200, 203, 225, ญัตติวิบัติ 268
ญาณ 277, ญาณทัสสนะ 133

ฐ

ฐานะและสิทธิของความเป็นภิกษุ 219

ด

ดวงตาเห็นธรรม 105, 140, 149, ดวงตาหายไปจากโลก 199
ดอกจอกห้ากลีบ(ปัญจปฏิกา) 64, 98, ดอกไม้ 74
ดับทุกข์ 105, ดับไฟแต่ต้นลม 152
ดาบ 57, 140
ดาว 273
ด่าภิกษุด้วยกัน 237, ด่าว่าคฤหัสถ์ 40, ด่าว่าเปรียบเปรย 13, ด่าอนุปสัมบัน 237, ด่าผู้อื่น 237
ด้าย 97, ด้ายถัก 83, 188
ดำรัสตอบเป็น 5 ข้อทั้งหมด(จึงเรียกว่าปัญจกะ) 254
ดิน 119, ดินมีกลิ่นเหม็น 71, ดินทา(พอก)หน้า(มุขมตฺติกา) 71, ดินเหนียว 98, 165, 196, ดินเหนียวอบกลิ่น 196, ดินปนแกลบ 98, ดินปนเถ้ากับขี้วัวคลุกกัน 99
ดิรัจฉานวิชา 88
ดีและเสมหะทุ่มท่ออาหาร 85
ดื่มสุราเมรัย 216, ดื่มน้ำสะอาด 66, ดื่มน้ำมีตัวสัตว์ 66, ดื่มน้ำที่ไม่ได้กรองแล้วถึงแก่มรณภาพ 66
ดุร้ายหยาบคาย 210
ดูการฟ้อนรำขับร้องและการเล่นดนตรี 53, ดูแผลที่ใบหน้า 53,

ดูทางเดินให้ดี 162, ดูรูปอวัยวะเพศชาย 189, ดูเงาหน้า 53
เดรัจฉาน 122, 263
เดียรถีย์ 16, 62, 98, 182, 265
เดินสายไปสายมา 161, เดินจงกรม 69, เดินกั้นร่ม 79, เดินกระทบ 164, เดินแซงพระเถระ 161, เดินทาง 159, เดินทางไกล 67, 198
เดือยข้างฝา 65
แดด 94

ต
ตกขาว 191
ตกนรก 256, ตกนรกชั่วกัป 151, 152
ตกศัพท์ว่า น หน้าศัพท์กริยา 10
ตรอก 142
ตอกหลักทำมุม 63
ต้นบัญญัติของปัพพาชนียกรรม 8, ต้นไทร 264
ต้องการคนก็ต้องแสวงหาคน ต้องการทองและเงินก็ต้องแสวงหาทองและเงิน ต้องการเกวียนก็ต้องแสวงหาเกวียน ต้องการไม้ก็ต้องแสวงหาไม้ ต้องการหญ้าก็ต้องแสวงหาหญ้า 217
ต้อง(หรือเป็น)อาบัติ 41, 47, 231, 235, 236, 237, 239, 245, 256, 262, 263, ต้องอาบัติเมื่อสวดสมนุ-ภาสน์จบครั้งที่สาม 248, ต้องอาบัติสังฆาทิเสสได้พร้อมกันถึงสี่สิกขาบท 260, ต้องอาบัติแล้วเปิดเผย 172, ต้องอาบัติแล้วปกปิดไว้ 172, ต้องอาบัติได้ถึงห้าตัว 237, ต้องอาบัติปาราชิก 249
ตวัดพาดชายจีวร 161
ตโตนีหฎะ 208
ตะขาบ 56
ตะกร้าไม้ซ้าระ 90, 167
ตะลุ่ม 75
ตระกูลมีหญิงมากมีชายน้อย 180
ตรัสรู้ธรรม 94, 133, 171
ตักน้ำขึ้นจากบ่อ 73
ตัชชนียกรรม 4, 5, 6, 7, 9, 13, 15, 33, 36
ตัณหาและกิเลสนำไปสู่ภพ 216
ตัพภาคิยวาร 243
ตัดสินข้อฟ้องหาด้วยเสียงข้างมาก 36, ตัดสินตามคำสารภาพ(ปฏิญญา) 255
ตัดเล็บ 81, ตัดหญ้าตัด เถาวัลย์ 263, ตัดองคชาต 263, ตัดองค์กำเนิดเป็นถุลลัจจัย 58
ตัวอย่างการถาม-ตอบ 230
ตัสสปาปิยสิกา 38, 47, 240
ตั่ง 96, 117, 119, 160, 165, 166, ตั่งชาทราย ตั่งก้านมะขามป้อม ตั่งแผ่นกระดาน ตั่งฟาง (ปลาลปีฆ) ตั่งหวาย ตั่งหุ้มผ้า(เบาะ) 96 ตั่งฟูก 97 ตั่งรองนั่ง 71 ตั่งรองเท้า 15
ตั้งข้อรังเกียจ 253, ตั้งครรภ์ 194, ตั้งญัตติ 269, ตั้งร้านขายผ้า 210, ตั้งลอม 128, ตั้งประเด็นในการวินิจฉัย 243
ตามประทีป 164
ตายอย่างโดดเดี่ยว 150
ตาข่าย 95
ตารางศอก 108
ตาลยอดด้วน 249
ตำแหน่งดาว 163, 164
ติกโภชนะ 143, 144
ติดสายยู 120, ติดไฟ 165
ติตติริยพรหมจรรย์ 111
ติตถิยวัตร 265, ติตถิยปริวาส 21
ติณวัตถารกะ 39, 48, 40, 240

ติเตียนภายหลัง 43, ติเตียนพระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์ 6, 14
ตีกรอบไม้ประกบ 99
ตีจากพระพุทธองค์ 148
ตีกแถว 99
ตื่นไม่สบาย 257
ตุ๊กแก 56
เตรสกัณฑ์ 280
เตรียมจะออกเดินทางไปอยู่ที่อื่น 187
เตาไฟ 70, 71
เตียง 75, 96, 117, 118, 119, 160, เตียงสานเตียงสูง เตียงถัก 96, เตียงและตั่งที่หุ้มนวม 190, เตียงนอนมีแคร่ (อาสนฺที) 91, เตียงใหญ่ (ปลลงฺกี) 113, เตียงใหญ่ที่มีรูปสัตว์ร้าย 118, เตียงฟูก 97
เตียบ 75
แตกแยก 175
แต่งตั้งให้เป็นผู้ให้การ 255
แต่งหน้าทาปาก 188
แต้มเครื่องหมาย 97
โตก (มโฬรกี) 75
ไต้สะดือ 259
ไตรลักษณ์ 242
ไตรปิฎก 103, 134, 206, 220, 228, 242, 244, 278
ถ
ถลกสบงเข้าส้วม 167, ถลกผ้า 161
ถวายวิหารครั้งแรก 92
ถอดยศ 138, ถอดและเคาะ(ฝุ่นผงดินโคลน)ถือไปต่ำๆ 157
ถอนสิกขาบทเล็กน้อย 203, ถอนหายใจแรงขณะถ่าย 167, ถอนหญ้า 128
ถ่มน้ำลาย 167, ถ่มน้ำลายลงบนพื้นวิหาร 124
ถ่ายปัสสาวะ 89, ถ่ายอุจจาระ 90, 166, 167, 196, 238, 239, 240
ถิ่นตะวันออก(ปุรัตถิมชนบท) 222
ถ้วยชาม 75
ถ้อยคำสำนวนที่ผลุนผลัน 252
ถักด้วยด้าย 61, 64, 65, ถักเตียง 97, ถักเป็นตาหมากรุก 97
ถังกลม 73, ถังเก็บน้ำ 71, ถังโลหะ(โลหวารกี) 73, ถังไม้ (ทารุวารกี) 73
ถาดทองสัมฤทธิ์ 214
ถาม 164, ถามก่อนเข้าพักอาศัย 158, ถามตอบเรื่องวัตถุสิบ 206
ถามตอบในการระงับอธิกรณ์เมื่อคราวทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง 228, ถามปัญหา 255
ถ้ำ 92
ถือสติเป็นหลัก 239, ถือข้าง(อนุปขชฺช) 41, ถือดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนู 139, ถือครองเสนาสนะไว้สองแห่ง 117, ถือตัว 130, ถือแต่ความเห็นของตนอย่างเหนียวแน่น 42, ถือไตรจีวรเป็นวัตร 220, ถือพรรษาเกินเหตุ 114, ถืออภิสิทธิ์ครองเสนาสนะของสงฆ์ 121, ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร 220
ถุงยา(เภสชฺชตฺถวิกา) 65, ถุงบาตร 163, ถุงบริขาร 65, ถุงเก็บมีสายคล้อง 64, ถุงเก็บบาตร (ปตฺตตฺถวิกา) 61, ถุงใส่รองเท้า(อุปาหนตฺถวิกา) 65
ถุลลัจจัย 58, 119, 149, 235, 236, 237, 238, 247, 250, 261, 263, 264, 265, ถุลลัจจัยมีระดับชั่วหยาบกว่าทุกกฏ 236
ถูกลงโทษสึกไป 17
ถูหลัง 15, 72

เถรวาท 208. 278. เถระ 117. 160. 165. 166. 173. 200. 204. 207. 209. 210. 219. 221. 222. 223. 224. 234. 241. เถระผู้ทรงจำ 233. เถรานุเถระ 161
เถรี 241
เถาวัลย์ 64. 95. 119
เถ้า 165
เถียงกัน 239
ไถนา 128

ท
ทรงจำดี (ธาเรตา) 150
ทุวงฺคุลกปฺโป 213
ทสฺสนูปจารฺ อวิชหาเปตฺวา สวนูปจารฺ อวิชหาเปตฺวา 14
ทวารหนัก 166
ทสวัตถุปุจฉาวิสัชนา 206
ทหารสี่เหล่าทัพ 129
ทอง 172. ทองและเงิน 214. 215. 216. 217
ทอดตาต่ำ 92. 161
ทอหูก 83
ท่วงทีกิริยาเหมือนพระพุทธองค์ 148
ท่อระบาย 71. 74. 100
ทะเลาะวิวาท 5. 116. 175. 185
ทัณฑกรรม 186
ทาจมูกลูกสุนัข 134. ทายา 82. ทายาไม่ห้าม 53
ทานอันเลิศ 94
ทาส 188. ทาสี 120
ทำความบาดหมาง 5. ทำงานไม่เสร็จ 122. ทำตัวเหมือนคฤหัสถ์ 8. ทำต่อหน้า 267. ทำร้ายภิกษุ 189. ทำลับหลัง 263. 267. ทำสลากให้เลือก 147. ทำสังฆกรรมแต่พอแก้ไขได้ 154. ทำหน้าที่ส่งข่าวสารก็เรียกว่าทูต 150. ทำหน้าที่ทูต 151. ทำผิดต่อคฤหัสถ์ 11. ทำผิดพลาด 250. ทำผิดอะไรซึ่งภิกษุณีสงฆ์สามารถลงโทษได้ 256. ทำผิดอะไรบ้าง ฝ่ายภิกษุสงฆ์ก็ลงโทษได้ 256. ทำให้สมณ-พราหมณ์ไม่มีสง่า ไม่หมดจดสดใส 216. ทำให้สงฆ์แตกกัน 154. 245. ทำให้คนอื่นสามารถเข้าใจความหมายที่ตัวเองพูด 150. ทำให้เหงื่อไหล 258. ทำไม่ดี 250. ทำไม่ถูกเรื่อง 267. 268. ทำอุโบสถสังฆกรรมแยกจากพระพุทธองค์ 146. ทำอุโบสถแยกกัน 214. ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุณีที่ถูกงดโอวาท 186
ทำลายสมาธิของผู้ฟัง 53. ทำลายสงฆ์มีโทษหนักอย่างยิ่ง 146. ทำลายความเลื่อมใสศรัทธา 217. ทำลายชีวิตสัตว์โดยทางอ้อม 259
ทำเนียบสมณศักดิ์ 276
ทิฐิบาป 16. 17.
ทิฏฐิวิบัติ 6. 41. 46. 237. 247. 252
ทิพยโสต 221
ทิศ 164. ทิศทั้งสี่ 163
ทิวงคต 118
ทิ้งขยะออกทางหน้าต่าง 156. ทิ้งชื่อทิ้งตระกูลเดิมของตน 171
ทีฆนิกาย 206. 234
ที่กำบัง 90. ที่กลางแจ้ง 92. ที่ตั้งวิหาร 119. ที่แขวนของ 99. ที่นั่งที่นอน 164. ที่นอน 15. 23. 110. 114. 115. 121. 124. ที่เกิดของอาบัติ 238. ที่เช็ดเท้า 78. ที่จงกรม 68. 69. 108. ที่เช็ดเท้าทำด้วยหิน (สกฺขรา) 79. ที่เช็ดเท้าพื้นฝักบัว(กถกา) 79. ที่ประชุมสงฆ์ไม่บริสุทธิ์

170, ที่ปูนอน 96, ที่อยู่(อุปสฺสย-a house) 194
ทุกกฏ 22, 25, 31, 36, 52, 54, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 71, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 96, 97, 98, 112, 113, 114, 115, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 165, 166, 173, 174, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 204, 214, 235, 236, 237, 238, 247, 250, 260, 261, 264, 266
ทุมมังกุ 143
ทุติยคาถาสังคณิกะ 257, ทุติยกรรมวาจา 115
ทุพภาสิต 236, 237, 238, 247, 250
ทูต 150, 193, 194, 219
ทูลขอพร 182, ทูลอาราธนาให้ทรงพระชนม์คลอดกัป 204, 205
เทสนาคามินี 5
เทวดา 131, เทวดาชั้นสุทธาวาส 222, เทวดาไม่คุ้มครอง 257
เท้าตั่ง 124, เท้าเตียง 96, 124, เท้าเหมือนก้ามปู 96, เท้าเปียก 123, เท้าไม่ล้าง 123
เทียบจำนวนสิกขาบท (ในปาติโมกข์) 248
เทิน (สีสภาร์) 84
แทรกแซงวัดอื่น 122
แท่นเก็บบาตร 61
แท้งลูก 196
โทสะ 216
โทษเหมือนตกนรก 256
(เป็น)ไทแก่ตัว(ภุชิสฺสา) 191
ไทร 110, 111

ธ
ธงชัยของวัดมหาวิหาร 278
ธมกรก 66, 67
ธรรมขันธ์ 207, ธรรมย่อๆ สั้นๆ 183, ธรรมยุต 112, ธรรมกถึก (นักแสดงธรรม) ในฝ่ายอุบาสก 10, ธรรมวาที 34, 46, 112, 199, 222, 224, ธรรมวินัย 170, 171, 172, 206, 245, ธรรมวินัยเหมือนมหาสมุทร 170
ธรรมเนียมปฏิบัติ 156
ธรรมะของผู้ถูกโจทก์ 177
ธัมมสัมมุขตา 32, ธัมมวิสัชนา 206

น
น นกฺขตฺตปาฐานิ ชานนฺติ 163
นมสด 214, นมส้ม 214
นรก 154, 155, นรกอเวจีสี่ประตู 152
น หรือ มา ศัพท์ 17
นวกะ 117
นวกรรม 109,
นวกัมมิกะ 109, 120, 121, 122,
นวด 128, นวดตัว 188, นวดอวัยวะ 188, นวดฟั้น 73, 165, 166
นวังคสัตถุศาสน์ 207
นวสังคหวรรค 267, 272
นอกสีมา 122, นอกฤดูฝน 145
นอนปล่อยสติ 257, นอนอยู่บนเตียงที่มีดอกไม้หล่นเกลื่อน 74
น้อมลาภสงฆ์ 261, น้อมลาภไปเพื่อสงฆ์ 265
นักขัตตบท 164
นักทรงจำพระธรรมวินัย 242, นักบวชนอกศาสนา 21
นัดหมาย 188
นับจำนวนภิกษุ 115, นับองค์สงฆ์ 270
นั่งขัดสมาธิ, นั่งคู้บัลลังก์ 195, นั่งกระหย่งประนม

มือ 25, 26, 34, 135, 187, นั่งตามลำดับพรรษา 192, นั่งติดพื้น 266, นั่งต่ำนั่งสูงในการเล่าเรียน 117, นั่งทับได้แต่ห้ามนอน 113, นั่งที่พื้นดิน 123, นั่งนิ่ง 260, นั่งลอยอยู่ในอากาศ(แม้เท่าเส้นผมก็ตาม) 266, นั่งเบียดพระเถระ 165, นั่งในที่ลับตา นั่งในที่ลับหู 245, นั่งพับเพียบ 195
นาข้าวสาลี 180
นาค 57, 172, นาคทนต์ 62
นานาสังวาส 24, 112, 113
นายหน้ารับงาน 121
น่าตำหนิ 250
น้านาง 178, 179, 205
น้ำ 72, 73, 94, 165, 166, 168, 171, 267, น้ำท่วม 98, 101, น้ำนม(ชีรธารา) 179, น้ำอย่างดี 110, น้ำผึ้ง 261, น้ำอ้อย 261, น้ำมัน 261, น้ำมันทาผม 53, น้ำดื่ม 100, 158, น้ำดื่ม-น้ำใช้ 158, 159, 163, น้ำดีหมี 134, น้ำค้าง 215, น้ำเมา 214, น้ำโคลน 185, 186, น้ำใช้ 158, น้ำไม่ได้กรองเป็นอกัปปิยะ 66, น้ำหลากมา 174
นิกาย 206, 207, นิกายมหิศาสกะ 208, นิกายทั้งห้า 202, นิกายธรรมคุปตะ 208
นิคหะ(ลงโทษ) 269, นิคหกรรม 33, 38, 254, 272
นิทาน 111, 231, 272, 277, นิทานสอนธรรมเนียมการเคารพกัน 110, นิทาน(ที่มา-provenance) 202
นิทานุเทศ 231
นิพพาน 94, 171, 242, 259
นิมันตนภัต 125
นิมิต 204, นิมิตขาด 268
นิยสกรรม 4, 7, 33, 36
นิวรณ์ 105
นิสสัคคิยกัณฑ์ 280, นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 236, 249, 261, นิสสัคคีย์ 250, 262, 264, นิสสัคคีย์-ปาจิตตีย์ 203
นิสสารณา 269
นิสัย 6, 7, 23, 254, นิสัยสาม (ไม่มีข้ออยู่ป่า) 192
นิสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) 74
นิ้ว (องคุลี) 84
นุ่งสบงเหน็บชาย
กระเบน(สเวตลิย์ นิวาเสนติ) 84, นุ่งห่ม 162, นุ่งห่มให้เรียบร้อย 161, นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ 84, นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์และเดียรถีย์ 15, นุ่งห่มผ้าย้อมฝาด 178
นุ่น 97, นุ่นต้นไม้ 97, นุ่นเถาวัลย์ 97, นุ่นหญ้า 97
เนมิตตกนาม 102
เนยใส 261
เนรมิตด้วยฤทธิ์ 259
เนื้อความเฉพาะบท 277, เนื้อหาของการสังคายนาครั้งที่สอง 225
เนื้อต้องห้าม(อกัปปิยมังสะ) 266
แนวทางให้เกิดการสำรวมระวังสำหรับพระเสขะ 250

บ

บรมศพ 204
บรรพชิต 178
บรรลุมรรคผล 154, บรรลุคุณวิเศษเพียงขั้นต่ำ 152, บรรลุธรรม 200, 211, 212, 224, 259
บวชสตรี 179, บวชด้วยภิกษุณีทูต 193, บวชยากสึกง่าย 195, บวช

ภิกษุณี 191, 192, บวช ใหม่ 149
บอกวิธีนับฤดู 192.
บอกบุญอุบาสกอุบาสิกา 214, บอกลา 245, บอกให้รู้เวลาแต่ละส่วนของวัน 192
บ่อน้ำ 76, 108
บ้วนน้ำลาย 238
บริขาร 189, 215, 221, 222, บริขารของเสนาสนะ 97
บริกรรม (นวด, ถู) 72
บริบูรณ์ด้วยสติ 34, 35
บริวาร 228
บริเวณรอบนอก(อุปจาร)ของวัด 80
บริโภค 266, 267
บังเกิดในสวรรค์ตลอดกัป 154
บังเวียน 60
บัญชีรายชื่อ 125
บัญญัติ 202, 229, 230, 252, 257, 267, 273, บัญญัติสิกขาบท 203, บัญญัติก่อนเกิดเหตุ (อนุปันนบัญญัติ) 230, บัญญัติแก่ภิกษุทั่วแผ่นดิน 230, บัญญัติวรรค 267, 272, บัญญัติใหม่ ห้าข้อของพระเทวทัต 144, บัญญัติผ่านทาง ภิกษุทั้งหลาย 241
บันได 69, 74, 77, 90, 99, บันไดไม้ 64, บันไดหิน 64, บันไดอิฐ 64
บัณฑิต 152
บัลลังก์ 91
บาดหมาง 175
บาตร 58, 59, 61, 62, 65, 75, 162, 163, 189, บาตรสำริด 60, บาตรดิน 60, 62, บาตรดีบุก 60, บาตรจีวร 15, 157, 159, 191, บาตรตะกั่ว, บาตรแก้ว, บาตรแก้วมณี 60, บาตรแก่นจันทน์ 59, 60, บาตรแก้วไพฑูรย์, บาตรแก้วผลึก, บาตรที่ทรงห้ามใช้ บาตรทองคำ, บาตรทองแดง, บาตรเงิน, บาตรเหล็ก 60, บาตรไม้ 60, 91,
บานหน้าต่าง 69, 96, บานประตู 100
บาลี 150, 200, 205, 226, 244, 276, 278, 280
บ้า 30, 31, 35, 122
บ้าน(สกุล) 143
บิณฑจาริกวัตร 161
บิณฑบาต 59, 65, 81, 83, 142, 145, 146, 158, 162, 189, 200, 266, บิณฑบาตตลอดชีวิต 144, บิณฑบาตเป็นวัตร 220, 255, บิณฑบาตอย่างดี 110
บิดเบือนคำสอน 247
บุคคล 202, 246, 272
บุญ 94, บุญที่เจาะจงภิกษุ 124
บุรุษเป็นสารถี 193, บุรุษปลงผมให้ ตัดเล็บให้ รักษาแผลให้ 195
บูรพาจารย์ 273, 277, 278
เบ่งเสียงดัง 167
เบียดเบียนพระตถาคต 152
เบี้ยเลี้ยงและเงินเดือน 142
เบี่ยงเบนเป็นชาย(เวปุริสิกา) 191
เบื้องหน้าเบื้องหลังไม่โปร่งใส 155
แบก(ขนภาร์) 84, แบกขน 128
แบบอย่าง 156
แบ่งของสงฆ์กัน 120, แบ่งอาหารให้กัน 190
โบกขรณีสำหรับสรงน้ำ 74
โบราณคดี 118
ใบไม้ 101, ใบไม้เหลือง 249

ป

ปกครองสงฆ์ 132, 134, ปกศีรษะ 163, ปกปิดความผิด ปรับ

อาบัติได้ถึงปาราชิก 260.
ปกปิดอาบัติ 27, 170, 252, ปกป้องสงฆ์ 137
ปกติตตภิกขุ 6, 15, 16, 22, 32, 153, 270
ปกรณ์ทั้ง 7 234
ปกาสนียกรรม 135, 136, 137, 138
ปฐมยาม 169, ปฐมปาราชิก-สมุฏฐาน 241
ปฏิสัมภิทา 277
ปตฺตมณฺฑล 61
ปตฺตธารกำ 61
ปรมฺปราภฏำ 233
ปลวก 95, 96, 99
ปลอกสวมนิ้ว (ปฏิคฺคหำ) 64
ปลงพระชนม์ 137, 138, 139, 140, 141, ปลงผม 81, ปลงผมตัดเล็บ 263, ปลงอาบัติ 5, 184, 250
ปล่องควัน 70
ปล่อยช้างปลงพระชนม์ 141, ปล่อยให้สตรีเข้าถวายบังคมพระพุทธสรีระ 204
ปรับโทษ 252, ปรับอาบัติ 38, 39, 204, 205, 239, ปรับอาบัติตามคำสารภาพ 36, ปรับอาบัติตามควรแก่กรณี 144, ปรับอาบัติภิกษุวัชชีบุตร 149, ปรับอาบัติทางใจ 260
ปราจีน 222
ปราชญ์ 221
ปรารถนาอันต่ำทราม 151, 152
ปราสาท 77, 78, 118, 121, 142, 169, ปราสาทสามหลัง 127, ปราสาทปูนขาว 101
ปลายักษ์ 172, ปลาและเนื้อ(มจฺฉมำสำ) 145
ปวงชน 274
ปวารณา 22, 23, 54, 192, 267, 269, 271, ปวารณาของภิกษุณี 192, ปวารณาก่อนเวลาฉัน 192, ปวารณาต่อสงฆ์สองฝ่าย 192, ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ 193, ปวารณาพร้อมกัน 193, ปวารณาพร้อมกับภิกษุสงฆ์ 192
ป่วยหนัก 174
ปฏิจฉันนปริวาส 20
ปฏิกัสสนา 21, 22, 24, 28, 29
ปฏิญญาตกรณะ 32, 36, 48, 232, 240
ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ 221, ปฏิบัติต่อเด็กชาย 195, ปฏิบัติเคร่ง 145, ปฏิบัติหละหลวม 146, ปฏิบัติอย่างเข้มงวด 146
ปฏิสารณียกรรม 4, 10, 13, 14, 33, 36, 215
ปฏิเสธ 252
ปรินิพพาน 141, 142, 198, 199, 203, 205, 209
ปริพาชก 80
ปริวาร 227, 228, 233, 242, 273, 274, 280
ปริมณฑล 161
ปริยายวาร 243
ปริสวิบัติ 268
ปริวาส 2, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 112, 249, ปริวาสสำหรับอาบัติหลายตัว 29, ปริวาสของผู้สึก 30
ปริสสาวนะ 66
ปริส(บริษัท) 268
ปวัตตินี (อุปัชฌาย์) 191, 194
ปเทสบัญญัติ 230
ป้องกันความเสื่อมเสีย(อาสวะ) 270, ป้องกันก้นบาตรสึก 60, ป้องกันภัย 271, ป้องกันเวร 271, ป้องกันโทษ 271, ป้องกันอกุศลธรรม 271, ป้องปรามคนหน้าด้าน

143
ประคำสะดึง 64
ประคดแผ่นผ้า 83. ประคดถักเชือกหลายเส้น(กลาพุก์) 83. ประคดถักเป็นงูน้ำ(เทฑุภก์) 83. ประคดรูปไส้สุกร(สูกรนฑก์) 83. ประคดเอว(กายพนธน์) 65. 83. 161
ประจานตัวเอง 19
ประจำเดือน 191
ประกาศให้แตกแยกกัน 154
ประตู 95. ประตูหน้าต่าง 160. 163
ประชามติของผู้แทนสงฆ์ 225
ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายผู้ไม่ทำบาป 152. ประทุษร้ายพระพุทธองค์ 3
ประนมมือ 15
ประนีประนอมกัน 240
ประพฤติตนให้น่าเลื่อมใส 187. ประพฤติพรหมจรรย์ 245
ประมาท 142. 143. 152
ประเคน 81
ประโยชน์สิบประการ 232. ประโยชน์สูงสุดของทาน 94. ประโยชน์ของการเรียนวินัย 117. ประโยชน์ของวินัย 117
ประสาทรับรสไม่ดี 84
ประหารชีวิต 130
ปักขมานัตต์ 267
ปักขิกภัต 125
ปักษ์ 29. 125
ปัจฉิมยาม 170. ปัจฉิมพรรษา 116
ปัจจัยสี่ 130
ปัญจสติกะ 212. ปัญจสติกขันธกะ 3. 51. 198. ปัญจวรรค 267. 272
ปัญญาทราม 247
ปัดกวาด-เช็ดถู 158
ปัพพาชนียกรรม 4. 8. 9. 10. 17. 33. 36
ปัสสาวะ 90. 238
ปัญหาที่ตอบได้ยาก 257. ปัญหาลี้ลับทางวินัย 257. ปัญหาเชาว์ 257
ปั้นลม(นิลเลข์-ป้านลมก็เรียก) 74
ปากอยู่ที่อก 259. ปากมีกลิ่นเหม็น 84
ปางตาย 150
ปาจิตตีย์ 43. 44. 213. 214. 236. 237. 238. 247. 248. 250. 261. 263. 264. 265.
ปาจิตตีย์ (ขุททกะ) 249
ปาฏิเทสนียะ 236. 238. 247. 249. 250. 266.
ปาฏิเทสนียสิกขาบท 158
ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ 3. 51. 169. ปาติโมกข์ 3. 170. 173. 176. 184. 187. 188. 271
ปาฏิปทิกภัต 125
ปาฏิหาริย์ดักใจ(อาเทศนาปาฏิหาริย์) 149
ปานียสาลา 100
ปาปทิฏฐิ 16
ปาปมิตตตา 152
ปาปิจฉตา 152
ปาราชิก 36. 40. 122. 153. 202. 203. 230. 231. 235. 236. 237. 238. 247. 248. 249. 250. 259. 261. 264. 265. 273. ปาราชิกกัณฑ์ 280
ปาริวาสิกวัตร 23. ปาริวาสิกขันธกะ 1. 2. 19. ปาริวาสิกภิกษุ 19
ปา 92. 130. ปาช้า 92. 96. ปาดง 92
ปิฎก 206. 207
ปิณฑปาติกธุดงค์ 23
ปิด 263. ปิดบังการอยู่ปริวาส 23. ปิดบังอาบัติ 31. 263. ปิดเปิดหน้าต่าง 164. ปิดประตูเรือนไฟ 165. ปิดประตูใส่กลอน 170. ปิดหรือ

มุงหลังคา 263
ปิศาจ 82
ปุคคลสัมมุขตา 32
ปุจฉา-วิสัชนา 225
ปุริมพรรษา 116
ปุมงอกในอวัยวะเพศ 191, ปุมไม้จันทน์ 58
ปูนขาว 101
ปูชนียบุคคล 111
ปูด้วยอิฐ หินและไม้ 71, 74, ปูผ้าขาวรับเสด็จ 77, ปูผ้าให้เหยียบ 77, ปูแผ่นศิลา 90, ปูอาสนะ 159, ปูเงิน 107
เปล่งคำถวายพระพร 89
เป็นปาราชิก 260
เปิดข้างล่างปิดข้างบน 196, เปิดเผย (วิวฏา-the open) 46, เปิดเผยไม่ปิดบังจึงรุ่งเรือง 245, เปิดเผยอาบัติ 260, เปิดอวัยวะต่างๆ อวดภิกษุ 186, เปิดองค์กำเนิดอวดภิกษุณี 186
เปลือกหอย 83
เปลือยกาย 71, 73, 258, เปลือยกายขบฉันหรือดื่ม 72, เปลือยกายนวดฟั้นกัน 71, เปลือยกายรับประเคน 72, เปลือยกายเดิน 266, เปลือยกายให้สิ่งของแก่กัน 71, เปลือยกายไหว้กัน 71
แปรงเสยผม 53
แปลเป็นไทย 280
แปลงกายเป็นเด็กน้อย 131
แป้งข้าวหมาก 63, แป้งเมล็ดผักกาด 98, แป้งเปียก 98, แป้งผสมผงขมิ้น 63
โปกขรัฏฐะ 208
โปรยเศษผง 128
ไปถึงที่ประชุมสงฆ์ 157, ไปอยู่ที่อื่น 122

ผ

ผม 81, ผมหงอก 82
ผนังล้อมรอบ(ปาการ) 71, ผนังเรือนไฟ 70
ผลกรรม 154, 155
ผลไม้ที่ภิกษุฉันได้ 54, ผลไม้ที่เขาจิกด้วยเล็บ (นขปริจิตา) 55, ผลไม้ที่เขาลนไฟ (อคฺคิปริจิตา) 55, ผลไม้ที่เขาเอามีดกรีด (สตฺถปริจิตา) 55, ผลไม้ที่เขาปล้อนเมล็ดออกแล้ว 55, ผลไม้ที่ไม่มีเมล็ด (อพีชา) 55
ผลุนผลัน 251
ผาติกรรม 123, 258
ผาสุก 143, 270
ผ้า 72, 94, ผ้ากรอง(ขนาดใหญ่)มีด้ามถือ(ทัณฑ-ปริสฺสาวน์) 67, ผ้ากรองน้ำ 66, 67, ผ้ากฐิน 239, ผ้าขาว 78, ผ้าขนสัตว์ 118, ผ้าขี้ริ้ว 211, ผ้าชุบน้ำเช็ดตัวแทนอาบน้ำ 74, ผ้าทีปูสำหรับเช็ดเท้า 78, ผ้าบังสุกุล 145, ผ้ารัดเอว 188, ผ้าราคาแพง 123, ผ้ารองพื้นเตียง 97, ผ้าเช็ดรองเท้า 158, ผ้าเช็ดเท้า 123, 211, ผ้าพันมือโกน (นมตกา) 81, ผ้าดาดเพดาน 211, ผ้าปูนั่งที่ไม่มีแถบชาย 214, ผ้าปูพื้น 211, ผ้าปูฟูก 211, ผ้าห่ม 75, ผ้าหุ้มฟูก 97, ผ้าอนามัย 190, 191, ผ้าอาบน้ำฝน 265
ผิดธรรม ผิดวินัย หลีกเลี่ยงสัตถุศาสน์ 226, ผิดนัด 188, ผิดพลาด 249
ผิวอ่อนบาง 128
ผี (อมนุษย์) เข้าภิกษุ 174
ผึ่ง(ภาชี-เครื่องมือสำหรับถากไม้ชนิดหนึ่ง) 119
ผึ่งจีวร 100, ผึ่งบาตร 61
ผืนผ้า 124
ผูกขาดยึดครองเสนาสนะ 122, ผูกขาดเสนาสนะ 116, ผูกขาดงานก่อสร้าง 122, ผูกปัญหาพระวินัย

258
ผู้ครองเรือน 128. ผู้จะออกเดินทาง 119. ผู้นำ 274. ผู้เฒ่าแก่หง่อมแล้ว 134, 135. ผู้ใหญ่บ้าน(คามณี) 216. ผู้อยู่ป่า 188. ผู้อำนวยการ 108. ผู้อำนวยการสร้างวัด(นวกมฺมิก) 11. ผู้อำนวยการก่อสร้าง 109
เผาหญ้า 85. เผาไฟต้านไฟป่า 85
เผดียงสงฆ์ 269
เผยแพร่ความประพฤติที่ผิดไปจากพุทธบัญญัติสิบข้อ 213. เผยแพร่นิกายทั้ง 5 234
แผนทำลายสงฆ์ 146
แผนที่แสดงที่ตั้ง 218
แผ่นเช็ดเท้า 15. แผ่นหนัง 73, 188
แผลที่ศีรษะ 82
แผ่เมตตาจิต 142. แผ่เมตตางูไม่กัด 55
ไผ่ตกชุย 134

ฝ
ฝน 94, 171, 172. ฝนสาด 99. ฝนย่อมไม่รั่ว 250. ฝนตกก็เลิกสวดได้ 174
ฝักมีดโกน(ชุรสิปาฏิก์) 81
ฝักฝ่ายสนับสนุนการโจท 175. ฝักฝ่ายทำลายสงฆ์ 143. ฝักใฝ่แต่การทำชั่ว 151
ฝัดข้าวลีบ 128
ฝันเห็นสิ่งต่ำทราม 257
ฝากั้น 99. ฝาปิดช่องถ่าย 90. ฝาปิดบ่อ(อปิธาน) 73. ฝาปิดหม้อปัสสาวะ 90. ฝาผนัง 70
ฝ้าในวิหาร 99
ฝึกม้า 143. ฝึกช้าง 143. ฝึกเวไนย 277
ฝุ่นแดง 98. ฝุ่นหิน(สริดก์) 63
แฝงตนเป็นสมณะ 171

พ
พญางู 55, 56, 57, 58
พรานแร้ง 17
พรรษา 112, 113, 114, 116, 117, 122, 125, 130, 158, 166, 182, 192, 200, 225, 257. พรรษาต่างกัน(เกิน 3 พรรษา) 118. พรรษาใกล้เคียงกัน 117 พรรษา 20 แต่ก็ยังถือนิสัย 222
พรหม 273. พรหมทัณฑ์ 209, 210, 211, 269, พรหมจรรย์ 171, 180, 245. พรหมจรรย์มีอันตราย 174
พราหมณ์ 86, 87, 105, 110
พร้อมหน้า, พร้อมหน้าสงฆ์, พร้อมหน้าธรรมวินัย, พร้อมหน้าบุคคล 43
พลัดพราก 199
พนักพิง 124
พหูสูต 8, 44, 176, 220
พอแก้ไขได้ 155
พอใจในการเวียนว่ายตายเกิด 102
พ่อกา 13, พ่อค้า 82, พ่อค้าชาวใต้ 13
พ้นจากทุกข์ 94, พ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น (อนุปาทาย) 202, พ้นจากอาบัติของผู้ถูกโจท (อาปตฺติวุฏฺฐานตา) 177
พระเจ้าแผ่นดิน 130, พระเวท 87
พัดทำด้วยแฝกหรือใบแป้ง (อุสิรมย์) 79, พัดทำด้วยปอ (วากมย์) 79, พัดโบก 79, พัดใบตาล 79, พัดหางนกยูง (โมรปิญฺฉมย์) 79
พักการอยู่ปริวาสกลางคัน 25
พันปี 180, 206
พิธีอุปสมบทภิกษุณี 192

พินัยกรรมและมรดก 188
พิมพ์รอยนิ้วมือ 98
พื้นที่อาราม 119, พื้นวิหาร เสียหายเป็นรอยครูด 124
พุทธสมัยพุทธกาล 86, พุทธสาวก 278, พุทธศาสนา(เมื่อ พ.ศ. 100) 214, พุทธมนต์ 57, พุทธมารดา 179, พุทธวจนะ 12, 13, 86, 87, 153, 206, 207, 220, พุทธวิธีแผ่เมตตาจิต 57, พุทธนาค 142, พุทธนิรมิต 259, พุทธานุมัติ 144, พุทธบัญญัติ 153, 199, 213, 214, 215, 228, พุทธบริษัท 22,
พูดจริงต้องอาบัติหนัก 263, พูดกด พูดข่ม 14, พูดระราน 47, พูดเสียดุดัน 251, พูดเกี้ยวภิกษุ 186, พูดเกี้ยวภิกษุณี 186, พูดเท็จต้องอาบัติเบา 263, พูดในท่ามกลางสงฆ์ 254, 255, พูดให้คนอื่นยินดีรับฟัง (สาเวตา) 150, พูดให้คู่อธิกรณ์ยอมรับฟัง 44, พูดให้เกิดความเสียหาย 250, พูดไม่ดี 46, 250, พูดไม่ชัด 46, พูดหยาบคาย 151, พูดอะไรก็ต้องทำตามที่พูด (สจฺจวาทิโน โหนฺติ สจฺจปฏิญฺญาตา) 129
เพชรนิล 172
เพดาน 99
เพศกลับ 261, 262
เพลงขับ 53
เพ่งกำหนดจิต 170
เพิ่มความแม่นยำในการตัดสินโทษ 237, เพิ่มป่าช้ารองรับซากศพ 216
เพื่อน(ทุติย์) 195, เพื่อนหนุน 175
เพลินในรูปที่น่ารัก 216, เพลินในเสียง 53
เพลี้ย(มณฺเฑฏิกา) 181
แพศยา 188, 193
แพใหญ่ 279
โพกหรือคลุมผ้า 157

ฟ

ฟ้อนรำ 188
ฟังปาติโมกข์ 169, 174, ฟังไม่ขึ้น 152, ฟังไม่ได้ศัพท์ 224, ฟังโอวาทจากภิกษุสงฆ์ (ทุก 15 วัน) 186
ฟันมังกร 61, 64
ฟันไม่เข้ายิงไม่ออก 259
ฟื้นอธิกรณ์ 251
ฟูก 97, 118, 119, ฟูกขนสัตว์ 97, ฟูกผ้า 97, ฟูกที่ยัดนุ่น 118, ฟูกหญ้า 97, ฟูกเปลือกไม้ 97, ฟูกใบไม้ 97
ไฟ 163, 164, ไฟลนกาย 71, ไฟไหม้ 174, ไฟป่า(ปฏิคฺคิ) 85

ภ

ภรรยาเก่า 230
ภัตตัคควัตร 160, 161, ภัตตาหาร 124, 125, 132, ภัตตุเทสก์ 125, 126
ภัณฑุกรรม(ขออนุญาตสงฆ์เพื่อปลงผมให้ผู้ที่จะบวช) 269
ภาคใต้ (ทักษิณาบถ) 219, 220, ภาคผนวก 227, 228
ภาชนะดินดักน้ำ 73, ภาชนะดักน้ำ 100, ภาชนะรูปพาน 75
ภาพดอกไม้ 98, ภาพเขียนที่ทรงอนุญาต 98
ภาวะข้าวยากหมากแพง 124, ภาวะแล้งเข็ญ (ฉาตก-ภัย) 208
ภาษาชาวเกาะสิงหล(ลังกา) 278, ภาษาเดิม (สกายนิรุตฺติยา-หมายถึงภาษามคธ) 86, ภาษาสำหรับ

พระพุทธวจนะ 86
ภิกขุนีขันธกะ 3, 51, 178, ภิกขุนีวิภังค์ 280, ภิกขุนีวิภังค์โสฬสมหาวาร 241, ภิกขุนีปาติโมกข์ 176, 280, ภิกขุปาติโมกข์ 176, 280
ภิกษา 162
ภิกษุ 163, ภิกษุ (11 จำพวก) 258, ภิกษุสงฆ์ 189, ภิกษุกราบไหว้แสดงความเคารพแก่มาตุคาม (ภิกษุณี) 182, ภิกษุและภิกษุณีย่อมสวดสิกขาบททั้งของภิกษุและภิกษุณี 242, ภิกษุและภิกษุณีกราบไหว้กัน 182, ภิกษุที่ภิกษุณีไม่ต้องไหว้ 185, ภิกษุบวชใหม่ 7, ภิกษุเจ้าหน้าที่ 257, ภิกษุโง่(พาล - ignorant person) 272, ภิกษุพวกวัชชีบุตร 147, ภิกษุผู้ไม่ควรไหว้ 10 จำพวกในเสนาสนขันธกะ 258
ภิกษุณี 3, 51, 112, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 241, 248, ภิกษุณีสงฆ์ 189, ภิกษุณีสงฆ์ขอไหว้เท้าภิกษุสงฆ์ 187, ภิกษุณีกับยวดยาน 193, ภิกษุณีกับบุรุษ 195, ภิกษุณีรับไหว้ของบุรุษได้ 195, ภิกษุณีใหม่ 192, ภิกษุณีไม่ต้องลาสิกขา 195, ภิกษุณีผู้เป็นแม่ 195
ภิตติกมุม่ 98
ภูษามาลา 129
ภูเขา 92
เภทกรวัตถุ 154
โภชนะ 5 255, โภชนะอันประณีต 266

ม

มณฑารพ 198
มณฑป 108, 113
มรณภาพ 122, 174, 189
มฤค 273
มลทิน 215, 277
มหรสพ 97
มหากถึก-นักเทศน์ผู้ยิ่งใหญ่ 234, มหาขันธกะ 258, มหาวรรค 168, 244, 280, มหาวิภังค์ 229, 241, มหาวิภังค์โสฬสมหาวาร 229, 240, 241, มหาสมุทร 152, 170, 171, 172, 273, มหาสงคราม 253, มหาสุทธันตปริวาส 21, มหาอำมาตย์ 97, 114, 137, 138, มหาอำมาตย์โทราจารย์ 79
มนุษย์ 191
มติสงฆ์ 200, มติสงฆ์เพื่อการสังคายนา 199, มติเรื่องปีรัชกาล 139
มองคร่อ 191
มอบหมายงานก่อสร้าง 120, 121
มะม่วง 55
มักน้อย 183, มักน้อยสันโดษขจัดขัดเกลากิเลสมุ่งต่อความเพียร 144, มักลบหลู่ ตีเสมอท่าน (มกฺขี-ปฬาสี) 42, มักโกรธ ถือโกรธ (โกธโน-อุปนาหี) 42, มักอิสสา(ริษยา) ตระหนี่ (อิสฺสุกี-มจฺฉรี) 42
มัชฌิมะ 117, มัชฌิมยาม 169, มัชฌิมนิกาย 207, มัชฌิมาปฏิปทา 277
มั่งคงในพระวินัย 44
มาติกา 242
มาตุคาม 60, 185
มาตุจฉา 180
มานัต 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 112, 195, 250, 267, มานัตตจาริก (หรือมานัตตจารี) 21, มานัตตารหะ 21, 25, 27, 28

มารดาบิดา 191, มารดาเลี้ยง 178
มารดลใจ 205
มารยาท 156, 157, 237, มารยาททราม 6, 7
มาสก 235, 261
ม้า 104, ม้านั่ง 96, ม้านั่งมีพนัก(เท้าแขน) 96, ม้านั่งทรงสูง 96
มิจฉาชีพ 9
มิตรชั่ว 152
มิสสกสโมธาน 20
มีความปรารถนาชั่ว มีความเห็นผิด (ปาปิจฺโฉ-มิจฺฉาทิฏฺฐิ) 42,
มีคณะสงฆ์ก็เพื่อให้ช่วยกันพิจารณา 251
มีด 62, 63, 65, 119, มีดตัดเล็บ 81, มีดโกน 81, 259
มือสังหาร 139, 140
มุงด้วยหญ้า 69, 95, มุงหลังคา 120
มุ้งกันยุง(มกสกุฏิกา) 68
มุสาวาท 256
มูลายปฏิกัสสนา 27, 28, มูลายปฏิกัสสนารหภิกษุ 25, 28
มูลเหตุและวิธีระงับวิวาทาธิกรณ์ 42, มูลเหตุให้เกิดการโจท 46
มู่ลี่ 96
เมา 142
เมตตา 176, 223, 224, เมตตาจิต 55, 56, 253
เมล็ดผลไม้ 63, 82
แม่แคร่ 96, แม่ม้าอัสดร 134, แม่ไก่ 13, แม่น้ำใหญ่ 171
แมงมุม 56, แมงป่อง 56, 95
โมฆบุรุษ 86
โมหะครอบงำ 247
ไม่ชวนทะเลาะ (โน กลหกา-รโก) 151
ไม้สะดึง 62, 63, 64, ไม้สาน 188, ไม้สีไฟ 163, 164, ไม้สีฟัน 267, ไม้คาน 80, ไม้กวาด 78, 79, ไม้กระดาน 96, ไม้กลัด 63, ไม้แคะหู 82, ไม้แก่น 82, 83, ไม้แบบเย็บจีวร 63, ไม้ชำระ 167, ไม้ชำระฟัน 84, 85, ไม้เดือย 62, 99, ไม้เท้า 80, 158, 164, ไม้ไผ่ 59, 63, 82, 83, 119, ไม้ไล่ยุง 79, ไม้หัวลิง 70, 95, ไม้ป้ายยาตา 82, ไม้ฟันนาค 62, 65, 99, ไม้อ้อ 63, 82, 83
ย
ยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นทูตที่ดี 150
ยกกรรมยกอาบัติ 185, ยกบริขาร(หรือของใช้อื่นๆ)ให้แก่สงฆ์ก่อนมรณภาพ 189, ยกเตียงตั่งซ้อนกันไว้บนแผ่นศิลา 160, ยกเลิกการลงทัณฑกรรม 186, ยกพระพุทธวจนะให้เป็นภาษาสันสกฤต 86, ยกพื้น 98, ยกฟ้อง 35, 36, ยกฟ้องกรณีจำเลยวิกลจริต 35, ยกฟ้องเมื่อพระอรหันต์เป็นจำเลย 34
ยศ 151
ยอดของผู้ถวายทาน 102, ยอดเขาสองยอดน้อมรับก้อนหิน 141
ย่อยยับ 147
ย้อนทบทวนสาระสำคัญในพระไตรปิฎก(เล่ม 1 ถึง 7) 228
ย้อม 266, ย้อมฝาด 264
ยักษ์ 104
ยั่วยุให้เกิดความโกรธ 251
ยานซึ่งเทียมด้วยโค 193
ยาพิษเป็นหม้อๆ 152, ยาหยอดตา 60
ยางไม้ 82, 98

ยาม 170, ยามหนาวเหน็บ 74
ยาวดติยกสิกขาบท 248
ยินดีรับการกราบไหว้ การอุปัฏฐาก การต้อนรับ 22
ยินดีรับทองและเงิน 216
ยิ่งปิดก็ยิ่งเป็นช่องรั่ว 250
ยึดถือว่าอะไรเป็นธรรมไม่เป็นธรรม 42
ยืนสอน 117, ยืนแช่งที่ออยู่กับที่(เหมือนถูกสะกด) 139, ยืนรับ 15, ยืนลับๆ ล่อๆ ที่ประตูหน้าต่าง 188, ยืนเรียน 117, ยืนอยู่ใกลหรือใกล้เกินไป 162
ยื่นบาตรให้ดู 189
ยืมเสนาสนะ 123, 190
ยุติปัญหาความแตกแยก 40, ยุติอธิกรณ์ด้วยการประนีประนอมกัน 39
ยุง 94, ยุงชุม 68
เย็บจีวรในที่กลางแจ้ง 64, เย็บผ้าอาบน้ำฝนถวายพระพุทธองค์ 204
เยภุยยสิกา 36, 43, 45, 240
แยกสงฆ์ออกจากสงฆ์หมู่ใหญ่ 147, แยกกันทำอุโบสถ, ปวารณา, และสังฆกรรม 154
แย่งทำทาน 190
โยชนาแห่งบาลี 277
โยชน์ 124, 247, 264

ร
รถม้าอัสดร 104, รถลาก 193
รวบรวมกล่าวทบทวนอีกรอบหนึ่ง 240
รสเค็ม 171
รองเท้า 65, 157, 163
รอยนิ้วมือ 98
ร้อยกรองเป็นคาถา 277, ร้อยกรองพระวินัย 242
ร่ม 79, 157
ระงับโทษ 13, 14, 15, 16, 17, 185, ระงับในที่พร้อมหน้า 42, ระงับพรหมทัณฑ์ 212, ระงับอธิกรณ์ 39, 40, 43, 45, 185, 225, 256, 272, ระงับอาบัติ 32, 239, 243
ระดับพื้นวิหาร 98
ระดมความเพียร 183
ระบายน้ำเข้านา 128
ระลึกไม่ได้ 204, ระลึกอาบัติได้ขณะฟังสวดปาติโมกข์ 31
ระเบียบกติกาของวัด 158
ระเบียบปฏิบัติ 156, 183, ระเบียบปฏิบัติสำหรับวัจกุฎี(ส้วม) 166, ระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้จะออกเดินทาง 160, ระเบียบปฏิบัติของภิกษุอยู่ป่า 163, ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับที่อยู่ 164, ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับเสนาสนะ 123, ระเบียบปฏิบัติในการฉันอาหาร 160, ระเบียบปฏิบัติในการบิณฑบาต 161, ระเบียบปฏิบัติในเรือนไฟ 165, ระเบียบปฏิบัติให้งดปาติโมกข์ 173
ระเบียง(อาลินฺท์) 100, ระเบียงวิหาร 99
ระหัดชัก 73, ระหัดถีบ 73
รักสวยรักงาม 188
รังดุม 84
รัชกาล 279
รัดเข่า 82, รัดเอวด้วยผ้ารัดเอวยาว 188, รัดประคด 83
รัตนะ 172, รัตนตรัย 136, 137, 142, 265
รับจีวรจากมือของภิกษุณี 260, รับกิจนิมนต์ 145, รับการแต่งตั้งเป็นผู้สอนภิกษุณี 256, รับภัต 22, รับบิณฑบาตจากมือบุรุษผู้กำหนัด 266, รับ

เรื่องมา 185. รับโทษเป็นกัป 146. รับโอวาท 186. 187. รับโอวาทเป็นหมู่ใหญ่ 187. รับปาก 272. รับปากแล้วไม่ทำตามที่รับปาก 40. รับประทานอาหารไม่มีรส 85. รับประเคน 55. 213. 255. 261. รับประเคนเภสัช 236. รับฟังคนอื่นพูด(โสตา) 150. รับผลชั่วร้าย(กิพฺพิส ปสวติ) 154
รั้งตำแหน่งได้ถึงสามเดือน 122
รั้วรอบที่จงกรม(จงฺกมน-เวทิกา) 69. รั้ววิหาร 100
รากขวัญ 259
ราง 165. รางแช่ดิน 166. รางปัสสาวะ 90. 167. รางละลายดิน(มตฺติกา-โทณิกา) 71. รางยาว 73
ราคะ 198. 199. 216
ราชบุรุษ 139. ราชวัง 130. ราชสมบัติ 130. ราช-สำนัก 216.
ราชาของชาวศากยะ 128
ราวเกาะยึด 74. 99. ราวเก็บจีวร 64. 99. 100. ราวจีวร 72. 167. ราวตากจีวร 72. 167. ราวตากผ้า 64. 100. ราวบันได 64. ราวยึดเกาะ. ราวสำหรับยึด(อาลมฺพน-พาหา) 69. 73. ราวให้นั่งเกาะยึด 90. ราวป่า 149
ราหู(จันทรุปราคา-สุริยุปราคา) 215
ร่างกายผิดปกติ 46. ร่างใหญ่ขนาดเท่ากับหมู่บ้าน 2-3 แห่ง 132
ร้าวฉาน 153. 175. ร้าวราน 153
ร้านขายสุรา 188. ร้านขายของ 188. ร้านขายเนื้อ 188
รำ 196
รีดครรภ์ 189
รีบพูด 251. รีบร้อนรุกรน 157
ริ้วฟิ้น 43. 44. ริ้วฟิ้นอธิ-กรณ์ 223
รุ่งอรุณ 170
รูปลายฟันมังกร 98. รูปพวงดอกไม้ 64. รูปอวัยวะเพศชาย 189
รูปิยะ 215
รูสอดลูกดาล 95
รู้จักอธิกรณ์ 44. รู้ช่องทางที่จะระงับอธิกรณ์ 44. รู้น้อย 255. รู้วาระจิต 173. รู้สึกทางเพศ 190. 196. รู้เหตุเกิดอธิกรณ์ 44. รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ 151. รู้ว่าอธิกรณ์ระงับเป็นอย่างไร 44
เรอ 264. เรออาหาร 80
เริ่มสังคายนาพระวินัยก่อน 202
เรียน 164. เรียนวินัย 176. 185. 254. เรียนพระธรรมวินัยจากพระพุทธ-องค์โดยตรง 200
เรือ 210
เรือนที่ปิดไว้มิดชิดดี 250. เรือนเพิง(อัฑฒโยค) 121. เรือนไฟ 68. 69. 70. 71. 72. 74. 90. 108. 165. 166. 196. เรือนว่าง 130
เรื่องราวที่เกิดขึ้น(วตฺถุ-subject) 202. เรื่องเล่าในนิทาน 263
เรื้อน 191
โรค 46. โรคเพราะความอยู่ดีกินดี 68
โรงจงกรม(จงฺกมนสาลา) 69. 108. โรงฉัน 108. 161. 192. โรงช้าง 141. 143. โรงสะดึง(กฐินศาลา) 62. 64. 69. โรงน้ำ 100. โรงเก็บของ(อุทฺโทสิต-

storeroom) 194. โรงเรือนมีหลังคาคร่อมบ่อ 73. โรงไฟ 108. โรงไฟ(สำหรับก่อกองไฟ) 100. โรงอาหาร 55. 80. 113
โรยกรวด 90
ไร่อ้อย 181
ไร้สาระ 88

ฤ
ฤทธิ์ในระดับปุถุชน 131. ฤทธิ์อันเกิดจากสมาบัติ 132. ฤทธิ์อำนาจ(ทางจิต) 136
ฤดูฝน 122. 127. 128. 265. ฤดูร้อน 127. ฤดูหนาว 127. 159

ล
ลงมติของสงฆ์ ก็เพื่อให้การวินิจฉัยจบลงด้วยดี 251. ลงคะแนนให้(สลาก์ นกฺขิปามิ) 226. ลงโทษ 1. 2. 4. 9. 15. 16. 19. 33. 39. 184. 254. ลงโทษภิกษุณี 185. ลงโทษสับหลัง 33. ลงโทษผู้ให้การกลับไปกลับมา 38
ลดตำแหน่ง 138. ลดภาวะไปเป็นสามเณร 122. ลดฐานะของตน 19. ลดลงไว้ที่บ่า 157. ลดงวงลงต่ำ 142
ลาดลุ่มลึก 171
ลบล้างพระบัญญัติ 9
ลม 94. ลมบ้าหมู 191. ลมเสียดท้อง (อุทรวาตาพาโธ) 89. ลมหัวด้วน(วาตมณฺฑลิกา) 61
ลอมฟาง(ปลาลปุญฺช) 92
ล่วงกาลผ่านวัยมากแล้ว 135. ล่วงเกินภิกษุ(ในทางชู้สาว) 184
ล้นฝั่ง 171
ล้มเหลวในการตั้งครรภ์ 78
ล้อ 73
ละแวกบ้าน 161. 162. 260
ละเมิดสิกขาบท 171. ละเมิดเข้าแล้วทำให้กุศลธรรมตกไป 250
ละอองธุลีพระบาท 143
ลักครุภัณฑ์ 261. ลักทรัพย์ 235
ลักษณะของอลัชชี 252. ลักษณะของผู้โจทก์ 252
ลักเพศ 122
ลัชชี 8. 251. 252
ลัทธิของตน 277
ลั่นดาล 95
ลากเสียงยาว(อายตเกน คีตสฺสเรน ธมฺมํ คายนฺติ) 53. ลากเอาคนชั่วออกจากภิกษุสงฆ์ 170
ลาภ 151. ลาภสักการะ 131. 132. 133. 134. 137. 248. ลาภสักการะผ่าคนโง่ 133
ลายเถาวัลย์ 98
ลาสิกขา 195
ล้างบาตร 161. ล้างมือล้างเท้า 158. ล้างเท้า 15
ลำดับแห่งบาลี 277. ลำดับแห่งอาจารย์ 277. ลำดับพรรษา 23
ลำรางระบายน้ำ (อุทกจนฑนิกา) 73
ลิง 85. 110. 111
ลิ่ม 70. 95. ลิ่มยนต์ 95
ลึกโกรก 171
ลุแก่อำนาจอคติ 252
ลุกแต่เช้าตรู่ 163. ลุกรับ 182. ลุกลนรีบร้อนเข้าออก 162
ลูกดาล 95. ลูกดุม 84. 161. ลูกดุม-รังดุม 83. ลูกถวิน 83. 84. ลูกน้อยของภิกษุณีที่คลอดเมื่อนางบวชแล้ว 258
เล็บยาว 81
เล่นคะนอง 9. เล่นน้ำ 193
เลิกผ้า 167. เลิกสวดเพราะ

เกิดความวุ่นวาย, เลิกสวดเพื่อดับไฟหรือป้องกันไฟลามมาไหม้, เลิกสวดเพื่อต้อนรับ, เลิกสวดเพื่อแก้ไขอาการ, เลิกสวดเพื่อช่วยเหลือ, เลิกสวดเพื่อรับเสด็จ, เลิกสวดเพื่อไล่สัตว์, เลิกสวดเพื่อไล่งู, เลิกสวดเพื่อหนีภัย, เลิกสวดเพื่อหนีน้ำ 174
เลียนแบบพระพุทธองค์ 148, 149
เลี่ยงเทมางานทั้งหลัง 121, เลี่ยงให้งานทั้งหลัง 121
เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ 216, เลี้ยงง่าย (สุภรตา) 183
เลื่อมใส 271
เลื่อนตำแหน่ง 138
แลกด้วยชีวิต 171, แลกเปลี่ยนของ 123
แล่งธนู 140
โลกบาล 57, โลกนาถผู้อนุเคราะห์โลก 277
โลกิยสมาบัติ 130
โล่ 140
โลหะ 63, 82, 83

ว

วงกบ 95
วณัฏฐะ 208
วัจมรรค 166, วัจจกุฏิวัตร 166, วัจกุฏี 90, 91, 108, 166, 167, 168, 196
วัฏฏัชฌาสัยบุคคล-วัฏฏาภิรตบุคคล 102
วรรณะ 87
วัดเงาแดด 192, 194
วัตตสัมปันโน 157, วัตตขันธกะ 3, 51, 156
วัตถุ 272, 277, วัตถุ 10 ประการ 223, 224, 225, 226, วัตถุวิบัติ 267
วัตร 3, 6, 7, 9, 13, 15, 21, 22, 25, 39, 112, 156, 157, 182, วัตรสำหรับเดียรถีย์ 265
วันปวารณา 116, 268, วันพระ 125, วันปาฏิบท 125, วันอุโบสถ 147, 169, 173, 214, 225, 242, 247, 248, 267
วัสสิกสาฏก 265
วัสดุทำด้ามมีด 64
วางก้อนดิน 120, วางระเบียบปฏิบัติแก่ภิกษุอาคันตุกะ 157
วาจากับจิต 238, วาจาที่เป็นเหตุให้โจทกัน 46, วาจาอย่างเดียว 238
วิกลจริต 35, 122
วิกัป 75
วิกาลโภชน์ 213
วิชาแปลเป็นไทย (ของชั้นป.ธ.7) 280, วิชาแปลไทยเป็นมคธ (ของชั้นป.ธ.8) 280, วิชาทำเสน่ห์ยาแฝด 88
วิชชา 277
วิธีสังคายนา 202, วิธีวัตร 156, วิธีดูดาว 164, วิธีจับสลาก 45, วิธีจับสลากกระซิบบอก 46, วิธีจับสลากเปิดเผย 46, วิธีจับสลากปกปิด 46, วิธีซักถามของผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ 252, วิธีซ่อมฝาวิหาร 99, วิธีแจกจ่ายเสนาสนะที่ถูกต้อง 115, วิธีแจกภัตตาหาร 125, วิธีระงับอธิกรณ์ 239, วิธีรับโอวาท 187, วิธีลับ (คูฬหกำ-the secred) 45, วิธีลับหลัง 33, วิธีเดินเป็นหมู่ 156, วิธีเก็บบาตร 156, วิธีเก็บไม้สะดึง 64, วิธีใช้สอยจีวรอย่างแยบยล 211, วิธีป้องกันโรคขั้นพื้นฐานของหมอชีวก 68, วิธีปฏิบัติ 171, วิธีอุปสมบท 181
วิญญู 277
วินยปุเรกขารตา 177, วินย-

สัมมุขตา 32, วินย-
วิสัชนา 206
วินิจฉัยสิกขาบท 277,
วินิจฉัยโทษ 187,
วินิจฉัยโทษก็เพื่อปราม
ไม่ให้ทำผิดต่อไป 251,
วินิจฉัยอธิกรณ์ 43, 44,
237, 254, วินิจฉัยอธิ-
กรณ์ที่ดี 251, วินิจฉัย
อาบัติ 243
วินีตวัตถุ 243
วินัย 117, 177, 183, 206,
207, 220, 232, 242,
244, 253, 272, 274,
277, วินัย (8 ข้อ)
208, วินัยวาที 199,
วินัยธร 250, 272, 273,
วินัยวาร 243, วินัยปิฎก
2, 4, 206, 208, 227,
228, 276, 279, 280,
วิบัติ 231, 232, 237, 238,
243, 267, 272
วิปปวาส(อยู่ในที่ที่ไม่มีภิกษุ)
24
วิปัสสนา 94
วิปัตติวาร 237, วิปัตติปัจจัย
วาร 243
วิภังค์(บทวิเคราะห์คำ) 44
วิมุตติรส(ความพ้นทุกข์)
172
วิริยารัมภะ 183
วิรูปักขะ 55, 56, 57
วิวาท 42, 243, 252, วิวาท-
มูล(กิเลสที่ก่อให้เกิดการ
เถียงกัน) 42,
วิวาทาธิกรณ์ 41, 42,
49, 50, 239,
วิวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล
48, วิวาทเป็นอธิกรณ์
49, วิวาทไม่เป็นอธิกรณ์
49
วิเวกะ 183
วิสัชนา 202
วิสัญโญคะ 183
วิสุทธิ (ในการสวดปาติโมกข์)
255
วิหาร 23, 85, 94, 95, 99,
100, 106, 108, 109,
110, 114, 115, 119,
120, 121, 122, 123,
141, 159, 194, 223,
วิหารที่อยู่รั่ว 160,
วิหารธรรมของมหาบุรุษ
224, วิหารใหญ่ 121,
วิหารหลังหนึ่งให้งานสอง
ครั้ง 121
วีสติวาร 243
วุฏฐานวิธี 22
เวตาล 259
เวร 5 (ศีล 5) 256
เวรัญชกัณฑ์ 280
เวลาการก่อสร้าง 121, เวลา
เข้า-ออกวิหาร 158,
เวลาอันไม่สมควร 253,
เวลาอรุณขึ้น 260
เว้นลัทธิอื่น 277
ไว้ผมยาว 53

ศ

ศอก 108
ศากยะ 127, ศากยบุตร
218
ศาสดาห้าประเภท 132, 141,
ศาสดาทั้งหก 59
ศาลาบ่อน้ำ 108, ศาลาเรือน
ไฟ 72, 108
ศิลาแผ่นหนา 249
ศีรษะ 157, ศีรษะขาด 249,
ศีรษะโคลงเคลง 161
ศีล 44, 157, ศีลวิบัติ 6,
35, 41, 46, 76, 229,
231, 237, 238, 247,
252, ศีลไม่บริสุทธิ์ 132,
170
เศร้าหมอง 216
เศษผ้า 97, 123, 188

ส

สกทาคามี 179
สกฺกตภาสา 87
สกัดฝักฝ่ายของพวกภิกษุผู้
ประสงค์ร้าย 271
สงครามระหว่างนาคกับนาค
142
สงฆ์วีสติวรรค 22, 270,
สงฆ์สรรเสริญผู้โกรธ

265, สงฆ์จาตุรทิศ 94, สงฆ์จตุวรรค 270, สงฆ์แตกกัน 3, 37, 145, 245, 256, สงฆ์ชาวปราจีน 225, สงฆ์ทสวรรค 270, สงฆ์ทั้งปวง 94, สงฆ์ปัญจวรรค 270, สงฆ์ปกติ 270
สงฟาง 128
สงัดปลีกตน 183
สตรี 112, 118, 182, สตรีก็บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลได้ 179, สตรีชาวศากยะ(สากิยานี) 178, สตรีบวชศาสนาเสื่อมสูญเร็ว 180, สตรีเดินทางกลับเมื่อพลบค่ำ 204, สตรีเป็นสารถี 193, สตรีอุปสมบท 178
สติปัฏฐาน 172, สติวินัย 34, 35, 47, 239
สถานที่ทรงบัญญัติ 247
สบง 83
สมณะ 218, 219, สมณะที่แท้จริง 217, สมณกัปปะ 55, สมณะศากยบุตร 171, 215, 219, สมณพราหมณ์ 216
สมถสัมมุขาวินัย 243, สมถสาธารณวาร 243, สมถะ 239, 240, 243, 244, 251, 272, สมถชันธกะ 1, 3, 33, สมถตัพภาคิยวาร 243, สมถาธิกรณวาร 244, สมถวาร 239, สมถนาท 244
สมนุภาสน์ 248, 269
สมยวาร 244
สมบัติของวิหาร 123
สมมติ(แต่งตั้ง) 269
สมาธิของผู้เพลินฟัง 53
สมาทาน 147, 203, สมาทานวัตร (วตฺตं สมาทิยามิ.) 25, สมาทานตลอดชีวิต 232, สมาทานศีล 5 111, สมาทานปริวาส 25
สมาบัติ 49
สมานสังวาส 24
สมโภค 15, 258
สรงน้ำ 166, สรงน้ำทางเหนือน้ำ 166
สรภัญญะ 54, 221
สรณคมน์ 262
สร้างความแตกแยก 243, สร้างใหม่ (นวกมฺม) 194, สร้างวิหารทั้งหลัง 121
สลาก 125, 155, สลากข้างฝ่ายพระเทวทัต 147, สลากภัต 125
สมุจจัย 240, สมุจจัยวาร 240
สมุจจยชันธกะ 1, 2, 26, 31
สมุฏฐาน 231, 257, 272, สมุฏฐานสีสสังเขป 241, สมุฏฐานกึ่งกายกับวาจาจิต 241, สมุฏฐานแห่งอาบัติ 243, สมุฏฐานวาร 238, 243, สมุฏฐาเปติวาร 244
สโมธานปริวาส 20, 29
สวดขอมติ 269
สวดกรรมวาจา 269, สวดธรรมด้วยท่วงทำนองเพลง 53, สวดระงับโทษ 7, สวดระงับอาบัติ 21, สวดปาติโมกข์ 8, 169, 173, 225, สวดประกาศลงโทษภิกษุณี 184, สวดประกาศไม่ให้ดื้อรั้น 248, สวดอนุสาวนา 269
สวน 107
สวนทางนิพพาน 88
สว่าน 119
ส่วนประกอบต่างๆ ของวิหาร 94
สวมรองเท้าเหยียบ 64, สวมรองเท้าเหยียบเสนาสนะ 123

ส้วม 159, 196
สวรรค์ 94, 111
สหวาส(อยู่ร่วมชายคากับภิกษุปกติ) 24
สองเพศ (อุภโตพยัญชนกา) 191
สอดองค์กำเนิดเข้าไปในปาก 235
สอนวินัย 185
สอบทานพระธรรมวินัยในการสังคายนาครั้งที่หนึ่ง 228, สอบถามก่อนทำ 267, สอบสวน 263
สระ 181, สระน้ำ 74, สระโบกขรณี 108, สระใหญ่ 149
สละของที่เป็นเหตุให้ละเมิด 250, สละภัต 22, สละทิฐิบาป 16, สละออกไป 183
สะเก็ดหิน 141
สักการะ 151
สังคายนา 199, 200, 202, 203, 204, 209, 218, 221, 224, 226, สังคายนาครั้งที่หนึ่ง 3, 51, 198, 205, 206, 208, 209, 212, 226, สังคายนาครั้งที่สอง 3, 51, 206, 213, 219, 220, สังคายนาครั้งที่สาม 206, 207, สังคายนากลางพรรษา 200, สังคายนาพระธรรม 202
สังคหะ (classification) 272
สังคหิตวาร 238
สังฆสัมมุขตา 32, สังฆสามัคคี 154, สังฆกรรม 1, 2, 4, 23, 41, 48, 49, 183, 214, 262, 263, 267, 268, สังฆภัต 124, 125, สังฆราชี 153, สังฆราชี-สังฆเภท 256, สังฆเภท 3, 144, 146, 147, 149, 153, 154, 264, สังฆเภท-ขันธกะ 3, 51, 127
สังฆาทิเสส 1, 2, 7, 8, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 36, 40, 112, 153, 195, 203, 231, 237, 238, 247, 248, 249, 250, 260, 262, 264, 265, 266, 267
สังฆาฏิ 82, 83, 164, 189, สังฆาฏิ (4 ชั้น) 148
สังยุตตนิกาย 207
สังสัฏฐวาร 244
สังวร 232
สังวาส 153, 258, สังวาสเสมอกัน 153
สั่งสมบาป 141
สัญจริตสิกขาบท 262
สัญเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิ 26
สัตตสติกะ (นับจำนวนภิกษุได้ 700 รูป) 226, สัตตสติกขันธกะ 3, 51, 213
สัตตรสวัคคีย์ 115
สัตถุศาสน์ 43, 183, 253, 272
สัตว์สามสหาย 110, สัตว์สี่เท้า 56, สัตว์ที่มีเท้ามากหลาย 56, สัตว์ที่ไม่มีเท้า 56, สัตว์ร้าย 94, สัตว์ร้ายเข้าวัด 174, สัตว์เลื้อยคลาน 57, สัตว์ใหญ่ 172, สัตว์อยู่คงกระพัน 259
สัทธรรม 180, 247, 271, 274, 277, 278, สัทธรรมจะอยู่ได้เพียงห้าร้อยปี 180, สัทธรรมเสื่อมสูญก่อนพรหมจรรย์ 181
สัทธิวิหาริก 8, 223, สัทธิวิหาริกวัตร 168
สันโดษ 183
สันตุฏฐี 183
สันถัตชนเจียม 74
สันสกฤต 86
สัปปาณกวรรค 248
สัพพัตถบัญญัติ 230

สัมมาสัมพุทธเจ้าเจ็ดพระองค์ 56, 58
สัมมันติ นสัมมันติวาร 244, สัมมันติวาร 244
สัมมัปปธาน 172
สัมมุขา 43. สัมมุขาวินัย 3, 32, 34, 42, 43, 44, 47, 48, 232, 240, สัมมุขาวินัย ระงับต่อหน้าสงฆ์และต่อหน้าจำเลย 239. สัมมุขาวินัยเทียม 34
สัมปชานมุสาวาท 237, 264, สัมปชานมุสาวาททุกกฏ 260
สาธารณสิกขาบท 182, 249, สาธารณบัญญัติ 231, สาธารณวาร 243
สาธยาย 141, 164
สามเณร 6, 23, 30, 85, 160, 266, 269, สามเณรี 189
สามปักกะ 208
สามัคคี 110
สามี 191
สามีจิกรรม 73, 182
สารภาพ 232, 240, 252, 267
สาราณียธรรม 243
สายคล้อง 65, สายระเดียง 99, สายยู 70, 95, สายโยก(อัสวทุธก) 61, สายตาไม่ดี (อจกฺขุสฺส-bad for the eyes) 84
สาวน้อย 104
สาแหรก 59, 80
สำคัญว่าได้บรรลุ 255
สำนักของภิกษุณี 184
สำรวจตัวเองก่อนโจทก 176
สำรวม 161, 163
สำเหนียก 238
สิกขมานา 188
สิกขา 16, 171
สิกขาบท 176, 182, 230, 231, 233, 235, 236, 237, 240, 241, 242, 246, 247, 248, 257, 258, สิกขาบท 227 ข้อของภิกษุ 229, สิกขาบทของภิกษุณี 182, สิกขาบทเล็กน้อย 203, 204, 208, สิกขาบทหลัก(บัญญัติ) 230
สิงคิโลณกปุโป 213
สิทธิและฐานะของความเป็นภิกษุ 170, สิทธิในการห้ามอุโบสถและปวารณา 6
สิริมงคล 78
สิ่งที่เป็นประโยชน์ 253
สิ้นทุกข์ 152
สีมา 214, 262, สีมาคาบเกี่ยว 268, สีมาทับสีมา 268, สีมาที่ครอบคลุมกรุงพาราณสี(กินเนื้อที่ถึง 12 โยชน์) 262, สีมาที่ใช้ไม่ได้ 268, สีมาในมหาสมุทร 268, สีมาในน้ำ 268, สีมาในห้วยหนองคลองบึง 268, สีมาไม่มีนิมิต 268, สีมาวิบัติ 268
สีย้อมฝาด 188, สีวิหาร 98
สีลสัมปันโน 157
สีหไสยา 148
สึก 16, 18, 122, สึก (วิพฺภมิสฺสนฺติ) 9, สึกระหว่างอยู่ปริวาส 30, สึกไม่ต้องลาสิกขา 195, สึกไปเป็นคฤหัสถ์ 245
สืบทอดต่อๆ มา 233
สุขลักษณะอนามัย 168, สุขหนอ 130
สุขุมาลชาติ 127
สุคติ 111, 142, 143
สุตตันตะ 242, สุตตันตปิฎก 206, 279
สุญญาคาร 106
สุญญตาสมาบัติ 224, สุญญตา(สุญญตาวิหารธรรม) 224
สุทธันตปริวาส 20, 30
สุทธิกปาจิตตีย์ 261
สูปะ 162
สูภพใหม่ 216

เสขะ 233
เสขิยะ 249, 250, เสขิยวัตร 84, 161, 163
เสทโมจนะ 258, เสทโมจนคาถา 257, 258
เสนาสนะ 94, 112, 115, 116, 117, 119, 120, 158, 160, 194, 200, เสนาสนะประจำวิหาร 123, เสนาสนะป่า 264, เสนาสนวัตร 164, เสนาสนขันธกะ 3, 51, 92, เสนาสนคาหาปกะ 115,
เสนาบดี 279
เสวนาเรื่องวินัย 255
เสร็จโดยชอบธรรม 263
เสด็จไปดี 152, เสด็จประพาสอุทยาน 129
เสพกาม 196, เสพเมถุน 81, 216, 230, 235, 238, 239, 240, 241, 259, 261, 265, เสพเมถุนกับร่างของคนหรือสัตว์ที่ยังไม่ถูกกัด 235
เส้น 10, 108, 223, เส้นด้าย 63, เส้นด้ายตีบรรทัด 64
เสียหายเพราะสีมา 268, เสียหายโดยญัตติ 268
เสียงสรรเสริญ 134, เสียงข้างมาก 34, 36, 43, 45, เสียงดังเซ็งแซ่ฟังไม่ได้ศัพท์ 43, เสียงดังปุๆ 167, เสียงไก่ 13
เสี้ยวที่สิบหก 104
เสื่อ 124
เสื่อมสักการะ 151, เสื่อมยศ 151, เสื่อมจากกุศลธรรม 134, เสื่อมจากฤทธิ์ 132, เสื่อมจากลาภสักการะ 143, เสื่อมศรัทธา 144, เสื่อมลาภ 76, 151
แสงเจิดจ้า 273
แสดงความเคารพ (สามีจิกรรม) 15, แสดงธรรม 164, แสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน 5-6 คำ 245, แสดงปาติโมกข์ 172, 183, แสดงพื้นที่สำหรับสร้างวิหาร 269, แสดงอาบัติ 14, 184, 185, 205
แส้หางจามรี(จามริวีชนี) 79
โสดาบัติ 49, โสดาบัน 102, 105, 130, 140, 149, 179
โสณกุฏิกัณณะ 193
โสฬสมหาวาร 229
ใส่ใจฝึกฝนไม่ให้ทำผิด 232
ใสฟิน 165

ห
หงอน(ที่อวัยวะเพศ) 263, 265
หงายบาตร 75, 77
หญ้า 81
หนาวร้อน 94
หนอน 166, หนอนฝีเสื้อ(เสตฏฐิกา) 180
หนังสือที่ใช้อ้างอิง 276, หนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา 280
หนังหมี 123
หน้าต่าง 95, 96, 158, หน้าที่ที่เป็นกิจจาธิกรณ์ 50, หน้าที่ที่ไม่เป็นอธิกรณ์ 50, หน้ามุขมี
หลังคา(ปกุฏฺฐิ โอสาริกา) 100
หนีจากวัด 186, หนีไปอยู่ที่อื่น(ปกฺกมิสฺสนฺติ) 9
หนี้สิน 191
หนู 56, 95, 96, 99
หมกมุ่นครุ่นคิดในทางกาม 245
หมกไหม้ในนรกเป็นกัป 146
หมวดหมู่ของพระธรรมวินัย 134
หมอก 215
หมอน(พิมฺโพหนํ) 97, 118, 119, หมอนยาวและใหญ่ 97,
ห่มสังฆาฏิสองชั้น 262,

ห่มผ้าขนสัตว์ 54, ห่มผ้าซ้อนสองชั้น (สคุณ กตวา สงฆาฏิโย ปารุปิตวา) 161, ห่มผ้า(อุตราสงค์)เฉวียงบ่า 14, 25, 26, 34, 135, 187, ห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า นั่งกระหย่ง ประนมมือ 11
หม้อชำระ 168, หม้อน้ำ 78, 79, หม้อเก็บบาตร 61, หม้อโลหะ 119, หม้อปัสสาวะ 89, 90, หม้ออุจจาระ 91
หญ้า 101, หญ้าสามัญ 119, หญ้ามุง 119, หญ้ามุงกระต่าย 119, หญ้าปล้อง 119
หญิง 191, หญิงสาว 180, หญิงกะเทย(บัณเฑาะก์) 191
หมายเหตุ 228
หยาบคาย 210
หยิบของฉันโดยไม่ได้รับประเคน 208
หยุดสวดปาฏิโมกข์กลางคัน 51
หลวงตา(วุฑฒบรรพชิต) 199
หลุมถ่าย 90
หลุดร่วง 249
หลักการและปณิธานของฝ่ายเถรวาท 204, หลักของการโจทอาบัติ 252, หลักปฏิบัติต่างๆ ในทางพระวินัยสำหรับภิกษุณี 183, หลักสูตรบาลีเปรียญธรรม (6 ประโยค) 280
หลัง 73, หลังคา 95, หลังคามุงหญ้า 71, หลังคาฉาบดิน 64, 71, 95
หลับไม่สบาย 257
หลีกเร้น 106, 131
หวงแหนกีดกัน 116, หวงที่นั่ง 114, หวงผ้ากรองจนเพื่อนตาย 67, หวงเสนาสนะ 121
หวังให้เกิดประโยชน์ (หิเตสิตา) 177
หวาดระแวงภัย 130
หว่านดำ 128
ห่วงบน 70, ห่วงบนบานประตู 95
หอฉัน 100
หอบของพะรุงพะรังเข้าที่ประชุม 158, หอบหิ้วบริขารลงเรือ 221
หอยสังข์ 100
ห่อของเล็กๆ น้อยๆ รวมกัน 82
ห้อพระโลหิต 141
ห้องสี่เหลี่ยมจตุรัส 99, ห้องยาว 99, ห้องนอน 99, ห้องอบสมุนไพร 72
หัตถ์เปล่า 143
หัวเราะลั่น 161
หัวโจก 144
หาบของ 84
หาม(อนุตราคาซ่) 84
ห่างเหินจากพระสัทธรรม 249, ห่างเหินธรรม 89
ห้ามขอให้ภิกษุอื่นเป็นผู้ให้การ 6, ห้ามโจทภิกษุอื่น 6, ห้ามทำการไต่สวน 6, ห้ามภัต (ปวารณา) 213, 214, 255, ห้ามภิกษุแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุณี 184, ห้ามภิกษุณีถ่ายอุจจาระในวัจกุฎี 196, ห้ามภิกษุณีอยู่ป่า 194, ห้ามภิกษุรับการปลงอาบัติของภิกษุณี 184, ห้ามมีส่วนร่วมในการพิจารณาอธิกรณ์ 6, ห้ามไม่ให้ดื้อรั้น 270, ห้ามเริ่มการกล่าวหา 6, ห้ามสวมเสื้อสวมหมวก 188, ห้ามให้ภิกษุอื่นเปิดโอกาสให้ตนโจท 6
หายสงสัย 151
หิน 101, หินฟองน้ำ (สมุทเผณก์) 79, หินลับมีดโกน(ขุรสิลา) 81

หิ้ว(โอลมฺพกำ) 84
หุงต้มอาหารเอง 208, หุงต้มอาหารในที่อยู่ 208
เหตุแห่งทุกข์ 142
เห็นก็มีการเกี่ยวข้อง 245, เห็นต่างกัน 175, เห็นมาตุคามบ่อยๆ 245, เห็นแย้ง(ทิฏฐาวิกมฺม์) 40, เห็นแย้ง(คัดค้าน) 255, เห็นชอบร่วมกัน 270
เหง้าและรากบัว 149, 150
เหาะ 59, 219
เหยียบผ้าอาบน้ำฝนเย็บ 204
เหงื่อตก(เพราะคิดหนัก) 258
แหวกผ้าห่ม(สังฆาฏิ-จีวรซ้อน 2 ชั้น) ด้วยมือซ้าย 162
แหนบ(สณฺฑาส) 82
ให้ให้อาย 190
ให้พร 88, 89, ให้ภิกษุดูบาตร 189, ให้ภิกษุณีแสดงปาติโมกข์กันเอง 184, ให้ภิกษุณีทำการลงโทษกันเอง 185, ให้ภิกษุณีปลงอาบัติกันเอง 184, ให้โอวาทแก่ภิกษุณี 188
ไหว้ที่เท้าภิกษุผู้แก่พรรษากว่า 34, ไหว้เท้า 187

อ
อกรณียกิจ (8) 192, 194
อกัปปิยภัณฑ์ 118
อกุศล 48, 243, อกุศลมูล (โลภะ โทสะ โมหะ) 42, อกุศลธรรม 271
อคติ 115, 200, 125, 257
องค์ประชุม 268
อติเรกมาส 29, อติเรกปักษ์ 29
อทสกำ นิสีทนำ 214
อธมฺมวาที 199, อธรรมวาที 37, 38, 46, 112, 113, 219, 222, 224, อธรรมวาทีสัมพหุลา 34, อธรรมวาทีสงฆ์ 34, อธรรมวาทีบุคคล 33
อธิจจสมุปปันนนาม 102
อธิกรณสมถะไม่รวมอยู่ในสิกขาบทในปาติโมกข์ 249, อธิกรณสมถกัณฑ์ 280, อธิกรณวาร 239, อธิกรณนาท 251, อธิกรณปัจจัยวาร 243
อธิกรณ์ 1, 3, 4, 5, 6, 23, 37, 38, 43, 44, 45, 48, 116, 174, 175, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 231, 232, 239, 243, 244, 251, 255, 272,
อธิกรณ์กับอาบัติ 251, อธิกรณ์และวิธีระงับ 41, อธิกรณ์ที่เป็นทั้งอธิกรณ์และหน้าที่ 50, อธิกรณ์ที่เป็นอธิกรณ์ด้วย เป็นอาบัติด้วย 50, อธิกรณ์ที่ไม่เป็นการโจท 49, อธิกรณ์ที่ไม่เป็นหน้าที่ 50, อธิกรณ์ที่ไม่เป็นอาบัติ 49, อธิกรณ์ไม่เป็นวิวาท 49
อธิบาย(สังวัณณนา) 277, อธิบายเสริม 228
อธิษฐาน 74
อธิปาติโมกข์ 232
อเตกิจฺโฉ 151
อนันตริยกรรม 122, 262, 263, อนันตริยกรรมข้อสังฆเภทของคนที่มิใช่ภิกษุจึงไม่มี 153, อนันตริยกรรมข้อที่หนึ่ง 141, อนันตริยกรรมโลหิตุปบาท 140
อนาคามี 10, 12, 35, 179
อนาจาร 8, 9, 91
อนาบัติ(what was no offence) 202
อนามาส 156
อนาโรจนา(ไม่บอกให้ภิกษุอื่นรู้ว่าตนอยู่ปริวาส) 24
อนาวาส 16
อนุสาวนา 268, อนุสาวนา-วิบัติ 268

อนุมติกปุโป 214
อนุวาทาธิกรณ์ 23, 41, 46, 47, 49, 50, 239
อนุทูต 11, 14, 215, 218
อนุบัญญัติ(the additions) 202, 203
อนุบุพพีกถา 105, 140
อนุเคราะห์คฤหัสถ์ 271, อนุเคราะห์วินัย 271
อนุโมทนา 94, 161, อนุโมทนาหลังจากฉันอาหาร 160
อนุปสัมบัน 112, 266
อนุปันนบัญญัติ 230
อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ 171
อนิยต 203, 249, 250, อนิยตกัณฑ์ 280
อบกลิ่น 71
อบาย 155
อปคตคพฺภา-who had had a miscariage 78
อปจยะ 183
อปโลกนกรรม 41, 50, 267, 268, 269
อภัยโทษ 140
อภัพพบุคคล 260, 263
อภิวาท 73
อภิธรรม 207, 234, 242, อภิธรรมรวมอยู่ในขุททกนิกาย 202, อภิธรรมปรากฏอย่างชัดเจนครั้งแรก 234, อภิธรรมปิฎก 206, 276, 279, อภิธรรมปิฎกแต่งขึ้นสมัยหลัง 203
อภิวินัย 232
อมถิตกปุโป 214
อมนุษย์ 104
อมูฬหวินัย 35, 47, 240
อรรถกถา 35, 57, 70, 72, 87, 108, 172, 196, 202, 206, 207, 258, 263, 276, 277, 278, 280, อรรถกถาจารย์ 278
อริฏฐสิกขาบท 248
อริยสัจ 105, 140, อริยสาวก 171, อริยมรรค 250, อริยชน ท่าความชั่วได้ยาก 146, อริยวินัย 140, อริยบุคคล 10, 11, 35, 92, 172
อรุณ 31
อลัชชี 38, 251, 272, อลัชชีพูดมาก 252
อรหันต์ 34, 59, 75, 171, 179, 200, 201, 202, 207, 212, 220, 224, 233, 236, 250, อรหันต์ต้องอาบัติ 240
อวิชชา 216
อยู่กรรม 19, 28, 30, 31, อยู่กรรมให้มีเพื่อน 195, อยู่โคนไม้ตลอดชีวิต 145, อยู่นอกสีมา 116, อยู่นอกสีมากำหนดเขตสีมา 268, อยู่ในสีมาเดียวกัน 153, อยู่ในวิหารหลังเดียวกันกับผู้มีพรรษามากกว่า 164, อยู่ปริวาส 22, อยู่ปริวาสจนกว่าจะพอใจ 29, อยู่ป่า 163, 194, 255, อยู่ป่าตลอดชีวิต 144, อยู่ป่าเป็นวัตร 220, อยู่ปฏิบัติธรรมคนเดียว 183, อยู่เป็นสุขสถานเดียว 105, อยู่ระหว่างเอนกาย 201, อยู่อาศัยในที่มุงที่บัง 145, อยู่อาศัยในเขตบ้านเมือง 144
อ้วก 264
อวดดี เจ้าเล่ห์ (สโฆ-มายาวี) 42, อวดด้วยใจคิดชั่ว 236, อวดแบบเลียบเคียงให้เขารู้โดยทางอ้อม 236, อวดอ้างมรรค 255, อวดอุตริมนุสสธรรมที่มีจริง 264, อวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริง 236, 237, 247, 264, อวดอุตริมนุสสธรรมที่ผู้ฟังไม่เข้าใจความ 237, อวด

อุตริมนุสสธรรมโดยทางอ้อม 237
อวนุทิโย 186
อวัยวะเหนือไหปลาร้า 259, อวัยวะเพศ(นิมิต) 190, อวัยวะเพศเป็นทั้งหญิงและชาย(สมภินนา) 191
อวินยวาที 199, 219
อสัทธรรม 151, 152
อสาธารณสิกขาบท 182, 249, อสาธารณบัญญัติ 231
อสุจิเคลื่อน 26, 27, 257
อสูร 170, 172
อหิตสูตร 57
อหิราชปริตต์ 57
ออกจากภาพ 183, ออกจากอาบัติ 184
อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ 111
อ้อตกขุย 134
อัคฆสโมธาน 20, อัคฆสโมธานปริวาส 29
อัครสาวก 148, 149
อังคุตรนิกาย 207
อัญชลิกรรม(ประนมมือไหว้) 182
อัฏฐกถา 276
อัตถวสวรรค 267, 270
อันตรายิกธรรมของภิกษุณี 190
อันตรายแก่ชีวิต 245
อันตราบัติ 22, 28, 29
อันเตวาสิก 109, 221, 222, อันเตวาสิกวัตร 168, อันเตวาสินี 185
อันโตปักกะ 208, อันโตวุตถะ 208
อัปปิจฉตา 183
อัปปฏิจฉันนปริวาส 21
อัพยากฤต 48, 243
อัพภาน 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 112, 250, อัพภานารหะ 22, 25, 27, 28
อัยยิกา(ย่า, ยาย) 118
อัศจรรย์ 170
อาการปกติเมื่อ(พระพุทธเจ้า)ทรงตื่นจากบรรทม 110
อาคันตุกะ 3, 119, 157, 159, 223, อาคันตุกวัตร 156, 157, อาคันตุกภัต 12
อาฆาต 176
อ่างโลหะ 119
อ้างว่าฝัน 35
อาจาระ 157, อาจารวิบัติ 6, 229, 231, 237, 238, 247, 252, อาจารสัมปันโน 157
อาจารย์ 266
อาจริยวัตร 168
อาจิณณกปฺโป 214
อาชีวก 79, 114, 198
อาชีววิบัติ 46, 247, 252
อาทิตย์ 245, 273
อานิสงส์กรานกฐิน 257
อาบน้ำ 3, 15, 52, 169, อาบน้ำสระผม 180, อาบน้ำด้วยจุณ (ทำให้กายหอม) 196, อาบน้ำทวนกระแสน้ำ 196, อาบน้ำที่ท่าสำหรับผู้ชายอาบ 196, อาบน้ำเหมือนคฤหัสถ์ 53, อาบน้ำในที่ที่มิใช่ท่าอาบ 196
อาบัติ 5, 6, 7, 11, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 38, 40, 50, 73, 118, 153, 169, 172, 173, 184, 202, 229, 231, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 250, 252, 257, 258, 261, 264, 265, 272, 273,
อาบัติชั่วหยาบ 247, 250, อาบัติที่มีโทษหนัก(ถุลลวชฺชี) 40, อาบัติที่ระงับไม่ได้ คือ อาบัติปาราชิก 249, อาบัติที่เกิดทางจิต 47, อาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ 40, อาบัติที่ไม่เป็นอธิ-

กรณ์ 49, อาบัติเจือกัน 31, อาบัติเบา 237, 247, 267, อาบัติเบาที่สุดต่อจากทุกกฏ 236, อาบัติเล็กน้อย 203, อาบัติหนัก 237, 247, 266, 267
อาปัตตาธิกรณ์ 32, 41, 47, 48, 49, 50, 231, 239, อาปัตตาธิกรณ์ที่เป็นอัพยากฤต 48
อาพาธ 23, 30, 68, 75, 82, 89, 114, 115, 187, 193
อายุสัน 137, อายุครบ (20 ปี) 191, 266, อายุยืน 137
อารักขา 130
อารัญญกวัตร 163, อารัญญิกธุดงค์ 23
อารมณ์ทางเพศ 265
อารัมภกถา 277, 279
อาราม 106, 119, 194
อาวาสิกวัตร 159
อาวาสกปุโป 214
อาศรม 57
อาศัย 280
อาสนะ 15, 16, 23, 24, 78, 104, 135, 225, อาสนะอย่างดี 110
อาสาฬหะ 116
อาสวะ 151, 277
อาสันทิก 96
อาหารคลุกกับเนื้อมนุษย์ 266, อาหารตกหล่น 80, อาหารสำหรับคนสามคน 144, อาหารที่รับประเคนก่อนเวลาฉัน 208, อาหารที่เป็นเดน-ไม่เป็นเดน 255, อาหารเดน 213
อำพรางข้อเท็จจริง 151, อำพรางความเห็นของตน 154
อำมาตย์ผู้พิพากษา 107
อิงพระสุตตันตะเป็นใหญ่ 278
อิติภวาภวตณฺจ วิติวตฺโต 131
อิทธิบาท 172, อิทธิปาฏิหาริย์ 60, 149, อิทธิฤทธิ์ 59
อิ่มจนได้บอกว่าพอ 213
อุคคหิตะ 208
อุจจาระปัสสาวะ 158
อุจจาสทฺทา มหาสทฺทา สชฺฌายํ กโรนฺตา 141
อุกขิตตานุวัตติกสิกขาบท 248
อุกเขปนียกรรม 4, 15, 16, 17, 18, 30, 33, 36, 122, 153, 219
อุตริมนุสสธรรม 60
อุภโตบัญญัติ 231
อุทเทสภัต 125
อุทปานศาลา 73
อุบาสก 160, อุบาสก อุบาสิกา 215, 216, 217, 218
อุเทศ 231
อุโบสถ 22, 23, 169, 172, 246, 252, 267, 269, อุโบสถกรรม 246
อุโปสถิกภัต 125, อุโปสถาทิปุจฉาวิสัชชนา 246
อุปสัมบัน 266
อุปสัมปทา 179
อุปสมบท 6, 23, 30, 112, 149, 180, 181, 190, 193, 194, 195, 239, 246, 254, 260, 261, 266, อุปสมบทภิกษุณีด้วยทูต 263, อุปสมบทโดยทูต 193, 194
อุปัสสัย 194
อุปัชฌาย์ 6, 266, อุปัชฌายวัตร 156, 168, อุปัชฌาย์อาจารย์ 50, 110, 214
อุปาทาก 6, 108, 109, 131, 132, 133, 218, 222, อุปาทากพระพุทธองค์ 204
อุปมาอาบัติกับเรือน 250
อุปจาร 99
อุปกรณ์เย็บผ้า 64

อุปนิพนธ์ 125
อุปาลิปัญจกะ 254
อุพพาหิกา 256, 272,
อุพพาหิกวิธี-ตั้งคณะผู้พิจารณาตัดสิน 43, 44, 45, 224, 225
เอกสิทธิ์ 116
เอกโตบัญญัติ 231
เอกุตตริกะ 244
เอตทัคคะ 10, 102
เอนกายตั้งใจว่าจะนอน 201
เอราปถะ 55, 56
เอหิภิกขุ 262
เอ็นดู (อนุกมฺปิตา-หวังความอนุเคราะห์) 177
เอื้อเฟื้อ 238
โอธานสโมธาน 20
โอนงานก่อสร้างให้รูปอื่น 121
โอบล้อมพระศาสนา 273
โอรมตฺตเกน วิเสสาธิคเมน อนตฺตรา โวสานํ อาปาทิ 152
โอสารณา 269

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กกุสันธพุทธเจ้า 58
กดโมรกติสสกะ 144
กบิลพัสดุ์ 129, 178
กังขาวิตรณี 280
กักกุธะ โกฬิยบุตร 132
กัณณกุชชะ 221
กัณหาโคตมกะ 56
กัสสปพุทธเจ้า 58
กาฬสุมนะ 234
กาสี 10, 12
กิฏาคิริ 8, 9, 120
กิมพิละ 127, 129
กุสินารา 198, 223
กุรุนที 263, 278, 279
กุรุนทีเวฬุวิหาร 279
กูฏาคารศาลา 67, 108, 178, 214
โกกนุท 77
โกกาลิกะ 144, 145, 148, 149
โกกุฏฐระ 86
โกฏิ 106
โกนาคมนพุทธเจ้า 58
โกลิยวงศ์ 127, 129
โกศล 67, 247
โกสัมพี 15, 16, 131, 133, 210, 219, 247

ข

ขัณฑเทวีบุตร 144
เขมะ 234

ค

คัคคะ 35
คยาสีสะ 147
คิชฌกูฏ 140, 201
โคตมพุทธเจ้า 58
โฆสิตาราม 15, 16, 131, 210, 211

จ

จตุมหาราช 57
จิตตคฤหบดี 10, 11, 12, 13
จูฬาภัย 234
จูฬาเทวะ 234
จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี 101
เจ้าเชต 106, 107, 108

ฉ

ฉันนะ 15, 16, 18, 41, 209, 210, 211
ฉัพยาปุตตะ 56

ช

ชมพูทวีป 233, 273

ชีวก 68

เชตวัน 4, 8, 17, 22, 26, 33, 79, 102, 103, 106, 108, 109, 113, 185, 215

ค

ตามพปัณณิ 234

ติสสะ 234

ติสสทัตตะ 234

เตกุละ 88

ไตรปิฎกสยามรัฐ 10, ไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน 11, 87, 207

ท

ทักขิณาคิรีชนบท 209

ทัพพะ มัลลบุตร 34, 75, 76

ทาสกะ 233

ทีฆสุมนะ 234

ทีฆะ 234

เทวะ 234

เทวทัต 3, 51, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152

ธ

ธรรมคุปตะ 208

น

นาคะ 234

นาฬาคีรี 141, 142

นิครนถ์ 10

นิโครธาราม 178

บ

บุพพาราม 109, 169

ป

ปเสนทิโกศล 118

ปัณฑุกะ 4, 7

ปาฐา 219, 220, 222, 223, 224, 225

ปาวา 198, 222, 223

ปิณโฑละ ภารทวาชะ 59

ปุญญลักขณา 102

ปุนัพพสุกะ 8, 9, 120

ปุปผะ 234

ปุสสะ 234

ปุสสเทวะ 234

ปุราณะ 207, 208, 209

ปุราณชฎิล 91

ปูรณะ กัสสปะ 59

พ

พิมพิสาร 54, 101, 103, 105, 137, 138, 139

พุทธสิริ 278, 279

พุทธรักขิต 234

พุทธโฆส 220, 276, 277, 279, 280

พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ 276

โพธิราชกุมาร 77

ภ

ภัคคะ 77, 247

ภัคคุ 127, 129

ภัททะ 234

ภัททิยะ 127, 128, 129, 130

ภุมมชกะ 34, 75

เภสกฬาวัน(เภสกลาวัน) 77

ม

มคธ 10, 147, 218, 247

มณีจูฬกะ 216, 217

มหินทะ 234

มหิศาสกะ 208

มัจฉิกาสณฑ์ 10, 11, 12, 14

มัลละ 127, 129, 223

มหากัจจายนะ(มหากัจจานะ) 12

มหากัปปินะ 12

มหากัสสปะ 198, 199, 200, 202, 203, 204

มหาโกฏฐิตะ 12

มหาจุนทะ 12

มหานามะ 127, 128, 279

มหานาคะ 234
มหานิกาย 112
มหานิคม 279
มหาปชาบดีโคตมี 178, 179, 180, 181, 182, 183, 205, 262
มหาปัจจรี 278, 279
มหายาน 208, 209
มหามกุฏราชวิทยาลัย 280
มหาโมคคัลลานะ 8, 12, 59, 89, 109, 120, 132, 135, 147, 148, 149, 170
มหาวัน 67, 108, 178, 214
มหาวิหาร 279
มหาสีวะ 234
มหาอรรถกถา 278, 279
มูลอรรถกถา 279
เมฆิยะ 86
เมตติยะ 34, 75
โมคคัลลีบุตร (ติสสเถระ) 233

ย
ยสกากัณฑกบุตร 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 219, 225
ยมพุ 88

ร
ราชคฤห์ 59, 65, 92, 97, 101, 103, 105, 106, 108, 114, 124, 131, 133, 136, 137, 13 8, 140, 141, 146, 147, 148, 200, 201, 205, 209, 217, 247
ราชคหเศรษฐี 92
ราหุล 12
เรวตะ 12, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226

ล
ลังกา 234, 279
โลลุทายี 26, 27
โลหิตกะ 4, 7

ว
วัชชี 149, 214, 218, 219, 247, วัชชีบุตร 147, 149, 150, 213, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225
วังสะ 131, 218, 219, 247
วัทฒลิจฉวี 75, 76, 77
วาสภคามิกะ 219, 225
วาลิการาม 219, 225
วิปัสสีพุทธเจ้า 58
วิสาขา 79, 118, 169
เวภาระ 205
เวพุวัน 53, 59, 92, 101, 109, 124, 133, 149, 200, 209, 218

ศ
ศากยวงศ์ 129, 217,
ศากยะ 128, 219, 130
ศากยบุตร 171, 215, 219

ส
สมณะโคดม 142, 144, 148
สมันตปาสาทิกา 220, 276, 277, 278, 279, 280
สมุทททัต 144
สักกะ 247
สังกัสสะ 221
สัญชิกาบุตร 77
สัตตบัณณคูหา 205
สัพพกามี 219, 220, 223, 224, 225, 226
สัมพละ 234
สัมภูตะ 221, 223
สัมภูตสาณวาสี 219, 220, 225
สากิยานี 180, 181
สามนต์ 280
สาริบุตร 8, 12, 89, 110, 120, 135, 136, 147,

148, 149, 150, 151,
161
สาวัตถี 10, 13, 14, 45,
79, 85, 102, 105,
106, 109, 116, 117,
119, 120, 124, 169,
185, 190, 193, 247
สาฬหะ 219, 222, 225
สิขีพุทธเจ้า 58
สิคควะ 233
สิงหล (สิงหฬ) 278, 279,
234
สิทธัตถราชกุมาร 178
สิรินิวาส 279
สิวะ 234
สีตวัน 101, 102, 104
สีวกยักษ์ 104
สุงสุมารคิระ 77
สุชีพ ปุญญานุภาพ 87
สุทัตตะ 102, 105
สุทิน กลันทบุตร 230
สุธรรม 10, 11, 12, 13, 14
สุภัททะ 199
สุภูติ 102
สุมนะ 102, 225, 234
เสถียร โพธินันทะ 280
เสยยสกะ 7
โสณะ 280
โสณกะ 233
โสเรยยะ 220, 221

ห

หิมพานต์ 57, 110

อ

อชาตศัตรู 131, 133, 137,
138, 139, 205
อชิตะ 225
อนาถบิณฑิกเศรษฐี 101,
102, 103, 104, 105,
106, 114
อนุราธปุระ 279
อนุรุทธะ 12, 127, 128,
129
อนุปิยนิคม 127, 130, 131
อภัย 234
อริฏฐะ 17, 18, 234
อวันตี 218, 219, 220
อโศกมหาราช 207
อโหสิกรรม 220
อัคคาฬวเจดีย์ 120
อัคคพัปุระ 221
อัฑฒกาสี 193
อัฏฐวาสสปกรณ์ 246
อัฏฐสาลินี 279
อัมพาฏกวัน 10, 13
อัสสชิ 8, 9, 120
อานนท์ 12, 76, 78, 83,
127, 129, 141, 146,
169, 170, 178, 179,
180, 181, 182, 200,
202, 203, 204, 205,
209, 210, 211, 212,
222, 223
อาฬวี 120, 124, 247
อิฏฐิยะ 234
อินเดีย 233, 234
อุชชโสภิตะ(ขุชชโสภิตะ) 219,
225
อุตติยะ 234
อุตตระ 222
อุทายี 186
อุทุมพร 221
อุเทน 210, 211
อุบลวัณณา 185
อุบาลี 12, 24, 117, 127,
129, 130, 153, 154,
174, 176, 177, 202,
233, 234, 251
อุปติสสะ 234
อุปนันทะ(ศากยบุตร) 114,
116, 217
อุปวาฬ 38, 39
อุรุเวลกัสสปะ 91

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	**จำนวน**	**๔ เล่ม**
พระสุตตันตปิฎก	**จำนวน**	**๑๒ เล่ม**
พระอภิธรรมปิฎก	**จำนวน**	**๒ เล่ม**

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346